

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ahmet Mithat Efendi
EDEBİYAT YAZILARI 1

DERGÂH YAYINLARI 696

Türk Edebiyatı-İnceleme 114

Ahmet Mithat Efendi Bütün Eserleri 24

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-777-3

1. Baskı Kasım 2016

Dizi Editörü

Fazıl Gökçek

Dizi Kapak Tasarımı

İşıl Döneray

Kapak Uygulama

Ercan Patlak

Sayfa Tasarımı

K. Yusuf Ünal

Sayfa Uygulama

E. Gökçe Aksoy

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi

10. Cad. No: 15

Beylikdüzü/İstanbul

Tel: (212) 422 79 29

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergahyayinlari.com/bilgi@dergahyayinlari.com

Edebiyat Yazıları 1'in yayın hakları Dergâh Yayınlarına aittir. <https://rantey.org>

EDEBİYAT YAZILARI 1

Ahmet Mithat Efendi

Hazırlayanlar
H. Harika Durgun-Fazıl Gökçek

SUNUŞ

Bütün bir Tanzimat ve Servet-i Fünun devirlerini ve hatta Meşrutiyet devrinin de ilk yıllarını eserleriyle dolduran Ahmet Mithat Efendi'nin birden çok sıfatı var: Gazeteci, hikâye ve roman yazarı, tarihçi, ilahiyatçı, felsefeci... O, bütün bu alanlarda ciltler dolusu eseri bulunan, edebiyattan coğrafyaya, müzikten dinler tarihine hemen her konuda kalem oynatmış ve okuyucularını her alandan haberdar etmek isteyen bir gazeteci, bir ansiklopedist. *Devir*, *Bedir*, *Dağarcık*, *Kırkambar* gibi kısa ömürlü ilk denemelerden sonra *Tercüman-ı Hakikat*'le sürdürdüğü gazeteciliğiyle matbuat hayatımızın ilk akla gelen kurucularından biri. O aynı zamanda gazeteyi bir okul gibi çalıştırmış, birçok genç gazeteci ve yazarın yetişmesini sağlamış bir eğitimci. Gazete ve kitaplardan tanıdığı Fransız kültürünün Batı geleneğiyle bağını gören ve aynı şeyi Türk hikâyesine de uygulamak isteyen, geleneği inkâr etmemek gerektiğine inanan bir yenilikçi. Çağının bilim ve teknik alanındaki gelişmelerine kayıtsız kalmamış, bu gelişmelere ayak uydurmanın ancak eğitimle mümkün olacağını daha gençlik yıllarında anlamış, öyle ki bu anlayışla Rodos'ta sürgündeyken bile Medrese-i Süleymaniye adıyla bir eğitim kurumu kurarak mahkûmlara eğitim vermiş bir öğretmen. Toplumun bütün kesimlerine hitap etmek isteyen Ahmet Mithat, çocuklar için ilköğretim okuma kitabından (*Hace-i Evvel*) kadınlar için süslenme kitabına (*Kadınlarda Tezyid-i Cemal*) kadar akla gelebilecek her alanda yazmıştır. O, bu faaliyetleriyle ve özellikle de hikâye ve romanlarıyla yaşadığı dönemde geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisine mazhar olmuş, çoğunlukla saygı görmüş, bu ilgi ve itibarın tadını çıkarmış fakat suistimal etmemiş, kendini tekrar etmeyerek hep yenilikler denemiş bir popüler yazardır. 1870'li yıllardan itibaren matbuattaki hemen bütün kalem mü-

nakaşalarının içinde yer almış, bunların bazılarını bizzat kendisi başlatmış, bu tartışmalarda bazen hırpalandığı da olmuş, fakat çoğunlukla görüşlerine değer verilen bir çeşit hakem gibi kabul edilmiştir.

Batı kültürünü daha geniş olarak tanıyan sonraki nesiller, Ahmet Mithat Efendi'nin eksikliklerini görmekte gecikmemişler, Servet-i Fünuncularla birlikte başlayan ona yönelik biraz küçümseyici tavır sonraki yıllarda artmış, Meşrutiyet'ten sonra adından söz edilmez olmuştur. Bu pek de haklı bir davranış değildir. Ahmet Mithat kendisinin bir yol açıcı olduğunun farkındadır. Başlattığı yeniliklerin pek çoğunun gelecekte gerçekleşeceğine inanmakla birlikte, yetiştirmeye çalıştığı kişileri denetimi altında tutmaya çalışması dikkati çeker. Bu, dönemin ciddi bir rahatsızlık uyandıran sansürüne karşı bir koruma mıdır, yoksa basındaki kendi mutlak otoritesini hissettirmek amacından mı kaynaklanır? Ne olursa olsun, devir çok çabuk değişmiş, hele ölümünden sonra Ahmet Mithat'ı hocası sayan Hüseyin Rahmi'den başka onu anan ve dönemindeki işlevinin önemini vurgulayan kalmamış gibidir. Bu tutum Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve Ahmet Mithat Efendi, 1912'deki ölümünden sonra pek hatırlanmamıştır. Cumhuriyet döneminin tamamında ve günümüzde ders kitaplarında ve edebiyat tarihlerinde ona ayrılan yer, verdiği eserlerle kıyaslandığında son derece yetersizdir.

Bir roman yazarı olarak Ahmet Mithat Efendi'ye kendisinden nispeten ayrıntılı olarak söz eden bazı çalışmalarda bile daha çok bir dönem için önemli sayılabilecek eserler yazmış olmakla birlikte, sonraki yıllarda önemini yitirmiş bir yazar olarak yer verilmiştir. Söz gelişi *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde kendisine çok geniş bir yer ayıran Ahmet Hamdi Tanpınar bile onu "Namık Kemal'in yanı başında" değerlendirmiştir. Dolayısıyla iki romanyla farklı bir çizginin temsilcisi olan Namık Kemal'i, onlarca romanı bulunan Ahmet Mithat Efendi'nin önüne koymakta beis görmemiştir. Tanpınar'a bu noktada, çok eser vermiş

olmayı bir değer ölçütü saymadığı için hak verilebilir; Şinasi'yi esas alır, Şinasi'nin yanında Namık Kemal, Namık Kemal'in yanında da Ahmet Mithat'ı görür. Gerçekten de Şinasi'nin açtığı yol âdeta ikiye ayrılarak Namık Kemal'in ve Ahmet Mithat'ın öncülüklerinde devam etmiştir. Her ikisi de etkilerini bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Şinasi, Ahmet Mithat, Halide Edib, Ömer Seyfettin olarak devam ederken, Namık Kemal'in etkisi de Servet-i Fünunculardan itibaren Cumhuriyet dönemine kadar ulaşır. Tanpınar'ın Ahmet Mithat Efendi'ye ilişkin çok özgün dikkatleri de olmakla birlikte, zaman zaman ona haksızlık ettiği veya gerçek değerini vermekte cimri davrandığı görülür.

Diğer edebiyat tarihlerimizde veya romana dair incelemelerde ise daha çok eserlerinin özetleri verilmiş, bunların ele aldıkları konular bakımından önemlerine değinilmiş, fakat bu eserler hikâye ve roman sanatı bakımından üzerinde durulmaya değer görülmemiştir.

Ahmet Mithat'ın eserleriyle ortaya çıkmasını isteyen ve bu amaçla, bir dizi mezuniyet tezi veren, bir doktora tezi idare eden Mehmet Kaplan olmuştur. Ne yazık ki mezuniyet tezlerinin bir kısmının tamamlanamaması, tamamlanmış olanların da basılamaması bu projeyi geciktirmiştir.

Ahmet Mithat'ın birkaç eserinin münferit yayınevleri tarafından basılmasından sonra bütün eserlerinin neşri TDK tarafından başlatılmışsa da henüz romanları bile tamamlanamamıştır. "Letaif-i Rivayat" serisindeki kitapların toplu olarak neşri (Çağrı Yayınları, 2001) ve TDK'nın söz konusu yayınından sonra bu eserler çeşitli yayınevleri tarafından da basılmaya başlanmıştır. Böylece Ahmet Mithat Efendi'nin romanları son on beş yirmi yıldır tıpkı bu eserlerin kaleme alındığı yıllardaki gibi yeniden okuyucu ilgisine mazhar olmaya başlamıştır. Bugün bütün romanları birçok yayınevi tarafından basılıyor ve bunların birçoğunun üst üste yeni basımları yapılıyor.

Bunun yanı sıra son yıllarda Ahmet Mithat Efendi'nin çeşitli alanlardaki diğer eserleri de yayınlanmaya başlandı. Fakat bu yayınların dağınık ve bir kısmının da ehil olmayan kişiler tarafından yapıldığı bir gerçektir. Sadeleştirme adı altında yapılan birtakım yayınların ise çoğunlukla ticari kaygıların ürünü olduğunu ve yazarın okuyucuyla gerçek anlamda buluşmasına hizmet etmediğini belirtmek gerekir. Bir kısmının kimin kalemıyla sadeleştirildiği bile belirtilmeyen sorumsuzca yapılmış yayınların Ahmet Mithat'ın gerçek kimliğiyle tanınmasını sağlayamayacağı açıktır.

1970'li yıllarda Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinden bazılarını Mehmet Kaplan Bey yayınlamamızı istemişti. Epey gecikmeli olarak arzusunu daha geniş bir çerçevede yerine getiriyor ve kendisini rahmetle anıyoruz. Her zaman bize desteği ile yanımızda olan, yardımcı olan İnci Enginün'e ve meşakkatli bir işi yüklenen Fazıl Gökçek'e teşekkür ederiz.

Yayınevimiz Ahmet Mithat Efendi'nin bütün eserlerini bir külliyat hâlinde yayınlamaya karar vermiş bulunmaktadır. Bu külliyatta *Hace-i Evvel*'den *Niza-ı İlm ü Din'e*, *Karı Koca Masalı*'ndan *Peder Olmak Sanatı*'na, *Avrupa'da Bir Cevelan*'dan *Üss-i İnkılap'a* kadar yazarın kaleminden çıkmış bütün kitaplar yer alacaktır.

Metinlerin neşrinde eserlerin orijinal diline bağlı kalınmış, ancak bu metinleri anlamakta zorluk yaşayan okuyucular için sayfa altında kelimelerin anlamları verilmiştir. Bu noktada çok aşırıya gidilmemiş, cümlelerin anlaşılabilirliğinin varsayıldığı durumlarda kelimelerin açıklamasına lüzum görülmemiştir. Tabii bu “anlaşılma” hususu izafidir; bu yüzden ortalama bir üniversite öğrencisinin kelime dağarcığı göz önünde bulundurularak hareket edilmeye çalışılmıştır. Kelimelerin anlamları verilirken metnin içinde kazandığı anlama dikkat edilmiş, bütün sözlük anlamlarının verilmesine gerek görülmemiştir. Ayrıca aynı kelime her geçtiği yerde açıklanmamış, ancak okuyucunun kelimeyle ilk kez karşılaştığı sayfadan uzaklaşıldığında kelimenin anlamı yeniden verilmiştir. Bu uzaklaşma aralığı ise aşağı yukarı sekiz on sayfa civarında düşünülmüştür.

Osmanlıca metinlerin yeni alfabeye aktarılmasında Türkiye’de yerleşmiş bir imla ne yazık ki yoktur. Bu hususta bir birlik sağlamak amacıyla bu külliyat neşrinde Türk Dil Kurumu’nun *Yazım Kılavuzu* esas alınmıştır. Günümüzde yaşayan veya Türk Dil Kurumu’nun *Güncel Türkçe Sözlük*’ünde bulunan kelimeler için bu kılavuza uyulmuştur. Diğer kelimelerin yazımında ise okuyucunun kelimeyi doğru okuyabilmesi, kelimenin başka kelimelerle karıştırılmasının önüne geçilmesi gibi –esasında çok da somut olmayan– ölçüler tayin edilmeye ve bunlara uyulmaya çalışılmıştır. Kelimeleri mümkün oldukça uzatma, inceltme veya kesme işaretlerine başvurmaksızın yazılması amaçlanmış, böylece güncel, başka deyişle günümüz Türkçesinin imlasına uygun metinler oluşturulmak istenmiştir. İnceltme ve uzatma işaretleri kelimelerin doğru telaffuzu için gerekli olduğu durumlarda (kâtip, mükâfat vb.) veya başka bir kelimeyle karıştırılma ihtimali bulunduğu (hala/hâlâ vb.) kullanılmıştır. Eski yazıdaki “ayn” harfi de kelimenin başka bir kelimeyle karışmasının veya doğru telaffuzu sağlamanın gerektiği durumlarda (’) işareti ile (istib’ad, ta’zib vb.) gösterilmiştir.

Metinler yeni yazıya aktarılırken Batı dillerine ait özel isimler orijinal imlalarıyla yazılmıştır. Ancak Napolyon vb. kişi adları ile birçok şehir adında ise Türkçedeki yerleşik imlaya uyulmuştur.

Bu külliyat yayınının önemli bir özelliği de, romanlar da dâhil olmak üzere, her cildin sonunda bir indekse yer verilmiş olmasıdır. Bu indeksin bu eserler üzerinde çalışacak araştırmacılara yararlı olacağını düşünüyoruz.

Son yıllarda yeniden edebiyat kamuoyunun gündemine giren, eserleri üzerinde yeni çalışmalar yapılan ve âdeta bir çeşit yeniden doğuş yaşayan Ahmet Mithat Efendi’nin, bu külliyat yayınıyla daha geniş bir araştırmacı ve okuyucu kesiminin ilgisine mazhar olacağını umuyoruz. Ahmet Mithat Efendi bu ilgiyi hak eden bir yazardır.

DERGÂH YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

- 15 Eser Hakkında (M. Orhan Okay)
- 19 "Edebiyat Yazıları" Hakkında
- 23 "Gönül", Kari'in-i Kirama Suret-i Mahsusada Teşekkür
- 24 Kitap Mütalaası
- 28 Hikâye Tasvir ve Tahriri
- 35 "Ölüm Allah'ın Emri", Hikâyeden Evvel İki Söz
- 37 "Hasan Mellah Yahut Sır İçinde Esrar", Mukaddime
- 39 "Alayın Kraliçesi"
- 41 [Roman ve Hayat]
- 50 "Karnaval", Mukaddime
- 65 Octave Feuillet, "Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi", İfade-i Mütercim
- 69 Nesim, Varaka: Aynen
- 71 Alexandre Dumasade, "Bir Kadının Hikâyesi", Mukaddime-i Müellif, İfade-i Mütercim
- 72 "Henüz On Yedi Yaşında", Mukaddime
- 73 Charles Merouvel, "Gabriel'in Günahı", İfade-i Mütercim
- 74 "Talim-i Edebiyat" ve Muahezat
- 78 Mevadd-ı Fenniye: Saadetli Hacı İbrahim Efendi Hazretlerine Mukabele
- 85 Zemzeme
- 91 Varaka: Sait Beyefendi Hazretlerine Yazılan Tezkirenin Sureti
- 93 Sait, Saadetli Biraderim Mithat Efendi Hazretlerine
- 98 Edebiyat
- 101 Nefaset-i Tabiiye ve Sanayi-i Nefise
- 113 "Cellat", Mukaddime Makamında İhtar
- 114 Âsâr-ı Naci Mültezimlerine
- 115 Mütenevvia
- 117 "Merdut Kız" Piyesi
- 119 "Merdut Kız" Hakkında Ahmet Mithat Efendi'nin Mütalaası
- 122 [Zeybekler Oyunu Hakkında]

124	Zeybekler
125	İhtar
128	Tiyatro Nasıl Yazılır
137	Voltaire, "Mikromega", İfade-i Mütercim
138	[Başlıksız Yazı ve Cevabı]
140	Ebüzziya, Ahmet Mithat Efendi Hazretlerine
143	Tenkid-i Muhik: "Çerkes Özdenleri"
147	Bir Çerkes'e Mukabele
148	Bizim Özden Çerkes Alıp Yürüyor
151	Aynen Varaka: Tercüman-ı Hakikat Matbaasına
155	Mütalaatımız
160	Özden Çerkes
163	Bizim Özden Çerkes'e
164	Bir Çerkes, Varaka: "Tercüman-ı Hakikat" Matbaasına
168	Mütenevvia: Tiyatro Tarihi
177	Muhabere
179	Mim. Tefvik, Beyan-ı Hakikat
182	"Serseri Yahudi"nin Tercümesi
183	Şiir ve Hikmet
188	"Lü'lü-i Asfer", Müellifi George Pradel, İfade-i Mütercim
189	Bir Mülahaza-i Gayr-i Edibane
194	Nazır-ı Rüsumat-ı Girit Rahmi, Lütf-i Hayal ve Cevap
198	Edebiyat-ı Kadime'den Virgile'in "Tabayi-i Eşya"sı
204	"Çiçek Demeti" Karşısında: Edebiyat-ı Cedîde ve Atika
212	"İmdadü'l-Midad" Risalesi
220	Garaib-i Edep ve Garabet-i Üdeba
227	Meram Anlaşılmıyor
236	Edebiyat
241	"Obur", Mukaddime
243	Derviş, Edep Yahu!
246	Ahmet Mithat Efendi Hazretleri Tarafından
249	"Kamere Âşık", Mütercimin İfadesi
254	Mütenevvia

256	Osman Nesip, "Kamere Âşık" ve Mukabele
258	"Fennî Bir Roman Yahut Amerika Doktorları", Mukaddime Makamında İki Söz
260	Romanlar ve Romancılık
265	Derviş'i Darıttık
270	Muhabere-i Aleniye: Hüseyin Rahmî Beyefendiye
271	113 Numaralı Cüzdan
272	Kemal'in "Osmanlı Tarihi"
274	"Tefekkür"
279	"Bilgiç Kız: Bir Hikâye-i Askeriye", İfade-i Muharrir
281	Bir İfade
282	Leman, Mehtapta İhtisasım
288	Letaif-i Edebiye
291	"Demir Bey yahut İnkişaf-ı Esrar", Mukaddime
292	Tahsin ve Mütala
296	Suret-i Tezkire
298	Bir İzah-ı Hakikat
304	"Papazdaki Esrar", Musavver Roman
309	"Nedamet mi? Heyhat!", Mukaddime Makamında Bir Hasbîhâl
319	"Gürcü Kızı yahut İntikam", Medhal
327	Ekrem Beyefendi Hazretleri
329	"Rikalda yahut Amerika'da Vahşet Âlemi", Muharririn İfadesi
333	"Haydut Montari", İfade-i Mahsusa
336	Ayın. Sin., Varaka
339	Dizin

ESER HAKKINDA

Ahmet Mithat Efendi'nin yazdıklarını okumaya ömrümüz yeter mi?

Şüphesiz biraz da mübalağa taşıyan bu sorunun yabana atılmayacak bir gerçeğe işaret ettiğini nasıl kabul edemeyiz? Ona “şu kadar beygir gücünde yazı makinesi” diyenler boşuna konuşmamışlar. Doğurganlığına evet ama ya kalite, diye soracak olanları şimdilik bir tarafa bırakıyorum. Bir insanın her gün kaç sayfa yazı yazması, kâtip gibi yazmak değil, telif etmesi gerekir ki o dağ gibi yükün altından çıksın. Basılı eserlerinin sayısı iki yüzü buluyor. Aralarında iki üç formalık risalelerden bin küsur sayfa olanlarına, cep kitabı boyutundan çift sütun üzerine battal boyda olanlarına kadar akla gelebilecek hemen her konuda, şiir dışında her edebî türde, telif, tercüme, adapte, yerli yabancı gazete haberlerinden, polis tebliğlerinden ilham alarak yazdıklarına kadar her türlü. Çıkardığı, neredeyse bütün yazılarını da kendisinin yazdığı dergiler bir yana, 1878 yılından ölüm tarihi olan 1912'ye kadar 11.000'den fazla sayı yayımlanan *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin imzalı imzasız pek çok yazısını hatta haberlerini kaleme aldığını bir hesap edelim. Ne bilgisayar, ne daktilo, ne fax var; hatta ne de kurşun kalem, dolma kalem. Kamış kalem yahut demir uçla mürekkebe batırılarak cızır cızır yazmak. Hemen her gün de Beykoz'daki yalisından Babıâli'ye kaç saatlik vapur yolculuğuyla inmek zorunda kalarak. Böyle bir hayat temposu içinde o doğurganlığa şaşmakta haksız mıyım?

Kaliteye gelince... Ahmet Mithat bir halk eğitimcisi, bir Hâce-i Evvel. O Osmanlı okur yazarından bir gazete okuyucusu, bir roman ve tefrika takipçisi çıkarmasaydı, kendisinden sonra gelen yazarlar ve basın mensupları hazır bir okuyucu kitlesi bulamazlardı. Yalnız okuryazarı değil, okuryazar olmayanları

da. Çünkü kahvelerde, evlerde, konaklarda bir de okuyanları dinleyen daha kalabalık bir kadın erkek topluluğu vardı.

Romanlarının edebî değerini küçümsemek için, ilk defa kim de-diye, olaylar arasında patlıcan kızartmasının nasıl yapılacağını anlatırmış. Keşke bu gevezeliklerini daha fazla yapsaydı. Devrin alafrangası ve alaturkasıyla bütün bir sosyal hayatını, eğlence-lerini, düğünlerini, folklorunu, esnafını hep o gevezeliklerden öğrendik. Elbette roman bu değil, ama onun da zaten Hâce-i Evvel olmaktan başka bir iddiası yok ki!

Daha on beş yirmi yıl öncesine kadar bu velûd yazarımızın yeni harflerle yayımlanmış eserlerinin sayısı iki elin parmaklarını geçmiyordu. Son yıllarda roman, hikâye ve tiyatrolarının hemen tamamı yayımlandığı gibi popüler/ansiklopedik mahiyetteki eser-lerinden de bazıları bunların arasında yer almıştır. Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde genç ve değerli meslektaşla-rım Harika Durgun ve Fazıl Gökçek'in uzun zamandır titizlikle derlediklerini ve üzerinde çalıştıklarını bildiğim Ahmet Mithat Efendi'nin gazete ve dergilerdeki edebiyatla ilgili yazıları, bu gibi konularda giriştiği münakaşalar da gün ışığına çıkmış bulunuyor.

Bazılarını naklen bildiğim fakat çoğunu ilk defa gördüğüm bu ya-zıları zevkle okudum. Ahmet Mithat'ın, roman ve hikâyelerinde olduğu gibi gazete ve dergilerdeki yazılarında da, okuduğu Fran-sızca kitaplardan hatta gazete haberlerinden alıntılar, kendi tarzında uyarlamalar da bol miktarda var. Gerekli gördüyse kay-nağını vermiş, görmediyse vermemiştir. Bunlar arasında Avrupa edebî mektepleri, edebî türler, ifade teknikleri hatta pek çoğu günümüze kadar gelen dil bahisleri üzerine âdeta el yordamıyla fakat cesaretle konuşuyor. Roman ve romancılık gibi teorik ede-biyat konuları arasına tenkit ve kitap tanıtma yazıları giriyor, kadın yazarlar üzerinde özellikle ve ayrıca duruyor.

Memleketin o günkü şartlarında, şüphesiz, programsız ve sis-temsiz de olsa, Avrupa yazarlarını takip etmeye ve okuyucularına

tanıtmaya gayret ediyor. Tabii bu yazarlar ve eserler hangi millete ve dile ait olursa olsun, zamanının hemen bütün aydınları gibi, hemen bütün bilgileri Fransızca yayınlardandır. Ahmet Mithat, çevresindeki gençleri, okuyucuları tenkit ediyor, teşvik ediyor; taklit olsun, iyi olsun, kötü olsun, yazın diyor. Hele kadın yazarları daha çok teşvik ediyor. Okuyucularıyla veya başka yazarlarla münakaşa ve münazaralarda her iki tarafın edebî/estetik değerden ziyade edebî eserin eğiticiliği, ahlâkî tezi üzerinde durmalarını o devir için tabii karşılamak lazım. Münakaşa edenlerin her iki tarafı da ağırlığı bu konuya veriyor.

Dekadanlar münakaşasıyla ilgili yazıları XIX. yüzyıl edebiyat tarihimiz için önemli belgelerdir. Şüphesiz kendi bilgileriyle sınırlı bir alanda söyledikleri, bazen hiddete kapılsa da çok defa makul ve mantıkîdir. Gevezeliği, hitap ettiği okuyucu seviyesiyle ve biraz da Hâce-i Evvel oluşuyla ilgilidir. Klasikler münakaşası sırasında söyledikleri ne hoştur: “Şu yazıları kaleme almak için pek çok esere yeniden başvurduğumuzdan, yorgunluğu çekmiş olduktan sonra elde ettiğimiz özet bari kaybolmasın diyerek okuyucularımıza arz etmeyi vazife bildik” Tanpınar’ın, günlüklerinin son yapraklarında “yazamadığım o kadar çok kelime var ki” dediği gibi Ahmet Mithat’ın da okuyucularına anlatacağı o kadar çok şey vardır ki...

M. ORHAN OKAY

“EDEBİYAT YAZILARI” HAKKINDA

Batılılaşma devri Türk edebiyatının önemli bir temsilcisi olan Ahmet Mithat Efendi, 1870’ten 1912’ye kadar yazdığı hikâye, roman, tiyatro eserleri ve edebî, fıkri yazılarıyla halkın bilgi seviyesini yükseltmeye gayret etmiş bir yazar ve aynı zamanda bir gazetecidir. Yazarlık hayatı boyunca sosyal fayda prensibine bağlı kalan Mithat Efendi, “Her şey asrın mizacına, istidadına göre olmak veyahut erbabının derece-i terbiyesine tâbi bulunmak zaruriyattandır”* ilkesinden hareketle Tanzimat’ın ilanıyla memleketimize girmeye başlayan Batı kültürünü doğru biçimde anlatmaya, toplumu eğitmeye, halka faydalı olmaya çalışmıştır.

Türk edebiyatında modern hikâye ve romanın ilk temsilcilerinden biri kabul edilen Ahmet Mithat Efendi, aynı zamanda edebiyatla ilgili hemen her konuda müstakil yazılar da kaleme almış, birçoğunu kendisinin başlattığı kalem münakaşaları içinde bulunmuş, romanlarının mukaddimelerinde de görüş ve düşüncelerini açıklamıştır. Bütün bu yazıların bir araya getirilerek okuyucunun kolayca ulaşabileceği şekilde sunulması gerekiyordu.

“Ahmet Mithat Efendi - Edebiyat Yazıları” adlı çalışmamız aslında 2005-2008 yılları arasında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında hazırlanmış bir projedir. Bu kitap Ahmet Mithat Efendi’nin edebiyat teorisine, edebiyat eleştirisine ve edebiyat tarihine ait yazılarını derli toplu bir şekilde bir araya getirme amacı taşımaktadır. Tanzimat’tan Meşrutiyet’e kadar kırk yıldan fazla bir zamanı eserleriyle dolduran Ahmet Mithat Efendi’nin bu yazılarının Türk edebiyatı üzerinde çalışan araştırmacılara yararlı olacağı kanısındayız.

* Ahmet Mithat Efendi, “Dolaptan Temaşa”, *Letâif-i Rivayat* (Haz. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın), Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 664.

Kitaptaki yazılar, yazarın kendi çıkardığı *Dağarcık*, *Bedir*, *Devir*, *Kırkambar* dergileri ve *İttihat*, *Tercüman-ı Hakikat* gazeteleri ile dönemin önde gelen *İkdam*, *Tarik*, *Sabah* gibi gazeteler taranarak tespit edilmiş ve yeni harflere aktarılmıştır. Bunların yanı sıra konuyla ilgilerini göz önünde bulundurarak yazara ait telif ve tercüme hikâye ve romanların önsözlerini de bu kitaba dâhil ettik.

Yazıları konularına göre tasnif ederek birtakım başlıklar altında vermeyi istedik, fakat çoğu kez aynı yazıda birden fazla konuya değinildiği için bu mümkün olmadı. Bu sebeple yazıları kronolojik olarak sıraladık. Bu yazılardan hareketle Mithat Efendi'nin edebiyata, şiire, hikâye ve romana, tiyatroya, Batı edebiyatına ait görüş ve düşüncelerini kronolojik bir seyir içerisinde izlemek mümkün olabilecektir.

Ahmet Mithat Efendi bu yazıların bir kısmında başka yazarlarla tartışmaya veya polemiğe girmekte, onlara cevap vermektedir. Bu gibi durumlarda onun cevap verdiği bazı yazıları da almayı uygun gördük. Böylece okuyucunun konuyu anlamasında ortaya çıkabilecek güçlükleri gidermeyi amaçladık. Örneğin "Ravi" müstear adını kullanan Nabizade Nazım ile aralarında geçen tartışmada sadece Ahmet Mithat'a ait yazıları aldığımızda tartışma, okuyucu için hiçbir anlam ifade etmeyecekti. Aynı durum "Klasikler Meselesi" ile ilgili tartışma için de geçerlidir. Ancak Ahmet Mithat Efendi'nin sözünü ettiği her yazıya yer vermek elbette mümkün olmadığından çerçeveyi konunun anlaşılması için elzem görünen yazılarla sınırladık.

Yazıları yayıma hazırlarken birçok problemle karşılaştık. Bunların başta gelenlerinden biri, Fransızca kelimelerin imlası ile ilgiliydi. Bilindiği gibi o dönemde bu kelimeler okundukları gibi yazılmaktadır. Biz elimizden geldiğince bu kelimelerin orijinal yazımlarını bulmaya çalıştık. Fakat bütün uğraşlarımıza rağmen orijinal yazımını bulamadığımız kelimeler ve bazı özel isimler oldu. Bunları okundukları şekliyle yazmak zorunda kaldık. İkinci problem, metnin kendisinden kaynaklanan bazı anlatım bozuk-

lukları ile ilgiliydi. Bu gibi durumlarda anlatımın bozuk olduğu açıkça belli olan cümleleri köşeli parantez içindeki eklemelerle tamir ederek yazdık. Bazı kelimelerin yine metinden veya bizden kaynaklanan sebeplerle okunamadığı veya anlam verilemediği durumlarda söz konusu kelime veya ibarenin yanına parantez içerisinde soru işareti koyarak tereddüdümüzü belirttik. Yazılardan Ahmet Mithat'a ait olduğunu tahmin ettiğimiz, fakat imzasız yayımlananları, yazarın adını köşeli parantez içerisinde vererek belirttik. Başlığı bulunmayan bazı yazılara da kendimiz bir başlık verdik ve onu da köşeli parantez içine aldık. Bunların dışında metinlerin diline herhangi bir müdahalemiz olmamıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin Dergâh Yayınları tarafından basılan eserlerinde sayfa altında eski kelimelerin anlamı verildiği hâlde bu metinlerde –muhataplarının bu kelimelere aşina olduğu düşüncesiyle– buna lüzum görmedik.

Uzun bir yazarlık hayatına sahip olan ve kendisini bir “yazı amelesi” olarak tanımlayan Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri gibi gazete ve dergilerde yayımladığı yazıları da çok fazladır. Şunu belirtmemiz gerekir ki bu çalışmamız, bütün çabamıza rağmen Ahmet Mithat'ın edebiyat hakkındaki yazılarını eksiksiz bir şekilde ortaya koymuş olma iddiasında değildir. Bilindiği üzere kütüphanelerimizdeki gazete ve dergi koleksiyonlarındaki eksiklikler, bazı gazete ciltlerinin yıprandığı gerekçesiyle okuyucuya verilmemesi, kütüphanelerin tadilat sebebiyle uzun süre kapalı kalması ne yazık ki araştırmacıların en büyük engelidir. Fakat elimizden geldiğince bu engelleri aşarak kütüphanelerdeki mevcut gazete ve dergi koleksiyonlarını taramaya gayret ettik. Bunun yanı sıra günümüz kütüphanelerinin teknik açıdan yenilenmesi, özellikle gazete ve dergilerdeki yazıların fotoğraflarının çekilerek bilgisayar ortamına aktarılması, çalışmamızın tamamlanmasında büyük kolaylık sağlamıştır. Başta İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi bünyesine taşınan Hakkı Tarık Us Koleksiyonu'ndan sorumlu Muhammed Hizarcı'ya ve kütüphane-

nin diğerk çalışanlarına, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kitap Galerisi ve İstanbul Atatürk Kitaplığı elemanlarına gösterdikleri kolaylıktan dolayı teşekkür ederiz. Çalışmamızın her aşamasını dikkatle takip eden, yazıları baştan sona okuma zahmetine katlanan ve bu konudaki değerli tavsiyelerini bizimle paylaşan Prof. Dr. M. Orhan Okay hocamıza duyduğumuz minnettarlığı ifade etmek isteriz. Hocamız ayrıca kitaba bir takriz yazmak lütfunda bulundular. Kendilerine ne kadar teşekkür etsek azdır.

Bu yazıların, son yıllarda yeniden edebiyat dünyasının gündemine gelen Ahmet Mithat Efendi hakkındaki çalışmalarda yararlı olacağı umudunu taşıyoruz. Bu beklentimiz yerine geldiği oranda mutlu olacağız.

H. HARİKA DURGUN
FAZIL GÖKÇEK

“GÖNÜL”, KARİİN-İ KIRAMA SURET-İ MAHSUSADA TEŞEKKÜR

Letaif-i Rivayat’ın birinci cildini neşreylediğim zaman bunun yalnız üç küçük ciltten ibaret olacağını ilan eylemiş ve ol veçhile birinci cildi “Suizan” ve “Esaret” ismiyle birisi gülünç ve diğeri acıklı iki hikâyeyi ve ikinci cildi “Gençlik” ve “Teehhül” ismiyle keزالik birisi gülünç ve diğeri acıklı diğeri iki hikâyeyi havi olduğu misilli üçüncü cildi dahi “Felsefe-i Zenan” ismiyle acıklı yalnız bir hikâyeyi muhtevi olduğu hâlde tab’ ve ihraç etmiştim.

İşbu hikâyelerin gerek tasvirinde ve gerek tahririnde kendimin dahi muterif olduğum nevakıs ve nekayısı ile beraber mazhar-ı rağbet olması karîin-i kirama arz-ı teşekküre beni mecbur etmiş olduğu gibi üçüncü cildi çıktıktan yani *Letaif-i Rivayat*’a hitam verildikten sonra temadî-i teveccühlerini kendimce medar-ı mefharet ve belki âdeta saadet bildiğim bazı zevat-ı âli-kadr bu hikâyelerin arkasını kesmeyerek yine *Letaif-i Rivayat* namıyla devam edilmesini gerek tahriren ve gerek şifahen emretmiş ve eğerçi esas kararım derdest-i tahrir bulunan sair hikâyatı diğeri namlarla neşretmektiyse de asıl maksat âsâr-ı naçizane meydan-ı intişara koymak olduğuna göre nam ve ünvanın hiçbir ehemmiyeti olmamasına mukabil zevat-ı müşarünileyhimin emirlerine imtisal etmek âdeta vecibe-i zimmetim bulunmuş olmağla şu suretin dahi diğeri taraftan tayin eylediği bir büyük borcu ifa etmek için hâsıl olan mecburiyet üzerine karîin-i kirama hazeratına suret-i mahsusada arz-ı teşekkür ederek *Letaif-i Rivayat*’ın üçüncü ciltten ilerisini dahi peyderpey tab’ ve ihraç edeceğimi vaatle işbu dördüncü cildin tahrir ve tab’ına ibtidar eyledim. Bundan mukaddemki üç cildin üçü bir yerde ve bir cilt suretinde tecdit edilebilmesi maksadıyla ciltlerin sahifesi numarası sırasıyla vaz’ edilmişti. Zikrolunan üç cilt hâliyle birinci cilt addolunmak ve bundan sonra beher üçer cildine birer mecelle olarak tecdit edilmek üzere işbu dördüncü cildin sahife numaraları birden bed’ edilmek lazım gelmiştir.

Gönül, *Letaif-i Rivayat*, 4. cüz, İstanbul, 1287/1871.

KİTAP MÜTALAASI

(Şair-i meşhur Voltaire'in efkân esas ittihaz edilmiştir.)

Kitap mütalaası ekseriya erbab-ı mütalaayı bıktırır usandırır.

Bazı adamlar vardır ki “okuyacağım” diye heves ederek birtakım paralar verip kitap alır. Hâlbuki bir veya birkaç sahifesini okuyunca usanır, bırakır.

Bilir misiniz ki bu hâlin sebebi nedir? Bilip bilmediğinizden kat'-ı nazar hatıra gelen sebebini ben söyleyeyim.

Okunan kitap münzel olmadıktan sonra elbette bir insan tarafından kaleme alınmıştır. Bu insansa kuvve-i kalem ve vüsat-i efkârca sizden ya daha âlfidir ya değildir. Eğer âlf ise muharrir-i kitap sizin bulunduğunuz hâli mutlaka fena göreceğinden ve kitabında sizi kendi derecesine îsâle çalışacağından onun bu himmeti elbette size ağır gelir. Çünkü bir insanın iyiliğine çalışırlarsa bu himmet o insanın fenasına gitmek cibillet idadına girmiş bir şeydir. İşte kitap mütalaasından evvela bunun için hoşlanmazsınız.

Eğer kitabı yazmış olan adam sizden daha âlf değilse onun irad etmek istediği efkâr sizce zaten sünuh etmiş ve belki de gelip geçmiş olacağından şimdi onun muharreratını okumaktan hoşlanmazsınız ki bunda olan hakkınız herhâlde müsellemdir.

Pekâlâ hiç kitap mütalaa etmemeli mi? Haşa! Murat o değil. Kitap mütalaasından ol kadar lezzet alan adam vardır ki muntazam raflarda ve gözlerde kitapları sırasıyla yerleştirilmiş olan bir kütüphaneye girdiği zaman kendisini erbab-ı fazl u kemalin hep bir araya toplanarak akdetmiş oldukları bir bezm-i irfana girmiş kıyas eder. Gündüz akşama kadar ve gece sabaha kadar kütüphanede kalmış olsa canı sıkılmaz. Fakat biz diyoruz ki erbab-ı mütalaadan bu kabil zevat biraz nadircedir.

Kitap mütalaasından bıkan usananlar erbab-ı mütalaa meyanında ekser olduğunu dermeyen eylemiştik.

Yoksa filhakika dünyada mütalaa kadar ehemmiyet verilecek hemen hiçbir şey yoktur. Hayata yani muhafaza-i hayata ne kadar ehemmiyet veriyoruz? İşte mütalaa dahi o kadar ehemmiyet vermiş olsak sezadır. Bir hayata niçin ehemmiyet veriyoruz? Ölümden korktuğumuz için mi? Zannederiz ki en ahmak bir adam bile ölümden korktuğu için hayata ehemmiyet vermez.

Öyle ise herkesin tûl-i ömr arzusunda bulunmasındaki sebep nedir? Mutlaka bu âlem-i vücutta müşahadesiyle mütelezziz olacağı hususâtı daha çok görmek ve onlardan alacağı lezzetin daha çoğunu almaktır.

Öyleyse hayatımızın yalnız istikbale doğru uzanıp gitmesini mi arzu etmeliyiz? Maziye dahi müracaatla temdid-i hayata himmet etmek kâr-ı akıl değil midir?

Sizin bugün bir dostunuz, ehibbanız vardır ki muhabbetine can atarsınız. Çünkü muhazarasından mütelezziz olursunuz. Yarın o dostunuz vefat eder. Teessüfünüzden ağlarsınız. Sebep? Çünkü insan peri tutmuş gibi dünyada yapayalnız yaşayamayıp eş ister, dost ister, teati-i efkâr edecek yârân ister, canan ister. Hâlbuki sözünden, sohbetinden hoşlanılır, muhazarası ruha ferah verir adamlar az bulunur. İşte sizin o vefat eden dostunuz birçok adamlar içinden arayıp bulduğunuz ehibbadan olduğu için gaybubetine teessüf ettiniz! Öyle değil mi?

Elbette öyle olacak. Başka bir sebebi yoktur.

Pekâlâ yalnız hayat-ı hâzırınızda dost aramaya ve onları kayıpla müteessif olmaya sizi mecbur eden nedir? Hayat-ı hâzır sizin hayatınızda hayat-ı mazi değil mi? Babalarınızın her şeyine varis oldunuz. Onların azamet ve şevketini bile kendinize mal ederek hâlâ müftehir oluyorsunuz. Hayatlarını niçin kendinize mal etmiyorsunuz?

Biraz da o mevrusunuz olan hayat-ı maziye müracaat ediniz. Orada da birtakım dostlar bulursunuz. Onları da hayat-ı hâzır dostlarınız kadar sevebilirsiniz.

Bu neyle olur?

Elbette mütalaayla.

Güzel a. “Mütalaa can sıkıyor” dediydik. Şimdi de bize mütalaa tavsiye ediliyor.

Tamam işte biz de size mütalaayı güzelce tavsiye edebilmiş olmak için ber-minval-i muharrer sözü evirmiş çevirmiştik ya.

Size ne demiştik? “Sizin bugün bir dostunuz vardır ki muhabbetine can atarsınız. Çünkü muhazarasından mütelezziz olursunuz” demiştik. Muhazarasından mütelezziz olunca o dostunuzdan canınız sıkılmamak lazım gelir. Elbette sıkılmaz. Fakat bakalım mülahaza edelim, acaba siz o dostunuzu ilk gördüğünüz gün dahi muhazarasından muahharen dostunuz olduğu zamanki muhazarası kadar mütelezziz oldunuz muydu? Mümkün değil. Bunu dava etmek bir görüşte derun-ı dilden ve can-ı gönülden vuruldum demek olur ki hilâf-ı tabiattır. Elbette yavaş yavaş alıştınız. Yalnız bir dosta değil diğerine ve daha diğer birkaçına dahi böyle yavaş yavaş alıştınız ve muhazaralarından mütelezziz olmaya başladınız. Dünyaya gelip de gözlerinizi açtığınız gibi bütün dostlarınızı birden görmediniz ya.

İmdi nasıl ki siz yani mütalaadan canlarınız sıkılan zevat hayat-ı hâzırınızda teati-i efkâr ve musahabet ve muvanesetle aldığınız lezzeti yavaş yavaş ve bi’t-tedric bir mertebeye îsâl etmişseniz mütalaadan usanmayıp da lezzet alanlar dahi aynı sizin gibi yavaş yavaş bi’t-tedric ol mertebeyi bulmuştur.

Mesela bunlar bir kütüphaneyi hayat-ı maziden ibaret bir âlem farz ederek o âleme girdikte bi-aynihi bir adamın evvelce tanımadığı bir memlekete yeni girmesi ve o memleketin halkını tanıyıncaya kadar canı sıkılması kabilinden onların dahi bir aralık canları sıkılmışsa da yavaş yavaş tanışa tanışa ta Firdevsî-i Tûsî’ye kadar muarefe kesp ettikten sonra bunların muhazarası

olur olmaz muhazaraya dahi kıyas kabul etmediğinden artık bir daha kütüphaneden çıkamaz olmuşlardır.

Hatta bunlardan bazıları bir dereceye varmışlardır ki ber-minval-i muharrer tasvir ettiğimiz hayat-ı maziyi –ki aaleb-i muharrişin ber-hayat olduğuna göre hayat-ı maziyi dahi şamil demektir– sırf hayat-ı hazırı tercih etmişlerdir.

Acaba hakları yok mudur?

Vakıa insan yukarıda dahi dediğimiz veçhile peri tutmuş gibi yapayalnız oturamaz. Eş ister, dost ister. Pekâlâ bakalım hayat-ı hâzır dostları sizi nasıl eğlendirir? Nereye götürür?

Bizim tasvir ettiğimiz adamlar kütüphane içinde bir dost bulabilirler ki kendisini çar-aktar-ı âlemi yaptığı harita ve ol bapta yazdığı kitaplarla bir anda gezdirir. Diğer birisini bulabilir ki bu küre-i arzdan kat’-ı nazar âlem-i eflâki temaşa ettirir. Orada öyle bir dost bulabilir ki kendini bahçeye götürmek değil belki çiçeklerin içine sokarak orasını gezdirir. İlm-i nebatat ulemasından birisinin oğluna “Bugün nereleri gezdiniz?” deyip de “Filan yeri filan yeri gezdim.” dedikten sonra “Ben sabahtan beri bir sümbülün içini gezip de bitiremedim.” dediği meşhurdur.

Böyle olunca ve âlemde akla hayret verir nice acaip ve garaip keşfetmiş bulunan zevat-ı kiram hep hayat-ı mazide ve kütüphane içinde bulunduktan sonra o hayatı her şeye takdim edenler elbette haklıdır.

Öyle ise âkil olan kimse mütalaadan usanmak değil buna hayat kadar ehemmiyet verir. Hayat-ı hâzırını hayat-ı maziden dahi bi’l-ilâve uzatmak isteyenler işsiz vaktini kütüphanede geçirir.

Kitabın yenisi eskisinden ehemdir. Zira yeni kitap yazarlar en eski kitapları dahi okuyup efkârın inkılâbâtını muvazene ede ede yazmıştır. A’sar-ı kadime efkârını asr-ı hazır efkârıyla mukayese ederek yazmıştır.

Hülya-yı beyhude ile heyulayı göreceğim diye tavana bakmaktan kitaba bakmak evlâdır.

Dağarcık, nr. 1, İstanbul, 1288/1872, s. 3-6.

HİKÂYE TASVİR VE TAHRİRİ

Hikâye tasvir ve tahriri edebî bir cihet-i vesiası olup Şark tarafında, bhusus evlâd-ı Arap ve ehl-i İran indinde pek eski bir meslek-i edepti. Bu usul Avrupa'da bir asır kadar zamandan beri revaç bulmuş ve memleketimizde ise henüz yeni tevellüt eylemiştir.

Bir hikâyeyi tasvir ve tahrir etmek bir vaka meydana koymak demek olduğu cihetle bunun tarz-ı tarihle pek büyük bir münasebeti varsa da vaka-i mezkûre mutlaka bir veya birkaç şahsın tercüme-i hâli demek olup erbab-ı mütalaa bir zatın hâline acımaya veyahut gülmeye davet edileceğinden ber-minval-i muharrer münasebetin tarz-ı tarihten usul-i tercüme-i ahvale mahsus olması layıktır.

Şimdiye kadar neşrolunan hikâyeler ol kadar mütenevvi olmadığı cihetle bunların topu mevki-i tetkike çekilse yine hikâyâtın envaı hakkında müdekkik bir fikr-i mahsus hâsıl edemez. Hâlbuki bir cemiyet-i beşeriyenin hikâye kitaplarına, fûnun kitapları kadar ihtiyacı olduğu artık anlaşılmış ve erbab-ı kalem o yola dahi sevk-i semend-i hameye mübaşeret etmiş olduğundan bu bapta bazı usûl beyanı faideden hâlf görülememiştir.

Hikâye denilen şeyin meydana başlıca iki nev'i görülür ki birincisi mudhik ve ikincisi mü'limdir. Ancak bir hikâye içinde bu iki nev'i birleştirmek dahi mümkün olabilir. Binaenaleyh bu taksime ol kadar ehemmiyet verilmeyip bu bapta ehemmiyet-i mahsusayı hikâyenin suret-i tasvir ve tahrirince muteber olan dört tabakaya hasretmek lazım gelir.

Birinci yani en aşağı tabakadan addolunan hikâyeler bir vakaya vakayı-i saire ithaliyle işi iğlâk ve işkâle düşürmeksizin sathice nakil ve rivayet etmektir. Lisanımızda şimdiye kadar telif suretiyle neşredilen hikâyelerin cümlesi bu kısımdandır.

İşbu birinci tabakaya dâhil olan hikâyelerde vakanın asıl sahibi daima mebhûsü'n-anh olup ale'd-devam kendi hâline dair söylenir ki verilen malumatın cem'an yekûnu âdetâ sahib-i vakanın sergüzeştinden ve tercüme-i hâlinde ibaret kalır. Yine o vaka içinde sair bazı eşhas bulunsa bile onların ehemmiyeti olmayarak erbab-ı mütalaa nazar-ı dikkatlerini yalnız sahib-i sergüzeşte dikerler. Hikâye yazmaktan murat hikemiyattan, ahlâktan bazı esasları mudhike veya mü'lime bir suret-i rivayetle erbab-ı mütalaaaya telkin etmek olduğuna göre, işbu birinci tabaka hikâyelerinde bu maksada pek az hizmet edilmiş olur. Birinci tabaka hikâyelerinde gayet-i maksat "Bak şu adamın sergüzeşt-i ahvali ne kadar gariptir" diye erbab-ı mütalaaayı istigraba davetten ibaret kalır.

Bundan sonra ikinci tabaka hikâyeleri gelir ki onda yalnız bir adamın sergüzeşt-i mebhûsün anh değildir. Birkaç kimseye şumulü olan bir vakanın her şubesi cem' edilerek bir neticeyi intaç eylediği gösterilir ki o netice ashab-ı vakayiin cümlesi hakkında erbab-ı mütalaaanın nazar-ı dikkatini celbeder. *Letaif-i Rivayat* namıyla neşrolunan hikâyelerden "Yeniçeriler" nam hikâye bir dereceye kadar şu ikinci tabaka hikâyelerinden madut olabilir. Zira hikâyenin netice-i hükmü Civelek Hüsnü'nün bir alçak tarafından bî-gayr-ı hakkın telef edilmesine müncer olursa da bu netice Osman Çorbacı'nın yirmi sene evvel irtikâp eylediği bir zulmün nedametini çekmesi ve merkumun zevcesinin masumiyeti meydana çıkması ve Hüsnü'nün maşukası kızla icra-yı nikâhı mukarrer gibi bir şeyken ikisinin li-ümm karındaş olduğunun tebeyyün etmesi ve cellat Hasan'ın vaktiyle ettiği büyüklüğün içinde bir de küçüklük olduğu ve bu hâllerin cümlesi ise yeniçerilik etvar ve ahlâkından neşet eylediği cihetlerine teşa'üb etmekle erbab-ı mütalaaanın nazarı hem Hüsnü'ye, hem validesi, hem maşukası, hem Cellat Hasan hem de yeniçerilik hâli cihetine davet olunmuştur. Birinci tabaka hikâyelerinden erbab-ı mütalaaanın nazar-ı dikkati yalnız bir adam hakkında davet olunup ikinci tabaka hikâyelerindeyse birkaç kimse hakkında davet olunmak kadar aralarında bir fark vardır.

Hikâyenin şu iki nev'ini yazmak pek büyük bir iktidara tevakkuf etmez. Sebepleri şunlardır:

Evvela, hikâye mutlaka hâlihâzıra taalluk ettirilir ki zamanın ahlâkı, âdâtı, usulü muharrir indinde bedaheten malum olarak o yolda zahmetten kurtulur.

Saniyen, bu kabil hikâyeler aplebi muharririn kendi sakin olduğu memlekete ve hatta kendi mensup olduğu halka nispet edildiğinden, muharrir-i hikâye diğer bir mahalle veya başka bir millete nispet ettiği zaman o mahallin veya o milletin ahvalini etrafıyla öğrenmek müşkülâtından kurtulur.

Salisen, hikâyenin taalluk ettiği zevatın ahval-i umumiyesiyle suret-i hareketini muhakeme etmeye lüzum olmadığından suret-i muhakemede felsefe ve ahlâka mugayir bir hüküm vermek havfından dahi emin olarak keyfiyeti erbab-ı mütalaanın mahkeme-i vicdanına havale etmekle kurtulur.

Rabian, bu kabil hikâyeler içinde pek büyük entrikalar bulunmayacağından, birbiri aleyhine veyahut lehine hilelere, hud'alara teşebbüs eden zevatın muhadaasını arap saçı gibi karıştırıp sonra ayıramamaktan korkmaz ki, hikâye tasvir ve tahririnde muharriri en ziyade yoran ve hatta korkutan şey budur.

Üçüncü tabakaya dâhil olan hikâyelerden lisanımıza henüz tercüme bile edilmemiştir. Bu kabil hikâyelerde erbab-ı mütalaanın nazar-ı dikkati yalnız neticede zuhur edecek garabete davet edilmeyip, âzâ-yı vakadan her birinin tavır ve istidatları nazar-ı erbab-ı mütalaada tasvir edilir. Yani bu kabil hikâyelerde vakaya taalluku bulunan âzâdan bazısında ziyade hamakatle beraber tuhaflık ve bazısında fevkalade safvet ve kimisinde hıyanet, diğerinde hile, âherinde kibir ve gurur; velhasıl her birinde bir tavır ve istidat tasvir edilerek tâ âhir-i hikâyeye kadar bu zatların tavırlarına hâlel getirilmeyip devam edilir ki böyle olan hikâyelerin bir sahifesinde erbab-ı mütalaa gülerse, diğerinde ağlar ve bir zatın sıdk ve besaletini ve ahlâk-ı hasenesini görüp

ne kadar hüsn-i teveccüh gösterirse diğerinin seyyiatından nâşi aleyhine o derece nefret gösterir.

İşbu üçüncü tabaka hikâyelerinde zaman ve mekân tayin olunmamak olmaz. Zaman ve mekânı tayin etmek içinse tayin olunan zaman ve mekânın ahvaline dair pek mükemmel malumat iktisap etmek vacibeden olup hâlbuki bu malumatı tarifat-ı coğrafiye tarzında dahi zikretmeyerek âzâ-yı vakanın tavrı ve istidatları içinde tasvir ile işrab etmek lazım gelir. Mesela Osmanlı memleketine isnat edilen bir hikâyede bir âşığın rakibini düelloya davet ettiği görülürse, bunun ahlâk ve âdât-ı Osmaniyeye tamamıyla tevafuk edemeyeceği derkârdır. Kezalik Arabistan'a isnat edilen bir hikâyede maşukanın âşığı için hane-i pederi terk etmesi tasavvur olunursa, bu hâl Arap nezdinde kızların babalar elinde âdeta esir gibi bir hâlde olmasıyla mütenasip düşmez. Çerkezistan'a isnat edilen bir hikâyede dahi kızlara Arap kızlarının esareti kadar bir esaret verilirse Çerkes kızlarında olan hürriyetle mütenasip olmaz. İmdi mahallin, zamanın ahval-i umumiyesini ashab-ı vakanın tavrı içine ithal ile tasvir etmek lazımdır.

Bu sınıf hikâyeleri tasvir ve tahrir edebilmek için musavvir ve muharriri en ziyade yoran şey ashab-ı vakadan her birinin hâl ve hareketlerini muhakeme etmektir. Lakin bu muhakemeyi dahi güya ilm-i ahlâktan bir kitap yazarcasına "Filan gayet mütekebbir olup bu ise ne kadar fena bir şeydir" diye muharrir kendi tarafından icra etmek hikâyeye revnak vermediğinden başka, letafetini bütün bütün kaldırır. Bu muhakemeyi âzâ-yı vakanın yekdiğeri hakkında muamele ve hareketleriyle icra ettirmeli. Mesela bütün bütün biçare ve dermande kalmış olan bir zat kendi hakkında lütfetmeye asla borçlu olmayan bir adam tarafından birçok lütuflar gördükten sonra bir de fedakârlık ve hatta kendi menfaat-ı zatiyesini dahi kaybetmek derecesinde bir lütf gördüğü zaman mezkûr biçare kendi kendisine hasbîhâl ettiği sırada o kerimin şime-i mekârim-kârîsini, öte tarafta zulmünü görmüş olduğu zalimin mezalim-i vahşiyanesiyle mukayese ve

muhakeme ederek lütf ü mürüvvet ve cevri ü denaet hakkında muharririn ne kadar hikmeti varsa biçare ağzından takrir etmeli. İşte erbab-ı mütalaaya bir hikâye-i garibe ile lezzet verdikten sonra kavanin-i ahlâkı dahi telkin etmek bu sınıf hikâyelere mütevakkıftır.

Dördüncü tabaka en âli tabakadır ki bu tabakadan madut olan hikâyeler birkaç hikâyenin nokta-i içtimaı olur. Mesela birkaç kimesne beyninde hükûmet ve memuriyetçe ikbal garazından nâşi şiddetli bir münafese ve diğer tarafta sair birkaç kişi beyninde bir maksat üzerine kuvvetli bir ittifak ve öte tarafta gayet mektum tutulan bir muaşaka ve diğer bir tarafta her türlü ümitler bertaraf olarak yeis içinde kalmış, ayrıca bir felaket-dide olur. Hâsılı böyle zahir-i hâlde birbirine asla münasebeti olmayan birtakım vakalar bulunur da sonra âzâ-yı vakadan birisinin sergüzeşt-i hâli vakayı-i mezkûrdan her birine uğrayarak cümlesini bir yerde cem' eder ki bu yolda yazılmış hikâyelerin her sahifesi bir vakanın neticesi ve her vakanın neticesi ise diğer kapalı bir hâlin bais-i inkişafı olmakla insan böyle bir hikâyeyi okumakla doyamaz.

Bu kabil hikâyelerin lâyihası o kadar geniştir ki muharrir yalnız ahlâk ve âdât-ı ümumi ve etvar-ı mütehalife-i benî Âdemi değil, hatta tarihin en ehemmiyetli vukuat ve muhakematını dahi hikâyenin muahezat ve muhakematı içine ithal ederek bahsine vüsat verdikçe verir. İşte bu defa tercüme ve neşredilmiş bulunan *Monte Cristo* hikâyesi bu tabaka-i âliyye dâhil bir hikâye-i latifedir ki tasvir ve tahriri her kula müyesser olamaz.

Şu tabakat-ı erbaanın cümlesine şümülü olmak üzere bazı hükümler vardır ki onların dahi ihtarı yalnız hikâye yazmaya heveskâr olanlar için değil, hikâye mütalaasından lezzet bekleyenler için dahi faideden hâlî değildir. Şöyle ki:

Evvela, hikâyede en ziyade nazar-ı dikkate çarpacak olan şey baht ve talihin evvel-emirde cevri ü gadr erbabına müsait olmasıdır ki insan en ziyade bundan müteessir olur. Bahusus bu hâl

ve mevkide bulunan kimselerin muahharen ceza-yı sezarını görmesi erbab-ı mütalaaya intikam aldırılmış kadar şevk ve lezzet verir. Bir hikâyede muharrir işin bu cihetine dikkat etmemişse, o hikâyenin âdeti kocakarı masalları kadar da lezzeti olamaz.

Saniyen, hikâyede tesadüflerin ya hiç olmaması veyahüt mümkün olduğu kadar az olması şarttır. Mesela firar eden bir biçarenin gece hanesinden çıkarken bi't-tesadüf kendisini kimse- nin görmemiş ve deniz kenarında gece yarısı rastgele bir kayık bulmuş ve tesadüfat-ı garibeden olarak kayıkçı dahi vaktiyle iyilik ettiği bir adam bulunmuş olmasını tasvir ve tahrir etmek tesadüflere pek ziyade vüsat vermek demektir.

Salisen, aaleb-i hikâyelerde nefesine suikast kaziyesi pek ucuz ve pek kolay olarak icra ettirilmekte olup bunda bir letafet olamayacağından erbab-ı mütalaa için dahi sû-i istidlâli mucip olur.

Rabian, hikâye herhangi millete isnat edilmekteyse, o milletin ahlâkından ayrılmaması pek büyük bir şart olup ahlâk-ı İslâmiye ve Osmaniyede kadınların istitarı ise muharririn hiçbir vakitte nazar-ı dikkatinden ayrılmaması lazım gelen bir şeydir. Fransız lisanı üzerine yazılmış olan bazı şeyler Türkçe'ye nakledildiği zaman telif suretiyle tercüme edilmiş olmak maksadıyla âzâ-yı vakanın isimlerini dahi Türk isimlerine tatbik etmekte oldukları görölmektedir ki, hikâye Fransız ahlâkı üzerine tasvir edildiği hâlde bütün bütün Türklere isnadı tesettür kaidesiyle bir türlü mütenasip düşmemektedir.

Hamisen, hikâyelerde vasf ve tarif suretinde yazılmış yerlerin yüksek ıstılahla yazılmasında beis yoksa da muhavere tarzında yazılan yerleri mustalah yazmakta hiçbir letafet olamaz. Mesela bir ayvaza "Bu akşam kandilleri silmeye muvaffak olmadığımdan nâşi..." dedirtmek bile layık olmayıp ayvaza yine ayvazlık hâline mütenasip lisan kullandırmak lüzumu derkârdır.

Musavvir ve muharririn bir hikâyeyi tasvir ve tahrir etmesi için hikâyenin zeminine göre her şeyi bilmesi lazımdır. Hatta Avrupa

hikâye-nüvisanından birtakımı hamallar kahvesine devamla onların oradaki hâllerini tahkik ve mesela bir doğramacı dükkânına müdavemetle ıstılahlarını, tavırlarını suret-i muameleleriyle tetkik etmek derecelerine kadar cem’-i malumat ederler ki bu hâlde bir hamal kahvehanesinin hâlini vASFettikleri zaman güya muharrir on beş sene hamallık ederek o kahvehaneye devam etmiş zannolunur. Yoksa hikâye yazmak için iktiza eden şeyler yalnız hikmet, ahlâk, entrika gibi şeylere münhasır kalırsa bunlarla yazılan hikâyelerden ol kadar lezzet hâsıl olamaz. Netice-i kelim, hikâye okumak ne kadar tatlı bir şeyse, yazmak o kadar güç olup bir muharrir tasvir ve tahrir eylediği hikâye eğer sahihü’l-vuku değilse, onu sahihten daha sahih, gerçekten bir kat daha gerçek suretine ifrağ edebilmek için pek çok tetkikata, pek çok malumata muhtaçtır.

Kırkambaz, cüz 4, İstanbul 1290/1873, s. 107-112.

“ÖLÜM ALLAH’IN EMRİ”, HİKÂYEDEN EVVEL İKİ SÖZ

Şimdiye kadar pek çok hikâyeler okudum. Elbette siz de okumuşsunuzdur. Ben hem birçok hikâyeler okudum hem birkaç tanesini yazdım. İhtimal ki siz de yazmışsınızdır.

Sanki siz de hikâye okumuş yazmış iseniz ben daha ziyade memnun olurum. Zira o hâlde meramı daha güzel anlarsınız.

Hikâye okur ve bhusus yazarken meselenin suret-i cereyanına dikkat ettiğiniz var mıdır? Dikkat etmişseniz görmüşsünüzdür ki hikâyeye en evvel sade cihetinden başlanır. Gitgide bazı entrikalar filanlar katılır. Daha sonra meseleye bir kat daha ehemmiyetler verilir. Mesela âşık ile âşıkadan bahsolunursa bunların ıstırabı o dereceye vardırırlar ki artık hayatlarından yeis getirilir. Nihayet hikâyenin neticesi olmak üzere bunlara feda-yı can ettirilir. Yahut muharririn mürüvvet tarafına rast gelmişse nagehanî bir ümit kapısı açarak âşık ile âşıkayı içeriye sokar.

Hikâyeyi bu suretle tanzim etmek bayağı bir usul hükmüne girmiştir. Bir vakanın tarihini yazarken nasıl ki mukaddematıyla filanıyla yazarlarsa hikâyeyi de o suretle yazmaya her muharrir kendisini mecbur bilmiştir. Bu da bir nevi esaret değil midir? Esaret ise terakki için ayak bağı sayılmaz mı?

“Ölüm Allah’ın Emri” serlevhasıyla bu hikâyeyi tasvir eylediğim zaman en evvel hatırıma gelen şey tahrir ve tasvir usulünü bu esaret belâsından kurtarmak sureti oldu.

“Nasıl kurtaracaksınız?” mı dediniz?

Nasıl kurtaracağım! Öyle hikâyeye mukaddime yaparak badehu erbab-ı mütalaayı “Aman bakalım daha ne olacak, alt tarafından ne çıkacak?” diye intizarlarda bırakmayacağım. Alt tarafından çıkacak olan neticeyi en evvel söyleyeceğim. Ama diyeceksiniz

ki bu hâlde hikâyeden hiçbir lezzet çıkmaz. Maşallah niçin çıkmazın? Hikâyeye lezzeti muharrir verecek değil mi? Bakınız ben lezzet vereyim de çıkar mı çıkmaz mı? Bir hikâyeyi okuduğunuz vakit “Aman alt tarafı ne imiş, neticesi nereye varacak?” diye intizarda kalmaya bedel “Aman bunun evveli ne imiş, bu netice neden çıkmış?” diye işin evveliyatını arayacaksınız. Bazıları diyorlar ki İstanbul’da roman, yani imkân dâhilinde hikâye tasvir ve tahririne ben başlamışım. Bu hüsn-i zanna teşekkür ederim. Öyleyse mukaddimeden evvel neticeyi gösterip de erbab-ı mütalaaya mukaddimatı aratmak yolunu dahi –hem de bihakkın– ben açmış olayım.

Letâif-i Rivayat, 8. cüz, İstanbul, 1873.

“HASAN MELLAH YAHUT SIR İÇİNDE ESRAR”, MUKADDİME

Memleketimizde bir, iki, üç seneden beri matbuat-ı cedidece görülmekte bulunan terakki elhak mucib-i teşekkür olacak bir dereceye varmış olduğunu herkes teslim ediyor.

Vakıa, şimdiye kadar meydana konulan âsârın ufak tefek şeyler oldukları itiraf edilebilir. Ancak terakki için en emniyetli bir yol aranırsa işi böyle küçükten başlayıp iktiza-yı hâl ü maslahatın müsaadesi derecesinde büyötmek yolu meydana çıkmaz mı?

Bundan başka meydana konulan icraat eğerçi henüz ufak tefek şeylerden addolunursa da matbuatça ars-ı terakkimiz demek olan şu üç sene zarfında Osmanlı karihasının kesbeylediği vüsat yalnız şimdiye kadar görölen semeratı nispetinde değildir. İşte ben kariha-yı milliyemizin bugünkü vüsatinden bir numunecik olabilmek üzere şu *Hasan Mellah yahut Sir İçinde Esrar* serlevhalı hikâyeyi kaleme aldım ve meydana koydum. Tercüme değildir, taklit dahi değildir. Tasvir ve telif ise de gönlüm beni her şeyde iktidarımın fevkine kadar icbar ve sevk eylediği gibi bu hikâyede dahi *Monte Cristo* hikâyesini tanzir derecesine kadar sevk eyledi.

Ama eserim Alexandre Dumas'nın eserine nispetle binde bir derecesini de bulamayacakmış. Varsın bulamasın. Üç yüz seneden beri edebiyat ve hikemiyatla uğraşan bir milletin üç bini tecavüz eden erbab-ı kalemi miyanında teferrüt etmiş olan bir muharrirle üç seneden beri edebiyat ve hikemiyat sarf-ı zihin etmeye başlamış olan bir milletin henüz otuza varamayan erbab-ı kalemi miyanında gayretten başka bir şöhreti olmayan muharririn arasındaki farkı hesaba katarsak gönlümün bu icbarından dolayı ma'yub olamam itikadındayım.

Velev ki ma'yub olayım, vellev ki bu yolda âlem-i edebiyat ü hikemiyatça mevcudiyetimi mahvetmiş olayım. Ne zararı var?

Terakki denilen şey ileride bulunanları gördükçe onların menziletine can atmakla hâsıl olur. Menzil-i maksuda varılabilirse ne âlâ varılamazsa bari istihsal-i maksad yolunda kaybolunmuş olur. Mıhlınmış gibi bir yerde kalmaktansa velev ki ziya için olsun hareket elbette evlâdır.

Lakin bende başka bir itikat daha var ki böyle bir korkuyu gözlemin önünden kaldırıyor. Şöyle ki: Bundan üç sene mukaddem ortada hiçbir şey yokken mücerret ortaya çıkıvermekliğin göze aldırılıvermiş olması sayesinde değil midir ki bugün haftada -iyi kötü- dört beş eser erbab-ı mütalaanın nazargâh-ı kabullerine arz olunacak kadar terakki hâsıl oldu? Şimdi dahi edebiyat ve hikemiyat yolunda velev ki sıçramak kabilinden olsun bir büyücek adım daha atıvermekle yine şu üç senelik terakki nispetinde bir terakkiye daha dest-res olabilmek muhal ve mümteni görülecek bir şey değildir. Öyleyse bu adımı dahi niçin atmamalı?

Hâsıl-ı kelam bu eserde gösterdiğim cüreti küstahlığa hamleden olursa ileride cüretimin mahza bir gayretten, bir cesareten, bir fedakârlıktan ibaret olduğunu görerek mahçup kalacağını kendisine şimdiden arz ederim. Bazı muharrirlerimizin lisanında modalaşmış olduğu veçhile ben “eserim enzar-ı umumiyeye arza şayan bir şey değilse de halkın mürüvvet-i hata-puşanesine müsteniden” arz etmiyorum. Bilakis eserimde görülecek kusur ve noksan meydana konulmalı ki hem ben tashih-i hata ve ikmal-i noksan edeyim hem de bu yolda heveskâr olanların istifadesi katmerleşsin.

Sözü bitirmeden evvel şunu da söyleyim ki bu hikâyeye sırf hayal nev’inden de değildir. Derununda mezkûr esamiden bazıları tarihçe o kadar büyük ehemmiyet almışlardır ki yalnız onların sergüzeşt-i hâllerini doğrudan doğruya kaleme almak büyük bir roman yazmış olmak demektir.

İşte sözüm burada bitti. Daha ziyade tatvil-i kelam ile vakit kaybetmeyerek hemen hikâyeye şuru etmeyi vacip gördüm.

Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar, İstanbul, 1874.

“ALAYIN KRALİÇESİ”

Fransa’da tab’ ve neşrolunan *Revue de Dumont* nam mecmua-i edebiye ve siyasiyenin ne kadar mühim ve rağbet-i kâinatı kazanmış bir eser-i celil olduğunu bilenler için şu *Alayın Kraliçesi* serlevhasıyla tefrikaya derç etmeye başladığımız eseri başka türlü tavsiyeye hacet olmayıp yalnız “*Revue de Dumont*’dan tercüme olunmuştur” demek kifayet eder. Mecmua-i mezkûreyi tanımayanlara dahi “Fransa’da bir muharriri medih için, yazdığı şeyler *Revue de Dumont*’a kabul olunur demek kâfidir. Bu mecmuanın ne büyük bir ehemmiyetle yazıldığı bundan anlaşılın diye evvel emirde mecmua-i mezkûrenin ehemmiyet-i azimesini tavsiye eyledikten sonra böyle bir mecmuaya kabul ve derç olunan hikâyenin derece-i ehemmiyeti dahi başkaca bir nazar-ı dikkatle tavsiye olunabilir. *Revue de Dumont* her on beş günde bir kere iki yüz elli büyük sahifeden ibaret olarak neşrolunur bir mecmua-i azime olup aralıkta bir kere bazı hikâyeler dahi derç eder ki en mufasssalı kırk nihayet elli sahifeyi tecavüz etmez. Şu hâlde hikâyenin zeminini intihap için fevkalhad ehemmiyet verildikten sonra bir de haşviyat-ı zaideden bi’t-tasfiye az sözle çok mana anlatılmak suretine dikkat olunacağı zaruridir. Zira sahife doldurmak için yazı yazan muharrirlerin binlerce sahifeye doldurdıkları tafsilatla karilere verebilecekleri neticeyi *Revue de Dumont* gibi bir mecmuada elli sahifeye sığdırmak derecesinde ihtisar ve icmal etmedikten sonra mecmua-i mezkûrenin hiçbir ehemmiyeti kalamaz. Şu hâle nazaran mezkûr mecmuanın hikâyat-ı saire meyanında işbu *Alayın Kraliçesi* serlevhalı hikâyeye vermiş olduğu ehemmiyeti de erbab-ı mütalaaya anlatmak için deriz ki, *Revue de Dumont* mecmuası bu hikâyeyi karilerine tavsiye eylemek için “Karilerimize bir muhtasar tercümesini arz etmekte olduğumuz işbu hikâye İngiltere’de bihakkın bir rağbet-i

azimeye mazhar olmuştur. İngiltere’de her ay meydan-ı intişara çıkıp en küçük kusurları ise manasızlıklarından ibaret bulunan hikâyeler hissiyat-ı kalbiyece olan tazeliği ve tesirat-ı mahsusası iktizasınca sahihen tavsiyeye en ziyade ve bihakkın şayan olanıdır” demiştir. Şu izahat üzerine biz artık eser-i mezkûru daha ziyade tavsiyeye hacet görmedik. Yalnız şunu ilave ederiz ki hikâyenin neticesi buna güzel bir zeyl ilavesi için gayet muvafık bir girizgâh açtığından bu hikâye tamam olduktan sonra biz dahi tarafımızdan bir zeyl ilave edeceğimizi daha şimdiden karilerimize vaat eyleriz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 144, 17 Kânunuevvel 1878.

[ROMAN VE HAYAT]

(Makale-i atîye saadetli Ahmet Mithat Efendi hazretleri tarafından bir romana mukaddime olmak üzere kaleme alınmış ve bu makalede roman kitaplarının ahlâka muzır olup olmadığı pek güzel bir yolda muhakeme edilmiş olduğundan risalemize derç olundu.)

Roman ve hikâyeler ahlâk-ı umumiye için muzır mıdır müfit midir?

İşte bir mesele ki efkâr-ı ukala bunda ihtilaf üzeredirler. Zaten efkâr-ı ukalanın ittifak üzere bulunduğu hangi mesele vardır ki bu meselede dahi ittifak-ı efkâr husulü aranabilsin? Bedihiyatta bile daima ihtilaf görmez miyiz? Halıkımız olan Vacib-i Taala hakkında bile fikr-i beşerin ihtilaf üzere oldukları cay-ı istigrah değil midir?

Hakikat! Tehalûf ve tebayün hususunda insan denilen hayvan-ı natıkın gayr-ı natık denilen hayvanata bile dava-yı tefevvükunda hemen hemen kendisini haksız çıkaracak bir hâlde bulunduğunu itiraf etmeliyiz. Nev'-i beşer hemen hiçbir şeyde ittifak üzere bulunmamayı kendisine şiar ittihaz edindiği gibi nev'-i beşerden bir ferdin bile kendi fikr-i hususisinde devam edemediği âdetâ her hâliyle sübut bulmaktadır.

Ne tebayün, ne televvün!..

Hayvanat-ı saireden gerek cemiyetle yaşayanlara, gerek münferiden zaman geçirenlere bakılsa mine'l-ezel ne yolda yaşamaktalar iseler hâlâ o yolda yaşadıkları gibi ilelebet dahi yine o surette yaşamak mertebesinde bir ittihat ve ittirada tâbi oldukları görülür. Kuzuların meleyişi, kuşların ötüşü, turnaların amed ü şüdleriyle yaşayışı, kunduzların içtimâ, velhasıl her nev'in kendi hassa-i nev'iyesi dünyanın her tarafında ve ezminenin her yerinde bir

tarz ve surette olup tebayün ve tehalüfün her vechi ise bilhassa nev’-i beşerde görülmüştür. Nev’iyetimizin ötüşü demek olan lisan mütehalif! Nev’iyetimizin yaşayışı demek olan kavanin-i medeniye mütehalif! Hatta nev’iyetimize mensup bir ferdin bile geçen seneki fikri bu seneki fikrine uymayacak mertebede televvün-i efkâr ile muttasıf!

Acaba insanda görülen bu hâller terakkiye olan istidattan mı neşet ediyor? Her neden neşet eylesen eylesin bu ittihatlılık, bu ittihatlılıktır ki tarihin ıttılayı yettiği bir zamandan beri kütüphaneler dolusu âsârın delalet ettiği birtakım inkılâbât ve tahavvülât sebebiyet göstermiş ve hâlbuki inkılâbât ve tahavvülât-ı mezkûre insanlar için netice-i hikmet olmak üzere umumun ittihat ve ittifaq edeceği bir nokta vücuda getirmek lazım gelirken, bugün dahi nev’-i beşerin ezmine-i kadimedeki tebayün ve tehalüfünden bedter bir ihtilaf-ı efkâr içinde kaldığı görülmekte bulunmuştur.

Şu kısacık mülâhaza gösterebilir ki, roman ve hikâyelerin ahlâk-ı umumiye için muzır veya müfit olmaları bahsinde dahi efkâr mütehalif olmak tabiidir. Hem de mütehaliftir.

Birtakım adamlar, eğer romanlar yalnız insanların ahlâk-ı hase-ne ve melekiyesine dair olurlarsa nafi ve insanın ahlâk-ı seyyie ve şeytaniyesine dair olurlarsa muzır olduğuna kanaat etmek istemişler. Birtakımları aks-i kaziyeyi iltizam ederek “Ahlâk-ı beşerdeki fenalığı roman suretinde bi’t-tasvir insanların gözü önüne koymalıdır ki, beşeriyette görülen birtakım rezailden tevakkî edilsin” demişler.

Daha birçok sözler söylemişler ya! Ancak biz şurada pek kısa bir sözle bu meseleyi pek çok adamlara tasvip ettirecek surette halledebilmek ümidindeyiz.

Roman ve hikâyeler ahlâk-ı umumiye için muzır mıdır, değil midir? Buna bir hüküm vermek için evvel emirde roman ve hikâyeler ahlâk-ı umumiyenin aynı mıdır, gayrı mıdır, bunu

tain etmek lazım gelmez mi? Romanlar ahlâk-ı umumiye'nin gayrı iseler, ona roman dememek iktiza eder. Zira roman denilen şey, bir cemiyet-i beşeriye içinde görülen ahvalden birisini veyahut bazılarını kâğıt üzerine koymaktan ibarettir. Bu hâlde romanların ahlâk-ı beşeriyenin aynı olması lazım geleceği teslim edilirse, onların mazarrat veya menfaati bahsinde artık ihtilafa hacet kalır mı? Meselenin şekli "Ahlâk-ı umumiye, ahlâk-ı umumiye için muzır mıdır, müfit midir?" suretini alacağından, eğer ahlâk-ı umumiye yine ahlâk-ı umumiye için muzırsa muzır ve müfitse müfit olacağı kaziyesinde her dava, her muhalefet âdeta beyhude kalır.

Nice hikâye-nüvisler ahlâk-ı umumiye'yi suret-i tasvirlerinden dolayı muahezata duçar olmuşlar, daha doğrusu aranılırsa, denilebilir ki, bu muahezata duçar olmayanları âdeta görülmemiştir.

Fakat o muharrir ahlâk-ı umumiye'yi yanlış olarak mı tasvir etmiş ve ahlâk-ı umumiye'ye iftira ve bühtanda mı bulunmuş? İşte her noktada bu mülahazaya layıkıyla ehemmiyet verilmemiş olduğunu da teslim eylemek şan-ı insafa şayandır zannederiz.

Eğer ahlâk-ı umumiye yine kendisi için nafi veyahut yine kendisi için muzırsa, bu iki rengin ikisi dahi muharrir tarafından bihakkın tasvir edilmek ahlâk-ı umumiye'yi yine olduğu gibice kendi erbabına irae eylemek demektir. Beğendiğine imtisal, beğenmediğinden içtinap o romanları okuyanlara ait olup, eğer muharrir beyazı siyah ve siyahı beyaz olmak üzere tasvir etmeye kalkışıp da irat eylediği berahin dahi yanlış olursa, işte yalnız bundan dolayı mesuliyet ve muahezeye duçar olur.

Romanların ahlâk-ı umumiye'nin aynı olduğunu veyahut olması lazım geldiğini biz kabul eyledik, siz kabul etmemekte muhtarsınız. O hâlde ahlâk-ı umumiye'den bir roman çıkarılması nasıl olacağını bize sual eylersiniz. Roman bazı vukuattan tereküp eylediğine ve o vukuat dahi ahlâk-ı umumiye tarafından gösterilen suretten ibaret olacağına göre ahlâk-ı umumiye'den bir

roman çıkarmak için vukuat-ı umumiye'ye atf-ı nazar-ı tetkik eylemek lazım gelir.

Vukuat-ı umumiye'den her biri hakikaten bir büyük romandır. Hiç olmazsa bir büyük romanın bir kısmını olsun tesis ve teşvik eyler. Hele bazı vukuata göz gezdirelim.

Gazetenin birinde okursunuz ki:

“Geçen pazartesi gecesi filanca efendi filan mahâlde kâin konağında ve yatak odasında maktul olarak bulunup, her ne kadar canib-i zabıtabadan katilleri taharri edilmişse de izleri bulunamamıştır.”

İşte size bir vaka. Fakat bu vakanın başlangıcı ve müntehası yalnız bundan mı ibarettir? Bir fikr-i mütecessis bu bapta tahkikat-ı amikaya girişecek olsa, bu cinayetin vukua getirilmesinden evvel geçen mukaddemat ile cinayetten sonra terettüb eyleyen netayicin heyet-i umumiyesinde bir roman bulamaz mı?

Kezalik birkaç kişi arasında şöyle bir söz işitirsiniz:

“Filanca efendi!.. Zavallı adam!.. Haberiniz var mı? Kara sevda getirmiş de kendisini bahçesindeki asma çardağına asıvermiş?”

Böyle bir sözün üzerine “Vah vah vah!” ile meselenin mukaddime ve müntehası tayin olunmuş sayılır mı? Evet! Kendisini asmak kara sevdadan neşet eylemiş olduğunu anladık. Ya bu kara sevda neden neşet eylemiş? İnsana ârız olan nevazil gibi havanın bürudetinden ya hararetinden, rutubetinden, ya yübusetinden mi ârız olur? Neler olmuş, neler geçmiş ki o zavallı filan efendi kara sevdaya duçar olarak kendini asmış ve kasd-ı nefis kaziyesi daha ne gibi vukuata sebep olmuş?

Vukuatın kâffesi böyle katil veyahut kasd-ı nefisten ibaret değildir ya? En adi havadis olmak üzere şöyle de iştilir:

“Filan efendi ile zevcesi arasında müfarakat vuku bulmuş.”

Bu söz o kadar adi bir sözdür ki, hemen istigrabı bile mucip olmayacak derecelerdedir. Şayet, “Sebebi neymiş” diye bir sual

varit olacak olsa, manalıca bir tebessüm bu suale cevab-ı kâfi addolunabilir. Ancak şu en adi zannolunan vaka dahi ahlâk-ı umumiyenin musavviri olan bir roman veyahut öyle bir romanın bir babı addolunamaz mı? O filanca efendi, o filanca hanımı aldığı veyahut bu ona vardığı zaman bir gün gelip de müfarakatları şu kadar sade bir sözle vuku bulacağını ve hemen hiçbir kimsenin istigrabını bile celbetmeyeceğini acaba derhatır edebilirler miydi? Sonra ne oldu ki, bu habl-i mukaddes-i irtibat, bu kadar gevşeyip nihayet kopmaya kadar vardı? Ya bu vukuatın vukuu daha ne gibi müteferriatın rengini değiştirdi? Şu içtimain mahsul-i ber-güzidesi olarak birkaç çocuk yok muydu? Onların ebeveyni sağken bade'l-iftirak ebeveynin birisinden mahrum birer yetim olmadılar mı? Ocak yapmaya nispetle ehemmiyeti daha büyük olması lazım gelen şu ocak yıkmak keyfiyetinde mağdur kim, mesul kim? İşte birtakım tahkik yolları ki, her birinin müntehasına giden fikr-i tecessüs şu geçtiği yolların inişini, yokuşunu, ivicacını filanını resmedecek olsa, bir mükemmel roman olmak üzere teşekkül edip meydana çıkar.

Vukuatın daha adisini ele alalım. Ahbabınızdan biri gelip de size dese ki:

“Haberiniz var mı birader? Bizim filan efendi bacıları ikileştirmiş. İkinci haremiyle bu cuma gecesı zıfıf etmiş.”

Şöyle bir haberin sizce ne ehemmiyeti olur? Olsa olsa belki sizce dahi taze bir teehhül ile zevk-yâb olmak arzusunu, velev ki bir dakikacık için olsun hâsıl etmekten ibaret bir ehemmiyeti mucip olur, öyle değil mi? Hâlbuki bu filan efendi şu kadar zamandır beraber yaşadığı refikasının kendini ağyar gözünden kıskanmasını şayan-ı şükran bir nimet-i mahubiyet sayardı. O şunca senelik yâr şimdiki zevceye nispetle ağyâr olmak inkılâbı neden dolayı hâsıl oldu? Kendisi beytü'z-zıfafta garik-i lücce-i huzuzat iken, diğer cihette beytü'l-hazendeki eski refikasının ne hâller geçirdiğini acaba ne surette tahattur eyledi? Sonra bu taaddüd-i zevcattan ne gibi neticeler çıktı? Eğer oraları araştırarak olur-

sak, bu noktaların iltisakından koca bir roman şekli teşekkül etmez mi?

İşiniz yoksa bir gün Köprü¹ üzerine çıkınız da gelen geçen çehrelere bakınız. Tepeden tırnağa kadar süslenmiş bir şık görürsünüz ki, etekleri ıslık çalarak ve fakat ayağındaki nasırların ızdırabıyla aksayarak yıldırım gibi gidiyor. Yolda bir dostuna rast gelecek olsa selam vermeye vakit olmadığından güya ilerde bir şey varmış da ona vüsul için istical eyliyormuş gibi eliyle, çehresiyle, elhâsıl kalıbıyla, kıyafetiyle ilerisini işaret edip hemen geçip gider. Öyle ya, ilerde pek mühim bir şey vardır: İleride bir roman vardır; koşa koşa o mühim şeye, o romana gidiyor. Onu gittiği yerden men ve tatil kabil midir?

Biraz sonra bunun aksini tasvir eder bir adam görürsünüz ki, evvelkinin tavrındaki beşâset, gözlerindeki parlaklık bunda görülmek şöyle dursun, belki gözleri cihanı görmek ve ayakları ileriye yürümek isterler. Acaba bu da mühim bir vakaya, azim bir romana mı gidiyor? Yoksa öyle bir mühim şeyden mi geliyor? Burasını tayin pek büyük zekâyâ ve pek büyük dikkate muhtaçsa da herhâlde bu zatın bir romanı teşkil eyleyen eşhas-ı vakadan olduğuna şüphe kalmaz.

Sözü kısa kesmek için diyelim ki: Herkes az çok bir romanın eşhas-ı vakasındandır. Kendi maişet-i hususiyemiz içinde az çok birtakım romanlar geçer. İşte roman denilen şey böyle ahlâk-ı umumiyenin tayin eylediği maişetler içinde vücut bulduğuna göre, onun mazarrat veya menfaati yine suver-i maişetin mazarrat veya menfaatinin aynı olduğu bi'l-vücuha müsellem görünür.

Romanlar ahlâk-ı umumiyeden mütevellit vukuat üzerine ibtina edilebileceğine ve vukuatın ne gibi şeyler olabileceği yukarıki fıkramızda bazı misaller iradıyla irae olunduğuna göre, burada diğer bir vakayı dahi muhtasaran ihbar edelim ki, bundan on beş

1 Köprü: Galata Köprüsü kastedilmektedir. (h.n.)

yirmi sene kadar mukaddem bir zamanda vuku bulmak üzere, bazı ehibba tarafından hikâye edilmişti. Şöyle ki:

...Mahallesinde ebelikle şöhet-şiar olan bir hanım, akşam ber-mutat çoluğuyla çocuğuyla taam eyledikten sonra, görüşüp ko-nuşmak için bir komşuya gider. Orada saat beşe kadar türlü sohbetlerle vakit geçirirler.² Tamam hanesine avdet edeceği zaman misafir olduğu hanenin kapısı çat çat çalınarak içeriden cariye-nin “Kimdir o? Ne istersin?” sualine cevaben bir erkek:

“Ebe hanım buradaymış. Aman Allah aşkına olsun gelsinler, yolcumuz vardır.” cevabını verince, zaten bu misillü vukuat nadir olmadığından ebe hanım alelacele aşağıya iner.

Kendisini çağırانlar iki uşakmış. Birinin elinde mükellef ve iki mumlu bir fener de var. Bunlar ebe hanıma bir büyük konak ismi vererek ve köşebaşına kadar araba getirmiş olduklarını dahi ihbar eyleyerek ebe hanımın önüne düşerler. Evvela gidip ebenin hanesinden iskemlesini alırlar. Badehu köşebaşını dön-düklerinde filvâki bir de mükellef araba görünür. Ebe hanımı arabanın içine bindirirler. Uşaklardan siyah çember sakallı ve hâl ve tavrı uşak olmaktan ziyade bir efendiyi andıran biri dahi arabanın içine girer. Diğer i ise elindeki fenerle ispirin yanına çıkıp oturur. Araba yola düzülür. Bir müddet gider. Birtakım so-kaklardan döne dolaşa uzaklaşır. O aralık ispirin yanındaki adam fenerleri söndürür. Arabanın içindeki sakallı ise koynundan bir büyük ipekli mendil çıkarıp ebe hanıma der ki:

Sakallı: Ebe hanım! Affedersiniz ama şu mendille gözlerinizi bağlayacağım.

Ebe: (Şaşırarak) A!.. Deli mi oldun?

Sakallı: Hayır! Neden deli olayım? Gözlerinizi bağlayacağım, dedim.

Ebe: Sebep?

2 Alaturka saat sistemine göre güneşin batışından 5 saat sonra. (h.n.)

Sakallı: Gideceğiniz ve gireceğiniz yeri görmemeniz için.

Ebe: Acayip! Aman oğul!..

Sakallı: Taaccüp edecek bir şey yok. Ses çıkarır ve muhalefet edersen (belinden bir kama çıkarıp) şunu yüreğinin üzerine saplanmış görürsün. Hiç ses çıkarmaz ve muhalefet etmezsen, sağ ve salim olarak yine evine avdet eylersin.

Ebe: Aman evlâdım! Canıma kıyma da...

Sakallı: Canına kıymadan benim için ne lezzet hâsıl olur? Ha! Evine geldikten sonra da bu gece göreceğin şeyleri ferd-i vahide söylemeyeceksin.

Ebe: Hiçbir kimseye ağzımı açmam!

Sakallı: Tamam! Öyle olursa umduğundan ziyade bahşış dahi alırsın.

Ebe: Ben para falan istemem, canıma kıymayınız da.

Herif teminatı tekrar ederek ebe hanımın gözlerini sımsıkı bağlar. Biraz sonra araba durur. İki adam ebe hanımı indirirler. Koltuklarına girip, bir müddet yürütürler. Ebe hanım bir kapının eşliğinden atlar. Bir merdivenden çıkar. Yukarıda birkaç ayak patırtısı kendisini istikbal eder. Ortada “Sus, sus!”tan başka söz yok. Ebe hanım birtakım eşiklerden daha atlayarak bir hayli yürür. Nihayet bir odaya girince bir kadın sesi “Gözlerinizi açınız!” der. Diğer bir kadın, ebe hanımın gözlerini açar.

İçinde bulunduğu oda ufak ve fakat gayet müzeyyen bir oda olup, gayet güzel ve genç bir gebe kadın ayak üzerinde bulunur. Bu kadının hâl ve tavrı kendisinin kibardan olduğunu gösterir. Ebeye ziyadesiyle iltifat eder ve hiçbir şeyden korkmamasını temin eyler.

Hanımın ağırları henüz mukaddimesinde olup, ebeyle bir hayli sohbet eyleirse de ettiği sohbet, yalnız ebenin hâl ve şanını sorup öğrenmekten ibaret olur. Kadın kendisinin kim olduğuna ve sergüzeşt-i ahvaline dair harf-i vahit söylemez. Bunu söyleyecek olsa, zaten ebeyi böyle sırren getirmeye ihtiyaç mı görülürdü?

O gece sabah olur. Hâlâ vaz'-ı haml yok. Ferdası günü hanım pencerelerin perdelerini indirip, ebeyi dahi odadan harice bir adım attırmayarak, orada muhafaza eyler. Bir mecburiyet-i tabiiye için ebe hanım dışarı çıkmakta ısrar eyleyince, kadın sokakta gördüğü hançer orada dahi mevcut olduğundan bahisle bi't-tehdit, her levazım-ı tabiiyeyi bu odada itmam etmek mecburiyetinde bulunduğunu anlatır. Demek oluyor ki, konağın taksimat-ı dâhiliyesini ve pencerenin haricini ebe hanımın görüp bellemesinden havf edilmektedir.

O gün dahi akşam olur. Ağrılar çoğalırsa da vaz'-ı haml henüz vuku bulmaz. Kadıncağız ağrıların ıztırabından kıvrım kıvrım kıvrırırsa da asla sesini çıkarmayıp tahammüle kendisini mecbur görür. Nihayet gece yatsıdan sonra vaz'-ı haml vâki olur. Çocuğu tuzlamak, göbeğini kesmek gibi ameliyat icra olunduktan sonra, ebe hanım kundağı yapar, hanımın kucağına verir. Biçare kadıncağız sanki çocuğunu gözyaşıyla yıkamaya mecburmuş gibi o kadar ağlar ki, ebe hanıma rikkat gelir. Bu sırrı anlamak için kadından halisane ve mahremane bazı istizahata girilirse de, cevaba bedel yine kama tehdidi alır. Vakitse gece saat yediye vardığından ebe hanıma elli tane yirmilik altın verilip ve geldiği zaman olduğu gibi yine gözleri bağlanıp konaktan çıkarıldıktan sonra arabaya bindirilir ve yolda gözleri çözülerek âminen ve salimen kendi hanesine getirilir.

İşte size bir vaka daha! Şimdi bu vakanın dahi bir roman teşkil edeceğinde şüphe eyler misiniz? Nasıl şüphe edilir ki işte burada romanımızın bir faslını teşkil eyledi.³

Şark, nr. 1, 1297/1880, s. 2-7.

³ Bu sahne bazı farklılıklarla Ahmet Mithat Efendi'nin *Dürdane Hanım* romanında bulunmaktadır. (h.n.)

“KARNAVAL”, MUKADDİME

Maksuda şüru’ etmezden evvel karnaval ve balolar hakkında karilerimizle birkaç lakırdı etmek isteriz. Vakıa bazı âsârımızda balolar hakkındaki nazariyatımızın bir kısmını serd eylemişsek de *Karnaval* serlevhalı bir romanın en başlıca zemini balolar olacağından ol bapta biraz daha vâsi malumat itasına lüzum görmekteyiz.

Dünya her zaman şimdiki gibi bir hürriyet-i mütesaviye dünyası değildi. Ama şimdi dahi hürriyet-i mütesaviye dünyası olmadığını dava edenlerle uğraşmak da istemeyiz. Hatta müddeilerimiz birçok cihetlerde hak dahi kazanırlar. Zira dünya üzerinde daire-i medeniyete girerek hukuk-ı ahraranesini temin etmiş olan memleketler sath-ı küre-i arza nispetle yirmide bir derecesinde kalmadığı gibi, memalik-i mütemeddine dâhilinde bile hukuk-ı ahraranesinden en ziyade istifadeye salih olan birtakım erbab-ı namusun birçok erazil ve esafil-i eşhastan ne derecelere kadar muhteriz olduğunu görmekteyiz. Hürriyet ve esaret hep bi’n-nisbe şeylerdir. Bazı kere olur ki, bir Şirket-i Hayriye vapurundan çıkmak hususunda herkesin hukuk ve hürriyeti müsavi olmak lazım gelirken en geride olan bir terbiyesiz, mahza terbiyesizliği dairesinde kendisine peyda eylemiş olduğu bir cüretle önünde bulunan yüzlerce adamları yara yırtı geçtikten maada, arkasında bulunan koca bir küfeyi dahi geçirip binaenaleyh her kimin üzerine dokundurursa berbat eyler.

Bir zamanlar... Fakat birkaç sene, birkaç asır değil, birkaç bin sene evvel geçmiş zamanlarda Romalılar misilli mütemeddin mil-el-i kadime nezdinde halk, “zadegân” ve “asker” ve “sanatkâr” ve “üsera” diye birçok sınıflara münkasımdı. Kılıç takımı imtiyazı bir sınıfa mahsus olduğu gibi, alenen ibraz-ı şevk ve şetaret etmek cüreti dahi bir sınıfa mahsustu. Hâsılı, sunuf-ı halktan

her birinde birtakım imtiyazlar vardı ki diğerleri bunlara gıpta ederlerdi.

Bu gıptanın yalnız küçükler tarafından büyükler hakkında edileceğini farz eylememelidir. Vakıa halkın en basit sınıfı olan üsera tarafından bu gıpta haset derecesini de geçirilerek büyükler aleyhinde husumet derecelerine vardırılmış ve binaenaleyh, “Böyle hukuk-ı insaniyeden mahrumen yaşayacağımıza ölmek hayırlıdır” diye azım isyanlara kıyam edilerek dereler kadar kanlar döküldüğü dahi tarihlerde münderiç bulunmuşsa da bu hâl en büyüklerin dahi en küçüklere varıncaya kadar kendileri madununda bulunan sınıflar hakkında gıptalarını men edememiştir.

Binaenaleyh senede bir müddet-i muayyene zarfında kâffe-i âdât ve kavanîn-i belediyenin hükümden kalarak herkesin müsavi, herkesin hürr-i mutlak olmak üzere ömür sürmesi evvela bir âdet suretinde baş gösterip, yavaş yavaş bu âdet kanun hükmünü dahi almıştır. Zira kavanînin üssü’l-esası ahlâk ve âdât-ı millîye veyahut ahlâk ve âdât-ı millîyenin netice-i hâsılası kavanîn-i medeniye olmak âdeti her hâkimin hüküm eylediği bir surettir.

Herkesin hürriyet-i mutlaka üzere yaşaması için müsaade-i umumiye verilmiş olan zamanlar işte şimdiye kadar devam edip, hatta gittikçe terakki dahi eylemiş bulunan “karnaval” zamanlarının ibtidalarıdır. Bu müddetler zarfında yalnız halka taarruz ve hürriyet-i gayra tecavüz addolunacak cürüm ve cinayetlerden maada, herkesin keyfi ne yolda isterse öyle eğlenmesine ve ta birçok rezaili alenen bile icra etmesine kimsenin muhalefet etmemesi hakikaten bir hüküm-i kat’î-i kanun suretini almıştır.

Karnaval şenliklerinin mebdai Hristiyanlık’tan evvel, yani put-perestlik zamanlarına aittir. Diyanet-i Nasara Roma taraflarına intişar eylediği zaman bu âdeti tahsin etmemişse de halk karnaval serbestisinden istifade için âdeti terk-i dine kadar göze aldirdığı cihetle Roma kilisesi, bu bapta, imhal ve ihmale mecburiyet görmüş ve imhal ve ihmâl uzandıkça bir cevaz suretini

alıp yavaş yavaş o cevaz dahi hükmünü arttırmış ve terakkiyat-ı mütetabia-i a'sar ile karnaval şenlikleri kavafin ve kavaid-i Nasraniyeden olmak derecesini bulmuştur.

Roma'da, Venedik'te ve sair Avrupa'nın bilad-ı meşhuresinde karnaval azadeliği ve bu müddet zarfında icra olunan cümbüşler o derecelere kadar varmıştır ki gece olsun, gündüz olsun şehrin her tarafı mütemadi bir bayram hâlinde bulunarak herkes zevki ve keyfi ne ise onu icrada kendisi için hiçbir mani, hiçbir mezhim farz edemez. Kendi mevkii, kadri, haysiyeti eğer icra-yı ma-fi'z-zamire müsait olmazsa yüzüne bir de nikap koyar. Zaten herkesin her istediği kıyafete girmesi karnavalın mukteziyat-ı esasiyesindendir. Askerin başıbozuk ve başıbozuğun asker elbisesi giymesi gibi herkesin mesleği hilafında kıyafetlere girmesi şöyle dursun, şehirlinin köylü ve vahşi ve köylünün şehirli kıyafetlerine girmesi de şu tarafa kalsın, erkeklerin kadın ve kadınların erkek kıyafetlerine girmeleri gibi nev'iyet-i tabiiyesinin hilafı olan kıyafetlere girmeye kadar varırlar.

İmdi balo denilen şey, işte bu karnaval azadeliği esnasında o serbestî mukteziyatını sokak ortalarında icra etmeyip de bir büyük salonda icra etmek için toplanan cemiyetler demektir.

Balonun türlüşü olur. Evvela demincek dediğimiz veçhile karnaval azadeliğini icra için bir salonda toplanmak suretiyle tertip edildiği gibi bir bahçede, bir kırdı dahi balolar tertip olunur ki, buna "bal champêtre" derler. Ancak lâlettayin "balo" denildiği zaman alelumum hatıra gelen şey, büyük bir salonun içine erkek kadın birkaç yüz veyahut birkaç bin adamın bi'l-içtima müsavi bir hürriyet üzere eğlenmeleri kaziyesi olur.

"Bal champêtre"lerden¹ kat'-ı nazar, salonlarda icra olunan baloların dahi türlüşü olur. Şehrimizde tavşan balosu denildiği üzere Galata'da en rezil ve sefil kadınların kendi rağbetkârlarıyla toplandıkları murdar balolardan bed' ile bir sefarethanede eazım-ı

¹ Bal champêtre: (Fr.) Açık hava dansı. (h.n.)

kıbarın toplandıkları balolara kadar itibarca birçok meratibi vardır. Resmî balolar olur ki oralara prensler ve hükümdarlar bile gelirler. Dikkat edilse görülür ki bunların dahi cümlesi hep “müsavat üzere azadelikten istifade” esası üzerine müretteptirler. En muteber, en resmî bir balo için bir davet tezkeresiyle duhul şerefine nail olanlar ister bir sefarethanenin dördüncü beşinci kâtibi olsun, ister bir prens bulunsun, müsavat üzere ülfet edeceklerdir. Vakıa kıbarlık âleminde müsavatın o kadar mükemmeli olamazsa da bir baloda mümkün merteye bu müsavata riayet edilecektir. Mesela bir sefaret kâtibi, bir kontes veyahut prenses huzuruna takdim olunduktan sonra bir aralık zat-ı ulyalarından bir vals veya polka istida edecek olursa başka bir zata söz vermiş olmak gibi bir özür göstermeksizin cevab-ı red verirse bunun muhalif-i nezaket olacağını kontes veya prenses hazretleri pekâlâ bilirler. Maahaza, kâtip eğer genç ve güzel ve edip olur ise cevab-ı red almayacağına ve nihayet üçüncü veya dördüncü oyun için bir vaatle müşerref olacağına emin olabilir. Kezalik, kâtibin zevcesi olup da genç, güzel, şen ve şatır dahi bulunursa bir kontun veya bir prensin o kadını raksa davet etmesi yalnız kadın için değil, hatta kocası için dahi bir şeref ve şan addolunur.

Biz izah etmeksizin karilerimiz anlarlar ki böyle büyük bir baloda zevk u safa-yı umumiden müsavat üzere hisse-mend olmak için bir kont veya düğ olmak derecesindeki kıbarlıklara mukabil insanın bir âciz kâtip olmak derecesindeki aczi mani olamaz; belki kadın olsun, erkek olsun yaşı geçmiş, zaten gençliği zamanında dahi güzellerden madut olmamış ve hele zekâ ve zarafetten hiçbir zaman nisap görmemiş olmak bir dereceye kadar mani sayılır. Zira öyle bir adam bir kontes veya prensese değil, adî bir kadına gidip de bir raks istida edecek olsa mutlaka kendisinden evvel birkaç zata söz vermiş olduğundan bahisle kadın tarafından nazikâne bir cevab-ı red alacağı gibi, böyle bir kimse kadın olursa, hatta kontes ve prenses bile olsa pespayegân tarafından bile bir raksa davet pek nadir olarak vukua gelebilir.

Maahaza her ne sebebe mebni olursa olsun balolarda doğrudan doğruya meyusiyet görenler için bir de talih yolu açılmıştır ki en kibar baloların müsavat üzere eğlencelerini itmam eyleyen şey dahi bu addolunsa sezadır. Bu usul raksa “cotillion”² derler.

Mesela balonun parlak bir zamanında salona iki uzun sırık idhâl edilmiş olduğunu görürsünüz ki bu sırtıklar bayrak sırtıkları gibi dik tutulmuş olduğu hâlde birer uçları sırığın tepesine bağlanmış olan rengârenk kurdeleler aşağıya doğru sarkarlar. Sırtıklardan birisi kadınlara, diğeri erkeklere arz olunur. Gerek kadın gerek erkek kurdelelerden birer tanesini elleriyle tutarlar. Erkeğin tuttuğu kurdelenin rengini diğer sırıkta hangi kadın tutmuşsa erkek o kadınla oynayacaktır. Artık hangi madam veyahut matmazelle oynamak hevesinde olup da müsaade istihsaline muvaffak olamamışsanız o kadının hangi renkte olan kurdeleyi tuttuğuna dikkat ederek koşup erkekler sırığında o rengi yakalamaya sa’y etmelisiniz. Fakat bu mesainizde ahabtan bir zatın duçar olduğu hataya duçar olmamaya gayret ediniz. Şöyle ki: Süferadan birisinin balosunda ehıbbadan birisi raksına pek ziyade heveskâr olduğu bir kadının sarı renkli kurdeleyi tuttuğunu görünce, o diğer sırıkta bu kurdelenin boşuna sallandığına dahi dikkat edince koşup kurdeleyi tutmuş ve nail-i emel olduğu için dünyalar kadar sevinmişti. Meğer kadın sarı kurdeleyi elinde tutarken bizim dosttan bir dakika evvel o renkli kurdele kendi elinde olan adam madamın belinden sarılıp raksa başlamış ve madamdan sonra kurdeleyi rüyada görülse ürkeklik verecek olan diğer bir çirkin kadın tutmuş imiş. Zavallı dostumuz sarı kurdeleyi tutarak heveskârı olduğu güzel madamla oynayacağı hülyasındayken talih kendisini o korkunç madamın kucağına atmıştır.

Kotiyonun daha birçok türlüleri olur. Mesela iki sepet çiçek getirirler ki birisinde ne renk ve şekil ve surette çiçek varsa

2 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında yapılan Fransız saray dansı. (h.n.)

diğerinde dahi onların aynıları vardır. Bu sepetlerin birisini kadınlara ve diğerini erkeklere arz ederek herkes birer tanesini alır. Ya elinde tutar ya göğsüne takar. Badehu kendi çiçeğinin aynını hangi kadında görürse o kadınla raks eder. Şu kadar ki, bir defasında gayet güzel bir kadın kendi elinde olan çiçeğin aynını hiç sevmediği erkeğin göğsünde görünce o erkek kendisini bulup bihakkın oynatmaya mecbur etmesini diye elindeki çiçeği mahvetmiştir. Vakıa ayıp etmiştir. Lakin bu hareket şöyle bir kitaba derç olunursa çirkince olan efendiler ondan ibret alarak bir daha kotiyon için verilen çiçeği göğüslerine takmazlar. Belki ellerinde gizleyip aynını hangi kadında görürlerse hemen gösterip onunla oynamak hakkını ispat ederler. Ama o kadın dahi raksı arzu edilmeyecek çirkinlerden olursa artık biçare erkek bahtına küssün.

İşte en büyük ve resmî bir baloda müsavat ve azadeliğe bu derecelere kadar müsaade verilip riayet olunursa, artık en küçük bir tavşan balosunda ne derecelere kadar azadelik olacağını buna kıyas etmelidir. Biz şu kadcarcık haber verelim ki, oralarda takdim ve takaddüme hacet olmadığı gibi istediğiniz kadınla oynayabilmek için kotiyona, filana da hacet yoktur. Oraya gelen her kadın her erkekle oynamak için gelmiştir. Hangisinin beline sarılacak olsanız memnunen kollarını sizin omuzlarınıza atar. Meğerki o gece balodan sonra supe edecek ve geceyi de beraber geçirecek olan müşterisini evvelden hazırlamış olsun.

Umumi balolar, cüret-i sefihane ve serbazane ve hatta rezilane bir müsaade-i kâmile verilen bir yer olduğu hâlde, bu rezalet-i aleniyeyi hasenat yolunda kullanmak için bir de umur-ı hayriye zımnında tertip olunur diğer bir türlü balo icat edilmiş olması tuhaftır. Bir mahallenin fukarasına veya fukara çocuklarının mekteplerine, hâsılı bir âciz tarafa iane edilmek üzere üç beş kimse bir yere toplanıp bir balo tertip ederler. Her tarafa biletler gönderirler. O biletler duhuliye biletleri olup birer liraya veya daha aşağı veya daha yukarı fiyatlarla satılır. Bundan küllî akçe

hâsıl olup onun bir miktarını balo mesarifine ayırdıktan sonra bakisini iane edilecek mahalle teslim ederler.

Baloların envayı hakkında buraya kadar verdiğimiz malumat-ı mücmeleyi kâfi addedelim de, biraz da baloların kıyafetçe olan envaina bakalım:

Kibar balolarında ve bahusus resmî balolarda ekseriya yüzlerine nikap koymazlar. Kıyafetler dahi hemen müsavi gibi bir şeydir. Bir beyaz gömlek, bir yelek, bir beyaz boyun bağı ile bir siyah setri ve pantolon erkeklerin kıyafet-i umumiyesi olup nişanları olanlar nişanlarını takarlar. Bazı kere üniformalarını dahi giyerler. Kadınlara gelince: Elbiselerinin rengi kendi ihtiyarlarına vabeste ise de biçimleri hemen bir nesak üzeredir. Bu rubalara “dekolte” derler ki, açık demek gibi bir şey olup filvâki bu nevi elbise gayet açıktır. En kapalı yer eller olup bunlar güderi eldivenler içine sımsıkı sokulmuşlardır. Eldivenden omuzlara kadar kollar anadan doğma açık olup anadan doğduğu zamandan fazla bir şey görülürse o da madamın koltuk altındaki kıllarından ibarettir. Göğüs, memeler hizasına ve arka dahi kürek kemiklerinin altına kadar çırcıplak açık olup mide üzerine kadar çıkan fistan büsbütün düşmesin diye omuzlara kadar askı gibi birer pare kumaşla asılırlar.

Ne o? Galiba imrendiniz! Vakıa gözünüz önüne bir kol geldi ki ona “asma kabağı” diye bir müşebbehün-bih bulanlar âdeta eşeklik etmiş sayılırlar. Bu kolların merbut oldukları omuzlarla göğüs ol kadar geniş, güzel, beyazdır ki mermerden masnu heyakil bunlar meyanında hiç kalırlar. Hele o ense, o arka olur olmaz göğüslere, gerdanlara da gıpta-fermadır. Gözünüzün önüne bunlar geldi de onun için imrendiniz değil mi?

Fakat o kadar acele etmeyiniz. Bir baloda böyle görenleri ve hatta tasavvur edenleri imrendirecek kollar, göğüsler, enseler o kadar mebzul değildir. Ne kadar çöp gibi kollar vardır ki en mahir üstatların tertip eyledikleri düzgünler bile onları ağartmaktan

âciz kalırlar. Ne kadar yufka göğüsler vardır ki sahibeleri nasıl olup da mucidîn-i zamanın balolarda kadınlar için birer yapma göğüs icat etmemiş olduklarına maatteessüf istigrab ederler. Bereket versin ki bu madamların enselerinde dahi ikişer gözü olup da arkalarını görmezler. Zira görececek olsalardı kürek kemiklerinin sıyrılıp çıkmasından ve bel kemiğinin sanki yuvarlak değil çukurmuş gibi gömülüp gitmiş bulunmasından ürkerlerdi.

Hilkatte olan noksanın ikmali için pek çok mesai sarf olunarak mesela Avrupa'da erkeklerin diz çorabı giydikleri zamanlar baldırları ince olan ve bizce “mum bacak” denilen erkekler için birer yapma baldır icat olunmuşsa da bunlar diz çoraplarının altında kalarak setr olunabilirlerdi. Kolların, göğsün, arkanın ise derisi; yani letafet-i cildiyesi görülmek matlup olduğundan bunların yapmaları icat olunmayıp, yalnız cilde renk ve taravet vermek için türlü türlü yağlar, sular, tuzlar, filanlar icat olunmakla kalınmıştır.

En muteber balolarda kıyafetler bu kadar “dekolte” oldukları hâlde, artık en rezilane balolarda bu açıklığın ne derecelere kadar varacağını tafsile hacet kalır mı? Kalırsa şu kadar bir şey diyelim ki, bir zaman Paris'te bu yoldaki bir baloya Rigolbuş isminde bir aşüfte-i meşhurun, yalnız başındaki saçlarıyla mülebbes olduğu hâlde gittiği birkaç sene evvel gazetelerde görülen bir fıkradan anlaşılmıştı. Şu kadar ki, eller çıplak olduğu hâlde baloya gidilmesi pek büyük meayibden olduğu cihetle, Rigolbuş'un dahi o kıyafetle gittiği akşam ellerinin eldiven içinde mahfuz olduğuna asla şüphe etmemelidir.

Zaten vücutlarının en güzel yerlerini erkeklere gösterip imrendirmek kadınların hoşuna gider bir şey olmak hasebiyle dekolte ruba gittikçe açılmış olduğu gibi bu rubaların omuzları, göğüsleri, arkaları açılıp da ondan aşağısının azim bir fistan içinde setr olunmasına mukabil bir de bazı en cüretli kadınlar için “balet” kıyafetini icada yol açmıştır ki bu kıyafeti dahi en kısa bir tarif olmak üzere, “donsuz olduğu hâlde kısacık bir fistan giymek”

diye tabir eylemiş olsak mazur görülmez miyiz? Zira bunun için “mayo” namıyla bir şey icat olunmuştur ki ipekten veyahut iplikten mamul, gayet dar bir fanila don demek olup, rengi dahi cilt-i beşer renginde olmasıyla ondan bir tanesini bacaklarına takan ve onun üzerine dizden yukarıda kalacak mertebe kısacık bir fistan giyen kadının, çıplak olduğu hâlde bu fistanı giymesiyle şu hâli arasında hemen fark kalmamış olur.

Yok yok! Bir fark kalmış olur. Şu ki, kadın o kısacık fistanı gerçekten çırpıplak giyecek olsa bacakları ile dizler ve baldırların bazı hududunda göze letafet veremeyecek birtakım tenasüpsüzlükler olabildiği hâlde mayo bunların umumuna bir tenasüb-i küllî vererek bacakları kalıptan dökme gibi bir hâle getirir. Bacak letafetlerince zengin olmayan bir kadın şu mayolar mucidine pek ziyade minnettar olabilip vakıa mayoların gömlek, fanila gibi bir de arkaya giyilenleri olduğundan kol ve göğüs ve arka hususunda biraz fakir ve züğürt olan kadınlar dahi onları istimal edebilmek varid-i hatır olursa da, bu kısım azanın behemeihâl çıplak olması kavaid-i esasiyeden bulunduğu cihetle gömlek mayoların icadıyla adem-i icadı müsavidir.

Bazı en muteber balolarda dahi türlü türlü kıyafetlere girilir ki bu nevi baloların ismine “bal costumé”³ denilir. Oralarda mesela, bir prens görürsünüz ki bir sırık hamalının kıyafetine girmiştir. Veyahut bir prenses veya kontes görürsünüz ki Mısır’ın Fellah kadınları veya Şark’ın göçebe Çingeneleri elbisesini telebbüs eylemiştir.

Hikâye ederler ki, muteber Osmanlılardan birisi Paris’te böyle bir bal costuméye davet olunur. Muteber bir mahalle bir kıyafet-i garibe ile gitmek Osmanlının mülahasasına elvermediğinden âdeta her günkü elbisesiyle kalkar gider. Vakıa bunda hata eder. Zira bir muteber mecliste, mesela, setrisiz oturmak ne kadar ayıpsa bir bal costuméye maskaraca bir kıyafete girmediği hâlde gitmek sairle-

3 Kıyafet balosu. (h.n.)

rini istihzaya hamlolunacağı cihetle ondan ziyade ayıp sayılırsa da Osmanlı bunu bildiği hâlde dahi besbelli çaresini evvelden düşünmüş olduğu cihetle yine gitmekte tereddüt eylemez.

Baloda aşınalarından bir konta rast gelir ki başında koca kalkan ve belinde bir kulaç yatağan olduğu hâlde mehib bir yeniçeri kıyafetine girmiştir. Osmanlının her günkü kıyafetiyle geldiğini görünce istizaha mecbur olur:

— Efendi! Bu balo bir bal costumé olduğu hâlde siz bu kıyafetle niçin geldiniz?

— Bal costumé olduğu için efendim!

— Fakat kıyafetiniz?

— Evet! Burada her milletin kıyafeti var. Osmanlılardan dahi Arnavut, Zeybek, Kürt, Arap, Ermeni ve hatta işte zat-ı âlinizde görüldüğü üzere yeniçeri kıyafeti dahi var. Bal costumélerde en ziyade düşünülecek şey sair kimselerin aklına gelmeyecek bir kıyafet bulup da onu giymek ve bu suretle enzar-ı dikkat ve ehemmiyeti kendi tarafına celp eylemek değil midir?

— Evet!

— Öyleyse bendeniz dahi işte Osmanlıların rical-i resmiyesi kıyafetine girdim ki bu baloda bendenizden başka hiçbir kimse bu kıyafette yoktur.

En muteber balolarda tebdil-i kıyafet meselesi bu surette olursa artık en serbest balolarda ne derecelere varacağı düşünülmelidir. Akvam ve milel-i vahşiyeden her birinin kıyafetlerine girmek ve binaenaleyh, vücutlarının bazı yerlerine birkaç tüy ve çiçek taktıktan sonra kendisini tepeden tırnağa kadar mükemmel giyinmiş addiyle bütün bütün çıplak gelmek ve bu kıyafetin ismine dahi “Cezayir-i Okyanus Vahşileri” namını vermek pek çok defalar görüldüğü gibi, ayı ve maymun misilli hayvanat-ı vahşiye kıyafetlerine girildiği dahi görülür.

“Denizden Çıkan Zühre” kıyafetiyle bir rezil tiyatrocu kızın bir bal costuméye gelişini tarif ederler ki hakikaten akıllara hay-

ret verir. Malumdur ki, Frenklerin “Venüs” tesmiye eyledikleri hüsn ü cemal mabudesi Zühre denizden çıkmış olup, o zaman vücudunun bazı mahallerini kar gibi beyaz denizköpüğü setr etmekteymiş. Denizköpüğü şeffaf olmadığı cihetle setr edeceği mahalleri hakikaten setr edebildiği hâlde tiyatro aktresi bu köpüklere bedel, vücudunun bazı mahallerine gayet ince beyaz gazdan mamul köpük taklidi koymuş olduğundan ve gaz ise gayet şeffaf bulunduğundan yalnız saçlarıyla mülebbes olduğu hâlde baloya giden Rigolbuş ile bunun arasında fark kalmamıştır.

Hâsılı serbest balolara her kıyafetle ve hatta işte hiç kıyafetsiz demek olarak çırcıplak bir suretle dahi gitmek için o kıyafete bir isim takmak kâfi görülürse de yalnız bir biçare adam kendi kıyafetine taktığı isimle kendisini kurtaramayıp soluğu polis mevkiinde almıştır. O adam ayakta duramayacak kadar sarhoş olup bir aralık balo salonunun hararet ve ufuneti dahi herifi fenalaştırdığından salonun orta yerinde bir tavuskuyruğu izhar edince polisler gelip yakalamışlar ve sarhoş; “Yahu! Ben... Ben de... sar... sar... hoş kıyafetine girdim!” demişse de yalnız bu kıyafet caiz olmadığı beyanıyla kendini hapse götürmüşlerdir.

Balolarda raks meselesinden hiç bahsetmezsek bir büyük kusur etmiş oluruz. Zira bir kaba misal olmak üzere deriz ki, “Eşeğe binmekten maksat ayaklarını sallamaktır.” Baloya gitmekten maksat dahi raks etmektir.

Raksların en edibanesi, lansiye ve kadril misilli çift çift erkek ve kadınların birer tertib-i mahsus üzere karşı karşıya dizilerek “El ele, kol kola, çifte sandık, kırmızı fındık” diye bizde çocukların oynadıkları oyunlardan daha muntazam olarak hatveler, vaz’lar filanlarla oynadıkları oyunlardır. Lakin kadrillerin bir de “kankan” usulü vardır ki... Hey!.. Öyle pek muteber ve hatta oldukça muteber balolarda buna müsaade etmezler. Meğerki sabaha karşı biraz ihtiyarlar ve ciddi adamlar gidip de meydan gençlere ve çılgınlara kala. Meğerki onların kafaları dahi şampanyalarla güzelce karışmış ola. Bu oyunda erkek olsun kadın

olsun o kadar garip vaz'lar gösterirler ki kadınlar için elbiseleri ne kadar “dekolte” ise bu vaz'lar belki ondan daha dekolte addolunur. Ezcümle bacaklarını havaya doğru o kadar kaldırırlar ki karşısında bulunan oyuncu burnunu gözet sin! Zira ayakları pek nazik olmakla beraber onun burnuna ayağının ucuyla vuracağı fiske şakaya gelmez.

Vals ve polka gibi oyunlara gelince: İşte bizim Şark ahali si mi silli kadınlara o kadar gözleri doymamış ve mesturiyet usul-i müstahsenesi iktizasınca ricalin nisvana olan meyl-i tabifleri daima bir intizar, bir işt iyak suretinde hakikaten pek güzel olarak muhafaza edilmekte bulunmuş olan adamlar bu valslere, polkalara filanlara hiç gelem ezler.

Gelirler! Gelirler ama işte artık insana nice milyon hey hey le dahi beraber gelirler. Bir kere kolları çıplak, göğüs memeleri çıplak, ensesi, arkası çıplak veya mayo telebbüs eylediği hâlde hükmen bacakları da çıplak bir kadını karşınıza getiriniz. Oynayacağınız oyun bir kolunuzu o kadının beline sarıp diğ er kolunuzun eliyle dahi bir elini tutmak ve o hâlde kadın kendini sizin göğsünüz üzerine yaslayıp bu hâlde onun vücudunu kendi vücudunuza istediğ iniz kadar çeke bilmek, velhasıl şu vaziyetteyken salon içinde kuş gibi uçarak dönüp dolaşmak oyunudur! Dikkat buyur luyor mu ki bu oyun her oyuna makis değ ildir. Bu pek büyük bir... oyundur!

Bilemeyiz ki balolar hakkında şu yolda izahat veriş imiz bazı kocaları ne derecelere kadar memnun edecektir. Zira gece sabah lara kadar kendini bekleyen zevcesine sabahleyin yorgun argın, uykusuz, neş esiz, mahmur olduğu hâlde hanesine geldiği zaman balo hakkında ne yolda malumat verir? Eğ er verdiğ i malumat kendi beraat-i zimmeti için olmuş bir şey olup da bizim burada verdiğ imiz tafsilat dahi biçare zevç efendi yi tekzip eyliyorsa artık gelecek kış baloları hatırından çıkarsın. Zira zevce hanım için kocasını bu eğ lence mahallerine göndere bilmek biraz güç olur. Frengistan için düşünülecek olsa, asıl zevcesini göndermek zevç

için güç olması lazım gelirse de Frengistan'ın terakkiyat-ı medeniyesi sayesinde her güçlüğün kolaylıkları dahi bulunmuştur.

Balo denilen mahallerde eğlence yalnız raksa da münhasır değildir. Her kim ne suretle isterse eğlenir. Kumar oynamak, baloların raks kadar ve belki daha ehemmiyetli bir eğlencesidir. Kibar balolarında mahsus kumar salonları olup gayet mükellef masalar üzerinde yaldızlı maldızlı oyun kâğıtları bulunur. Her kimin merakı hangi oyunsa onun erbabından üç veya dört, velhasıl oyunun iktiza eylediği kadar adamlar toplanıp oynarlar. Kadınlar için dahi oyun memnu değildir. Bahusus her işin içine şeytan karıştığı gibi kumarın içine dahi kadın karıştığı zaman insanı yendirmek muhakkaktır. Umumi balolarda ise icrası kolay bir oyun olmak üzere "rulet", yani fırlıdak oyunları oynanır ki birtakım numaralı murabbaata taksim olunmuş olan muşamba üzerine bir mecidiye veya bir lira atarsınız. Fırlıdak sizin konduğunuz numaraya tesadüf edecek olursa koyduğunuz paranın vaz'ına göre ya altı ya on iki veyahut yirmi dört mislini alacağınızı hesap edersiniz. Fakat sizin numaraya isabet nadir olacağından bir fakirin sanatına göre beş veya on gün çalışıp ve bir zaptiye neferinin bir ay hizmet edip kazanabileceği bir lirayı hemen iki saniyede kaybedersiniz. Kaybedilen şeyler yalnız birer lira olsa cana minnet!...

Balolarda içki dahi cümle-i levazımdandır. Kibar balolarında, resmî yerlerde içkiyi hane sahibi takdim ederse de umumi balolarda gayet mükellef "büfe"ler vardır ki ismi işitilmedik içkilerden birkaç yüz nev' şeyler bulunur. Bunların en ucuzları da vardır, en pahalıları da. Şöyle ki, bir dülgerin beş on günlük gündeliğini siz orada bir şişe içkiye verebilirsiniz.

Hele baloların en parlak eğlencesi, taharriyat ve tecessüsat-ı âşıkane'dir. İnsan heveskârı olduğu bir kadının arkasına takılmak ve istediği sözü söyleyebilmek için balolarda bulduğu müsaadeyi kilisede bile bulamaz. Buna istigrah etmeyiniz. Zira kiliselerde mülakat-ı âşıkane için bulunan fırsatlar olur olmaz yerlerde bulunamazlar.

Karnaval ve balolar hakkında alelumum Şu kadar bir fikr-i icmali hâsıl bizim için kâfi görölsün. Ancak bir de karnaval ve baloları bizim memleketimize tatbik ihtiyacı kalır.

Adam sen de! Hiç Venedik ve Paris karnavalları ve oraların balolarıyla bizim İstanbul karnavalı kıyas ve tatbik mi kabul eder?

Hayır! Öyle de demeyiniz! Avrupa'da karnavalları en parlak olan memleketlerin bize tefevvuku olsa olsa ancak kıyafetçe, maskaralıkça olabilir. Yoksa diğerk bazı cihetlerden bizim karnavallar, balolar dahi pek aşağı kalmazlar. Düşünmelidir ki, Venedik ve sair Avrupa biladında bazı memalik-i baide ahalisini yalnız kıyafetçe taklit ediyorlar. Hâlbuki İstanbul o bilad-ı baide ahalisinin bir mecma-ı umumisidir. Burada ahali-i mezkûre bi'l-vücut mevcuttur. Tahkik ile tetkik müsavi olur mu?

Elbise ve kıyafet cihetiyle zaten Şehrimiz daimî bir karnaval hâlinde bulunup vakıa maskaralık ve rezalet derecesinde Venedik'e, Paris'e çıkıŐamaz isek de vukuat ve tesadüfat-ı gariibe hususunda onlardan aŐağıda kalmayız, belki fersah fersah geçeriz.

Karnaval her memleket için bir mevsim-i esrardır. Zira her sınıf her zaman yapamadığı eğlenceleri karnavalda yapmak isteyip kendisince mevcut olan mevaniden ihtirazen kendisini maskeler ve nikaplar altında setr eder. Demek oluyor ki, bir baloda umumen ref'-i nikap edilecek olsa kimler, neler meydana çıkar ki romancılar kırk yıl yazmış olsalar bu sermayeyi tüketemezler.

Őu kadar ki karnaval içindeki vukuat hemen yine o mevsim içinde teşekkül ederek yine o mevsim içinde netayicini de irae etmekle kalmaz. Böyleleri de olursa da zaten beŐ altı haftadan ibaret bulunan bir müddet içerisinde mebdei müntehasına pek yakın olan vukuattan ol kadar Őairane ehemmiyetler intizar olunamaz. Diyelim ki karnaval azim bir cemiyet-i ıyŐ u iŐrettir. Bu cemiyetin ıyŐ u nuŐ eden aza-yı vakası evvelden terettüp edečekđ gibi humarı dahi sonradan taayyün eder. Karnavalların

vukuatı dahi böyledir. Yani vukuat-ı mezkûrenin mukaddematı karnavaldan evvel terettüp eyleyip en büyük zuhuratı karnaval içinde vukua gelir. Netayici ve tesir-i netayici dahi karnavaldan sonraca görülür. Binaenaleyh biz dahi *Karnaval* serlevhasıyla yazmaya başladığımız şu hikâyeyi üç kitaba taksim etmeye lüzum gördük.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 816-818, 14-16 Mart 1881.

OCTAVE FEUILLET, "BİR FAKİR DELİKANLININ HİKÂYESİ", İFADE-İ MÜTERCİM

Bir kitabın mukaddimesini okumak kadar can sıkır şey olamaz. Onun içindir ki şimdilerde kitaplara mukaddime koymak âdeti hemen terk edilmiştir. Lakin muharrirler bazı kere karileriyle hususi bir surette hasbîhâle mecbur oluyorlar ki bu yolda olan mukaddimeler dahi erbab-ı mütalaanın ol kadar canlarını sıkıyor, zira kendilerini mütelezziz ve müstefid etmek gibi müstahsen bir hizmetlerinde bulunan muharrir-i hizmetkârın şu hasbîhâli yine kendi hizmetlerine ait olduğu cihetle ondan dahi bir netice-i müfide istintac eyliyorlar.

Karilerimizle şunu söyleyeceğiz ki:

Çocukluğumuzda dinlediğimiz masallar hep peri padişahlarının veyahut peri kızlarının, dev analarının veyahut dile gelip söz söyleyen ve uçan ve göz yumup açıncaya kadar maşrı kayn beyninde seyahat eden tayların vesair bu makule şeylerin fevka't-tabiiye vukuat ve ahvaline dair olduğu için olmalıdır ki insana en evvel roman rağbeti geldiği zaman tesadüfat-ı fevkaladenin tezyid-i garabetine yardım eylediği romanları insan pek güzel zanneyliyor, hâlbuki böyle olmayacak şeylere sahihmişler gibi inanmak kendi kendimizi tahmik demek olduğunu sonradan anlıyoruz.

Bu hâl yalnız bizlerde hükmünü göstermiyor. Avrupa'da dahi bu hâli görüyoruz. Zira oraca roman ve tiyatro meraklıları artık öyle *Elfül'-Leyle ve'l-Leyle* tarzındaki muhayyeltattan lezzet alamayarak üssü'l-esası vukuat-ı sahiha-i yevmiye üzerine müesses olan şeylere rağbet ediyorlar. Bu sebebe mebnidir ki Émile Zola gibi muharrirler dahi *Nana* serlevhalı roman yolunda eserler kaleme alıyorlar ki içinde ne Monte Cristo'nun hazineleri ne haşış ve esrarları bulunduğu hâlde mücerret birer derecesi herkese vâki olmakta ve şehrah-ı hayatta her gün nice cihetleri görülmekte

olan en sade ve fakat en güzel vukuattan mürettep bulundukları için erbab-ı mütalaa bu âsâr-ı cedideyi hakikaten diğer muhayyelata asla kıyas olunamayacak bir rağbet ve lezzet ve şevk ve şetaretle okuyorlar.

Ahiren bunu biz dahi tecrübe ettik. Bir zamanlar *Hasan Mellah* serlevhalı romanımızı ziyadesiyle tebrik eyleyen karilerimizin ahiren neşrolunan *La Damé aux Camélias* ve bahusus *Karnaval* serlevhalı romanları fevkalhad beğendiklerinden bahisle tebrikât-ı mükerrerelerine mazhar olduk. Hele *Karnaval* birer cihetine birçok zevatın zaten vâkıf oldukları birtakım vukuat-ı sahihaya ol kadar müşâbih görüldü ki “Muharririn şu zattan maksadı mutlaka filancadır” yollu mübahaseler dahi birtakım cemiyetler için başlı başına birer eğlenceli mübahaseler teşkil eylediğini haber aldık. Hâlbuki *Karnaval*’da hiçbir kimsenin tasviri olmayıp şu kadar ki hayal-i hikâye-nüvis hep ihtimalat-ı adiyeye ve vukuat-ı meşhude-i yevmiye dâhilinde gezinmek suretiyle bu eseri vücuda getirmiştir.

Geçenlerde bir zat ile böyle en sade hikâyelerin en ziyade latif olanlarından bahsolunuyordu. Ama nasıl zat! Memleketimize mahsus olan tahsil ve terbiyeyi ikmal eyledikten sonra tûl müddet Avrupa’da hem de mühim memuriyetlerde bulunarak Garp’ın ulûm ve maarif ve bilhassa edebiyatınca behre-i külliye ve azime peyda eylemiş ve elyevm dahi ol iktidar ve meziyet-i fevkaladesiyle bir büyük mevkide hizmet-i devletimizde istihdam olunmakta bulunmuştur. Bu misilli zevat-ı fihamın muhazaraları insanı her zaman müstefid eylediği gibi roman vadisinde edilen sözler dahi bendenizi fevkalhad müstefid eyledi. Roman yazmak sanatım olduğu hâlde o mübahase üzerine sanatımca birden bire bir hayli terakki eyledim ki benim için bu istifade pek mühim bir istifadedir.

Nihayet “Octave Feuillet’nin *Bir Fakir Delikanlı Hikâyesi*’ni gördünüz mü?” buyurdular. Bu hikâyeyi görmemiş ve hatta hiç işitememişim. “Fransa Akademiyası azasından bir büyük adam olup

yazdığı romanlar âleme velvele verecek kadar rağbet-i cihana mazhar olduğu hâlde nasıl oluyor ki romancılık sanatıyla beraber görmemiş olasınız?” yollu müşevvikane bir muahezeden sonra “Bu romanı size suret-i mahsusada tavsiye ederim” buyurdular. Hatta bir parça kâğıt üzerine Fransızca olarak “*Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi*. Müellifi Octave Feuillet” diye yazıp verdiler.

Bu hâlde mezkûr romanı edinmeye müsaraat benim için nasıl zaruret ve mecburiyet hükmünü almaz? Şu yolda tavsiye olunan romanı ona mahsus bir ehemmiyetle okumamak, dikkat etmemek nasıl kabil olur?

Romanı lüzumu kadar dikkatle okudum. Aman ne sade şey! Müellif ebvab ve fusul taksimine bile hacet görmemiş. Sahib-i sergüzeşt olan bir delikanlı var. Aralıkta bir kere eline bir kalem alıp bazı kâğıtlar üzerine sergüzeştinin bazı parçalarını yazıvermiş! Kalemi yani revîş-i ifadesi vakıa fevkalgaye tatlı ise de o kadar bî-kaydane o kadar gelişigüzel yazıvermiş ki bu eserin bir muntazam roman olmak üzere kaleme alınmış bulunduğuna âdeta inanamayacağınız gelir.

Lakin asıl sanatı da işte burasındadır! O kadar bî-kaydane o kadar gelişigüzel yazılıverilen perakende ve perişan parçalar içinde öyle bir roman var ki okudukça dalmamak ve düşündükçe insanı sarmamak kabil değil. Bu kadar meşagilimiz içinde 352 sahifelik kitabı iki hamlede okumak mecburiyetinde bulundum ki eğer hidemat ve meşagil-i yevmiyemiz cidden mani olmasaydı kitabı elimden bırakmaksızın bir hamlede okuyup bitirmek mecburiyeti her şeye galebe eylerdi.

Aşk mı? Onu delikanlıda görmeli! Hem öyle çıldırmak filan da yok. Tabiatın fevkine asla çıkılmamış. Aşk ne ise o yazılmış. Herkesin bildiği, herkesin yüreğinde varlığını hem de daima varlığını hisseylediği aşk yok mu? İşte o!

Ulüvv-i ahlâk mı? Ulüvv-i cenab mı? Onu bu hikâyenin aza-yı vakasında görmeli! Hem o kadar tabif, o kadar sade fakat o de-

recelerde fevkalade ki o dereceyi tasavvur ettiği zaman insanın
gaşy olacağı gelir.

Biz de tutmuşuz da hikâyenin mükemmeliyet-i fevka'l-gayesini
karilerimize anlatmak için sözü uzatıyoruz. Vakıa insanın pek
ziyade mütelezviz olduğu bir şeyi pek mutavvel tafsilat ile tarif
etmesi dahi bu roman kadar tabif ise de bu sözü kısa keserek
dahi meramımızı ifham edebilirdik. Derdik ki:

Zikrolunan romanın bizim okuduğumuz nüshası yetmiş dör-
düncü defa olmak üzere tab' olunan nüshalardandır. Bir kitap
yetmiş dört defa tab' olunursa derece-i letafetini şu mazhar
olduğu rağbetle kıyas etmek pek ziyade sadeleşir.

İşte bu defa karilerimize böyle bir roman tercümesini takdim
eyliyoruz. Suret-i tercüme "harfiyen" değildir. Zira her lisanın
kendisine mahsus bir şivesi olmak itikadında sabit olduğumuz-
dan harfiyen tercümede inatla güzel lisanımıza Frenk kokusu
vermeyi tecviz etmiyoruz. Müellifin Fransızca olarak tefhim
etmeye çalıştığı meramı mütercim dahi Türkçe olarak ifadeye ça-
lışacaktır. Ümit ederiz ki karilerimiz bu hizmet-i âcizanemizden
memnun olacaklardır.

İşe başlamazdan evvel şu hizmete bizi muvaffak etmek için
mezkûr romanı tavsiye eyleyen zat-ı âli-kadre arz-ı teşekkürat-ı
bendeğâneye müsaraat vazifesini dahi ifa eyleyiz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 878, 27 Mayıs 1881.

NESİM, VARAKA: AYNEN

Amiral Byng hikâyesinin intihabındaki isabet ve nezaketinizi tebrik ve teşekkür ettiğim sırada gerçi vaktiniz altından kıymetliyse de Octave Feuillet'nin âsârını okumamışsanız okumanızı musırrane tavsiye ve rica etmiştim. Ve ol vakitten beri işbu tavsiyemin eserini beklemekleyken bir zat-ı âli-kadri de tavsiyesi üzerine müellif-i müşarünileyhin *Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi*'ni tercüme ve dünkü gün gazete-i muteberenizin sütunlarını müzeyyen ve ol zat-ı âlinin bu yolda imdadıma yettiğini büyük sevinçle gördüm. Vatandaşlarınızın efkârını tenvir ve kalplerini büyütüp metanet kesp ettirmeye hizmet eden bu yolda romanları intihap ve ezcümle harfiyen tercümesinden sarf-ı nazarla şive-i lisanımıza muvafık surette tercüme ve tezyine inayet buyurmakta devam buyurulursa bu hizmet şerefinden muntazır bulunduğunuz mükâfata memulünüzden ziyade nailiyetiniz muhakkaktır.

Çünkü hemşehrilerinize ettiğiniz bu gibi hizmetlerin mükâfatı kalbiniz ve vicdanınızın hissedeceği memnuniyet ve bahtiyarlıktan ibaret değil midir? Dünyada en lezzetsiz ve tuzsuz şeylerden birisi de Çin memalikini tefrik eden büyük duvarlar kadar şive-i lisanca fark bulunduğu hâlde harfi harfine tercüme etmektir. Bundan dolayı dahi ayrıca ve bilhassa teşekkürat-ı asriyeye müstahak bulundukları derkârdır. İnşallahu Taala Mösyö Maksim'in ulüvv-i cenap ve izzetini karilerinize anlattuktan sonra letafet ve isabet-i efkârda hempa bulunan sair romanları dahi tercümeye himmet ve gayret buyurur da Octave Feuillet'nin nasıl insanın kalbini, zihnini, hissiyatını kemal-i maharet ve üstadî ile tetebbu ve tamik eylediğini beyan ve halkı müstefit buyurursunuz.

CEVAP

Zat-ı âlileri gibi, hizmet-şinasana dostluklarını mucib-i izdiyad-ı şevk bildiğim zevatın böyle teşvikat-ı âli-cenabanesiyle karilerim, efendilerim hazeratının rağbet-i dâime ve mütezaidelerine karşı işbu teşviknamelerinin sonundaki arzu-yı temenniye “inşallah”tan başka cevap verilebilir mi?

AHMET MİTHAT

Tercüman-ı Hakikat, nr. 882, 1 Haziran 1881.

ALEXANDRE DUMASZADE, "BİR KADININ HİKÂYESİ", MUKADDİME-İ MÜELLİF, İFADE-İ MÜTERCİM

Mukaddime-i Müellif

Bazı kadınlara tesadüf etmişsinizdir ki reftar ve etvarlarında kendilerinin bir roman kahramanı olduklarına delalet edecek hiçbir şey görülmez. Bu kadınlar size:

"Eğer benim sergüzeşt-i ahvalimi yazacak olsalar pek garip bir hikâye kitabı vücuda gelirdi!" derler. Ben bu sözün birçok defalar söylendiğini işittim. Bir gün merakım beni bu sözleri ciddi olarak telakkiye sevk eyledi. Bir kadının ifadatı üzerine şu okumaya başladığınız hikâyeyi yazmaya başladım. Bu kadın ihtiyar bir kâhya kadın olup şu hikâyede kendisi ikinci derecede aza-yı vaka mertebesinde kalır. Eğer hikâye, ibtidalarında pek ziyade canınızı sıkmasa âlâdır.

Buraya kadar verdiğim haberler üzerine artık bu hikâyeye *Bir Kadının Hikâyesi* namını ne hikmete mebni vermiş olduğumu size izah etmekliğime hacet yoktur.

İfade-i Mütercim

Octave Feuillet'nin *Fakir Delikanlının Hikâyesi* nam eserini tercüme ve neşirden sonra yine mumaileyhin *Bir Kadının Jurnalı* serlevhalı bir romanını tercüme azmine düşmüştüysem de Alexandre Dumasade'nin bu *Bir Kadının Hikâyesi* serlevhalı romanını Octave Feuillet'nin eserine peyrev olmaya kendisinin diğer eserinden ziyade layık bulduğum için bunu tercüme eyledim.

Bir hikâyenin mukaddimesi biraz can sıkar surette olması, neticesini daha parlak göstermeye hizmet edeceğinden Aleksandre Dumasade'nin bu baptaki merakını fazla bir merak addederim.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 913, 7 Temmuz 1881.

“HENÜZ ON YEDİ YAŞINDA”, MUKADDİME

Henüz On Yedi Yaşında serlevhasıyla karilerime arz etmekte olduğum işbu yeni hikâyede tertip ve tanzim-i vukuatça bir maharet-i hikâye-nüvisane ile iftihar aramaya asla hacet görmüyorum. Bu hikâyenin en büyük meziyeti her vakasının sıhhat-i katiyesidir. Bu hikâyeyi mücerret telezzüz için okuyanlar en büyük telezzüzü burada bulabileceklerse de bir hikâyeyi ahval-i umumiye-i beşeriyenin aynısı olmak üzere tetkikat-ı hakîmaneleri için okuyanlar en ziyade şayan-ı tetkik görecekları ahvali dahi bu hikâyede bulacaklardır.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 988, 5 Teşrinievvel 1881.

CHARLES MEROUVEL, “GABRIEL’İN GÜNAHI”, İFADE-İ MÜTERCİM

Fransız muasırın-i müellifininden Charles Merouvel’in bu eseri Paris’in ahlâk ve âdât-ı cedidesi üzerine mübtenî bir hikâyedir ki suret-i tasvir ve tertibindeki letafeti ne kadar fevkalade ise her hâl ve suret ve tavrı bir hikâye-nüvise en güzel sermaye makamına kaim olabilecek olan Fransa payitahtının ahval-i hâzıra-i heva-perestane ve işve-bazanesini pek mükemmel olarak gösterdiğinden dolayı o kadar mucib-i istifadedir. En sonra mütalaa-güzarım olan eser-i cedide meyanında letafetçe bu hikâyeye daha faik olanına müsadif olmadığımı itiraf eylerim.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1204, 19 Haziran 1882.

“TALİM-İ EDEBİYAT” VE MUAHEZAT

Saadetli Ekrem Beyefendi Hazretleri’nin *Talim-i Edebiyat*’ları henüz hiçbir gazete tarafından tenkide çekilmeksizin bazı esatize tarafından şiddetli bir nazar-ı muaheze ile telakki olundu.

Müellif-i müşarünileyh hazretleri eserlerinden birer nüshasını bazı zevata ihda buyurdıkları sırada bir nüshasını dahi muharrir-i âcize irsal buyurduklarından hizmet-i matbuatta bulunulmak hasebiyle *Tercüman-ı Hakikat* namına olarak bir fıkra-i mahsusa yazmak üzereyken muahezatin zuhuru doğrudan doğruya nam-ı âcizaneme olarak dahi bir şey yazabilmek hususunda bais-i tereddüt oldu. Zira *Tercüman-ı Hakikat*’in her meselede ittiba eylediği katiyen bitaraflik mesleği her ne kadar ind-i âcizanemde dahi gayet mergup ve mültezem ise de iki münazır meydan-ı münazaraya atılmış oldukları bir zamanda taraf-ı âcizanemden dahi meseleye bir söz katmak iki taraftan birisini iltizam gibi telakki olunacağı varid-i hatır oldu.

Bu defa şu satırları yazmaya cüret veren şey ise mutlaka *Talim-i Edebiyat* hakkında benim dahi beyan-ı mütalaa etmekliğim için bir hayli zevat tarafından vuku bulan teşvikattan ibaret değildir. Asıl cüretim acz-i külliden neşet etme bir şeydir. Yani esatize-i kiram dakayık-ı fenniye üzerine münazara edip dururlarken benim mülahazatım bilkülliye ehemmiyetsizlikle telakki olunarak binaenaleyh iki taraftan birisini iltizam şaibesinden masun görülmeyecek olursa ona da ehemmiyet veren bulunmaz diye şu birkaç satırı yazmaya cüretlendim.

Bundan mukaddem gerek Abdurrahman Süreyya¹ ve gerek saa-

1 Abdurrahman Süreyya (öl. 1904): Daha çok Türk diliyle ilgili çalışmaları bulunan, Darülfünun ve Darülmüallimîn’de Arapça ve Farsça hocalığı yapan yazarın, Cevdet Paşa’nın *Belagat-i Osmaniye*’sini eleştiren *Talikat-ı Belagat-i Osmaniye* kitabından başka yine belagat konusuyla ilgili kitapları ve yazıları vardır. (h.n.)

detli Hacı İbrahim Efendiler² hazeratıyla min-gayri-haddin vuku bulan mübahasemizde görülmüştü ki âcizleri lisan-ı Osmanîmiz için kavaid-i Arabiyeye ihtiyacımızı ne kadar azaltırsak o kadar müstefit olacağız itikadındayım.

Hatta Arabiyattan her neye muhtaçsak onlar bir encümen-i mahsus rey ve kararıyla bi't-tahdid külliyyen Osmanlıca olmak üzere ahz ve kabul olunursa Osmanlı lisanının istiklal-i kâmilî o zaman hâsıl olacağını dahi dermeyen eylemişim.

Muarızlarımız bu itikat ve rey-i âcizanemde kâh ifratı kâh tefriti iltizam ederek ya lisanımızı Çağatay lisanına irca etmek veyahut Frenk lisanına müracaat eylemek tehlikelerini bulmuşlarsa da bu ifratların tefritlerin ne kadar manasız oldukları ve hele Arabiyat aleyhine buğz ve adavet vadilerine saptırılmak istenilen meselede münazırlarımız nasıl bir vebal altında kalacakları pek çok zevat tarafından teslim buyurulmuştu.

Her neyse! Burada eski mübahasemizi tekrar edecek makamda değiliz. Ancak rey-i âcizanem Osmanlı lisanının istiklali noktası üzerinde –bir daha ayrılmamak üzere– karar-gîr olduğuna ve şu fikir yalnız bu âcize mahsus olmayıp daha pek çok zevat dahi bu bedahete teslimiyette bulunduğu nazaran Ekrem Beyefendi hazretlerinin *Talim-i Edebiyat*’ları esasen bizim kendi maksadımızı husule getirecek vesaitten olduğunu teslime mecburum.

Talim-i Edebiyat bu günkü ihtiyacımıza göre mükemmel olmaya bilir. Bu mükemmeliyeti müellifi dahi iddia etmiyor. Hatta cidden şayan-ı sitayiş görülecek bir tevazu ile itmam-ı husulü için erbab-ı iktidardan delalet-i münekkidane dahi iltimas eyliyor. Lakin “*Talim-i Edebiyat* bundan evvel o yolda telif edilmiş olan âsârdan aşağıdır” denilirse adilane bir söz söylenmiş olamaz. Ev-

2 Hacı (veya Elhac) İbrahim Efendi (1826-1888): Belagatle ilgili kitapları ve devrin matbuatında çok sayıda yazısı bulunan Elhac İbrahim Efendi’nin, Abdurrahman Süreyya’nın Cevdet Paşa’yı eleştirdiği kitabı üzerine kaleme aldığı ve Cevdet Paşa’yı savunduğu *Temyiz-i Talukât* adlı bir kitabı vardır. Ayrıca Cevdet Paşa’nın kitabını şerh ettiği *Şerh-i Belagat* adlı bir kitabı da bulunmaktadır. (h.n.)

velkilerden mükemmeldir demekle evvelkiler tahkir dahi edilmiş sayılamaz. Zira Ekrem Beyefendi hazretleri kendileri dahi itiraf ediyorlar ki kendilerinden mukaddem telif olunmuş bulunan âsâra dahi müracaatla müfit ve nafi olarak her ne bulmuşlarsa almışlardır. Bu hâlde *Talim-i Edebiyat* eskilerin menafi ve fevaidini cami olduğu için münferiden her birinden daha mükemmel olacağı gibi senelerce müddet bir mekteb-i âlîde müntehi talebeye tedris ile nice hakayika tesadûf olunarak onların delaletleriyle birçok zevaidi tayy ve birçok nevakısı ikmal olunduğu için eskilerin mecmuuna dahi tefevvukunu her ehl-i insafa teslim ettirebilir.

“*Talim-i Edebiyat* kavaid-i Arabiye’nin tamamıyla lisan-ı Osmanî’ye tatbiki mecburiyetinde bulunmamıştır” diye itiraz edilecek olursa bu dahi doğru görülemez. Zira *Talim-i Edebiyat* Arapça için değil Osmanlıca için yapılmıştır.

Bu hâlde *Talim-i Edebiyat*’ın gerek lehinde ve gerek aleyhinde olarak üç fikir serd edilebilir. Evvela Osmanlı lisanının Arapçaya ihtiyacını “Arapça olmazsa Osmanlıca dahi olmaz” derecesinde görenler *Talim-i Edebiyat*’ın kavaid-i Arabiyyeye mutabakat ve adem-i mutabakat-ı tammesi üzerine istedikleri kadar bahsedebilirler. Bizim o bahse iştirakimize hiç imkân yoktur.

Saniyen Osmanlı lisanı gerek eski ve gerek yeni üdebamızın kullandıkları lisan olmak itibarıyla *Talim-i Edebiyat*’a pek büyük kusur bulabilmek meğer ki bir fikr-i husumetle itab-ı efkâr edinceye kadar aramak suretiyle müyesser olabilsin. Bu fikir *Talim-i Edebiyat*’ın en ziyade lehinde olan bir fikirdir.

Salisen fesahat ve belagat denilen şeylerin delalet-i sahihaları nazar-ı dikkate alınıp da bu hâlde Osmanlı lisanının “Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan çıkar” suretinde bir lisan mı olduğu yoksa fasihane ve beliğane denilen bir sözün her lisanda olduğu gibi milletin kısm-ı azamı tarafından bila-tekellûf anlaşılması mı lazım geleceği düşünülecek olursa o hâlde *Talim-i Edebiyat*’ın şimdiye kadar Osmanlı lisanı denilen lisan için şimdiki mükemmeliyetine diyecek yoksa da pek yakın bir zamanda

lisanımızın kesp edeceği hâle göre bu şimdiki mükemmeliyetin dahi seriü'z-zeval olacağı fikirlere varit olur.

Bu üçüncü fikre iştirak edenlerin birisi dahi biziz. Fakat bu fikrimizin sevkiyle *Talim-i Edebiyat*'ı nakıs göremeyiz. Zira bizim bir itikadımız daha vardır ki o itikadımızca “Usul-i kavaid bir lisan yapamaz. Belki bir lisan kendi usul-i kavaidini kendisi gösterir” deriz. Nasıl ki şimdiye kadar kavaid-i Arabiye bir Osmanlı lisanı yapamamış, belki Osmanlı lisanı kendi istiklalini ispata yaklaştıkça kavaidini dahi *Talim-i Edebiyat* sahibi gibi müdekkiklere ihtara başlamıştır. Lisanımız analarımızdan öğrendiğimiz ve hâlâ dahi düzgün söyleyen kadınlarımızdan işittiğimiz sadeliği ve fesahat ve belagat-i sahihayı alırsa o zaman zuhur edecek bir Ekrem Bey şimdi intihap olunan en parlak parçaları *Şefikname*³ gibi muğlak ve muakkad görerek reddeyleyler.

Bizim dahi iştirak eylediğimiz şu üçüncü fikri *Talim-i Edebiyat*'ın lehinde mi yoksa aleyhinde mi telakki edecekler diye hiç endişe etmeyiz. Bundan dolayı aleyhimize vuku bulacak itirazatta dahi erbabını muhtar bırakırız. Zira bu mesele hallolunmak için kelam-ı âli, üslub-ı vesairenin Osmanlı lisanına bihakkın tatbiki lazım gelip hâlbuki sanat-ı belagatin lafız-perdazlıktan ibaret olmayarak mana ve fikre şümülü olduğunu da ilk defa olmak üzere Ekrem Beyefendi hazretlerinin *Talim-i Edebiyat*'ında görüyoruz. Bu hâlde *Talim-i Edebiyat*'ı bizim için tarik-i belagatte bir mürşid-i muvakkat olmak üzere telakkimiz eğer en munsifâne düşünülürse onun şimdiki kadr ü kıymetine muhalif olmadığı gibi lisanımızın terakkiyat-ı müstakbele ve fakat kurbiyesine dahi mani olmadığı teslim olunur. İktiza ederse efkâr-ı âcizanemizi ileride bir kat daha bast ve temhid dahi eyleriz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1298, 10 Teşrinlevvel 1882.

3 Şefikname: Osmanlı vakanüvisterinden Şefik Mehmet Efendi'nin Edirne Vakası'nı (1703 yılında Edirne'de başlayan isyan) anlattığı kitabı. Ağır ve külfetli, bu yüzden anlaşılması zor bir Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. (h.n.)

MEVADD-I FENNIYE: SAADETİ HACI İBRAHİM EFENDİ HAZRETLERİNE MUKABELE

Hilye-i ilm ü edep kendisine mahsus bir şiar-ı mes'adet-medar olan zatın mahut mektubu terakkiperveranın cümlesiyle beraber bizi dahi ne derecelerde müteessir etmişse besbelli bizim mukabelemiz dahi Hacı İbrahim Efendi hazretlerini ondan daha ziyade müteessir eylemiş olmalıdır ki mektub-ı mezkûra vuku bulan mukabele ve müdafaaları İbrahim Efendi hazretleri "itiraz" olarak bi't-telakki dünkü nüshamızda münderiç varakalarının sernamesinde *Tercüman-ı Hakikat*'in itirazatına cevap verdiklerini tasrih buyurmuşlardır. Mahut mektup ile mukabelemizin münderiç olduğu nüshayı görmüş ve okumuş olanlar derhâl hükmederler ki itiraz eden asıl sahib-i mektup olup muterizü'n-aleyh olan dahi Garp meftuniyeti ile istihza edilen taraftır ve gazetemizse İbrahim Efendi hazretlerine itiraz değil terakkiperveranın duçar olduğu taarruza müdafaadan başka bir şey yapmamıştır. Binaberin İbrahim Efendi hazretlerinin "*Tercüman-ı Hakikat*"in itirazatına cevap veriyorum." demesi evvel-be-evvel hulftur.

Saniyen "Biz Ahmet Mithat'ı bitaraf tanırdık. Hâlbuki vehleten taraftarlığı ele almıştır." demesi de hulftur. Zira biz mukabelemizde yalnız terakki gayretkeşlerini tahkir eden mektubu ret ile iktifa ederek mektuptan sonra İbrahim Efendi hazretleri saadetli Ekrem Beyefendi hazretleriyle mevcut olan mücadele-i fenniye ve edebiyelerine dair bir zeyl daha yazmış oldukları hâlde biz o meseledeki bitaraflığımızı yine ihlal etmeyerek o bahse dair harf-i vahit söylememiştik. Zaten bizim gibi echelin böyle akıllar sırlar ermeyen mebahis-i dakikaya dair harf söyleyebilmesi kabil midir?

Efendi hazretleri kendi aleyhlerinde muhaliflerinin muhacematını kâfi gördükçe susup hâlbuki mahut mektup ile kendilerine

muavenet vukuunu görünce tahammül edemeyerek Ekrem Bey tarafını takviye için bahse giriştiğimizi hükmediyorlar ki bunda dahi gerek iltizami ve gerek gayri iltizami bir büyük haksızlıkta bulunuyorlar.

Bahsin cihet-i fenniyesine dair tarafeynden her birinin gerek lehinde ve gerek aleyhinde olarak gelen varakalardan bir faide-i fenniyeyi havi olanları daima derç ettik. Bir faide-i fenniyeyi havi olmayıp da bir kuru gayretkeşlikten ibaret bulunan varakaları derç etmedik. Bunlardan bir haylisi mahfuzdur ki efendi hazretleri matbaamızı bir daha teşriflerinde emir buyururlarsa arz ve irae edilir. Biz *Talim-i Edebiyat*'ta Müslüman ve Osmanlı olarak maarif-i milliyemize hasbete'n-lillah hizmet etmiş veya etmekte bulunmuş olan yetmişden mütecaviz üdeba ve fuzelanın Garbiyundan olmak ve eserleri adab-ı ümmete muvafık bulunmamak tasrihatından başlayarak en ilerilere kadar duçar edildikleri hakaretleri efkâr-ı terakkiperveranemizce layık göremediğimiz için o mukabelede bulunduk. Hatta İbrahim Efendi hazretleri o mektubu matbaamıza tebliğ eyledikleri gün ve ilk okuduğumuz zaman teessüf ve teessürümüzü kendilerinden ketm etmeyerek adalet ve insaf ve hakkaniyet-i müsellemlerine istinaden bu mektuba tarafımızdan bir mukabele yazacağımızı söyledik ki maksadımız mümkünse mektubun geri alınmasından ibaretti. Badehu yazdığımız mukabeleyi hin-i tashihde kendilerine dahi okuduk. Bu kadar halisiyet ve saffet-i kalp ile muhik ve meşru olarak yazdığımız bir mukabeleye taraftarlık şaibesini Hacı İbrahim Efendi hazretlerinde gördüğümüz insaf ve hakkaniyet asla tecviz etmezse de artık İstanbulca tevatür ve aleniyet ve bedahet derecesine vardıgı üzere ihtimal ki bu şaibeyi de tecviz ettirecek bir kuvve-i galibenin hükmüne mağlup olmuşlardır deriz.

İbrahim Efendi hazretleri tasrih buyuruyorlar ki kendisine en ziyade tesir eden şey muavenetinde bulunan zata cizvitlik ve gazezkârlık ve müfterilik elfazını istimal etmiş olmaklığımızdır. Bu hakikat şimdicek ayan olur.

Buyuruyorlar ki: Terakki taraftarı denilenlere siz Arabiyi sever misiniz diye sual eylesek sevmeyiz diye cevap alacağımıza şüp- he etmeyiz. Eğer sevselerdi lisanımızı Arabiden “tathir” edelim demezlerdi. Onların bu sözleri şifahi değil gazetelerde yazılıdır. Terakki-cuyane ifadat-ı âcizanemiz gerek gazetelerde münderic olsun ve gerek şifahi söylensin hiçbir vakitte mektum olmayıp lehi- mizde ve aleyhimizde bulunan zevatın kâffesi meyanında söylenir. Mademki biz Arabiyi sevmediğimizi ve lisanımızı Arabiden “tat- hir” edelim dediğimizi gazetelere yazmışız bunlar hangi nüshada ise lütfen beyan buyurulsun da neden dolayı şöyle bir hezeyanı ihtiyar etmiş olduğumuzu anlayalım. Eğer beyan buyurulamazsa cizvitlik ve garezkârlık ve müfterilik bir kat daha tahakkuk etmez mi? Biz ise Kürt’e kuyruk takılmak ve elifba-yı Osmanilerin tamı- mi medaris-i ilmiyenin ilgası ile vücut bulmak ve bir zatı techil için kütüb-i memduha ve celileyi muharref göstermeye kadar varılmak ve bir mümin-i merhum Cenab-ı Kibriya’yı tanımamakla itham edilmek ve ıslah-ı lisan gayretinde bulunanların Arabiden istighnaları kitabı’l-Allah’tan istighnaya kadar varacağı tarzında iftiralara kadar girişmek misilli ahvalin hangi nüshalarda ve hangi risalelerde münderic olduğunu numaraları ile haber verebiliriz. Taraftaran-ı terakkiyi enzar-ı halkta menfur göstermek için bu kadar şeyler irtikâp olunup dururken garezkârlık, müfterilik ve cizvitlik bizim tarafımızdan bir iftira addolunabilir mi?

Hatta bu varakalarında bile İbrahim Efendi hazretleri “Üdebanın Arabî sevmedikleri ve belki adavet dahi ettikleri kendi sözleriyle sabittir” diye yine evvelki iftiralarını teyitte bulunuyorlar ki bunun dahi hîn-i tetkikte asla sıhhati ispat olunamayacağından bunu da bir iftira olmak üzere müfterilere reddeyleriz.

Mukabelemizin nihayetinde Ekrem Bey’i tesliyeten söylediğimiz sözleri Hacı İbrahim Efendi hazretleri tekrar eyledikten sonra buyuruyorlar ki “Ey ehl-i dikkat ve ehl-i mürüvvet, bu sözlerden daha sert, daha acı, daha mükedder, daha mütehevvirane daha müfteriyane söz işittiğimiz var mıdır.”

Vakıa bir cümlede “daha”nın beş defa tekrarını kimsenin işittiği yoktur. Şu kadar ki o ehl-i dikkat o ehl-i mürüvvet acaba hiç mürüvvet buyurmamış, hiç dikkat etmemiş midir ki milletin en çalışkan en hamiyetli bir kısmına kuyruk takmak, dinsizlik isnat etmek, Avrupa’ya meftuniyetle Arabi’ye ve dinine nefrette bulunmak lekelerini sürmek daha sert, daha acı, daha mükedder, daha mütehevvirane, daha müfteriyane şeylerdir.

Talim-i Edebiyat’ın galatlarını hatalarını ihtar ettikleri için mi bu tabirlere müstahak olduklarını soruyorlar? Burada dahi kendilerini garaza kaptırarak “Havene ol bî-hamiyetlerdir ki kendi kavmiyetinin ve şiar-ı kavmiyetin mahv ve izmihlaline çalışırlar” diye hâlâ *Talim-i Edebiyat*’ta eserleri ile istişhad olunan maarif-mendan-ı İslâm’ı ima ile iktifa etmeyip “Akvam-ı âlem içinde üdeba-yı cedide namına olanlardan başka bu isaeti irtikâp edenler var mıdır?” diye tasrihte dahi bulunuyorlar. Biz onlar gibi sözümüzü tasrihten çekinmeyerek *Talim-i Edebiyat*’ın (eğer varsa) galatlarını ve hatalarını ihtar buyurduklarından dolayı İbrahim Efendi hazretlerine söz söyleyecek olsaydık işe başladıkları günden bed’ ile söyledik. Hâlbuki himmetleri hasbeten-lillah tashih-i hatiyata münhasır olmak üzere bütün terakki-cuyan-ı ihvanın kendilerine minnettar kalacaklarını, teşerrüf ettiğimiz zamanlar şifahen arz eylediğimiz gibi işte burada tahriren dahi teyit eyleriz. Biz ol kimseleri havene-i terakki ve zaleme-i terakki olmak üzere telakki eyledik ve eyliyoruz ki onlar hem milel-i fazılanın mahsul-i terakkisini alalım derler ve hem de her kim milel-i fazılaya nazar-ı iktibas ile bakarsa onu Garp meftuniyetiyle itham eyleyerek bir kere gözlerini bu garaz bürüdükten sonra Nef’ilerden, Ruhilerden, bed’ ile Kemallere, Abdülhak Hâmitlere varıncaya kadar bütün kibar-ı ehl-i maarifimizi Garbilik, Frengilik lekesi ile lekedar ve mahsul-i marifetlerini şiar-ı kavmiyete ve adab-ı milliyete mugayeretle terzil ederler.

Bunlar ol fırkadır ki teceddüt ve terakkiye dair her ne görseler beğenmeyerek vaktiyle selefleri “Süngülü tüfek kâfir icadıdır bu

taklit İslâm'a yakışmaz.” davalarından kopuştukları gibi şimdiki-ler dahi *Talim-i Edebiyat*’ı nice iftiralarla nazar-ı nefret-i ammeye duçar edebilirlerse böyle menfur bir eserin tedris olunduğu mektebi de öyle bir nefrete duçar etmek gayretini peyda ile nihayet Avrupa usul-i müterrakkiyanesinden her ne alıyorsak onlara da itale-i lisan-ı itiraza kadar varırlar. Ve varacaklardır!

Acaba ehl-i dikkat ve ehl-i mürüvvat olanlar bu dakikalara dikkat etmiyorlar mı zannolunuyor? Cizvitlik daha başka ne suretle olabilir ki? İşte üdeba-yı cedideyi kendi kavmiyetinin ve şiar-ı kavmiyetinin mahv u izmihlaline çalışmak isasetini irtikâp eden bî-hamiyetler olmak üzere terzilden sonra bir de bize “Müfteri ve garazkâr ve cizvit diyorlar” diye ehl-i dikkat ve ehl-i mürüvvatten istirhamda dahi bulunuyorlar.

Muasırın zebanzed edilen cehilleri bir daha tekrar edildikten sonra terakkiyi tiyatro ile romanlarda aradıkları ve binaenaleyh nevresideğânı kemalat ve maariften mahrum bıraktıkları dermeyan olunuyor ve buyuruluyor ki “Biz terakkiyi evvela mekârim-i ahlâkta ve saniyen muhafaza-i kavmiyette ve badehu sınaat ve ticarete biliriz, eğer hünerleri ve gayretleri varsa bunlara çalışsınlar da âlemin nazarında memduh ve muvakkar olsunlar.”

İlim denilen şey istiare-i temsiliye ve tahyiliye mebahisinden ibaret olup da “gayb etmek” yanlış ve “gâib etmek” doğru ve binaenaleyh “Ben senin ayıbını bir nokta ile kaybederim.” tarzındaki şeyler hezeyan olduğunu hükmeylemekse, terakkiper-veranın cehilleri kendileri için şeyn olsun. Bir roman, bir tiyatro vücuda getirmek o kadar kolay bir şeyse haydi hilye-i ilm ü edep kendilerine mahsus şiar-ı mesadet-medar olan beyler, efendiler dahi birkaç tanesini meydana koysunlar da bir kimseye beğen-direbilsinler. Hüner ve gayret onlardaysa mekârim-i ahlâka ve muhafaza-i kavmiyete dair hangi eserleri varsa isimlerini haber versinler. Sınaat ve ticarete dair ne yazmışlarsa biz de görelim. Fakat yalnız Kürtlere kuyruk takmak Kadı Beyzavi’den hulfen bir mümini tahtie için istidlale çalışmak erbab-ı gayreti şiar-ı

kavmiyetin izmihlaline çalışır bî-hamiyetler ve Garp meftunları vesaire vesaire suretinde göstermek ilim ve hüner ve marifetse bu misilli metayı satacak müşteriye başka yerlerde arasınlar. Terakkiperveran romanları ile tiyatroları ile halkı kâh ağlatarak mütenassih ve kâh güldürerek muteber ederler. Türlü türlü tevarih-i umumiye ve hususiyeleri ile ahval-i eslaftan haberdar edip âsâr-ı coğrafiyeleri ile çar-aktar-ı cihanı nazargâh-ı temaşa ve itibarlarına arz ederler. Ekonomiye dair eserleriyle sevda-yı sa'y u ameli herkesin yüreğinde uyandırıp sanat ve ticaret tarikinde müşevviklik hizmetini ifada bulunurlar. Hukuka dair tercümeleriyle, telifleriyle âlem-i medeniyetin erkânı demek olan düvel-i muazzama meyanında hukuk-ı Osmaniye'nin dahi suret-i muhafazasını kaydederler. *Tuhfetü'l-Edib fi Red alâ Ehlü's-Salib* nam eseri bast ve temhid ile gayret ve hizmet-i mukaddese-i diniyeleri ortaya koyarlar. İttihat-ı İslâm'a dair neşriyat-ı hamiyetkâraneleri ile bütün Avrupa'nın bile enzar-ı dehşetini patlatacak efkâr-ı cedideyi bi'l-ilan tevhid-i İslâm'a çalışırlar. Hiç beğenilmeyen *Talim-i Edebiyat* gibi çıgırları ile kalemlerini şu gibi hizmetlerde istihdam edecek yazıcılar yetiştirirler. Fünun-ı tıbbiye ve askeriye ve bahriyece teceddüt ve terakki taraftarınının Avrupa'ya bi'l-meftuniye iktibas veya tercüme eyledikleri âsâr şu tarafa kalsın, ya acaba gayret-i İslâmiye, hamiyet-i Osmaniye, kemalat-ı ilmiye, kudret-i fenniye, behre-i edebi hep kendilerine mahsus birer şiar-ı mes'adet-medar olan beylerimiz efendilerimiz terzil ve tekfir-i enamdan başka ne hizmet görmüşler de halka beğendirebilmişlerdir? Burası tayin olunmadıktan sonra serd etmek istedikleri efkâr-ı agraz-perveriden dolayı garazkâr ve ettikleri iftiralardan dolayı müfteri ve daima kendileri taarruz ettikleri hâlde muterizün-ileyh görünmeye çalıştıklarından dolayı cizvittirler.

Buyuruyorlar ki: "Arapça Türkçe olmaz ve Türkçe de Arapça olmaz. Nitekim tahta tuğla olmaz tuğla da tahta olmaz... İla âhirihi" Anlayamadık ki mukabele edelim. Tahtadan tuğladan sonra bir kârgir bina yapılıyor. Eğer bu binada tuğla yoktur yahut

tahta yoktur diyen olursa onun dahi cinnetine hükmolunuyor. Acaba bu ibarat ve kıyasata mukabil Abdülhak Hâmit Bey'in "Benim için yaşa babam için öl" tarzındaki şiiri daha ziyade suret-i mütezaddede midir?

Diyorlarmış ki "Efendim biz diyoruz ki indiyatı terk edin de kavaid öğrenin. Yazdığınızı bilerek yazın. Yanlış yazmayın. Vazih olsun da herkes anlasın. Manalar elfazın delaletiyle zahir olsun. Bunun çaresi de kavaid-i Arabiye bilmektir."

Eğer bunun çaresi Arabî bilmek olaydı Arabîde yed-i tûlâları olan saadetli Hacı İbrahim Efendi hazretlerinin yazdıkları şeylerde sair Arabi ve Osmanî-şinasların yüzlerce hatiat bulamamaları lazım gelirdi. Arapça Türkçe olmaz Türkçe de Arapça olmaz sözünü söyleyen kendileri olduğu hâlde "Bunun çaresi de kavaid-i Arabiye bilmektir." sözünü acaba nasıl tevfiik ediyorlar.

Eğer maksat Hacı İbrahim hazretlerinin dedikleri gibi mutlaka ıslah-ı lisan olsaydı bu maksada halisane hizmette bulunurdu. Fakat gayret yalnız üdeba-yı cedideyi çekememekten ibaret olduğu cihetle işte bu son varakalarında dahi yine bu gayretle idare-i efkâr ve tahrik-i hame eylediği görülüyor. Biz dahi yine mahza bu noktaya müdafa ederek istediği cümleyi istiareye ve istediğini teşbihe, kinayeye, mecaza muvafık bulup bulmamakta İbrahim Efendi hazretlerini hürri-kâmil bırakarak fakat her kim mahut mektup misilli halkı terakkiden tenfire çalıştığını görürsek garazına, iftirasına, cizvitliğine hamletmekten geri duramayacağız. Biz geri dursak bile bütün terakkiperveran geri duramazlar. Zira onlar havene-i terakki olmayı kabul etmiyorlarsa terakki taraftaranı dahi havene-i şiar-ı kavmiyet olmayı asla kabul etmezler.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1310, 28 Teşrinlevvel 1882.

ZEMZEME

Bu fıkramızı gazetemizin “Edebiyat” kısmına yazmamalıydık. Gazetemizde bir de “Sanayi-i Nefise” kısmı olmalıydı da hem Edebiyat hem de Sanayi-i Nefise serlevhalarını cem’ ederek öyle yazmalıydık. Maahaza, şevketli padişamız ve terakki şehrahında şehin-şahane saik ve müşevvikimiz veliyü’n-nimetimiz muazzam ve mukaddes efendimiz hazretlerinin saye-i teşvikat-ı müceddidanelerinde maarif-i Osmaniye nasıl süratle terakki ediyorsa sanayi-i nefise için dahi mektepler, müzeler gibi esbab-ı terakki tehye buyurulduğundan elbette bugün yarın gazetelerin –ama hemşehrilerine gerçekten muntazam bir gazete gibi hizmet etmek gayretinde bulunan gazetelerin– bir de sanayi-i nefise kısmı küşad olunacaktır.

Bizi bu kadar şevkli bir mukaddime ile söze başlatan şeyin bir “zemzeme” olduğunu serlevhamızda görüp de istigrap mı edilecektir? Eğer karilerimizde bir istigrap istidadı varsa o istidada bir kat daha inbisat vermek için *Zemzeme* diyerek sade bir isimle yeni neşrolunan kitaptan bir tane mübayaa buyursunlar, bir nazar etsinler.

Bu eserden bir tane alanlar daha açıp da içini temaşadan evvel kabının nefaset-i tab’ını görünce hayran olurlar. Mutlaka derler ki: “Acayip! Bizde matbaacılık bu kadar ileriye gitmiş ha?!”

Evet! Bizde matbaacılık o kadar ileriye gitmiş ve daha ziyade dahi ileriye gidecektir.

Sadık ve çalışkan bendegânına zat-ı şahanelerinin geceli gündüzlü himemat-ı mesaikâraneleri bir misal-i mefruzü’l-intisab olup dururken bizler eser-i celil-i cenab-ı Abdülhamit Gazi’ye iktifa ve imtisalden ayrılmazsak acaba lütf-i Yezdan’la muvaffak olamayacağımız hangi iş tasavvur olunabilir?

İşte terakkiperver padişahımız ve müşevvik-i erbab-ı istidat efendimiz hazretlerinin bir Ebüzziya¹ bendesine lütf-ı celil-i müşevvikaneleri bizde matbaacılık sanatını böyle birden bire Avrupa'daki matbaacılık derecesine îsâl edivermiştir. Hangi işte bulunan, hangi çalışkan Osmanlı olursa olsun gayret-i celile-i Hamidiyeye tâbi olmakta kusur etmeyecek olursa be-hakk-ı Hüda her işte böyle vehleten terakki âsârı görülerek birkaç sene zarfında kendi kendimizi tanımayacak kadar gözler kamaştırır bir nur-ı terakki ve teceddüt içinde bulunuruz.

Aman yarabbi! Şu sade isimli *Zemzeme*'yi görmekle gözlerimizde ne kadar şevk hâsıl oldu? O şevk beynimizi, kalbimizi de nasıl vehleten istila eyledi? Bu şevkin saikasıyla bahsi dahi başkalaştırarak *Zemzeme* hakkında tebrik ve tehniyeti havi bir makale yazalım derken terakkiyattan bâhis bir bend-i mahsus kaleme almak tavrını takındık.

Ey kari! Kitapçı dükkânları önünden geçerken hiç olmazsa cam içinden olsun *Zemzeme*'yi seyrediniz! Sanat-ı tab'-ı nefasetini elbette anlarsınız. Bakınız kabı ne ince işle ne kadar mükemmel basılmış! Açıklı koyulu yedi renkle basılmış ki yedi defa maki-neden geçmiş demektir. Ne dikkatle basılmış ki boyaları hiç taşıp yekdiğerine karışmamış. Bir kâğıt yedi kere makineden geçerse yıpranıp eskimek lazım geldiği hâlde o tehlikeden dahi kurtulmak için ne kadar maharet ister.

Aferin Ebüzziya! Şevketli padişahımızın eltaf-ı terakki-cuynelerine matbaacılıkta gösterdiğin istidâd-ı tam ve maharet-i tamme ile gerçekten isbat-ı istihkak ve temin-i liyakat eyledin.

Zemzeme yalnız kaptaki letafetle bizi hayran edivermesin. İç sahifelerini de açalım. Onlardaki nefaset-i tab' dahi fevkaladedir ya.

Ya Ekrem Bey'in âsâr-ı âliye-i edebiyeleri?

¹ Ebüzziya: 1849-1913 yılları arasında yaşamış, Türkiye'de matbaacılığın gelişmesine büyük katkıları olan gazeteci ve yayıncı Ebüzziya Mehmet Tevfik. (h.n.)

Hakikaten tab'a layık eser. Gerçekten esere layık tab'! Edebiyat melekese sanayi-i nefise melekeseyle elele vererek ortaya bir *Zemzeme* çıkarmışlar ki yazana da aferin, tab' edene de!

Hayalden bahsetmiyoruz, hakikat arz ediyoruz. Ebüzziya'nın maharet-i tâbianesinden numune arzına imkân yok ki arz edelim. Onun için hiç olmazsa kitapçı dükkânlarına bir göz gezdirmenizi tavsiye eyledik.

Ya Ekrem Bey'in maharet-i edibanesinden bir numune arzı muhal midir?

Zaten edep ve hikmeti tab'-ı şairanesinde cem' eylemiş olan ol zat-ı âli-kadrin az âsârı hırz-ı can mı edilmiştir ki yeniden yeniye numuneler ibrazına lüzum görölsün?

Fakat *Zemzeme*, *Nağme-i Seher* değildir. *Nağme-i Seher* şair hazretlerinin ateş-zaban oldukları nev-civanlık çağının zabıname-i hissiyat-ı şairanesiydi. *Zemzeme* ise hazret-i edibin gerçekten hikmet-beyan oldukları bu zamanın sicill-i tuluat-ı âliyesidir. Ekrem Bey daha gençtir. Sinn-i âlileriyle beraber saye-i terakkiyat-vaye-i hazret-i padişahîde istidad-ı şairane ve hakîmaneleri da artacaktır.

Bakınız efendim, bakınız! *Zemzeme*'nin ilk sahifelerini tenvir eden "Tevhid"lerine bakınız:

TEVHİD

İlâhî padişehler padişahı
Ne hayret-bahştır sun'un ilâhî!

Ezelde cilve-i fermânın olmuş
Vücûdun masdar-ı izzet-penâhî

Ne kudrettir eden icâd ü ikâd
Semâvât ü zemîni, mihr ü mâhî!

Ne kudrettir edip tedvîr arzı
Kılan vâreste cûşışden miyâhî!

Ne kudrettir eden cevî-i hevâyı
Nice yüz bin cihânın cîlve-gâhı!

Ne ummândır ilâhî lâ halâ kim
Bütün ecrâm eder onda şînâhî!

Ne meydândır ilâhî lâ mela kim
Bütün ecsam-ı kemter gerd-i rahî!

Edersin müştâ'îl toprakta nârı
Kıgarsın nabit âb içre giyâhı.

Karartırsın gehî rûz-ı seffîdi
Kızartırsın gehî leyl-i siyâhı.

Nigehbân olmasa bir dem meşîyyet
Muhakkaktır bu devrânın tebâhı.

Cihânı lâhzada bin kerre yok var
Ederdin hikmetin olsaydı lâhî.

Olur dâim sana abdiyyetiyle
Halâyık ser-te-ser şad ü mübâhî.

Celalin bâr-gâhında melekler,
Felekler secde-say eyler cibâhı.

Celalet zâtına nisbetle kâsır
Büyüklik nâmına nisbetle vâhî.

İlahî varlığında cümle eşya
Ederken yek-zebân arz-ı güvâhî

Kabul etmez bunu aklım ki olsun
Vücûdunda edenler iştibâhı.

Seni tehlîl için, takdis içindir
Nevâ-yı erganun, bang-i ilâhî.

Sürûd u nevha-i şevkindir ancak
Eden lebrîz deyr ü hânkâhı.

Seninçündür ferîhin lahn-ı şevki
Seninçündür garîbin âh vâhı.

Senin emrinle tâir gökte mürgân
Senin izninle sâbih yemmde mâhî.
Senin lütfunla cârîdir evâmir
Senin havfınla mer'îdir nevâhî.
Senin şevk ü garâmındır hakîme
Nümâyan etmeyen pîşinde çahî.
Günâha döndürür kahrın sevâbı
Sevâba kalb eder lütfun günâhı.
Dilerse kahrın eyler dehre taslîf
Nice tûfan gibi müdhiş devâhî.
Dilersen ibrete kurbân edersin
Mezelletlerle bir mağrûr-ı câhî,
Dilersen mukbil-i devrân edersin
Saadetlerle bir sâhib-kûlahı.
Ne hikmettir ki bir akl-ı selîmî
Tutup yıllarca inkâr üzre gahî,
Kemal-i meskenetle ettirirsin
Olurken ref' dest-i özl-hâhî!
Înâyâtın ki halka nev-be-nevdir
Kabul etmez biri hadd ü tenâhî.
Eğer sen vermeseydin akl u nutku
Beşer nerden bulurdu bu refâhî?
Senin aksin demektir onda vicdân
Sana ma'tûftur dâim nigâhı.
O vicdân kim eder insâna telkîn
Kabayihden vücûb-ı intizâhı.
O vicdân kim şûrûra gâibâne
Adaletle verir hüküm ü cahî.
Hired tahkîk-i âsârında vâlih
Nazar teftîş-i esrârında sahî

Hired bir lem'adır senden beşerde
Nasıl kühün muhîf olsun kemâhı?

Olur, berk-i şümûs-ı kudretinle
Ukulün hayra çeşm-i intibâhı

Değildir hâsılı âsâr-ı sun'un
O şeylerden ki mümkün iktinâhı!

İşte kendinde şevk-i diyanetle şevk-i şairiyet imtizac eden ve asr-ı terakki-hasr-ı hazret-i padişahînin gerçekten en çalışkan, en müterakki bir Osmanlısı, bir Müslümanı olan bu zatlardır ki Garp meftunu, Frenk mukallidi, adab-ı ümmetin mugayiri olmakla teşhir edilmeye çalışılıyor! Sübhanallah!

Biz *Zemzeme*'yi gördüğümüz zaman asrımızın bu kadar mükemmeli böyle hayret- bahşa-yı uyûn-ı iftihar eserler vücuda getirdiğinden dolayı ne kadar sevindik!

Gerek Ebüzziya, gerek Ekrem Beyefendiler hakkındaki muhabbetimiz bir kat daha arttı. Acaba erbab-ı kin ve haset dahi bizim şu sürûr ve hübürumuz derecesine makûsen mütenasip bir derecede nâr-ı haset ve kinle cayır cayır yanıyorlar mı?

Vah biçarelere! Cenab-ı Hak onlara acıyıp da kalplerini nur-ı insafla tenvir eylesin! Ta saye-i seniye-i Hazret-i Zıllullahi'de bu misilli âsâr-ı terakkiyi görmekten bizim aldığımız lezzeti onlar dahi alsınlar.

Hep insanız! Hep Osmanlı, hep Müslümanız. Mütenaim olduğumuz şu nimet-ı sürur ve hüburdan o karındaşlarımızın dahi tena'umunu ez-dil ü can arzu eyleriz.

VARAKA: SAİT BEYEFENDİ HAZRETLERİNE YAZILAN TEZKİRENİN SURETİ

Tercüman-ı Hakikat'in bitarafılığı Hâmit Beyefendi Hazretleri hakkındaki makalatınızı kabul ve derce lüzum göstermekteydi. Bu makaleler zat-ı âlinizi de, Abdülhak Hâmit Bey'i de ve maarif-i Osmaniyeimizin terakkisine hizmet eden sair zevatı da sevmekte bulunan kadir-şinasandan pek çoklarını müteessir eylemekteydi. Hatta bazı mülakatımızda keyfiyeti zat-ı saadetlerine dahi bir dereceye kadar işrab eylemiştim.

Nihayet dünkü salı günü kendileri dahi Osmanlı erbab-ı kaleminden madut bulunan dört zat *Tercüman-ı Hakikat*'e bir fıkra yazdırdılar ki bugünkü gazetede manzurunuz olmuştur. Onlardan sonra diğer yirmi kadar zevat-ı mutebere, Abdülhak Hâmit Beyefendi gibi bir zat hakkında yazdığınız şeyler misilli makalatı yazmak *Fezail-i Ahlâkiye*¹ mütercimi Sait Beyefendi Hazretlerine layık olmadığından ziyade, bunları *Tercüman-ı Hakikat*'e kabul etmek hiç layık olmadığını söylediler. Ve bundan böyle bu gibi makalelerin adem-i devamını yalnız kendileri namına değil her biri kendi ahbabı namına olarak dahi başkaca iltimas eylediler.

Halkımız meyanında takdirat-ı maarif-perverlerine cidden ehemmiyet verilecek olan birçok zevatın gerek kalem-i âlinize ve gerek *Tercüman-ı Hakikat* sahifelerine layık göremedikleri makalatı yazmakta devam layık olamayacağından bundan sonra bu makalata devam buyrulmamasını rica ederim. (fi 3 Teşrinisani sene 98)

¹ *Fezail-i Ahlâkiye*: Kemal Paşazade Salt Bey'in. Fransız yazar Jean Jacques Rousseau'dan çevirdiği *Fezail-i Ahlâkiye ve Kemalât-ı İlmiye* adlı eser kastedilmektedir. (h.n.)

Tercüman-ı Hakikat'e bu mülâhazatı beyan eden zevattan bazıları dediler ki, "Sait Beyefendi Hazretlerinin Hâmit Beyefendi Hazretleri hakkında vuku bulan isnatlarının birçoğunu nakizen ispat mümkünse de gerek zatça ve gerek kalemce namus denilen şeyi zaten bilenlerden olduğumuz gibi Sait Beyefendi Hazretlerinin *Fezail-i Ahlâkiye* tercümesine zeyl buyurdukları mülâhazattan anlaşıldığı üzere kendileri dahi bu bapta bizimle hemhal bulunduklarından biz Sait Beyefendi hakkında mukabele-i bi'l-misilde bulunmayı tecviz edemeyiz."

Bu fıkrayı dahi hasseten ilave etmeyi iltimasta bulunduklarından tebliğine mecbur oldum.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1326, 16 Teşrinisani 1882.

SAİT, SAADETİ BİRADERİM MİTHAT EFENDİ HAZRETLERİNE

Saadetli Biraderim Efendim Hazretleri,

Ziver-i dest-i terkim olan bir kıta tezkire-i âliyelerinde Hâmit Bey hakkındaki makalat-ı âcizaneme hitam verilmesi rica buyruluyor. Rica değil, emir buyrulsa dahi derhâl mutavaat göstereceğim gibi “Makalatını artık kabul etmem” dahi buyrulabilirdi. Bendeleri dahi “Siz kabul etmezseniz ben de kendi gazetemde devam ederim” diyebilirdim. Lakin ikimize de yakışan şey muamelatımızı daima bir kaideye tevfihtir. Makalat-ı âcizanemi *Tercüman-ı Hakikat*’e göndermekliğim bir kaideye riayet olduğu gibi gazetenin onları derç etmesi dahi bir kaideye ittiba idi. Şimdi bu adem-i devam tasvibi dahi bir kaideye mübteni olmak lazım geleceğine mebnî, es’ile-i atiyeye kaideten cevap ita buyrulmasını rica ederim.

Evvela gerek Hâmit Bey ve gerek sair bir kimse tarafından bundan böyle *Tercüman-ı Hakikat*’e hakk-ı kemteranemde bir şey irsal olunursa tab’ olunacak mı?

Saniyen yirmi zata muhalif elli zat çıkarsa hükmü olacak mı?

Fi 5 Teşrinisani sene 98

Sait

★

Zeyl

Hâmit Bey’in makalesinde şahs-ı âcizanem tahkir olunduğu na-kabil-i inkârdır. Tezyif ve hakarete mukabil ben de isbat-ı mahiyet-i hasm için uğraştım. Hatta bahis devam etseydi Hâmit Bey’in ne kadar âsârı varsa cümlesini yegân yegân pişgâh-ı ammede tetkik edecektim. Maksat Hâmit Bey’e dostluksa kendine şimdiye kadar riayetten başka bir muamelede bulunmamış adam hakkında na-hak tezyifatı reva görmemesini nasihat etmelidir. “Nakizen ispat” gibi şeyler manasızdır.

Hakk-ı âlinizde gerek Hâmit Beyefendi Hazretleri tarafından ve gerek sair taraflardan gönderilecek şeylerin kabul ve derci *Tercüman-ı Hakikat*'in bitarafılığı şanıındandır. Fakat gelecek şeyler nefret-i umumiye ve hususiyeyi müstelzim olacak surette kaide-i münazaraya münafi olursa hangi taraftan gelse kabul olunmamak zaruridir.

Bu meslek *Tercüman-ı Hakikat*'in eski mesleğiydi. Hatta bir zaman Hacı İbrahim Efendi Hazretlerinin aleyhinizde yazdığı ve *Tercüman*'a gönderdiği makalenin bir fıkrasını tayy etmeleri için kendilerine rica etmiş olmaklığımız bu meseleyi ispat edebileceği gibi gazetehanede elyevm mevcut ve mahfuz olan birtakım evrakın gazeteye derç edilmemesi dahi yine bu meslekten neşet eylerdi.

Gazetenin bu mesleği şazz olarak taraf-ı âlilerinden tağyir edildi. Ona da *Tercüman-ı Hakikat*'in mesleğini muhafazada bizden ziyade gayretli bulunan dostlar dikkat ederek zat-ı âlinizi o yolda yazmaktan değil, gazeteye o yolda şeyleri derçten men eylediler.

Yirmi zata mukabil elli değil beş yüz elli dahi çıkabilir. Eğer bu misilli umuru halktan rey toplamak suretiyle tesviye edeceksek adab-ı kalemiyeye değil terbiye-i siyasiyemize dahi muhalif bir harekette bulunmuş oluruz.

Gerek zat-ı âlinizi ve gerek Hâmit Beyefendi Hazretlerini cidden takdir edip seven zevat -ki birçoğu huzur-ı saadetlerinde dahi söyledikleri cihetle isimleri malum-ı âlinizdir- tarafından nazar-ı teessüfle görülen bir muaheze-i şahsiyeden hoşlanacak ihtimal ki elli adam dahi bulunabilir.

Kendileri keyif yetiştirmek veyahut garaz yürütmek için halkın na-hak yere terzilinden hoşlanacak ve hatta bunu teşvik dahi edecek kadar mürüvvvet sahibi adamlar ne zaman ve hangi memlekette mefkudmuşlar ki bu zaman bizde dahi madum olsunlar?

Öyle zevat dahi görölmüştür ki “Biz de ettiğimiz tarizatta haksız olduğumuzu bilirsek de siz bizi darılttığınız için velev ki hilaf-ı itikat ve reyimiz olsun işte bu tarizata girdik.” diye cümle içinde itiraf-ı munsıfanede bulunmuşlardır.

Haydi onlar darıltılmış oldukları cihetle tarizat-ı vakıada haklı değil mazur görülebilirler, fakat buyurduğunuz elli kadar zevat acaba neden dolayı darılmışlar ki Hâmit Beyefendi Hazretleri hakkındaki makalattan mahzuz olsunlar?

Ya zat-ı saadetleri neden mecbur oluyorlar ki o elli kadar zevata hoş görünmek için yirmi kadar dostların nefret edecekleri tezyifatta devam azminde bulunuyorlar?

Hakikaten bu nokta nazik bir noktadır. Müzeyyifane ve muhakirane makalatınızı tahsin etmeyenler evvela Hâmit Beyefendi Hazretlerinin o tezyifat ve tahkirata istihkakları olmadığını ve saniyen zat-ı âliniz gibi bir edib-i zi-şana o yolda mücadelatı layık bulmadıkları için bu bahiste devam buyurmamanızı rica ediyorlar. Onların fikirleri, maksatları böyle vazıh olduğu hâlde elli kadar zevatın bahiste devam hususundaki fikirleri, maksatları da ne olduğu tasrih buyurulsa herkes anlardı.

Ne hacet? O kabilden bazı zevat için vasıta-i neşriyat yalnız gazeteler değildir. Onlar isterlerse hafi basılmış risalelerle dahi istediklerini yazabilirler. Emsali görölmemiş değil ya? Halk anlamamış değil ya? Fakat intizar-ı umumiye herkesin hususiyet-i ahvalini de umumiyet-i ahvalini de görüp vereceği hükmü dahi vermektedir. Vermiştir bile!

Hâmit Beyefendi Hazretlerinin makalesinde şahs-ı âlinizin tahkir olunduğu na-kabil-i inkâr bulunduğunu dermeyen buyuruyorsunuz.

Hatır-ı âcizanemizde kaldığına göre “şahs-ı âliniz” tahkir buyurulmamıştı, lisan ve terakkiyat-ı lisanıye bahsinde fikr-i âlinize itirazen tarz-ı atik ve ceditten hangisine taraftar bulunduğunuz anlaşılmadığını ve bir de sadr-nişîn-i encümen-i daniş olsanız

dahi zat-ı saadetlerinin reyini kabul etmeyeceklerini dermeyen buyurmuşlardı. Bunda şahs-ı âlinize neden dolayı hakaret bulunduğunu bendeniz anlayamadım. Bahiste bu gibi şeyler hakaret addolunursa bendeniz saadetli Hacı İbrahim Efendi Hazretlerinin bin kere ellerini öpsem yine affımı istihsal edemem. Fakat müşarûn-ileyh hazretleri münazarada hakikaten munsıf ve adil oldukları cihetle münazara dâhilindeki bazı tabirat-ı âcizanemden dolayı bir defacık ellerini öptüğüm hâlde dahi yine af buyururlar. Nasıl ki zat-ı saadetlerinin dahi bazı defa manzurları olmuştur.

Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretleri'nin fikr-i âlilerine itirazlarına mukabil makalatınızda dermeyen olunan itirazat-ı fikriyeye kimin ne diyeceği olabilir? Herkesin beğenmediği şeylerse şahsiyattır.

Hâmit Beyefendi Hazretlerinin ne kadar âsârı varsa cümlesini pişgâh-ı ammede yegân yegân yine tetkik edebilirsiniz. Buna iktidarınız dahi müsellemdir. Böyle bir bahisten teşnegân-ı zülâl-i maarif olanlar dahi müstefit olurlar. O hâlde Hâmit Beyefendi Hazretleri dahi böyle pişgâh-ı ammede yegân yegân tetkike seza görülmüş eserler yetiştirdikleri için müftehir olurlar. Zira benim gibi bazı fakir muharrirler dahi vardır ki yetiştirdikleri eserler pişgâh-ı ammede yegân yegân takdire de değerli şeyler değildirler. Erbab-ı tenkit ise mutlaka beğendikleri âsârda bazı noksan dahi buldukları için mücerret o noksanlardan da bi't-taarîf eserin mükemmeliyetine hizmet etmiş olmak maksadıyla tenkidata ve tetkikata girerler. Nasıl ki saadetli Hacı İbrahim Efendi Hazretlerinin ilk başladıkları *Talim-i Edebiyat* tenkidatı dahi bu yolda başladığı için erbab-ı maarif nezdinde mazhar-ı rağbet olmuşken teessüf olunur ki şu aralık üdeba ve müellifin fırkaları arasında mevcut olan tezaad-ı efkâr bu bahsi dahi ihlal eylemiştir.

Hasılı birader, Hâmit Beyefendi Hazretlerinin ne kadar eseri varsa cümlesi zaten ammenin pişgâh-ı nazar-ı tetkikindedir.

Zat-ı âliniz dahi tetkikatınızı neşr buyurursanız, cidden temin ederim ki maarif-i milliyeye hizmet etmiş olursunuz. O yoldaki tetkikatınıza *Tercüman-ı Hakikat*'in sahifeleri, sütunları daima açıktır. Zira bundan Hâmit Beyefendi Hazretleri dahi mutazarrır olmazlar. Bilakis müstefit olurlar.

“Nakîzen ispat” gibi şeylerin manasızlığını bendeniz bilemem. On veya on iki senden beri İstanbul'da bulunduğum cihetle kimsenin evail-i ahvalini bilmediğim gibi zaten öyle çok girgin bir adam olmayıp epeyce merdümگیرiz olduğumdan beni tanıyanların bile birçoklarının isimlerini bilmem. Âlemin ahlâkında, etvarında nakiseler aramak hiç de meyl edeceğim şeylerden değildir. Hele haberdar olsam bile ilan eylemek katiyen kabul edemeyeceğim bir hâldir.

Nakizen ispatı tezkire-i âcizaneme yazdıranlar zat-ı saadetleri için dahi sermaye-i tezyif ve terzil olacak ahval bulunup bulunmadığını kendileri bilirler. Ama şimdiden kendilerine arz ederim ki o yolda makaleleri *Tercüman-ı Hakikat*'e gönderirlerse kabul olunamaz.

Şu cevapları gerçekten halis ve safî bir kalbin hissiyatı ile yazılmış şeyler olmak üzere telakkinizi hasseten rica ederim. Son hülâsa-i fikrim olarak dahi derim ki, zat-ı saadetleri gibi muktedir bir muharrirden halkın beklediği şey tezyifat ve terzilat olamaz. Maarif-i milliye için yardımı olacak şeyleri herkes ve herkesle beraber *Tercüman-ı Hakikat* dahi rica ve intizar eder karındaşım.

AHMET MİTHAT

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1330, 21 Teşrinisani 1882.

EDEBİYAT

Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretleri ile edilen mübahase-i malume ve mündefia bizim için bir şerefi mucip olduysa, o dahi şimdiye kadar naili değilken şu sırada Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretleri tarafından bir iki mektup almakla teşerrüf etmiş olmaklığımızdan ibarettir.

En sonra fi 19 Teşrinisani 1298 tarihiyle Galos'tan irsal buyurdıkları tahriratta saadetli Sait Beyefendi Hazretlerinin makalatına mukabil verecekleri cevapları işbu muharrir-i âcize hitap yollu bir hasbihal suretinde vermişler ve neşrinin tecviz ve adem-i tecvizini dahi rey-i kasıraneme havale buyurmuşlardır.

Gerek Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretlerini ve gerek Sait Beyefendi Hazretlerini bir garaz zımnında veyahut bir riya suretinde değil an-samimü'l-kalp sevenlerden hiçbir kimseyi memnun etmek şöyle dursun, bilakis mahzun ve dilhun eyleyen bir bahsin arkası kesilmesi mahzuziyet-i umumiyeye medar-ı yegâne olmuşken bu bahsi teceddüt etmiş surette göstermek yalnız abd-i âcizin değil sair bilcümle ehibbanın dahi arzu etmeyecekleri bir şeydir. Maahaza bu adem-i arzu Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretlerinin mukabelelerini şan ve edeb-i kaleme mugayir bulmaktan neşet etmiş olacağı varid-i hatır olursa mir-i müşarünileyh hazretleri için en büyük bühthan, en acınacak iftira bundan ibaret olur.

Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretleri kendi haklarındaki tahsinat-ı sabıkalarına mukabil itirazat-ı hâliyelerini mütenasip bulmayarak işte bu cihete beyan-ı teessüfle iktifa buyuruyorlar. İtirazat-ı hâliyelerinin suret ve derecesi müşarünileyh Sait Beyefendinin ahiren neşr edilmiş bulunan makalelerinde görülmüş olacağı gibi, takdirat ve tahsinat-ı sabıkalarının numunesini

dahi *Vakit* gazetesinin fi 2 Mart 97 tarihli ve 1941 numaralı nüshasında münderiç olan şu fıkra ile irae buyuruyor.

İbare-i Vakit:

“Âsâr-ı edebiyesi cümle üdebamız indinde hakikaten rağbet-i mahsusa bulmuş olan Abdülhak Hâmit Beyefendi bu kere dahi sahayif-tıraz-ı tab' u temsil olan *Eşber* nam eseri manzur-ı âcizanemiz oldu. Âlem-i edebiyatımızda pek dil-nişin bir çığır açmış olan müellif-i mumaileyhin işbu eser-i cedidi dahi âsâr-ı sairesi misilli dakayık-ı hissiyatı ve mehasin-i ifadatı camî'dir. Bu eser kavafi-i mukayyede denilen usul üzere kafiye ve manzum bir facia-i tarihiye ile [olup?] nazar-ı mütalaadan geçirilirken müellifin ne kadar istidad-ı edebîsi olduğu görülüyor. Eser-i mezburdan dolayı Hâmit Beyefendiye arz-ı takdir ve teşekkür vacibe-i zimmetimiz olup mir-i mumaileyhin eserine iktifaen sair erbab-ı kalem tarafından bu yolda eserler neşrine himmet olursa edebiyatımızın pek zayıf bulunan bir kısmını takviyeye hizmet edilmiş olacağı azade-i güvahdır.”

İmza

Malumdur benim sühanım mahlas istemez.

*

Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretleri meselenin muaraza-i sade kabilinden olan [kısımına/ tarafına] hemen asla iştirak etmeyerek fakat kendi hürriyet-i şahsiye ve zevk-i edebîsi dairesi dâhilinde harekâtına Sait Beyefendi Hazretlerinin sadr-nişin-i encümen oldukları zaman dahi müdahaleye hakları olamayacağını ve şöyle fuzuli müdahalede ısrarları ise hukuk ve hürriyet-şikenlikten başka bir şeye delalet edemeyeceğini tekrar ediyorlar.

Biz Abdülhak Hâmit Beyefendi Hazretleriyle etraflı muarefe ad-dolunacak kadar mülakat bile etmemiş olduğumuz hâlde yalnız birkaç tesadüf-i mülakatımız ile nasiye-i hâllerindeki alaim-i hilm ve tevazua hayran kalmıştık. Bu defa bu hilm ve tevazuun âsârını fiilen ve maddeten dahi ibraz buyurmuşlardır.

Biraderimiz saadetli Sait Beyefendi Hazretleri tarafından her nasılsa duçar oldukları itirazat üzerine mukabele-i bilmisil gibi erbab-ı tehevvr şanı olan bir harekete hukuk-ı kadime-i uhuvvet ve insaniyetin ihtar misilli ulüvv-i tab' ve ulüvv-i cenab erbabına layık olan bir muameleyi tercih buyurmaları hiç şüphe yok ki hakk-ı âlf-i edibanelerindeki teveccühat ve ta'zimat-ı müsellemeyi berter ve berkemal eyler.

En ziyade memnun olduğumuz bir şey varsa o dahi mebahis-i cariyeden asla fütur getirmeyerek sünuhat-ı âliye-i edibanelerini kayd-ı zaptta devam buyurmalarından hatta tab'-ı âlilerinin bir nevzatlarını gazetemize hediye buyurup bundan böyle âsâr-ı manzumeleri ile edebiyat kısmımızı tezyin buyuracaklarını vaat eyliyor ki müştakîn-i âsâr-ı edeb için bu dahi bir beşarat-ı celiledir.

Gönderdikleri eser maatteşekkür ber-vech-i ati derç olunur.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1347, 11 Kânunuevvel 1882.

NEFASET-İ TABİİYE VE SANAYİ-İ NEFİSE

Bu serlevha altında yed-i Kudret'in âlem-i tabiata cihet cihet tertip ve tamim etmiş olduğu nefais ile bir de sanayi-i nefisenin enzar-ı veleh ve hayrete arz eylediği nefaset arasındaki münasebeti muvazene edeceğiz. Ancak saha-i tabiattaki nefaset hakkında herkesin az çok bir fikr-i mahsus olduğu hâlde sanayi-i nefise henüz bizce taammüm etmemiş olmak hasebiyle ol bapta herkesin bir fikr-i mahsusunu bulunamamak tabii olduğundan bunun için *Tercüman-ı Hakikat*'in geçen bir nüshasında münderic "Sanayi" serlevhali bende müracaat lazım gelir. Sanayi-i nefise hakkında bir fikr-i icmalî hâsıl eyledikten sonra ise şu makalemizin mütalaasından karilerimizin hem mütelevviz ve hem de müstefit olacaklarını pek kuvvetli bir surette ümit edebiliriz.

1. Şair Nedir?

Vehle-i ûlâda hatıra gelen şey, şair "müstefilatün" bahirlerinde bocalayarak tahayyûlat girdabında hemen boğulup gitmek üzereyken bir mersa-yı selamet olmak üzere kûşe-i istirahat bulup kurtulan biçareden ibaret olmaktır. Ancak biz bundan ibaret olan şairleri Hazret-i Naci'nin¹ hışmına havale etmekle iktifa eyleriz.

Meramımızın mizaha haml olunmaması ricasıyla biz şairi tarif ve tavsife şu yoldan girişeceğiz:

Şair, sair insanlar gibi iki gözü, iki kulağı, bir kalbi, bir beyni velhasıl havass-ı zahire ve batınasını istimale tavassut edecek olan azası mevcut ve mükemmel bir adamdır.

Havassın gerek zahirisinde ve gerek batınîsinde mahsusatın merci-i umumisi "dimağ" olmak hasebiyle dimağın cesameti

¹ Hazret-i Naci: *Tercüman-ı Hakikat*'in edebiyat sütunlarını idare eden Muallım Naci kastedilmektedir. (h.n.)

insanın melekât-ı mütenevviasınca pek büyük hüküm gösterdiği hakkında bir mesele-i mühimme-i fizyolojikiye mevcut ise de burada bahsi o vadiye saptırmak istemeyiz. Şairin sair adamlar gibi bir adam olmasını tasavvur etmeyi kâfi görürüz.

Lakin Hazret-i Kuran bile hükmediyor ki bazı kimselerin gözleri vardır da görmezler, kulakları vardır da işitmezler. Hazret-i Kuran bunları hayvan addederek belki hayvanlardan bile adall olduklarını hükmediyor. Binaenaleyh şairin bu hükümle mahkûm insanlardan olmadığı dahi göz önünden ayrılmamalıdır.

Yalnız bu kadar da değil. Hikmet-i Kuraniye nazarında gözleriyle görmek ve kulaklarıyla işitmek şarıyla insan addolunan natık hayvanlara nispetle şairin görgüsü daha âlidir. Hele kuvve-i müfekkiresi o kadar muktedir ki şair hangi tarafa baksa olur olmaz basar ve basiretin göremeyeceği dakayıki gördüğü gibi hayalinde dahi hangi şeyi tahayyül ve tasavvur eylemiş olsa sair erbab-ı tahayyül [ve] tasavvurun vasıl olabilecekleri dereceden mutlaka daha pek çok ziyade ileriye gitmiş olur. Bu sebebe mebnidir ki şair gördüğünü ve hisseylediğini söylediği zaman erbab-ı fikir ve basara sanki hiç müşahede etmemiş veyahut duymamış oldukları şeyleri irae ve ihsas eyliyormuş gibi bir hâl ile herkes şairin ifade-i müşahadat ve mahsusatına valih ve hayran olur.

Hâlbuki şair müşahadat-ı vakıasını lisan-ı muciz-beyanı ile ifade edebildiği gibi eline bir fırça verilecek olsa ve kalemini tahrikte olan mümaresesi kadar fırçasını da idarede talimi bulunsa müşahadat ve mahsusatını taklid-i tabiat yollu tasvir ve tersime de muktedir olur. O zaman ise biz şaire “ressam” namını veririz.

Hakikat! En âli bir fikrin mahsulü olan bir nüsha-i nefise-i edebiye ile yine öyle âli bir fikrin mahsulü olan bir nüsha-i nefise-i ressamîyenin nazar ve fikr-i beşeri revnaklandırmak ve tab'-ı insan üzerinde tesirat-ı lazımesini göstermek hususunca ne büyük münasebetleri vardır!

Ya şair müşahedat ve tasavvurat ve tahayyülat-ı müdekkikanesini lisan-ı edebî ile tasvir etmediği gibi fırçasıyla dahi tersim etmeyip de oyguç ile mermer üzerine hakkederse?

Mahir bir heykeltıraşa dahi şairiyet sıfatı verilmemek kabil midir?

Sahib-i şuur âlem-i tabiatta bir seda işittir. Bir değil birçok sedalar işittir. Ama bunları sair lisanlar gibi işitmez. Dikkat eder, anlar ki bu sedalar sekiz perde dairesinde dair olarak onların da birincisi sekizincisinin aynı ve fakat daha tizidir. Badehu edibin tasvir-i hayalini kelimat-ı münasibe ile tertip ve ressamın elvan-ı münasibe ile tezyin ve heykeltıraşın eşkâl-i münasibe ile teşkil eylediği gibi o sahib-i şuur dahi esvat-ı mezkûre ile kendi hayalini öyle bir surette tasvir eyler ki sair erbab-ı sem'e isma eylediği zaman cümlesini çıldırtmak derecelerine getirir. O hâlde bu sahib-i şuura verilen "müzikacı" unvanı âdeta "şair" lafzının müteradifi değil midir?

Şair hakkında buraya kadar tefhime çalıştığımız meramı karilerimiz tefehhüm edebilmişlerse kendimizi bahtiyar addeyleriz. Tefhim edememiş oldukları hâlde dahi kusuru bahsimizin nezaket ve ehemmiyetine göre bizim ifade ve ifhamımızdaki noksana haml ederek maahaza fıkra-i âtiyemizle dahi karilerimizin meleke-i tefehhümlerine yardım eyleriz.

2. Kudret-i Temyiz

Yukarıki fıkramızda edip olsun, ressam olsun, heykeltıraş olsun, bestekâr olsun âlem-i imkân-ı tabîde gördükleri veyahut müşahedat-ı vakıalarının delaletiyle tahayyül ve tasavvur eyledikleri şeyler sair insanların gördüklerinden ve tasavvurlarından âli olan sahib-i şuurların cümlesini "şair" unvan-ı umumisi altında cem' eylemiştik.

Şimdi düşünelim ki şairin ağzından çıkan sözler lugat kitaplarında müctemi olan huruf ve kelimattan başka hiçbir şey olmayıp o huruf ve kelimatı şair kadar herkes bildiği ve kezalik şairin

saha-i tabiatta meşhudu olan şeylerin hiçbirisi de hiçbir kimseye mestur ve mahfi olmadığı hâlde nasıl oluyor ki şair müşahe-dat ve tasavvuratını irae ve tasvir eylediği zaman benim diyen erbab-ı fikir ve nazar bile güya evvelce hiç vukufları olmayan şeylere yeniden irşad olunmuşlar ve hem de semavî bir lisan-ı mu’ciz-beyan-ı edeble irşad olunmuşlar derecesinde valih ve hayran oluyorlar?

Kezalik düşünelim ki bir ressam herkesin malumu olan renklerle yine herkesin nazar-ı tetkikine küşade bulunan elvah-ı müşahe-datını veyahut âlem-i imkân-ı tabîideki müşahedatın delaletiyle hayalinde vücuda getirdiği levhaları erbab-ı fikir ve basara arz eylediği zaman nedir o kudret, o meleke, o hassa ki erbab-ı temaşayı tabiatın temaşasından ziyade mütehayyir eyliyor? Zira bir demet ezhar-ı tabiiyenin temaşasından ziyade yine bir demet ezharın suret-i mürtesemesini temaşa etmek erbab-ı dikkati daha ziyade duçar-ı taaccüp ve istigrap eylediği her zaman görülmektedir.

Herkesin kulağıyla işitebileceğinden maada boğazından dahi çıkarabileceği esvata bir nizam ve bir ahenk veren bir müzikacıda nedir o kuvvet! Esvat-ı mürettebe ve muntazamasını isma ettiği adamları isterse şevk ve şetaretle doldurup isterse hüzn ve kederle hüngür hüngür ağlatır?

Evet! Diyebiliriz ki bu hâle sebep olan “kudret-i temyiz”dir ki Cenab-ı Hak bunu yalnız insan evladına inayet buyurmuş ve o kudret-i temyiziyeinin derecat-ı mütefavitesine göre insanları dahi meratib-i natıkiyetçe yekdiğerinden farklı olmak üzere tertip eylemiştir.

Lakin insanı tasvir-i hayalatına gerek kelimat gerek elvan ve gerek esvat ile muktedir eden şeye yalnız bir “kudret-i temyiz”dir dersek bu kudreti yine layıkı veçhile izah etmiş olamayız.

Düşünmelidir ki o kudret-i temyiz Sani-i Mutlak hazretlerinin âsâr-ı maharet-i halikiyeti olan mükevvenat ve mahlukatın derecat-ı nefaisini temyize kadar muktedir oluyor.

Düşünmelidir ki *Kuran-ı Kerim*'de insanoğlunun nazar-ı dikkati dağların suret-i rif'atine ve denizlerin keyfiyet-i temevvücüne ve ecram-ı semaviyenin kanun-ı devr ü hareketlerine davet olunması Sani-i Mutlak hazretlerinin âsâr-ı maharet-i halikanesini insanoğlunun nazar-ı temyizine koymak demek olup o hâlde ise ekmel-i sun'-ı ilahîsi olmak üzere dahi mebhüsü'n-anhımız olan kudret-i temyiziye-i beşeriye-i ima buyurmuş oluyor.

Kudret-i temyiz eğer yalnız mahlukat ve mükevvenatta olan nefaisi veyahut o nefaisin derece-i nefaset-i tabiiyesini fark ve temyiz ettirecek olsa bile avatıf-ı ilahiyenin o kadar ekmeli addolunur ki biraz cesaret edilecek olsa bu atıfetin, bu nimetin nimet-i akla bile tefevvuku tahayyül edilmek derecesine varılır.

Avam-ı nastan daima işitilir bir sözdür ki "Hayvanlarda dahi akıl varsa da fikir yoktur" derler. İşte bu "fikir" denilen şeyin daha mükemmel bir tabiri olmak üzere biz "kudret-i temyiz" tabirini tercih eyledik.

Lakin kudret-i temyiz bize yalnız nefaset-i tabiiyeyi fark ettirmekle mi kalıyor? Eğer yalnız o derecesiyle kalmış olsaydı şair olamazdın. Güya müşahadat veyahut tahayyülatımızın tercümesi olmak üzere bir kâğıt üzerine dört beş kelime yazmak veya birkaç renk bulaştırmak veyahut boğazımızdan birkaç seda çıkarmak ile bunları kendimiz beğenecek bile olsak kimseye beğendiremezdik.

Demincek tasavvur eylediğimiz şair neydi? Müşahadatını irae ve muhayyelatını tasvir eylediği zaman herkesi valih ve hayran eden sahib-i şuur değil miydi?

İşte burada tayin ve hükmetmelidir ki şairin temyiz eylediği nefaset hem kendisince nefis hem sairlerince nefistir.

3. Nefis Nedir?

Bundan mukaddem bir eserimizde nefisin "nefs"ten isticakı hasebiyle bir şey-i nefisin bi'l-vücuha hüsn ve letafetiyle nefse ve ruha hoş gelmesi lazım geleceğini dermeyan etmiştik.

“Gönül kimi severse güzel odur” sözünü “Gönül neyi severse güzel odur” suretine dahi tahvil edersek güzel ve nefis denilen şeyin neden ibaret bulunduğunu bir dereceye kadar tayin etmiş oluruz. Lakin evvelce dahi dediğimiz veçhile yalnız bu tayin olunan suretten ibaret bulunan hüsn ve letafet ve bunlardan mütehasıl nefaset yalnız bizim kendimizce bir nefaset olup bizce nefis görülen böyle bir şeyi başkalarına dahi nefis olmak üzere tasdik ve kabul ettirmek için cebre asla salahiyetimiz olamaz.

Zaten bir edip, bir ressam, bir bestekâr size mahsul-i hayalini arz eylediği zaman bunlardaki nefasete hayran olmanız için sizi icbar eyliyor mu?

Burada bir sual-i mukadder varit olur. Denilir ki:

“O hâlde nefaisin temyiz-i nefaseti için insanoğlunun elinde bir kanun, bir mikyas bulunmalıdır. Böyle bir şey var mıdır?”

İşin ibtidaları için vardır. Karilerimizin kâffesi az çok edebiyata müntesip oldukları derkâr bulunduğundan takdir-i nefaset için elde ne gibi bir kanun ve ne derecede bir mizan bulunabildiğini edebiyatı misal ittihaz ederek arz eyleyelim.

İnsan âsâr-ı şuurunu edebiyat meydanına koymak yani müşahadat ve tahayyülatını huruf ve kelimat ile irae ve tasvir etmek isterse malumdur ki huruf-ı hecadan besmele-keş-i ibtidar olarak lisanın sarfını, nahvını, mantığını, meanîsini, bedîini, beyanını tahsile mecbur olur. Ancak bundan sonra iş “zevk-i edeb” dedikleri şeye kalır ki bizim burada ihtiyar etmiş olduğumuz tabir iktizasınca “insan ondan sonra kudret-i temyizine müracaat eder” demek olur.

Resim ve musiki dahi böyledir. Menazır ve elvan kanunlarından ve nota ve makamât usullerinden sonra gerek bir ressam ve gerek bir müzikacı mutlaka kudret-i temyizi derecesinde terakki ve taallüm edebilir.

4. Kudret-i Temyiz Vehbî midir Kesbî midir?

İnsan evladının kâffe-i melekâtı esasen vehbî olup ancak bu melekâtı tevsi hususunda kesbin yani tabiiyatı tetkikin pek büyük dahli vardır.

Erbab-ı tetkik nezdinde tahakkuk etmiştir ki azim çöllerde ve yahut ittisalatı olmayan adalarda veya insan yüzü göstermeyen dağlarda bir hâl-i bedeviyet ve belki de vahşette kalmış olan akvamın saha-i tabiatta temaşa eyledikleri şeyler neden ibaretse natikiyetlerince dahi dereceleri o sahadaki şeyleri derece-i tetkikleriyle mütenasip kalmıştır. Afrika çöllerinde cezayir-i bahr-i okyanusta ve Avrupa ve Asya'nın Kafkas ve Ural gibi cibal-i cesimesi aralarında kalan birçok akvamı lisanca o kadar geride kalmıştırlar ki bunlar meyanında bazıları hemen birkaç yüz kelime-i asliyeden ibarettirler. Levha-i tabiatın tetkikinden yalnız birkaç yüz kelime icadına lüzum görecektik kadar netice çıkarmış olan bu halkın dahi derece-i kudret-i temyiziyelerine göre edebiyatı, resmi, musikisi olursa istigrab edilmez ya?

Garaib-i latifeden olarak bazı gazetelerde okuduk ki: Habeş memalikinde ahali si Hristiyan dinini kabul etmiş olan bir kabile nezdinde gayet eski bir İncil-i şerif nüshası bulunarak hem de musavvermiş. Hâlbuki evlad-ı Sam'dan olan yani rengi beyazca, kılları düzgün, ağzı burnu mevzun bulunan Hazret-i İsa ile havarilerini nasıl resmetmiş olsalar beğenirsiniz? Cümlesini siyah renkli, kıvrıkcık kıllı, dudak ve burunları büyük Habeşler suretinde tasvir eylemişler. İşte anlaşılıyor ki insan hep müşahadatının delaletiyle tasavvur ve tahayyül eder.

Hele müzika hususunda birkaç tahta parçasının takırtısını ince saz zanneyleyen akvam bulunduğunu *Kırkambar* serlevhalı mecmuamızın bir fıkrasında tafsil eylemiştik. Ne hacet, müzikada daha ileriye giderek düdük ve kabak ve gusle ve gayda icadına kadar varmış olanları dahi dört nihayet beş nota kadar bulabilmiş ve onlarla kulaklara kesel verecek ve her biri diğerine müşabe-

hetten kurtulamayacak birkaç hava uydurmuş kavimler âlem-i medeniyet ve terakkide bile vardır.

Tabiattan tetkikat ve müşahadat-ı vakıaları bundan ileriye varamayan insanların kudret-i temyizine ne kadar vüsat gelebilir? Cidden terakki etmiş olan milletlerin vücuha-ı tetkikat-ı şamileleri sayesinde kudret-i temyizlerine dahi vüsat geldiğinden onların temyiz eyledikleri nefais sair birçok kimseler nezdinde dahi nefis olmak üzere kabul olunur.

Şu kadar ki kudret-i temyiz aslen ve esasen vehbî olması fikrini işbu tetkikat ile kudret-i temyize vüsat geleceği kaziyesi asla ihlâl edemez. Zaten ulûm ve fûnun ve hikemiyat namıyla kitaplara doldurulmuş olan şeyler dahi hep erbab-ı temyiz mahsul-i keşifleri olduğundan insan tahsil-i maarifle onlara malik olduktan sonra kudret-i temyizinin delaleti derecesinde dahi tetkikat icrasıyla başka adamların göremediklerini görmek ve tahayyül ve tasavvur edemediklerini tahayyül ve tasavvur etmek meratibini bulmalıdır ki bu suretle temyiz ve takdir edeceği nefais cihanı valih ve hayran eylesin.

5. İktitaf-ı Nefais

Edip olsun, ressam olsun, bestekâr olsun herhâlde erbab-ı şurardan olup yalnız kendisince nefis olan şeyleri değil sair insanların dahi meyil ve muhabbet edecekleri nefaisi iktitaf ve cem' eyleyecek olanlar için müracaatgâh-ı daimî ancak saha-i tabiat olabileceğini buraya kadar serd eylemiş olduğumuz mülahazat karilerimize elbette teslim ettirmiştir diye itikat eyleriz.

Bu itikat husule gelmişse münasebetlerini muvazene edeceğimiz nefaset-i tabiiye ile sanayi-i nefise arasındaki münasebet kendi kendisine meydana çıkmış olur. Yani zihinler derhâl hükmeder ki nefaset-i tabiiye herhâlde sanayi-i nefiseye galip olup gayeti sanayi-i nefise nefaset-i tabiiyenin mukallidi olmak derecesinde kalır.

Hâlbuki hakikat bundan ibaret değildir.

Şu son hükmümüz karilerimizin istintaç eyledikleri neticeye vehleten ve katiyen münafi düştüğü için istigrap buyurmasınlar. Hakikat-i hâlin kendi istintaç eyledikleri neticeden ibaret bulunmadığını pek kolay pek vazih ispat edeceğiz.

Evvela saha-i tabiat o kadar vasidir ki hiçbir kimsenin nazar-ı tetkik ve temaşası onu defaten ihata edemez. Sani-i taala ve takaddes hazretleri kendi kudret-i ezeliyesine nispetle bir zerreden ibaret bulunan işbu küre-i arzı bizim tetkikimizdeki şümule nispetle pek vasi yaratmıştır. Bizim için küremizin haricine çıkararak lüzumu kadar tebaüd eyledikten sonra tamam münasip bir nokta-i nazar bulup da temaşaya imkân olmadığı gibi bu imkân farz ve tahayyül olunsa bile o nokta-i temaşadan görebileceğimiz şeyi buradan gördüğümüz küre-i kamerden daha büyük ve nim-ziyadar bir seyyareden ibaret kalıp onu teşkil ve tezyin eyleyen mevalid-i selaseyi yani cemadat, nebatat, hayvanatı asla tetkik edemeyiz.

Bundan kat'-ı nazar saha-i tabiatın yalnız bir cüzünü temaşa ve tetkik etmiş olsak bile o cüzün tamamıyla nefsimize hoş gelmesine imkân tasavvur olunamaz ki hatta bunu başkalarının dahi nazar-ı hayretlerine arz edebilelim.

Çeşm-i beşer âlem-i imkânda her neyi görürse o şey yüzünden kendi nazar-ı hayretinde tecelli edecek nefasete hayran olmakla beraber birçok noksanlarını dahi bulup hükmetmekten geri kalmaz. Bu hâli insanoğlunun kibir ve gururuna haml etmemelidir ki bu hâl insanın dahi sani ve haliki olan ol sanatkâr-ı hakikînin bir hikmet-i hilkati ve maharet-i sanatı iktizasıdır.

Mesela bir Yunanî sanatkâr "Venus de Milo" denilen heykeli yapmış. Hüsn ü cemal ilahesi olan Zühre'nin heykelidir diye ortaya koyacağı bir mermer için hangi güzelin vücudunu model ittihaz edebilir? Tenasüb-i endam ve letafet-i cemal hususunda akıl ve hayalin taakkul ve tahayyülü haricinde bir nefaset bulmalıdır ki mabude-i Zühre'nin heykeli olmak üzere nazar-ı hayret-i âleme dahi layık olsun.

Bu hâlde heykeltıraş için âlem-i imkân-ı tabîde bulunabilen dilberlerin yalnız bir tanesini tercihe cidden imkân olamaz “Her güzelin bir kusuru olur” diyen pek insaflı bir söz söylemiştir. Her güzelin birçok kusurları olur. Binaenaleyh o heykeltıraş her güzelin neresi güzelse onu hayalinde hıfz ederek bu suretle cem’ eylediği güzelliklerin mecmuası olmak üzere kendi hayalinde bir cemal-i mücessem yaratmış ve o cemali dahi bir mermer üzerinde tecelli ettirmiş olduğu için “Venus de Milo” heykeli binlerce sene topraklar altında kalıp kolları ve bir ayağı kırıldığı hâlde dahi elyevm Paris’te Louvre müzhanesinde erbab-ı temyizi hakikaten çıldırtacak mertebelerde nefaset-nisar olmakta bulunmuştur.

Nefaset-i tabiiyenin sanayi-i nefiseye galebe edemeyeceği hakkında şu misal kuvvetli bir burhan olarak kabul buyurulur ya? Çünkü sanayi-i nefise mahz nefaset olan şeyleri bir ahenk-i latif, bir suret-i latife ile cem’ ve tertip ederek insanoğlunun saha-i tabiatça müşahadat-ı vakıasında bulduğu kusurları da daire-i imkândan harice tard ediyor.

Bir misal daha arz edelim:

Âlem-i imkân-ı tabîde inceli kalınlı birçok sedalar işitilir. Ez-cümle savt-ı hımar dahi birkaç notadan terettüp eylemiş bir makamdır. Sem’-i insana hoş gelir mi?

Bunca şairler, fakat şu yekdiğerinden fikir ve lafız istirakından ibaret şairiyetleriyle mağrur olanlar, âlem-i tabiattaki sedalar içinde ancak bülbül nagamatını alkışlamakla ömür geçirmişlerdir. Bülbül kaç nota üzerine kaç makam yapabilir? Makamı hep tarz-ı vahitte tekerrür-i nağmeden ibaret değil midir? Bir bestekâr size yalnız bülbülün nağmeleri kadar bir opera yapsa yahut o nispette bir taksim etse biçareyi huzurunuzdan tard edersiniz.

Hâlbuki o bestekâr yine şu saha-i gabra-i tabiatı işittiği esvatı ahenk-i mahsusu altında tertip ederek icra eylediği sanat-ı nefisesiyle sizi müstağrak-ı derya-yı şetaret ediyor.

Nefaset-i tabiiyenin sanayi-i nefiseye galebe edemeyeceğine bu da bir burhan olamaz mı?

Her şey hâl-i tabiisinde ham olup altın ve elmas bile yed-i sanatkâra geçmeyince letafet-nisar olamıyorlar. Öyleyse nefaset-i tabiiye dahi bir nev' ham nefaset olup sanayi-i nefise onu işle-melidir ki tab'ımıza tamamıyla muvafık gelsin.

6. Cibillet-i Beşeriye ve Nefaset-i Tabiiye

Bütün şairlerimiz tabiatı alkışlıyageldiği hâlde nesirci bir mu-harririn böyle taban tabana zıt bir fikir serd etmesine şairlerimiz şaşarlarsa kendilerini tazir etmeyiz. Bizim erbab-ı temyizden olmak üzere tasavvur ve tahayyül eylediğimiz şair şu fikir ve mütalaamıza hiç şaşmaz. Zira o sahib-i şuur mutlaka bir hakîm-i müdekkik olduğundan nazm-ı kafiye-perdazane tanzim edece-ğim diye gözleri kararıp beyni dönmez. Her şeyi nazar-ı tetkik ve im'andan geçirdiği gibi cibillet-i insaniyeyi dahi tetkik eylemiştir.

İnsanoğlunun nefais-i tabiiye ile iktifa edemeyeceği o kadar muhakkaktır ki biraz kendi nefisini düşünürse bu hakikat kendi gözleri önünde derhâl tecelli eder.

Hangi adam vardır ki Cenab-ı Hakk'ın kendi zatında tecelli etmiş olduğu melahat ve nefaset-i tabiiye ile iktifa edebilsin?

Üstüne başına, yüzüne gözüne çekidüzen verenleri enine boyuna tetkik etmeyelim. Şayet tetkik derken tenkide ve tenkit derken muahezeye kadar varırız.

Fakat insana bir kere de bir resim aldırma ihtiyacı gelsin. Ve-yahut bu ihtiyacın sevkiyle bir resimhaneye giden adama dikkat olunsun. “Şöyle mi dursam!” yahut “Şu vaz'da m resmimi yaptır-sam” diye uzun uzadıya mülâhaza ve müzakereden sonra ancak bir şeye karar verebilir.

İşte nefaset-i tabiiye sanayi-i nefise ile itmam edilmeyince in-sanoğlunun tab'ına muvafık düşmemekliğin en kavi burhanı budur.

Netice

İnsanın sanayi-i nefiseye ya vukuf ya muhabbeti ne derecede olursa o insan dünyanın letafetini ve Cenab-ı Sani-i Mutlak hazretlerinin maharet-i sanianesini o nispette takdir etmiş olur.

Bir millet sanayi-i nefisede ne kadar ileriye giderse fezail-i medeniyeyi tevsi eyleyecek olan istidatlarını dahi o nispette tevsi eylemiş olur.

Sanayi-i nefise ile iştigale kendi sinn ü salimiz müsait değilse evladımızı teşvik edelim. Terakkiyat-ı milliyemize bu yoldan dahi hizmet eyleyelim!

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1607-1611, 16-20 Teşrinlevvel 1883.

“CELLAT”, MUKADDİME MAKAMINDA İHTAR

Cellat serlevhasıyla karilerimize arz etmekte olduğumuz şu roman, Avrupa âsârından mütercem değildir. Muharrir-i âcizin kendi mahsul-i hayalinden ibaret olup fakat tarihe ve Avrupa ahlâk ve âdâtına isnat olunan cihetleri kâmilten ve tamamen sahih ve vâkie mutabıktır. Bundan sekiz on sene mukaddem Alexandre Dumas'nın *Monte Cristo* serlevhalı eserine nazire olmak üzere *Hasan Mellah* serlevhalı romanı yazmaya bu âcizi sevk eden şevk-i tanzir ve musabaka ve gayret-i rekabet-i terakki-cuyanedir ki şu romanı da kaleme almaya teşvik eylemiştir. Muvaffakiyetim derecesini hikâyemin tamami-i mütalaasında karilerim tayin ve hükmederler.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1625, 7 Teşrinisani 1883.

ÂSÂR-I NACİ MÜLTEZİMLERİNE

Muallim Naci Beyefendi'nin âsârına derkâr olan rağbet-i amme gerek kendisini ve gerek şeref-i refakatiyle müşerref olduğumuzdan dolayı idarehanemizi hakikaten minnettar edecek derecededir.

Edib-i müşarünileyhe hayret derecesinde muhip olan bazı zevat tekerrür-i intıbâ kıymetini tenkis değil tezyide hizmet edeceği aşîkâr olan âsâr-ı Naci'yi başkaca risalelerle tab' ve neşretmeyi iltizam ederek sahib-i eser hakkında bu suretle dahi measir-i teveccüh irae buyurmaktadırlar. *Âteşpare* ve *Yazmış Bulundum* serlevhalı parçalar işte bu suretle meydana çıkmışlardır.

Sahib-i eserin işbu risalelerden istifade-i nakdiyesi hemen hiç derecesinde olup âsâr-ı mevcudesini tâbilerine âdeta ihda etmekte ise de bir edibin mevcudiyet-i şahsiyesi bile âsârından ibaret olup binaenaleyh ihda-yı âsâr âdeta olanca varlığıyla ibraz-ı semahat demek olduğundan ve semahatın bu derecesi Hatem-i Tai'lerde¹ bile bulunamayacağından âsâr-ı mevcudesini ne yolda tab' etmek lazım geleceği hususuna başkaca karar verilmiş ve bu kararın mevki-i icraya kariben vaz'ı dahi mukarrer bulunmuştur. Binaen-alâ-zalîk Naci Beyefendinin âsârını tekrar tab' suretiyle isbat-ı teveccüh ve muhabbet buyuranlara kendisi tarafından arz ve takdim-i teşekkürle badema teveccüh ve muhabbet-i mahsusalarının âsâr-ı müsbetesini suret-i diğerle ibraz buyurmalarını muhibbanından rica ederiz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1800, 30 Mayıs 1884.

¹ Hatem-i Tai: 6. yüzyıl sonu ve 7. yüzyıl başında yaşamış, cömertliğiyle ünlü Arap şairi ve kabile reisi. Doğru edebiyatlarında cömertlik sembolü olarak zikredilir. (h.n.)

MÜTENEVVİA

Bazı feylesoflar ve onlar beyrinde bilhassa Jean Jacques Rousseau,¹ maarif-i umumiyenin fezail-i ahlâkiyeye hemen hiçbir hüsn-i tesir edemeyeceği itikadında bulunurlar.

Ezcümle Jean Jacques Rousseau'nun, *Fezail-i Ahlâkiye ve Kemalât-ı İlmiye*'si gibi, müellifin hiddet-i zekâsından başka berahin ile ispat-ı müddeaya gidilmemiş olan eserlerde kudret-i kalbiyenin, zihn-i erbab-ı mütalaaya edeceği tesire bir şey denilemezse de istatistik fenni gibi kuvvet ve metanetçe riyaziyata karip olan bazı bürhanlar maarifin fezail-i ahlâkiye üzerinde pek büyük bir hüsn-i tesiri olduğunu katiyen ispattan âciz kalmıyorlar.

Fransa'da bütün mehakim-i cinaiyenin jurnalleri toplanılarak bir istatistik yapılmış. Bu istatistiğin delaletine göre, cinayetle mahkûm olan yüz erkekten yirmi dokuz buçuğu bilküllüye cahil ve on iki buçuğu yalnız okumak bilir ve sekiz buçuğu maarif-i ibtidaiyeyi ikmal etmiş ve iki buçuğu derece-i saniyede kesb-i marifet eylemiş adamlar oldukları anlaşılmıştır.

Kadınlar hakkındaki istatistiğe nazaran, yüz nefer mahkûmeden kırk altı buçuğu külliye cahil, on yedisi yalnız okur, yirmi beş buçuğu hem okur, hem yazar, sekizi hem okur yazar hem hesaba muktedir, ikisi maarif-i ibtidaiyesini ikmal etmiş ve bir sülüs nispetinde kadın dahi derece-i saniyede marifet görmüş kadınlar oldukları anlaşılmıştır.

Yalnız Fransa'da değil, İngiltere'de dahi mücrimînin nispeti buna yakın görünmüştür.

Yüz erkek mücrimden otuzu külliye cahil, altmış üçü az çok okuyup yazmaya muktedir, yalnız üçü güzel okuryazar adam-

¹ Jean Jacques Rousseau (1712-1778): Cenevreli filozof ve yazar. Siyasî fikirleri Fransız Devrimini etkilemiştir. (h.n.)

lardan ibaret olup, bakisi maarif-i ibtidaiyesini ikmal etmiş adamlardanmış.

Kezalik, İngiltere’de yüz nefer mahkûme kadından otuz dokuzu bilküllîye cahil, elli sekizi pek cûzi okur yazar ve ikisi güzel okur yazar takımdan olup, bakisi maarif-i ibtidaiyesini ikmal edenlerden oldukları istatistikçe sabit olmuş.

Hele dünyanın hemen hiçbir tarafında tekml-i tahsil eden erbab-ı kemalatın cürüm ve cinayetle münasebeti olmayıp, bunlardan pençe-i kanuna giriftar olanları nadir ve nevadir-i mezkûre dahi hemen kaza nev’inden madut olduğuna göre, kemalat-ı ilmiyenin fezail-i ahlâkiye üzerinde pek büyük tesiri olacağı inkâr edilemez.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1813, 28 Haziran 1884.

“MERDUT KIZ” PİYESİ

Bu serlevha ile aldığımız bir varaka diyor ki:

Malumdur ki Fransa meşahir-i hikâye-nüvisanından Émile Richebourg'un *Merdut Kız* unvanlı latif romanı gazetenizin baş-muharriri saadetli Ahmet Mithat Efendi Hazretleri tarafından lisanımıza tercüme olunmuş ve erbab-ı mütalaa nezdinde bir rağbet-i fevkalade kazanmıştı.

Gazetenizle dahi ilan olunduğu üzere mezkûr roman bu kere matbuat kalemi ketebesinden Tahir Bey tarafından piyese tahvil edilmiş ve Osmanlı Tiyatrosu marifetiyle iki gecede mevki-i temaşaya vaz' olunmuştur.

Birinci gece Osmanlı Tiyatrosu fevkalade bir surette bayraklarla, çiçeklerle donatılmış olduğundan o gece tiyatrodaki gerçekten güzel bir oyun temaşa edileceği erbab-ı rağbet tarafından zan-nolunmuş ve romanın tercümesi Ahmet Mithat Efendi'nin eser-i hamesi olmakla bunun piyese tahvilinde Tahir Bey'in pek de münasebetsizlik etmemiş olacağı ümit edilmiş olmasıyla tiyatro pek ziyade seyirci celp eylemişti.

İkinci gece ise o rağbetin nısfı bile görülemedi. Evvelki gece oturacak yer bulunamayan Osmanlı Tiyatrosu, ikinci gece bayağı boş kaldı. *Merdut Kız* piyesinin herkesçe merdud-ı nazar-ı itibar olduğu anlaşıldı. Böyle bir piyesi reddetmekte tiyatrodan anlayanlar elbette haklıdır. O ne kadar karışık, dolaşık oyun! Galiba Tahir Bey bir şeyi anlayıp da sonra tertip ve tahrir etmek meziyetine henüz malik değildir. Malik olsaydı romanı bi'l-iltizam berbat edercesine böyle herkesi güldürecek bir eser meydana koymaya cesaret etmemesi lazım gelirdi. Beyefendi bir romanı piyese tahvil etmek kolay mıdır sanıyor? Mithat Efendinin tercümesini doğruca okumaktan elhak âciz bulunan piyesçi bey ne kadar da had-na-şinas bir şeymiş!

Osmanlı Tiyatrosu aktörleri bile itiraf ediyorlar ki ne olduğunu anlayamayarak bir oyundur icra etmişlerdir.

Oyunun iki gece icrasında dahi seyirciler hiçbir şey anlayamayıp mütehayyir kalmışlar ve piyesçi beyi bihakkın tezyife dalmışlardır.

Böyle gençlere hakikaten acınır. Ellerinde iktisab-ı hüsn-i şöhret için hiçbir güne servet olmadığı hâlde iştihar için böyle işlere girişmeleri âdetâ eser-i belahet addolunur. Zira kazanacakları şey ancak sû-i şöhrettir ki o da erbabını harap eder bir hâlettir.

Tahir Bey katiyen bilsin ki Ahmet Mithat Efendi Hazretleri müsellemin-i âlem olan ulüvv-i cenapları hasebiyle şu münasebet-sizliği affetseler bile umum hiçbir veçhile affetmez. Zira tiyatro çocuk oyuncağı değildir. Ya temaşa olunabilecek bir oyun tertip edebilmeli yahut bir köşeye çekilip tertip olunmuş oyunları seyrederek fikrini biraz açmaya çalışmalıdır. Yoksa böyle saçmalamakta hiç mana yoktur. *Merdut Kız*'ı, merdut piyese çevirmek herze-kârlıktan başka nedir?

Tercüman-ı Hakikat:

Oyunun icra olunduğu gecelerde biz tiyatrodâ bulunmadıksa da bulunanlardan haber aldığımızı göre tertibindeki intizamsızlık erbab-ı temaşanın haylice canlarını sıkırmıştır.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1827, 15 Temmuz 1884.

“MERDUT KIZ” HAKKINDA AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN MÜTALAASI

İcra olunan tenkidatın âdeta hiçbirisi cidden ve hakikaten bir maksad-ı terakki-cûyane ile icra olunmuyorlar. Heyet-i tahririyesi tarafından bitarafılığı muhafaza edilmeye en ziyade çalışılan *Tercüman-ı Hakikat* bile kendi heyet-i tahririyesi emraz-ı nefsaniyeden ârî olduğu hâlde bu marazın hariçten sirayetine olsun duçar oluyor.

Matbuat kalemi hulefasından Süleymaniyeli Tahir Bey denilen zat, vakıa, bir acemi çocuktur. Fakat müstakbelen kesîr’ül-âsâr bir müellif olabilmeyi temin eyleyen gençlerdendir.

Fransa meşahir-i hikâye-nüvisanından Émile Richebourg’un, iki cilt olarak yazdığı *Merdut Kız* romanı hakikaten emsali az bulunur âsâr-ı mükemmeleden olduğu için tercüme etmiştim. Karilerim meyanında sanat-ı hikâye-nüvisinin dakayıkına vâkıf olanlar dahi bu eseri pek ziyade beğenmişlerdi. Herkes yekdiğerine tavsiye ede ede bu hikâye sair romanların iki misli kadar satılmıştı.

Tahir Bey hikâyenin nail olduğu şu rağbet-i fevkaladeyi görerek bunu tiyatroya tahvil etmeyi kurmuş. Arzusunu bana dahi söyledi. Böyle büyük bir romanı tahvil edebilmek pek güç olduğunu ve bir tiyatro oyununun romana kalb ve tahviline kıyas edilemeyeceğini anlattım. Benim tarafımdan hakk-ı tercüme hasebiyle mümanaat edilmezse kâfi olacağını söyledi. Terakkiyat-ı Osmaniyyeye muhalefet ve mümanaat her kimin keyfine gitse benim keyfime gidemeyeceği için adem-i muhalefetin tabii olduğunu söyledim. Hatta vuku bulan talebi üzerine bu ifademi tahriren dahi teyit eyledim.

Biraz zaman sonra *Merdut Kız* oyununun yazıldığını işittim. Tiyatroda on iki perde olmak üzere oynanacağını dahi gazete-

lerde gördüm. Tiyatro idaresi tarafından min-gayr-ı istihkak bir de loca biletine layık görüldüğüm hâlde vaktim olmadığından naçar gidemedim.

Ancak *Merdut Kız*'ın on iki perdeye inkısamını işittiğim zaman bunun bir hüsn-i taksim olamayacağını anlamıştım. Vakıa bu kadar çok perdelere taksim olunursa saha-i temaşanın boş kalacağını düşünmüştüm. Tiyatro tertip ve tahririnde müelliflerin en ziyade ehemmiyet verecekleri şey saha-i temaşanın daima revnaklı bulunmasından ibaret olup, *Merdut Kız* on iki perdeye taksim edildiği hâlde bu matlubun husule gelemeyeceği aşikârdı.

Eğer *Merdut Kız*'ı tiyatro sanat-ı dakikasına vakıf bir direktör veyahut rejisör ile bi'l-müzakere tertip etmiş olsalardı, mükemmel dört perde ve bir iki de tablodan ibaret âlâ bir oyun olur ve her temaşa eden dahi beğenirdi.

İşte Tahir Bey'in bir kusuru varsa o da tiyatro oyunu sanatının işbu dakayıkına vâkıf olamayarak vakanın letafetini on iki perdeye bi't-taksim perdelerin hemen hepsini revnaksız ve letafetsiz bırakmış olmaktan ibarettir.

Merdut Kız oyununu temaşa etmediğim hâlde bu reyi nasıl verdiğim istigrap edilmesin. Bir roman tiyatroya tahvil edildiği zaman muhavvil ve mürettip olan zat hariçten birtakım şeyleri yeniden ithal edebilir mi? Edebilir ama bu maharet, bu iktidar bizim gibi âcizlerde bulunabilir mi? Şüphe yok ki hikâyenin suret-i asliyesine hariçten zammedilmeyecek, belki hikâyenin pek çok cihetleri perdelere sıkıştırılmadığı için feda edilecek, binaenaleyh letafet-i asliyesini kaybetmediği hâlde bile on iki perdeye taksim olunmayacak olan bir oyun nakıs olarak bu taksime duçar olursa şüphesiz perdelerin her biri تنها ve kısa ve revnaksız ve ruhsuz kalır.

Biz bu oyunda şayan-ı muaheze olmak üzere Tahir Bey'i değil, Minakyan Efendi¹ gibi mahir tiyatrocularımızı buluruz. En

¹ Minakyan Efendi: 1839-1920 yılları arasında yaşamış Osmanlı tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. (h.n.)

büyük müelliflerimiz bile bir oyun yazdıkları zaman onların reylerini sorup kabul dahi eyledikleri hâlde Tahir Bey mi onların reylerini kabul etmeyecekti?

Koca on iki perde oyun bir kere umumen okunsun. Sonra taksim-i vezaif için kâğıtlar üzerine yazılsın, birinci, ikinci, üçüncü defa olarak prova dahi edilsin de kusurları görülmesin mümkün müdür?

İşte *Merdut Kız* hakkındaki rey-i âcizanem bundan ibarettir. Bazı arkadaşlarımızın yaptığı gibi Tahir Bey'i, "asrımızın yegâne medar-ı iftihar olan ezkiya-yı nev-residgândan" addetmek Tahir Bey için âdeta istihzadır. İstihza ise hiçbir kimsenin irşadını mucip olamaz. *Tercüman-ı Hakikat*'e varaka gönderen zat gibi, Tahir Bey'i eline kalem almak haddi olmayan bir kabiliyetsiz addetmek de hiç mürüvvet değildir. Böyle gençler tehdit ile değil teşvik-i nasihane ile yetiştirilirler.

Şu sırada biraz da gazetecilerimiz için söz söyleyelim mi?

Merdut Kız'ı bütün erbab-ı temaşa alkışlayarak tahsin etmişler demek de yanlış, hiç kimse beğenmemiş demek de! Gazeteleri okuyanlar, binlerce kişinin müctemi olduğu bir mahal hakkındaki haberi vakıa bu kadar muhalif bulurlarsa gazeteler hakkındaki itimat ne dereceye iner? Tiyatro gibi, alaniyet meydanı demek olan bir yer cümlelerin nazar-ı müşahedesindeyken bu yerin hâlini yanlış tasvir etmek hakikaten mucib-i teessüftür.

Merdut Kız'ı beğenenler de olmuş, beğenmeyenler de. Şu kadar ki, ikinci sınıf birinci sınıfa galipmiş.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1828, 16 Temmuz 1884.

[ZEYBEKLER OYUNU HAKKINDA]

Gedikpaşa'da ve Fasulyeciyan Efendinin¹ taht-ı idaresinde bulunan Osmanlı Tiyatrosu'nda önümüzdeki perşembe akşamı yani cuma gecesi *Zeybekler* nam millî vodvil oynanacağını tiyatro müdürü ilan ediyor.

Tiyatro meraklılarına malumdur ki *Zeybekler* denilen oyun altı yedi sene evvel tertip olunarak şimdiye kadar hiçbir oyunun mazhar olamadığı rağbet-i fevkaladeye mazhariyetle iki yüz defadan ziyade oynanmıştı. Hatta şarkılarını lâternacılar alarak en ziyade umumi şarkılar derecesine vardırırmışlardı.

O vakitten beri bu oyunu oynayacak sanatkârlar şuraya buraya dağıldıkları cihetle hiçbir kumpanya bu oyunu tamamen oynamamış ve Galata'nın bazı ufak tefek tiyatroları asıl oyundan muktebes bir şeyi *Zeybekler* diye oynamakta bulunmuşlardı.

Zeybekler oyununun öyle olur olmaz kumpanyalar tarafından oynanamamasına sebep, bir oyunu başlıca tezyin eyleyen raks-lar ile şarkıların uzun uzadıya talime muhtaç olması kaziyesidir. Fasulyeciyan Efendi bu defa *Zeybekler*'i evvelce oynayan sanatkârların en çoğunu celp ve cem' eylediği gibi oyuna yeniden ithal olunan sanatkârları dahi uzun uzadı talim eyleyerek şu oyunu imkânın son derecesinde güzel icra etmeye ve bu yolda hiçbir fedakârlıktan geri kalmamaya karar vermiştir.

Edebiyat-ı Osmaniye'nin tecessüm-gâhı olan tiyatroyu yeniden canlandırmak hususunda Fasulyeciyan Efendinin gösterdiği fedakârlık hakikaten kabil-i inkâr değildir. Eğer terakkiyat-ı edebiye gayretkârını dahi mumaileyhe zahîr olsalar saye-i terakkiyat-vaye-i hazret-i padişahîde Osmanlı Tiyatrosu âdeta

¹ Fasulyeciyan Efendi: 1843-1901 yılları arasında yaşamış Osmanlı tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. (h.n.)

Avrupa tiyatrolarıyla rekabet edebilecek bir mertebe-i mükemmeliyete varabilir.

Fasulyeciyan Efendi gibi gayretkârlar için en büyük müzaheret halkımızın tiyatrosuna izhar-ı rağbet ve müdavemetle beğenmedikleri şeyleri dahi bila-tekellûf kendisine ihtar eylemekten ibarettir. Zira bir tiyatronun terakkisi evvelen rağbet-i nasla oyuncuların teşvikine ve saniyen ihtar-ı nevakısla her beğenilmeyecek şeyin tashihine menuttur.

Evvelki gece Fasulyeciyan Efendinin oynamış olduğu *La Belle Hélène* oyunu o kadar mükemmel oynanmış ki temasında bulunanlar cidden ve hakikaten hayrette kalmışlar. Şimdi tiyatroda müzikaya dahi meraklı olanlar gerek *La Belle Hélène* ve gerek *Giroflé-Girofla* ve *Orphée aux Enfers* gibi mükemmel operalar da Fasulyeciyan Efendinin icraya himmetini iltimas etmektedirler.

Eğer bu defa *Zeybekler* oyununu iddiası kadar mükemmel olarak icra edebilirse herkesin müdür-i mumailayh hakkındaki ümitleri kuvvet bularak şimdiye kadar görülen tiyatro direktörleri meyânında birinciliği Fasulyeciyan Efendi'nin kazanmış olduğunu hükümde tereddüt etmezler.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1828, 16 Temmuz 1884.

“ZEYBEKLER”

Bu nam meğer iki türlü oyunun namıymış Bunu yeni anladık. Birisi Ahmet Mithat Efendi'nin geçen seneler tanzim ederek şöhret-i şayiiası afakı tutan millî “vodvil” olup diğeri ise Galata'da meyhaneler üzerinde tiyatro demeye insanın utanacağı yerlerde yine Mithat Efendi'nin *Zeybekler*'inden iktibas olunan bazı parçalardan ibaret bir rezalet-namenin alemiymiş.

Fasulyeciyan Efendi bugünkü Perşembe akşamı asıl *Zeybekler*'i hem de bir suret-i sahiha ve mükemmelede oynayacağını ilan etmesi üzerine Şehzadebaşı'nda diğeri tiyatro müdürü Küçük İsmail Efendi¹ mücerret bu ismin şöhretinden istirak-ı nef' ve faide için derhâl bir *Zeybekler* oynayacağını dün akşam ilan ile oynadığı oyunun ikinci sınıf rezaletten ibaret olduğunu âleme göstermiştir.

Asıl *Zeybekler*'i yüzlerce defa temaşa etmiş olanlar bu sahte oyunun mahiyetini elbette anlamış olacaklarından İsmail Efendinin umduğu istifade-i nakdiyenin duçar olduğu ve daha olacağı muahezeye değmediği ve değmeyeceği aşikârdır.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1829, 17 Temmuz 1884.

1 Küçük İsmail Efendi: Ortaoyununda Pişekâr rolünde tanınmış tiyatro oyuncusu. [h.n.]

İHTAR

“Siyavuş” ve “Siyavuş-ı Mazlum”

Refikimiz *Ceride-i Havadis*’in cumartesi nüshasında şu fıkrayı okuyoruz:

İhtar

Bundan on sene mukaddem *Siyavuş-ı Mazlum* unvanıyla bi’t-telif tab’ ve neşretmiş olduğum “drama” müşabih bulunmak ve muharriri Saadetli Ahmet Mithat Efendi Hazretleri olmak üzere dünkü ve evvelki günkü *Tercüman-ı Hakikat* nüshalarında münderiç üç perde bir dram mütalaa eyledim.

Gerçi erbab-ı kalemden her biri bir husus üzerine tanzim-i âsârda muhtar ve terakki-i maarifçe nekave-i mekasıd-ı mu-savvere dahi suret-i meşrûha olduğu bedidar olup ancak eser-i âcizanem tamamıyla tarihe müstenit olduğuna ve bi’l-husus “el-fazlü’l-mütekaddim”¹ şerefi malum bulunduğu binaen eser-i âcizanemin temyiz-i âsâr sütununa dahi derci münasip görülmüştür.

İsmet

*

İsmet Beyefendi kardeşimizin şu ihtardan maksadı fazl-ı müte-kaddimi kazanmaksa biz kendilerine hiçbir itirazda bulunmayız. Ancak bu hareket Firdevs-i Tûsî hakkında adalet midir zulüm müdür bunu kendi insaflarına havale ederiz.

İhtarda bir şey daha nazar-ı dikkatimize çarpıyor. “*Tercüman-ı Hakikat* nüshalarında münderiç üç perde bir dram mütalaa eyledim” buyuruyorlar. Bu söz cumartesi günkü *Ceride-i Havadis*’te neşrolunmuş ise de gazetecilik sanatınca cuma günü yazılmıştır.

1 El-fazl el-mütekaddim: “Önce olan daha faziletlidir, değerlidir” anlamında Arapça söz. (h.n.)

Hâlbuki cuma günü henüz bizim *Siyavuş*'un üç perdesini mütalaa buyurmamışlardı. Zira o gün henüz birinci perde bile tamamen gazeteye derç olunmamıştı. Bu hâlde neşretmiş oldukları drama müşabebetini nasıl hükmedebilmişlerdir?

Bundan on sene mukaddem neşretmiş oldukları *Siyavuş-ı Mazlum*'u görseydik bizim *Siyavuş*'u yazmak için o kadar te-tebbular ile yorulmazdık. Biz ise *Siyavuş*'u tertip hususunda Encümen-i Maarif azasından ve üdeba-yı Acem'den İzzetli Habip Efendi biraderimizle ilk müzakereyi ederek badehu Muallim Naci Efendi kardeşimizle dahi *Şehname*'den uzun uzadıya taharriyata giriştik. Nihayet Univer Pitorsk nam kütüphane-i tarihin İran'a ait olan cildinden matlubumuza dest-res olarak işe başladık.

Cidden fikr-i terakki-perestanede bulunanlar bir işte erbab-ı iktidardan istianeyi fikirlerine mugayir görmedikten başka istianeleri maa't-teşekkür ve-l-minnehi ilandan dahi geri durmazlar. Eğer İsmet Beyefendi kardeşimizin *Siyavuş-ı Mazlum*'larından da istifade edebilmiş olsaydık onu da maa-t-teşekkür şimdi itiraf eylerdik.

Siyavuş'u ne maksat üzerine yazdığımızı da arz edelim ki fazl-ı mütekaddime veya müteahhire ihtiyacımız olmadığı da anlaşılın.

Bir millet için kalem ne kadar mühimse o kalemin mahsulatını hariçteecessüm ettirecek olan tiyatro dahi o kadar mühimdir.

Âlem-i terakki ve temeddünde tiyatrosu olmayan hiçbir millet yoktur. Avrupa'da, Amerika'da, hatta Çin'de bile mükemmel tiyatrolar vardır. Hem yalnız şimdi değil, Yunan-ı Kadim ve Latin-i Kadim'in iki üç bin sene evvel yapılmış olan tiyatrolarının harabelerini hâlâ görüyoruz da bunları birer kale harabesi zannediyoruz.

Tiyatro bizde dahi varmış. Fakat terakkisi orta oyunları maskaralıklarından öteye geçememiş.

Bir zaman erbab-ı gayretin himmetiyle ortaya bir de Osmanlı Tiyatrosu çıktı. Epeyce de terakki eyledi. Ancak bir zamandan beri muavenet-i erbab-ı himmet inkıta eylediğinden tiyatro o

kadar geriledi ki oyunları Avrupa elsinelerinden mütercem şeylere münhasır kaldı.

Avrupa ahlâkının ahlâk-ı Osmaniye ile derece-i tevafuku uzun uzadıya bahse muhtaç değildir. Hatta tiyatronun hissiyat-ı âliye ve necibeye inbisat vermek maksadı üzerine mübteni olduğu nazar-ı dikkate alınırsa elyevm Avrupa tiyatrolarının hâlleri oralar hükema ve üdebasının tahsinlerine mazhar olmadıkları da her gün görülen mebahis-i edebiyeden anlaşılmaktadır.

Biz ki Şarklılarız, Arap, Acem, Kürt, Türk, Çerkes, Arnavut gibi her biri an-asıl kahraman ve ahlâk-ı âliye erbabı oldukları gibi el-haletü hazihi dahi kahraman ve ahlâk-ı âliye ve hamide erbabından bulunan akvamdan müteşekkiliz, bir tiyatro sahasını tezyin eyleyecek ahval-i şairane ve kahramanane ve alicenabane bizde olduğu kadar hiçbir yerde yoktur. İmdi kendi tarihimizden, kendi etnografya ve arkeolojyamızdan bi'l-istifade Avrupa'nın ahlâksızlık üzerine mübteni bulunan oyunlarından kat'-ı itibar eylesek fena mı olur?

İşte şu mütalaa bizi birkaç parça oyun yazmaya mecbur eyledi. Kibar-ı ahalimiz zaten zevzeklik suretinden ibaret olan Avrupa oyunlarına rağbetlerini kat' ederek tiyatroların semtlerine bile uğramadıkları hasebiyle gerek dram ve gerek eğlence suretinde şöyle millî ve şarkî şeyler husule getirilirse kendi eğlencelerine dahi hizmet edilmiş olacağı hükmolunur.

Bu karar üzerine evvela *Çerkes Özdenleri* saniyen *Siyavuş* yazılıp şimdi dahi elde *Danış Çelebi* diye bir şarkılı komedyaya vardır ki bir zaman neşretmiş olduğumuz *Çengi* nam romandan iktibas olunmuştur.

Mademki İsmet Beyefendi biraderimizde dahi tiyatroya hizmet fikri varmış, taraflarından vukua gelecek muaveneti de tiyatroya inayet buyururlarsa bu hizmetleriyle dahi terakki-perveranı memnun ve müteşekkiri etmiş olurlar.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1842, 5 Ağustos 1884.

TİYATRO NASIL YAZILIR

Mukaddime

Tiyatro oyunlarını yazmak hususunda müelliflerin riayet etmeleri lazım gelen şeyleri bî-hakkın dermeyan için böyle bir bend-i mahsus kifayet etmeyip âdeta bir kitap yazmak lazım gelir. Zira tiyatro oyunlarının trajedyâ, dram, komedyâ, trajikomik, melodram, opera, operet, opera buffa, parodi gibi birçok envaı vardır ki bunların her birinde müelliflerin iltizam edecekleri usul ve kavaid başka olduğundan tafsilat-ı lazımesi hakikaten büyücek bir cilt teşkil eder.

Erbab-ı aklamın semere-i himmeti olarak inşallah meydana bu yolda âsâr-ı mükemmele çıktığını da müşahede ile karirü'l-ayn oluruz. Ancak bu bend-i mahsusumuzda “dram istorik” yani esası tarihe ait olan facia yollu oyunların nasıl tertip oldukları hakkında erbab-ı fikir ve kaleme bazı izahat vermek isteriz. Bundan maksadımız ise *Ceride-i Havadis* refikimizin temyiz-i âsâr kısmının mümeyyizi İsmet Bey biraderimizde tiyatro oyunları telifince gördüğümüz bir heves-i mahsus, inbisatından istifade olunabilecek dereceye getirmektir. Bu hevesse bizim yazdığımız *Siyavuş* dramına mukabil kendilerinin de on sene evvel yazmış ve tab’ ve neşretmiş oldukları bu yolda bir eseri tekrar *Ceride-i Havadis*’e derç eyledikleri münasebetle görülüp anlaşılmıştır.

Maksada şürû’ etmezden mukaddem *Siyavuş* ile *Siyavuş-ı Mazlum*’ları hakkında dermeyan edilecek bir iki sözü buraya derç edelim:

“Siyavuş” ile “Siyavuş-ı Mazlum”

İsmet Bey biraderimiz bizim *Siyavuş*’u kendilerinin *Siyavuş-ı Mazlum*’larından iktibas eylediğimizi zannetmelerine mukabil *Tercüman-ı Hakikat*’te derç ettiğimiz bir fıkrada *Siyavuş*’umuzu

bazı ihvanın muavenetleriyle tertip ettiğimizi ve İsmet Bey'in *Siyavuş-ı Mazlum*'larını görmediğimizi ve bu işte mütekaddime ait bir fazl varsa o da Firdevsî merhuma raci olacağını dermeyen etmiştik.

Bilemeyiz bu ifadatımızdan İsmet Beyefendi ne anlamışlar ki mukabele-i vakıalarında Firdevsî bir tarih-i manzum yazıp bu ise tiyatro usulünde olmadığından ve kendileri tiyatro usulünde yazdıklarından şeref-i takaddüm Firdevsî'nin değil kendilerinin olacağını vaat eyledikten sonra bizim *Siyavuş*'un tarihe muvafık olmadığını ve bu bapta tevarihin de mehaız yine Firdevsî'nin *Şehname*'si olduğundan kendi *Siyavuş-ı Mazlum*'ları *Şehname*'ye muvafık idiğini ve hatta *Şehname*'yi anlamak hususunda hariçten muavine de ihtiyaçları olmadığını irad buyurmuşlardır.

Fazl ve kemallerini tebrik eder ve şeref-i takaddümlerine dahi gıpta etmeyiz. Şu kadar ki bundan on sene evvel tab' ve neşretmiş oldukları *Siyavuş-ı Mazlum*'larını kitapçılarda da arattığımız hâlde bulduramadık. Hatta bu işi sipariş etmiş olduğumuz Arakel Efendi tarafından şöyle de bir mektup aldık:

Ahmet Mithat Efendi'ye,
Saadetli Efendim Hazretleri!

Fi 23 Temmuz sene 300 tarihli emirnamelerini aldım. *Siyavuş-ı Mazlum* namında bir kitap sual buyuruluyor ve şayet bendenizde yoksa behemehâl arayıp bulunması emrolunuyor.

Bendeniz bunca senenin kitapçısıyken bu isimde bir kitap ne alıp sattım ve ne de ismini işittim. Şayet çıkmış olup da satmış olmasam bile âsâr-ı saire misilli hiç değilse ismini birkaç kere işitmekliğim lazım gelirdi. Bununla beraber bütün sair Dersaadet kitapçılarını gezdim. Bulamadığım gibi, onlar dahi bu isimde bir kitap olduğunu bilemeyiz cevabını vermişlerdir.

Kitapçı Arakel

Siyavuş-ı Mazlum'un tarihe derece-i muvafakatı ile tiyatro usulünde yazılıp yazılmamış olduğu ve bir de İsmet Bey biraderimizin dedikleri veçhile tiyatrodaki oynandığı zaman bir şeye

benzeyip benzemeyeceği kaziyeleri ise tiyatro oyunlarının ne yolda yazılmaları lazım geleceği hakkındaki kavaide muhtac-ı tatbik olduğundan ber-vech-i ati asıl maksada şürû' edelim:

Tarih-i Sahihe Derece-i Riayet

Esası tarihe müstenit olan dramlarda müellif tarih-i sahihi tağyir etmemeye pek ziyade mecbur olup tiyatro sanatının icbarıyla hakayık-ı tarihiyece icra edebileceği tadilat pek az şeylerde mümkün olabilir. Bu imkân dahi kendi tadilatı vaka-yı tarihiyeye letafet-i asliyesinden pek çok ziyade bir letafet vereceği muhakkak olursa o zaman mevcut olabilir.

Mesela Siyavuş vakasını Firdevsî'nin tasvir ve tahriri o kadar şairane ve tiyatro sanatınca matlup olan letafeti o derecelerde camidir ki bu maddeyi bir dram suretine koymak için icra edilecek tadilat hiç yok denilecek kadar az olabilir. Biz şu dakikayı nazar-ı dikkate alarak *Siyavuş*'umuzu tertip eylemiş olduğumuzdan birinci perdede Sudabe ve Siyavuş ve Kiklos arasındaki muhaverat ve harekâtı ona göre yazmışızdır. Aksine misal aranırsa o da İsmet Bey biraderimizin *Siyavuş-ı Mazlum*'ları olabilir. Zira Firdevsî'nin *Şehname*'sinde Siyavuş ve Sudabe arasındaki cinayetin zahire ihracı için Maznun'un ateşten geçmesi lazım gelerek hatta Siyavuş'un suret-i müruru iyi kötü bir de resim ile gösterilmiş olduğu hâlde İsmet Bey biraderimiz bu latif ve şairane tecrübeyi hiç de nazar-ı ehemmiyete almamışlardır. Kezalik Siyavuş kendi beraet-i zimmeti tahakkuk ederek ukubet Sudabe'nin üzerine vâki olacağı esnada babasına rica eylediği *Şehname*'de tasrih olunarak Keykavus'un Sudabe'yi affı, mücerret Siyavuş'un ricasıyla vuku bulmuş ve bu ise Siyavuş'un bir kat daha ulûvv-i cenabına delalet etmekte bulunmuşken İsmet Bey biraderimiz Sudabe'yi Rüstem'in ricasıyla affettirmiştir. Diğer bir misal olmak üzere dahi Efrasiyab'ın veziri Piran, Siyavuş'un izdivacı hususunda müneccimlerin haber verdikleri nuhusetten Frengis'i kurtarmak için evvela kendi kızı Cerire'yi Siyavuş'a nikâh etmiş ve ondan sonra Frengis dahi Siyavuş'a

nikâh olunmuş idiği hakikaten olur olmaz şairlerin hayalinden bile geçmeyecek bir letafet iken İsmet Bey biraderimiz buna dair dahi hiçbir işaret vermemiştir. Nihayet Siyavuş'a Turan-ı Şarkî hükümdarlığı verildiği ve Siyavuş o taraflarda birçok muvaffakiyata mazhar olduğu hâlde İsmet Bey biraderimiz eserlerinde bunları da nazar-ı ehemmiyetten iskat eylemişlerdir.

İmdi dram istorik yolunda yazılan eserlerde hakayık-ı tarihiyeden bu kadar tebatüde asla imkân olamaz. Hele vakanın letafet-i asliyesi demek olan ateş tecrübesi ve Siyavuş'un Sudabe'ye şefati ve Piran'ın Cerire'yi fedası gibi şeyler asla feda olunamayıp bunlar hakayık-ı tarihiye meyanında mevcut olmayıp müellif hariçten zammetmiş olsa bile muaheze edilmek şöyle dursun şayan-ı tahsin görüleceğine şüphe edilemez.

Perdelerin Taksimatı

Tiyatro oyunlarının her nev'inde perdelerin taksimatı vakanın zaman-ı cereyanına mütenasip olmak zaruri bulunduğu gibi bu zaruret dram istoriklerde daha ziyade kuvvetli bir zarurettir. Zira vukuat-ı adiyе ve muhayyelede tiyatroya zemin olan vakanın birkaç günde olup bitmesi ekser olup tarihte ise bazen seneler bile mürur eder. Tiyatroda bir perde açıldığı zaman kapanıncaya kadar geçecek zamanın yalnız bir zamandan ibaret olması şarttır. Bu şarta riayet edilemezse İsmet Bey biraderimizin *Siyavuş-ı Mazlum*'larında üçüncü perdede olduğu gibi Rüstem'in ve Siyavuş'un Efrasiyap huzuruna gelerek akd-i müsalaha etmeleri ve Frengis'in Siyavuş'a tezvicine karar verilmesi ve düğün ve zıfafının da icrası ve Gerşiyuz'un Siyavuş'u kıskanarak Sudabe'den mektuplar getirtmesi ve nihayet Siyavuş'u itham ederek öldürtmesi hep sanki bir günde olmuş bitmiş gibi gösterilir ki bu yolda tertip olunan bir perdenin kabil-i icra olmayacağı derkârdır.

Bir de tiyatro oyunlarınca perdeden maada "tablo" denilen bir şey daha vardır ki o da âdeta bir perde demektir. İsmet Bey biraderimizin *Siyavuş-ı Mazlum*'ları esasen üç perde olduğu hâlde

en sonunda Efrasiyap sarayı mahvolarak tekrar Keykavus'un sarayı görünmesi bir perde addolunmadığı cihetle bir tablo addolunabilir. Hâlbuki gerek perde olsun gerek tablo olsun bir saha-i temaşa açıldığı zaman yalnız üç dört lakırdıdan sonra tekrar kapanıvermesi tiyatro sanatına asla mutabık olamaz. *Siyavuş-ı Mazlum*'un son perde veyahut tablosu ise Zal ve Rüstem ve Giv ve Pehlev arasında yalnız on lakırdı teatisiyle hitam bulmaktadır.

Tertib-i Harekât

Hangi nev' tiyatro olursa olsun müellifin en ziyade dikkat edeceği bir şey dahi oyuncuların harekâtını tertip ve tanzim kaziyesidir. Temaşa-gâha giren veyahut çıkan oyuncuların işbu amed ü şüdleri mutlaka vukuatın suret-i cereyanınca bir lüzum-ı sahih üzerine vuku bulmalıdır. İsmet Bey biraderimiz ise "Sen git falan gelsin" emirleriyle bu hareketi tertip etmişlerdir ki saha-i temaşaya gelip gidişlerin bu suretle tanzim ve tertibi asla taklit olunacak bir şey değildir.

Mesela birinci perdenin beşinci nümayişinde Pehlev, Rüstem'e Sudabe'nin Siyavuş'tan kat-ı ümit ederek Keykavus'u Siyavuş aleyhine igzab etmesi ihtimali gibi büyük bir tehlike ve ıstıraptan bahsediyor. Bunun üzerine Rüstem Siyavuş'a "Öyleyse şimdi git, Siyavuş kasr-ı kebirde acele seni istiyor diye Sudabe'yi buraya gönder" emrini verir ki bu emrin şiddetine göre Sudabe geldiği zaman Rüstem'in büyük bir şey yapacağı zannolunur. Hâlbuki Sudabe gelip de "Rüstem beni sen mi acele buraya istedin?" diye sorunca Rüstem "Hayır Siyavuş istemişti, Turan'a gideceğinden veda edecekti. Sen geç kaldığından vedaya beni vekil eyledi, gitti" der ve Sudabe'nin "Turan'a gitmeye icap neydi?" diye ikinci sualine de "Galiba buraca bazı şeylere canı sıkılmış olmalıdır ki kimseye haber vermeden gitti" cevabını verip hemen Rüstem dışarıya çıkar gider.

Şimdi Sudabe'yi kemal-i ehemmiyetle celp etmeye ne lüzum vardı? Hele Sudabe ile iki lakırdı teatisinden sonra Rüstem nereye

ve ne iş için gitti? İşte tertib-i harekât hususunda bu dakikalara riayet olunmazsa Rüstem'in Sudabe aleyhinde Pehlev'e davranışı ile sonraki etvar ve güftarı ve harekâtı arasında hiç münasebet bulunamayarak oyun soğuk olur.

Bizce tertib-i harekât cümlesinden olmak üzere saha-i temaşa üzerinde iki kişi varken birisi dışarıya çıktıkta diğerrinin ya bir söz söylemesi veyahut bir hareket etmesi la-büd ve la-ceremdir. Bu noktada dahi İsmet Bey biraderimizin *Siyavuş*'ları tiyatro yazmak hevesinde bulunanların taklitlerine şayan olamaz. Zira gerek Keykavus ve gerek Efrasiyab, yanında bulunanlara "Git falanı çağır" emrini verip de herif dışarıya çıktıktan sonra saha-i temaşada boş duracak ve ta çağırtdığı adamın girmesini bekleyecektir.

Vakıa çağırtdığı adam perdenin dibinde bulunduğundan adam göndermese bile kendisi sedayı işitip gelebilirse de oyunun tertibatı iktizasınca o adam uzacak bir yerde bulunduğu zaman böyle bir anda vürudun mümkün olamayacağından saha-i temaşa üzerinde kalan oyuncu diğeri gelinceye kadar bazı sözlerle yine erbab-ı temaşayı işgal edecektir.

Tertib-i harekâta riayet edilmemekliğin tiyatro üzerinde bazı tuhaflıkları görölr. Mesela *Siyavuş-ı Mazlum*'un birinci perdesinin dördüncü nümayişinde Rüstem Siyavuş'a "Sen git Pehlev'i şimdi buraya gönder" deyince Siyavuş çıkar çıkmaz akabinde Pehlev içeriye giriyor. Hâlbuki Rüstem oraya geldiği zaman bilmem nerede Pehlev'in kendisine at çatlatarak yetiştğini ve eline bir kâğıt verdiğini söylemişti. Acaba at çatlatarak vardığı yerden Pehlev ne çabuk avdet etti de saha-i temaşaya gelebildi?

Kezalik üçüncü perdede ondokuzuncu temaşada Efrasiyab düğünün icrasını Piran'a havale edip de Piran çıktıktan sonra oradan Efrasiyab ile Gerşivez arasında yalnız dört satırdan ibaret dört lakırdı edilecek kadar zaman geçince Keru ile Remur gelip kıl kadar noksan olmaksızın nikâh, zıfâf her şey tamam olduğunu

müjde yollu haber verirler bu ise perdenin yalnız bir zamanı irae edeceği kaidesine mugayir olduğu gibi tertib-i harekât kaidesine de külliye mugayirdir.

Elhasıl saha-i temaşada her hareket hesaplı ve tertipli olmak tiyatro yazmaklığın en ziyade ehemmiyet verilecek bir ciheti olup lüzumlu lüzumsuz saha-i temaşaya girip çıkmak ve harekât-ı mürettebe evkat-ı muhayyeleye sığmamak bir oyunu külliye bozar.

Suret-i Tahrir

Tiyatro oyunları muhaverattan ibaret oldukları cihetle eğerçi en sade yazılmak lazım gelirse de bu sadelik âdeta sehl-i mümteni gibi bir şeydir.

Mesela İsmet Bey biraderimiz Siyavuş'a pederi gazabından korktuğu zaman "Babam beni öldürür, asar, keser, nefy eder, hapseder" dedirtiyorlar. Hâlbuki bir adamı öldürdükten sonra asmak ve öldürüp astıktan sonra kesmek ve öldürüp astıktan kestikten sonra nefy etmek, hapsedmek nasıl olur? Buna bedel "Babam beni hapseder, nefy eder, asar, öldürür" denilse gazabın meratib-i tezayüdü elbette daha münasip olurdu.

Kezalik Efrasiyap, Piran hakkında Gerşivez'e diyor ki: "Nikâh, düğün, daha sair şeyi icra edecek." Nikâhtan, düğünden sonra icra olunacak o daha sair şey ne olabilir? Garip ibham değil mi? Hâlbuki o ibham olan sair şeyi Piran değil damat olan Siyavuş icra etmeli.

İşte sade yazmak kolay görünürse de böyle dakik cihetler tiyatroyu acip ve garip bir hâle koyar.

Oyuncuların Tertib-i Vezaifi

Bir tiyatro oynandığı zaman oyuncuların yalnız söyledikleri sözler müellifin kaleminden çıkmış olmakla iktifa olunmaz. Göstereceği hareketleri dahi, icra edecekleri vazifeleri de müellif tertip ve tayin edecektir. Sağa sola atacağı hatvelere varıncaya kadar hep nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınacaktır.

İsmet Bey biraderimiz *Siyavuş-ı Mazlum*’larının üçüncü perdesinde Gerşivez’in elindeki mektupları Efrasiyap’a verdirdikten sonra Efrasiyap’ın bu mektupları açıp meallerini de nasıl anladığını âdeta romancı veyahut müverrih gibi kendisi tarif etmişti. Tiyatroda Efrasiyap vazifesini icra edecek olan oyuncu bu mektupların meallerini anladığını erbab-ı temaşaya nasıl anlatacak? Ya mektupları okumalı veyahut göz ile kâğıtlara bakarak ağız ile de etrafa anladığını anlatmalı değil mi?

Hele bu hâllerin daha tuhafı Siyavuş’un idamı üzerine Piran’ın ricası kaziyesinde görülür. İsmet Bey biraderimiz hikâye yollu diyor ki: “O aralık Piran pek çok ricalarda bulunursa da tesir eylemez.” Bu söz bir hikâyedir. Saha-i temaşada Piran vazifesini icra edecek olan oyuncu ne diyerek rica edecek? Efrasiyap vazifesini icra edecek olan diğer oyuncu dahi ne söyleyerek bu ricaları tesirsiz bırakacak?

Yine üçüncü perdede Efrasiyap’ın “İsterseniz şimdi müsalaha-nameler tanzim olunsun” demesi ve Rüstem’in dahi “Münasip olur” sözünü söylemesi akibinde şu kelimeler okunur:

“Demesi üzerine müsalaha-nameler tanzim ve teati olunur”

Müsalaha-nameler tanzim olunmak için edevat-ı kitabet ister. Onlar istimal olunarak ahitnameler yazılmak ister. Elhasıl bunlar teati olununcaya kadar aza-yı vakanın teati-i efkâr etmeleri lazım gelir. Bu kadar iş yalnız bir “Müsalaha-nameler tanzim ve teati olunur” demekle nasıl görülür biter?

Netice

Şu muhtasarda görülüyor ki tiyatro oyunu yazmak kolay bir şey değildir. Bazı kimselerin efkârınca roman yazmak işten bile değilmiş, ama henüz o kadar kolay bir işte isbat-ı ehliyet eder bulunmadığı gibi, tiyatro yazmak roman yazmaktan daha pek çok ziyade güçtür.

Maahaza bu güçlük muhal demek değildir. Erbab-ı kalem dikkat ederse şu muhtasarda misallerini irat eylediğimiz fenalıklara

meydan kalmaksızın güzel oyunlar tertip olunur. Hele İsmet Bey biraderimizin manzum ve mensur yedi sekiz parça daha eserleri bulunup bunları dahi neşredeceklermiş ki eğer birer daha gözden geçirerek tiyatro usulüne daha ziyade tevfik etmeye himmet buyurursalar saha-i temaşada icraları da mümkün olabilir.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1849, 13 Ağustos 1884.

VOLTAIRE, “MİKROMEGA”, İFADE-İ MÜTERCİM

Hakîm-i meşhur Voltaire'in¹ işbu hikâyesi “roman filozofik”, yani “hikâye-i hakîmane” unvanına hakikaten layıktır. Zarafet-perdazlık hususunda kendi vehim ve hayal-i cahilanesinden başka sermaye-i irfanı olmayan birtakım kimseler görülür ki; mesela, bir hurinin boyu şu kadar mesafe olması gibi kudret-i samedaniyeyi izam yolunda tasvir edilmiş bulunan meselleri birer zemin-i istihza ittihaz eyleyerek; “Ben o huriden buse-çin olurken şu kadar bu'du olan bir yerdeki uzvundan ağyarın ne gibi semerat-ı hoş-güvar iktitaf eylediklerini ne bileyim?” gibi zarafetler ile erbab-ı gafleti dahi idlal ederler.

Kudret ve kuvvet-i samedaniyeyi fününun delaletiyle muvazene-i hayret-perestide bulunan Voltaire gibi bir hakîm, işbu meselleri işitecek olsaydı bu kadar bî-edebane istihzalarda bulunanları kim bilir ne yolda muaheze eylerdi. Onların bu gayreti ise işte şu *Mikromega* gibi hikâyelerinden dahi istidlal olunabilir.

Bu hikâyeyi pek cüzi bir tenkih ile tercüme eylemekteki hikmeti burada uzun uzadıya şerhe mecbur değiliz. Hikâyeyi tercümeden maksadımız kudret-i samedaniyeyi Voltaire'in ne surette telakki eylediğini göstermekten ibaret bulunduğuna göre, suret-i tercümemiz dahi bu maksada derece-i kâfiyede hizmet edebilir. Ziyadesi bize ve bizim karilerimiz olan *Osmanlılara* lazım değildir.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1869, 8 Eylül 1884.

1 Voltaire: 1694-1778 yılları arasında yaşamış Fransız yazar ve filozof. (h.n.)

[BAŞLIKSIZ YAZI VE CEVABI]

Tahmis-i âcizanemin¹ derciyle yazılan telifat-ı âliyelerinden ne derecede müftehir ve müteşekkir olduğumu arz edemem. Teşvik-i fazılaneleri âsârından olarak bu akşam da nazm edebildiğim murabba² takdime cesaret eyledim. Ehasin-i nazar-ı üstadfleri taalluk ettikçe eserlerimin zat-ı maarif-perverfleri hakkındaki ubudiyet-i kalbiyem gibi terakki edeceğini yakın ile kesb-i meserret eyliyorum. Her hâlde lütuf ve mürüvvet efendimiz hazretlerindir.

Harputlu Hayri

1

Egerçi bâde içeri biz de neşve-yâb oluruz
Düşünmeyiz ki nihâyette pek harâb oluruz
Huzur-ı haşre de vardıkda pür-hicâb oluruz
Yazık yazık bize şâyeste-i azâb oluruz

2

Uyanmadın mı gönül hâliya bu gafletten?
Uyanmadın mı aceb bunca gün sefâhetten?
Düşün avâkıbı çek kendini dalâletten?
Aman hazer kılalım mazhar-ı ikâb oluruz

3

Gönül bu nefis ü hevâdan aceb ne kâr olacak?
Dem-i firâkda kimdir seninle yâr olacak?
Karargâhını bilmez misin mezâr olacak?
O gün dahi gelir âlude-i türâb oluruz

1 Tahmis: Bir şiirin her beytinin başına üç dize daha ekleyerek beşer dizeli kıtalardan oluşan yeni bir şiir meydana getirmek. (h.n.)

2 Murabba: Dörder dizeli kıtalardan oluşan şiir. (h.n.)

Nedir bu keşmekeş ü ibtilâ-yı bûd nebûd
 Dem-i şebâbda pir-i alîle döndü vücûd
 Abes abes gidiyor ömrümüz nedir maksûd
 Bu hâlden geçelim Hayriyâ musâb oluruz

TANSİN

Aferin Hayri! “Şiir” lisan-ı hikmet ise o lisan-ı hikmet dahi işte böyle söyler.

Sair şuaranın evsaf-ı neşvesini ayyuka çıkardıkları badenin en hakîmane evsafını hemen ilk defa olmak üzere senden işitiyoruz!

“Dem-i şebâbda pir-i alîle döndü vücûd” mısraının ma-sadakı olan öksürüklü aksınlı gençlerimizi gördükçe “Düşünmeyiz ki nihayette pek harâb oluruz” diye nihayete kadar verilen mühleti de pek uzun görmesek beca değil midir?

Hadd-i zatında neşvesi olmayanlara bade neşve vermek şöyle dursun bir kat daha duçar-ı endûh eylediği mücerrebat-ı fiili-yedendir.

İşretin mahiyet-i menhususasını anlayıp külliyyen terk edenler senin resmini nazar-ı şükranları karşısına talik ederek etrafına da şu güftarını yazarlarsa pek isabet etmiş olurlar. Zira kendilerinden başkalarının enzar-ı intibahlarını da o cihete davet eylemiş olurlar.

AHMET MİTHAT

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1889, 29 Eylül 1884.

EBÜZZİYA, AHMET MİTHAT EFENDİ HAZRETLERİNE

Mecmua-i Ebüzzıya'nın ahiren neşrolunan otuz yedinci cüzünde görülmüştür:

Mithat Efendi Hazretlerine,

İskender-i Yunanî'nin¹ mezarı üzerinde muasır bulunan hükemanın irad eylediği nutukları havi olan makale-i âliyelerini *Tercüman-ı Hakikat*'te okudum.

İsimleri kaydedilen hakîmler sırasında bir de Solon² namı muharrerdir. Mehazınızın nasıl bir eser olduğunu bilemem. Fakat şurasını pek iyi bilirim ki Solon, İskender'den iki yüz sene evvel dünyaya gelip gitmiş bir hakîmdi (min 640 ilâ 599). Ve yine bilirim ki Solon'dan sonra o namda hiçbir hakîm gelmemiş ve gelmişse bile tarih bize bildirmemiştir.

Bir de Philotas'ın,³ "İskender'in hâl-i hayatında bize bir ders-i hikmet verememiş olduğuna şaşmayalım! Meğer vefatı bize bir ders-i kâfi olacağını görüp duruyormuş" kelimatından ibaret olan nutku gerçekten riyakârane bir tarzdadır. Çünkü Philotas Makedonya cenerallerinden meşhur Parmenion'un oğludur. Parmenion'la İskender'in tayin ettiği katiller tarafından idam olunmuştur.

İskender'den iki bin yüz sene sonra dünyaya gelenlere meçhul olmayan şu hakikat elbette Philotas'ın dahi malumu olmak lazım gelirdi. Bu hâlde, bir insan babasını idam ettiren bir sitemkârdan ne türlü ders-i hikmet memul eder! Bahusus, vefatının halka bir ders-i kâfi olacağını görüp duran bir adam, şunun bunun kanına mı girmek ister?

1 İskender-i Yunanî: MÖ 356-323 yılları arasında yaşamış Makedonya kralı. Büyük İskender. (h.n.)

2 Solon: MÖ 640-559'da yaşadığı tahmin edilen Atinalı devlet adamı ve şair. (h.n.)

3 Philotas: Büyük İskender'in en deneyimli ve yetenekli generallerindendir. (h.n.)

Malum-ı âlinizdir ki, İskender'in Asya'da vefatı günü Diyojen⁴ dahi Korint'te vefat etmişti. Faraza Diyojen sağ olmuş bulunsaydı da Makedonya cenerali tarafından o da sair feylesoflar gibi med'uvven veyahut bila-davet naaş-ı İskender'in başında hazır bulunmuş olsaydı, acaba ne yolda irad-ı makal ederdi?

Hakîm-i müşarünileyh, mazbut olan mizacına göre hiç şüphe etmem ki Osmanlıların durub-ı emsalinden olan şu: "Yırtıcı kuşun ömrü az olur!" kavline muvafık bir sözle cihangirin mahiyetini tayin ederdi.

CEVAP

Azizim Tevfik!

Mecmuanın otuz yedinci nüshasında bana şöyle bir mektup yazmış olduğunu gördüm. Evvel-be-evvel haber vereyim ki, senin tarafından, "Makale-i âliyelerine" gibi tabirlere ve cem'-i muhatap sigasıyla hitaplara duçar oluşuma kahrıldım. Senden de senli benli mektuplar almazsam, çıldırasıya sevdiğim sade ve halisane sözlere kimden nail olayım?

İskender-i Kebir'in mezarı üzerinde söylenen nutukları hangi mehazdan aldığımı soruyorsun. Mehazımı sana haber vereyim de şayet mecmuan için istifade edersin.

Belismon isminde birisi almış eline... makası! Evet! Kalemi değil, bir zamanki *Kurier Dorian* gazetesine başmuharrir olmaya şayeste bir makas almış. Nerede bir tuhaf şey görürse kesmiş. Gazetelerde bulmuş kesmiş. Mecmualarda bulmuş kesmiş. Âsâr-ı üdebada bulmuş, tarihlerde bulmuş, her nerede tuhaf bir şey bulmuşsa kesmiş. Sonra tutup *Tuhafıklar Hazinesi* diye bir kitap çıkarmış.

Ben de İskender'in mezarı üzerinde söylenmiş denilen makaleleri işte bu kitabın zeylinde, 39 numaralı sayfada gördüm. Hoşuma gitti. Tercüme ettim.

⁴ Diyojen: MÖ 412-323 yılları arasında yaşamış Antik Çağ filozofu. (h.n.)

Sen bu makaleleri güzel tenkit eyliyorsun. İskender'den iki asır evvel dünyaya gelen Solon ile İskender'in vefatı esnasında vefat eden Diyojen'in nasıl olup da o cihangirin mezarı üzerinde nutuk söyleyebilmiş olduklarını makam-ı tenkitte irad eyliyorsun.

Güzel tenkit! Fakat düşünmedin mi ki bazı erbab-ı kalem bir meyyiti değil, birtakım hayvanat-ı gayr-ı natıkayı bile söyletirler? Kudemadan Ezop,⁵ yenilerden La Fontaine⁶ kurtlara, kuşlara bunca hikmetler söyletmişler.

Bahusus ki, bunca hükemanın toplandıkları bir hükümdar cenazesinde elbette yüzlerce serdarlar, binlerce dostlar dahi mevcut olacaklardır. Öyle bir debdebeli günde "hakîm"liğin cümle-i levazımından olan belagat ve fesahatını halka göstermek için kemal-i azamet ve iclâl ile ortaya çıkan Solon'lar filanlar yutkunup yutkunup da yedi sekiz kelimeden ibaret bir söz mü söyler?

Telgraflarda yirmi kelimenin şu kadar kuruşa olması hasebiyle kırk defa kelime sayan muharrirler bile ihtisara bu kadar ehemmiyet vermezler. Kelam-ı Arap'ta ihtisar matlup olduğu hâlde de bir hutbe bu kadar kısa olamaz. İskender'in hemşehrilerinden, ihtisara harf-be-harf, hece-be-hece riayet eden kavim dahi bu kadar kısa söylemez.

Demek oluyor ki, sahib-i hayalin birisi İskender hakkında birtakım mütalaalar serd etmek istemiş. Bunların her birini bir hakîmin ağzına sokup badehu oradan çıkarmak için gelmiş gelecek hükemayı kendi hayalhanesinde kazdığı mezar-ı İskender üzerine toplamış. O makaleyi yazmış. Sonra da Belismon'un makası makaleyi keserek nihayet Ahmet Mithat'ın kalemi onu Türkçeye tercüme eylemiş.

İşte hakikat-i hâl bundan ibarettir. Sen bana mektubunu mecmuanla göndermiş olduğun gibi, ben de sana cevabımı işte *Tercüman-ı Hakikat*'le gönderiyorum. Bakı hulus ve uhuvvet!

AHMET MİTHAT

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1905, 23 Teşrinievvel 1884.

⁵ Ezop: MÖ 6. yüzyılda yaşadığı varsayılan eski Yunan masalcısı. (h.n.)

⁶ Jean de La Fontaine (1621-1695): Fransız şair ve yazar. Yazdığı fabl eserleriyle tanınmıştır. (h.n.)

TENKİD-İ MUHIK: “ÇERKES ÖZDENLERİ”

Bu dram ilk defa olmak üzere perşembe akşamı Gedikpaşa Tiyatrosu’nda icra olundu. Hava muhalif olmakla beraber gerek localarda gerek koltuk ve sandalyelerde birçok erbab-ı temaşa mevcut olarak, hele bir hayli zevat-ı zevî’l-ihtiram dahi mevcuttular ki şimdiye kadar tiyatrohane zevat-ı müşarünileyhim gibi erbab-ı haysiyetin tenezzülgâhı olmak şerefini kaybetmiş olduğu hâlde, bu şerefin şimdi avdet etmeye başlaması tiyatro için en büyük bahtiyarlıklardan addolunsa becadır.

Çerkes Özdenleri’nin kadın erkek eşhası için tertip olunan elbise ve eslihaya elhak hiçbir diyecek olmayıp, bunların âmili olan Benliyan Efendi şayan-ı tahsin görüldü. Yalnız kadınların külahlarınınca bazı mertebe tadilat icrası Çerkes kostümlerine vukuf-ı tamları olan bazı zevat-ı kiram cenaplarından tavsiye olunmakla, tiyatrocı bu tavsiye dahi maalmemnuniye kabul olundu.

Aktör ve aktrisler tarafından oyunun suret-i icrasına gelince, bunların şevklerine halel gelmemek ve bilakis sanatlarında itmam-ı mükemmeliyete medar olmak şart ve arzusuyla deriz ki, oyuncuların hemen kâffesi derslerini güzelce ezber etmişlerdi.

Oyunun hitamından sonra şu nakisenin sebebi oyunculardan istizah olundukta, şimdiye kadar tiyatro lisanı olmak üzere istimal eyledikleri lisan pek sade ve âdeta pek bayağı denilecek derecede sade olup, gerek *Çengi* ve gerek *Çerkes Özdenleri* ise evvelki oyunlara nispetle daha şiveli yazıldıklarından, ezberlemek kendilerine güççe geldiği gibi kumpanyanın ıslahat-ı umumiyesi meyanında ders ezberlemeye vakitleri de az olduğunu söylediler. Maahaza, oyunun ikinci defasında bu nakisenin asla görülmeyeceğini katıyen vaat ve temin eylediler.

Şu özürlerine mukabil tiyatronun ıslah ve terakkisini arzu ederek teşviklerini deruhte eylemiş bulunanlar dahi dediler ki: Yedi sekiz seneden beri Osmanlı tiyatrosu için ciddice bir oyun yapılmamıştır. Yeni oyunlar yalnız tercümeyle münhasır kalmıştır. O zamandan beri edebiyat-ı Osmaniye pek çok terakki eyledi. Halkımızın zevk-i edebîsi münbasit oldu. Sekiz sene evvel beğenilen şeyler bu zamanda halka sade görünür. Binaenaleyh üdebanın maharet-i edebiyeleri ve halkın zevk-i edebîsi gibi tiyatro dahi zamanın gösterdiği lüzum derecesinde ihtimamlı ve ciddi bir surette terakkiye sa'y eylerse, rağbet-i ammeden katiyen emin olabilir.

Derslerini bihakkın ezber etmemiş olmaları kusuru affolunacak olursa, aktör ve aktrislerin rollerini suret-i ifaları âdeta tahsine seza görülebilir.

Arslangöz vazifesini ifa eden Hekimyan Hanım, şimdiye kadar böyle müessir olarak ifa eylediği vazifelerin hiçbirisinde göstermediği mahareti göstermekte imsak-ı himmet etmemiştir. Pek çok kimselerin gözlerinden yaş tereşşuh ettirerek, birtakımını da hümgür hümgür ağlatmıştır. Hele Türkçe telaffuzu hakikaten güzel olup eğer dersini güzelce ezberlemiş olsa, telaffuz bir kat daha letafetli görüleceğine şüphe yoktur.

Ziba vazifesine tayin olunan Şamdancıyan Hanım, biraz daha aheste söylese ve Samurkaş ile Arslangöz gibi iki zavallıya yâr olduğu hâlde onlar için yüreğindeki acıyı etvar ve evzayıyla biraz daha aşıkârca gösterse, elbette daha büyük bir aferine isbat-ı istihkak eylerlerdi.

Misafir kızlar olmak üzere iki kız mevcuttu ki bunların ikisi de şimdiye kadar tiyatroda yalnız raks ederlerken ilk defa olmak üzere bu oyunda vazife almışlardır. Kanin Hanım isminde olan Canfes vazifesini icra eyleyen birisi pek tutuk ve mahcup duruyorsa da Nemzur Hanım isminde olan diğeri, kendisinde pek büyük bir kabiliyet olduğunu ve pek yakın zamanda o dahi

erbab-ı temaşayı isterse güldürüp isterse ağlatmaya muktedir bir sanatkâr olacağını daha şu acemilik hâlinde bile göstermekteydi.

Valide vazifesini ifa eden Mari Hanım cüretini pek ziyade arttırmalı ve sözlerini daha canlı söylemeli ki kocası Demirtaş Bey'in dediği gibi "Özdemir kızı Nefise" olmaya bihakkın layık olabilsin.

Aktörlere gelince Demirtaş Bey vazifesini ifa eden Benliyan Efendi, derslerini en az ezberleyenlerden olup fakat kendisine bir bahış-ı tabii olan boy ve suret bu vazifeyi kendisine pek ziyade yakıştırmaktaydı. Kendisini çoktan beri saha-i temaşa üzerinde görmemiş olanlar dediler ki: "Benliyan Efendi sanatını evvelki kadar sevmiyor. Şu vazifesini bihakkın ifa edecek olsa, halkın tatlı teessürlerine kendisi de pek ziyade yardım etmiş olurdu."

Samurkaş vazifesini ifa eden Mınnak Efendinin, kahraman bir âşık ve Canpolat vazifesini ifa eyleyen Hülas Efendinin mert bir muhib vazifelerini ifa edişleri halk tarafından pek ziyade tahsin olundu. Ancak bu tahsindeki ifrat halkımızın bir semahat-ı alicenabanesi olduğuna biz şüphe etmek istemeyiz. Vakıa fena oynamadırlarsa da tehevvrde sesleri kısılcıncaya kadar sert oynamamalıydılar. *Çerkes Özdenleri*'nde en az olan şey tehevvr olup onlara en layık olan da hilm ve tevazu olduğunu nazar-ı ehemmiyete alarak oynasalar, hiç şüphe yok ki halk tarafından daha ziyade hem de bihakkın mazhar-ı aferin olurlar.

İki kabilenin icra eylediği tabanca ve kılıç muharebeleri güzel olup, ancak bazı muhterem ümera-yı Çerakise bu muharebeye, evvela bir tüfek ateşi ile başlanmasını rey eylediler ki vakıa bu hâl kumpanyaca da düşünülmüşse de, on beş kadar tüfek lazım olduğu hâlde kendilerinde mevcut olmadığı ve maahaza kumpanyanın arzu-yı mahzı ve gayret-i mahzası erbab-ı temaşaya kendilerini beğendirmekten ibaret bulunduğu cihetle, oyunun ikinci icrasında bu tüfek muharebesi de olacağını beyan eylediler.

İşte *Çerkes* oyunu hakkındaki tenkidimiz bundan ibarettir. Hatime-i mütalaatımız olmak üzere deriz ki: Ahalimiz yeni ti-

yatro kumpanyasına bir kere “Bizim kumpanyamız” dediğini muhalefet-i havaya da bakmayarak teşrifleriyle gösterdi. Kumpanya dahi “Biz ahalimizin hizmetkârıyız” hükmünü kalplerine ve fikirlerine yerleştirdiğini kazandıkları parayı kâmilten oyunlarını süratle tezyin ve ikmale sarf etmek derecesinde fedakârlıklarıyla göstermektedirler. İki taraftan böyle himmet olduktan sonra, Osmanlılık şanına layık ve ahd-i terakki-i Hazret-i Hilafet-penahîye muvafık bir tiyatromuz olacağına hiç şüphemiz kalmaz.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1919, 8 Teşrinisani 1884.

BİR ÇERKES'E MUKABELE

Refikimiz *Tarik* gazetesinin dünkü nüshasında “Bir Çerkes” imzalı varakayı okuduk. Mukabeleten söyleyeceğimiz söz kendi makalesi kadar uzun olmayacaktır.

Bu zat Çerkes olup da iddia eylediği “hubb-ı milliyet” dahi kendisinde bulunsaydı *Çerkes Özdenleri* denilen oyunun vera-yı perdede kendi hülya eylediği “kanlı şanlı vukuat-ı faciadan” olmadığını evvelce öğrenerek ve bilerek hiç de Firuzağa’dan Gedikpaşa’yakadar gelmek zahmetini ihtiyar buyurmazdı. Zira bu oyun haftalarca müddet *Tercüman-ı Hakikat*’e tefrika suretinde derç olunmuş, badehu kitap şeklinde bin nüsha basılarak yedi yüz nüshadan mütecavizi satılmış ve bu nüshaların aglebi Çerkesler eline dağılmış olduğundan milliyetine ait bir eserin mahiyetinden kendisi de haberdar olurdu.

Özdenler’in Çerkeslik tavrına mugayeretini iddia edişi nasıl beca olabilir ki, defaatle gazeteye yazıldığı üzere asıl Çerkesler tarafından eserin ikmal-i nevakısı hakkındaki ihtarat kabul olunarak oyun en muteber Çerkeslerden kırk elli zatın teşviki üzerine oynanmış ve hatta elbise mesarifine karşılık olmak üzere zevat-ı müşarünileyhim önceden bir hayli muavenet-i nakdiye ile de “hubb-ı milliyet”lerini ispat eylemiştir.

Kadınların külahları hakkında edilen son ihtarı da tiyatro kumpanyası kemal-i minnetle kabul ve icabını icra eylediği gibi “hubb-ı milliyet”leri olan Çerkesler silah ve cenk talimleri ve erkekler ile kadınların el tutuşları gibi şeyleri öğretmek için iki üç nefer mahsus talimci göndermişlerdir.

Ama öteden bir Firuzağalı dahi mücerret bir söz söylemiş olmak için şöyle bir varaka ile *Tarik*’in bir buçuk sütununu işgal hevesinden vazgeçememiş. Tiyatro kumpanyası o varakayı da okur ve içinde şayan-ı imtisal bir nasihat, bir tavsiye bulabilirse kabulünden geri durmaz.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1923, 13 Teşrinisani 1884.

BİZİM ÖZDEN ÇERKES ALIP YÜRÜYOR

Hilmimiz, tevazuumuz Özden cenaplarını şımartmış. Fakat fena olmuyor. Biz hilmimizi biraz daha muhafaza etsek o da şımarıklığını biraz daha arttırsa da meydana bir âlâ komedyâ çıkarak *Çerkes Özdenleri* dramına nazireten “Bir Çerkes Özdeni” komedyasıyla dahi yeni tiyatro kumpanyası erbab-ı temaşaya bir hizmet etse rağbetkâranını ilk dram ile ne kadar ağlatmışsa ikinci komedyâ ile de o kadar güldürse.

Tarik’in dünkü nüshasında Özden Çerkes’in diğer bir Çerkes’le iki sütunluk muhaveresini okuduğumuz zaman, gülmekten kendimizi alamadık. Özden Çerkes, ilk iki varakasını hakikaten pek şiveli bir surette kaleme alarak, velev ki min-gayri-haddin olsun bizi takdire mecbur eylediği hâlde, şımarıklık arttıkça o şiveyi dahi tağyire başlamış. Zira hayalhanesinde perdeler açarak refikini orasına baktırmak gibi imalarda bulunmuş. Besbelli, Kafkasya’da geçirdiği müddet zarfında İstanbulca edebiyat, münazarat âleminin bu misillü kubhiyyattan nefret edecek kadar mütehavvil olmuş bulunduğunu fark edememiştir.

Özden Çerkes bir esere iftirayı da kendi Özdenliğine yakıştırmaya başlamış. Zira muaheze eylediği dramda âşık kızın satılışı pederinin hüsn-i rzasıyla olduğuna dair kayıt olmayıp aksi âşikâr iken kızı pederinin rzasıyla satılmış gösteriyor.

Özden Çerkes, bizim hilmimize mukabil arttırdığı şımarıklığını *Çerkes Özdenleri* dramını ikmal eyleyen birçok muteberan-ı Çerakiseden maada, kendi refikine de gösteriyor. Zira o muteberanı “Beyin ve idrakleri gevşek mahfaza-i mağzları numune-nümayı dümbelek” diye tariftten sonra, refikini de bunlara kıyasen “Böyle birtakım tatlı su Çerkeslerinin itikadına zahip olduğunu gördükçe sana budala demekten kendimi alamıyorum” diyor.

Haydi kuzum Özden bir gayret daha! Dördüncü beşinci varakanızda kendinizi de şu tariflere faik tarifat ile teşhir ederseniz aşk olsun deriz.

Bizim Özden öyle bir Çerkes dramı istiyor ki kahramanımız göğüslerinde fişeklilikleri birer müteharrik tabyaya kıyas olunacak ve belindeki kaması yıldırıma ve libası fırtınaları hamil bulutlara benzeyecek bir kıyafete girsin de kılıfı arslanların boynundaki tüylerden heybetli, kendisi cehennem zebanilerinin ateşin tazyanelerinden dehşetli olan tüfeği boynuna asıp sırtına da husufa uğramamış kamer parçasının bir zerresini andıran yamçısını alsın, yağız bir ata binerek...

Zavallıya çıldırıyor mu dediniz? Hayır çıldırmıyor. Bu iftirayı etmeyiniz. Zannediyor ki İstanbul'un zevk-i edebi hâlâ yıldırımlarla, cehennemlerle, yanardağlarla mutmain olacak bir hâldedir. Zavallı, Kafkasya'dan yeni gelmiş olduğu için anlayamamış ki öyle yıldırımlı, zebanili bir kahramanı bugün tiyatro üzerine çıkaracak olsak, bütün âlem yuhalarla onu saha-i temaşadan tard ve teb`id eder. Hem acele etmeyiniz efendim! Bakınız daha kahramanının neler yapmasını istiyor.

Bu kahraman bir yağız ata binecek. Kır yahut doru olursa olmaz. Yağız ata binecek, birkaç arkadaşla beraber hudut boyuna gidecek. Düşman alaylarını şebhun ederek bir iki yüz tane top hayvanlarını sürüp götürecektir. Arkasından yetişen düşman süvarilerine, yalnız kendi dönüp sol eliyle atının dizginini toplayacak, sağ eliyle de sedayı mehibi ra'd-ı cihanı andıran kamçısıyla birkaç defa atına vurup saika-i musibet misali düşman alaylarına hücum edecek. Kâh şikârı...

Ne o korkuyor musunuz? Ziyansız delidir efendim ziyansız deli! Bir tiyatro senası üzerine bir iki yüz topçeker hayvan getirip birkaç alay da düşman celp eden biçareden korkmayınız. Biraz daha sabrediniz de komedyayı görünüz.

Ne diyorduk? Ha düşman alaylarına hücum ederek kâh şikârı arkasına düşmüş şahin gibi düşmanın bir koluna doğru süzü-

lecek, kâh ciğerparesini kaybetmiş kaplan misali diğer cenaha saldıracak. Kendisi düşmanı böyle işgal ederken, hayvan hırslı zı menzilesine tenzil eylediği arkadaşları hayvanlarla beraber biraz daha meydan alacak. Kendisi yaralanacak. Yaralarından o kadar kan akacak ki altındaki yağız at fecr-i şimali bulutları gibi kırmızılı siyahlı bir hâle gelecek.

Şimdi atın yağız olmasındaki hikmeti anladınız mı?

İşte bu azametle, bizim kahraman sevgilisinin penceresi önüne gelecek, ama iki yüz top beygirini kaçırmaya ve birkaç alay düşman için manevra etmeye müsait olan tiyatro senasının şu pencere önüne at ile gelmeye müsadese olamayacağından, bizim ateşli, zebanili, ra`dli, berkli, fecr-i şimalili kahraman sevgilisinin penceresi önünden piyade olarak süklüm püklüm geçecek.

Hangi birini söyleyelim efendilerim, hangi birini söyleyelim! Çünkü *Tarik*'i alınız. Şu bendi seksen kere okuyup her satırında da seksen kere gülünüz.

Refikimiz *Tarik* gazetesinin letaif kısmı bulunmamasını bazı kimseler nevakıstan addediyorlardı. Var olsun Özden Çerkes! Bu gidişle *Tarik* gazetesinde pek güzel letaif okuyacağımıza biz inandık. İnanmayan varsa sabretsin de görsün.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1926, 17 Teşrinisani 1884.

/

AYNEN VARAKA: TERCÜMAN-I HAKİKAT MATBAASINA

Çerkes Özdenleri'ne itirazatı havi Bir Çerkes'in *Tarik*'te görülen ilk varakası üzerine, bir taraftan sahib-i varakaya cevap ve bir yandan tiyatronun bazı cihetlerini tenkit olmak üzere bir varaka yazarak yine *Tarik*'e göndermiştim. *Tarik*, bu varakayı yazmamış olmasıyla mezkûr tiyatro hakkında vâki olan itirazdan hoşlanıp onun nev-umma müdafaasından haz etmediğini ispat eyledi. Bunun üzerine varakamın meali hatırımda olduğundan tek-raren yazıp *Tercüman*'a göndermeye mecbur oldum. Yazdığım şey şuydu:

Çerkes Özdenleri nam tiyatroya itirazatı havi Bir Çerkes imzasıyla *Tarik*'e derç olunan varakayı okudum. Tiyatro muharririnin cevabını görmezden evvel bir iki söz söyleyeceğim. Onu gördükten sonra lazım gelirse yine söylerim. Sahib-i varaka, sözü epeyce uzatmışsa da hülasa-yı itirazatı beş şeyden ibarettir. 1. Aktrislerin elbisesi Çerkes kızı libasına benzememiş. 2. Kafkasya'da hiçbir sebeple intihar vuku bulmazmış. 3. Sebeb-i intihar olmak üzere cebinlere yakışır bir suret gösterilmiş. 4. Muharrir efendi Jean Jacques Rousseau'yu takliden mugayir-i diyanet ve insaniyet olarak bu eseri tertip eylemiş. 5. Çerkeslerin vakayii kanlı şanlı facialar tertibine müsaitken muharririn şu intihap ve tasviri şaşılacak ahvalden bulunmuş. Acaba saadetli Mithat Efendi hazretleri, Çerkesleri tezyif ettirmek için mi bu tiyatroyu tertip eylemiştir yoksa velev ufak olsun bir tahsin kazandırmak niyet-i halise-siyle mi? Şüphe yok ki niyeti halisdir. Bu hâlde muharrir efendi hazretlerini tahsin ve teşekkürden başlayıp Çerkes âdetine muhalif düşen noktaları tashih ettirmek kasdı ve mülayimane bir lisan ile beyan-ı efkâr eylemek lüzumuna mukabil hiddet ve şiddetten münbais bir lisan-ı tehevvrle meydana atılıp eser ve muharririni tezyif ve tahkire cesaret etmek, varaka sahibinin

kendi tabirince, “azamet-i nefis, mekânet-i kalb, metanet-i azm ile muhammer olması lazım gelen” bir Çerkes’e yakışır mı? Gel vatandaşım, şimdi itirazatını tetkik edelim:

Birinci itirazın doğrudur, ama haklı değilsin, çünkü tiyatro kumpanyası bu elbisenin Çerkes kıyafetine mutabık olması için bu hususta erbab-ı malumattan addedilen zevata müracattan geri durmadığı hâlde, vaktiyle ehemmiyet verip yolunda bir numune gösteren olmayıp, oyun görüldükten sonra vâki olan ihtara binaen bir dereceye kadar ıslahına mübaşeret eylemişse de henüz tamamıyla yoluna koyamamış ve mamafih böyle itirazlarla değil, oyunun mazhar olacağı hüsn-i rağbet nisbetinde bi’t-tedric ikmal edilebileceği bedihî bulunmuştur. İkinci itirazın sırf vahidir. Zadeğân-ı Çerakise’den biri her ne cihetle olursa olsun namusuna sürülen bir lekenin tathiri feda-yı canına mütevakkıf olduğunu anlarsa, tereddüd eder mi demek istiyorsun? Sakın ha! Üçüncü itirazın dahi vahidir; zira necip bir Çerkesin nihayet derecede müteessir olması için cebanetine dair eş’âr tertip ve neşrinden büyük esbap aramak iktiza etmez. Hele hakîm-i meşhur Jean Jacques Rousseau’yu tezyife cesaretin yok mu? Çocuk musun? Mithat Efendi Hazretleri hakîm-i müşarünileyhe takliden neşr-i âsâra muvaffak olabilse daha ne ister? Çerkeslerin, daha kanlı şanlı facialar tertibine müsait vakayi-i sairesi olduğu bahsine gelince; burası müselleme olduğundan bunlara dair senin muvaffak olacağın âsâr-ı makbuleyi bekleriz. Müsaadene mağruren şurasını dahi ihtara cesaret edeyim ki bu gibi mühim bir eseri ilk defa noksansız olarak kimse vücudagetirememiştir. Böyle şeyler tecrübe ve tedric ile ikmal olunur. Ben vaktiyle, velev bazı kusuru olsa bile ilk defa böyle bir eser neşrine muvaffak oluşundan nâşi muharririne büyük teşekkür ettikten sonra muhtac-ı tashih gördüğüm yerleri söylemiş ve o da kabul buyurarak ıslahını vaat etmişken nasılsa vakit müsait olmayarak tiyatro oynamıştır. Arz ettiğim noktalar ber-vech-i atidir:

Demirtaş, Samurkaş gibi hiçbir vakit bir Çerkes ağzına düşmemiş olan isimlerin esami-i Çerakisiyeden olması lazımdı. Samurkaş’ın

mevki-i harpte bayılmış olması, kendisinin dahi ikrarıyla sabit olmasına ve evvelce na-mizaçlığına vâkıf olmadığı hâlde bu baygınlığını görenlerin hasbe'l-mevki korkuya haml eylemeleri emr-i zarurî bulunmasına göre, ortada an-kasdin bir iftiraya cüret eden yoktur. Şu hâlde Samurkaş'ın, Demirtaş cemaatine hücum etmeye salahiyeti olamazdı. Hem de böyle komşusuna hücum ederek ilan-ı şecaat daiyesinde bulunmak âdât-ı Çerakiseye muvafık değildir. Mademki muharrir bir muharebe göstermek istiyor, gerçi bir Rus ordusunu tiyatroda gösterebilmek müşkülse de, Demirtaş cemaatine müsavi bir Rus müfrezesiyle bu muharebeyi icra ettirmek mümkün olacağından Samurkaş ikinci bir Rus muharebesinde şecaatini ibraz etmeliydi de bunu dahi kâfi addedemeyerek yine kendisini öldürebilirdi. Hele Samurkaş'ın hücumuna mukabil, Demirtaş takımının pusuya oturması hiç münasebet almazdı. Bir de Arslangöz ile pederi beyninde cereyan eden aşk ve izdivaç sözleri, kat'an âdât-ı Çerakiseye muvafık olmayıp, ol babta muharririn gösterdiği esbab-ı mucibe dahi kâfi görülemeyeceğinden, bu mükâleme Demirtaş'ın dostlarından biri vasıtasıyla icra ve en sonra Arslangözü aramak üzere Demirtaş cemaatiyle geldiği sırada, kızın nerede olduğuna dair Demirtaş tarafından Canpolat'a vâki olan sualler, Demirtaş telaşsız bulunduğu hâlde diğeri vasıtasıyla cereyen ettirilmeliydi.

Bu tenkidat muharrir efendi hazretlerinin esasen düşündüğü zemin baki kalmak şartıyla olup; yoksa Çerkeslerin meşhur vakayiinden elbette bundan âlâ zeminler düşünülebilir. Mamafih birkaç satırdan ibaret olan bir tiyatroda esbab-ı vakayiin kâffesi cem edilemez ya.

Lahika

Devam eden varakaların birinde Arslangöz'ün ırzını esirci Acem'e teslim etmesini ta'yib eder bir fıkra daha görülmüşse de Çerkeslerin harice kız ihraç eylemek hakkındaki müfredat-ı ahvaline vâkıf olanlar bunun için muharriri tahtie edemeycekleri gibi buna da asla taaccüp etmezler. Hem de Arslangöz

niçin esirciye ırzını teslim etmiş addolunsun? Esirci, onu ırz-ı pakiyle kibar bir yere satıp ticaret edeceği gibi acaba öyle bir arzuda bulunsa bile, Arslangöz canı tenindeyken ona muvafakat eder mi? Maahaza başka bir suretle feda-yı can ettirilse, bela-yı esaretin âsârını görmek ve işitmekle dilhun olanlara daha hoş görünürdü. Muterizîn gelsinler biz irşad edelim. Tatlı su Çerkesleri, dinsiz, hamiyetsiz, gevşek mahfaza, numune-nüma-yı dümbelek, Çamurkaş gibi müstehziyane lakırdıları vakur, metin olması lazım gelen bir Çerkes kalemine kat`an yakıştıramadığım cihetle bunlara dair söz söylemekten şiddetle ihtiraz ederim.

Bu da Bir Çerkes

Tercüman-ı Hakikat:

Biz dahi mütalaamızı yarın yazarız.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1927, 18 Teşrinisani 1884.

MÜTALAATIMIZ

Çerkesler çoğaldı. Dünkü *Tarik*'te diğer bir Çerkes dahi *Özdenler* dramını tenkit ederek bu da evvelki Çerkes gibi "sade-dil Çerkeslere Çerkeslik ne olduğunu" anlatmak hevesini ilan ediyor.

Kuru gürültülere kulak kabartmayalım da "Bu da Bir Çerkes" imzasıyla dünkü gazetemizde münderiç olan varaka üzerine vaat eylediğimiz mütalaayı serd edelim:

Varakasını bize gönderen Çerkes bizden evvel varakayı *Tarik*'e de göndermiş. *Tarik* bu varakayı derç etmemekle Çerkes'in dediği gibi tiyatro hakkında vâki olan itirazdan hoşlanıp onun müda-faasından nev-umma haz etmediğini ispat eylemiş.

Refikimiz daha işin ibtidasında hulus-i bal ile bitaraflığa riayet etseydi böyle bir hakk-ı tarize kendisini duçar etmezdi.

Özdenler oyununa edilen itiraz beş şeyden ibaretmiş. Birincisi aktrislerin elbisesi için oluyor ki "Bu da Bir Çerkes" in buna verdiği cevap kâfidir.

İkincisi Kafkasya'da hiçbir sebeple intihar vuku bulmazmış. "Bu da Bir Çerkes" bu itirazı dahi reddediyor. Biz dahi onun suret-i reddine ilaveten deriz ki: Kafkasya'da hiçbir sebeple intihar vâki olmaz demek Kafkasyalıların tabiat-ı beşeriye fevkinde bir mahluk olduğunu iddia etmektir. Yeis hâlinde bükâ ne kadar tabii ise yeisin ifratı hâlinde insanın helakini araması da o kadar tabiidir. Hele yeis ve keder bir dereceye vardıkta insanı intiharsız dahi helak eder ki bu da intihara mecburiyetin tabii olmasını teyit eyler. Ama Çerkeslere dahi Çerkeslik öğretmeye kalkışanlar Çerkeslerden maada Çerkes ve insanlardan maada insan tasavvur ediyorlarsa hülyalarında serbesttirler.

İtirazın üçüncüsü intihar olmak üzere cebinlere yakışır bir suret gösterilmesi hakkındaki itirazmış. “Bu da Bir Çerkes” buna da cevap veriyor. “Necip bir Çerkes’in nihayet derecede müteessir olması için cebanetine dair eş’âr tertibinden büyük esbab iktiza etmez” diyor.

Biz diyoruz ki şu üçüncü itiraz maahaza dramın üçüncü perdesinde Canpolat ile Samurkaş arasında cereyan eden muhavereye dikkat edilmemesinden neşet eyler. O muhavereye dikkat edilseydi sebep-i intihar cebinlere yakışır surette midir yoksa kahramanlığa layık bir hâlde midir anlaşıldı.

İtirazın dördüncüsü bu oyunda Jean Jacques Rousseau’yu taklit eylediğimiz hakkındaki itirazdır. Jean Jacques Rousseau’nun hangi eserini taklit etmiş olduğumuz tayin buyurulsa da biz dahi güzelce bir taklide muvaffak olup olamadığımızı anlamak için bir tatbika girişsek.

Hatırmızda kalabilmiş olan derecesine göre Jean Jacques Rousseau bir eserinde intiharı iltizam etmiştir. Biz vakıa “Bu da Bir Çerkes”in dediği gibi hakm-i müşarünileyhi takliden neşr-i âsâra muvaffak olabilesek daha büyük bir şeref aramayacak kadar âciz isek de intihar hususunda müşarünileyhi taklit ettiğimizi tahattur edemiyoruz. Birçok âsânımızda lüzum-ı intiharı fıkır-i beşerde kuvvetinden düşürecek muhakematta bulunmuşuzdur. *Çerkes Özdenleri*’nde dahi ölümde hiçbir ümit olmayıp karip ve baid her güne ümit hayatta olduğunu Canpolat’a muhakeme ettirmiştik. Ancak tahsin veya takbihi yine gayret-keşan-ı Çerakiseye havale olunmak üzere Çerkeslik âdetince bir adamın tezyifi onu hayatından bizar eder ve müzeyyif adamdan nişanlısı rû-gerdan olur ve başka hiçbir kız o adamla tezevvüce tenezzül etmez de dramda görüldüğü veçhile o beyzade canından cihanından bizar olursa acaba ne yapar?

Bu bedbahtlığı havsalasına sığdırıp da sükût ederse mi kahramanlık etmiş olur? Yoksa ar-ı firarı irtikâp ile mi yiğit sayılır? Buralarını mülâhaza lazımdır.

Vakıa intihar dinen merduttur. Ancak bu merdudiyet dahi intiharın tabii olmasından nâşi değil midir? Tab'-ı beşerde intihar o kadar kuvvetli olarak mevcut olmasaydı dinen kebairden ad-dolunmayıp bir men'-i hafif ile iktifa edilirdi. Hâlbuki o kadar şiddetli men' olunmuşken bile yeise duçar olanları mühlike-i intihara atlamaktan katiyen men'in çaresi bulunamıyor.

*Çerkes Özdenleri'*ni temaşa edenler intihara şevklenmezler. Belki bir adamı bî-gayr-i hakkın tezyif ile bilahare mecbur-ı intihar etmemek nasihatını alırlar.

İtirazın beşincisi Çerkeslerin kanlı şanlı birçok ahvali mevcut-ken şu bizim intihap ettiğimiz zeminin intihabına mahsus bir itirazmış.

“Bu da Bir Çerkes”in dediği veçhile vakıa bir vaka-yı tarihiye dahi intihap olunabilirdi. Fakat bir dost ve mütecavir devletin zımnen ve sarahaten aleyhine olacak böyle bir oyunu oynamaya şu vakt-i müsalahada matbuat idare-i behiyesi ruhsat verir miydi? Tiyatro yazarlar devlet-i metbuasının meslek-i siyasîsini hiç düşünmemeli midirler? Bu gayretli Çerkeslerin istedikleri yolda biz bir de *Kafkas* serlevhalı bir romana başlamıştık. Yarıda kalmasına sebep müsalağanın inikadıyla politikanın değişmesi değil midir?

İnsan bir lakırdıyı söylemeli, ama söylemezden evvel bir kere etrafına bakıp da düşünmelidir.

“Bu da Bir Çerkes” vakıa oyunumuzun muhtac-ı tashih olan yerlerini vaktiyle söylemişti, biz de ıslahını vaat etmiştik. Fakat “nasılsa vakit müsait olmayarak tiyatro oynamış” değildir. Islahı lazım gelen yerler ıslah olunmuştur.

Demirtaş, Samurkaş Çerkes isimleri değildir diyorlar. Muharrir-i âciz dahi Çerkeştir. Öz eniştesinin ismi Samurkaş Hacı Ahmet'tir. Hâlâ Tophane'de emlâki, hâlâ berhayat evlâdı vardır. Kendisi Anapa mülhakatından Aben nahiyesi ahalisindendir. Kabilesi “Şapsih”tir. Eğer başka yerlerde bu isim yoksa ona diyeceğimiz yoktur.

Duçar olduğu tezyiften dolayı komşusunun köyüne Samurkaş'ın hücumu haklı olduğu tashih edilmiştir. “Bu da Bir Çerkes”in reyince yegâne vesile-i harp olan redd-i izdivaç münasebetiyle harp ettirilmiştir.

Samurkaş'ın hücumuna mukabil Demirtaş takımının pusuya oturması münasebet almaz değildir.

Pusu tertibi Çerkeslerin usul-i harbiyesinde vardır. Ama taş arkasından müdafaayı kahramanlığa muvafık bulmak istemiyorlarsa, insaf etmelidir ki meydan-ı matbuattaki taarruzlarda bile yüzünü setr edercesine isimlerini saklayarak icra eden Özdenler vardır.

Arslangöz ile pederi arasında sevdaya, izdivaca dair söz söyleşmek Çerkeslik âdetine mugayir olduğunu oyunda biz dahi söyledik. Filvâki bir vasıta ile muhabere ettirseydik ihtiyar baba ile kahraman kızın bütün erbab-ı temaşayı hüngür hüngür ağlatan müessirane, müteessirane telakileri kabil olur muydu? Tiyatro sanatına, dram dehaykına hiç mi riayet etmeyelim? “Bu da Bir Çerkes” diyor ki: “Birkaç sayfadan ibaret bulunan bir tiyatrodaki esbab-ı vakayinin kâffesi cem’ edilemez ya!

Munsıfane bir sözdür. Zaten esbab-ı vakayinin kâffesini cem’ etmek gayretiyle bir oyun yapılarak onu tiyatroya sığdırabilmek kabil olamaz. Tiyatro saha-i temaşası her dakikada bir başka surete tahavvül eder bir levhadır ki onun bir tarafı boş kalsa çıplaklığı nazara çarpacağı gibi bir tarafı sanatın muktezasından ziyade dolsa bu dolgunluk dahi enzar-ı temaşayı doldurup hiçbir letafeti kalmaz.

Nasıl ki bizim mahud Özden Çerkes iki yüz top beygiri ve birkaç alay düşman askeri ile saha-i temaşayı dopdolu doldurduğu hâlde sonra aşığı sevdiğinin penceresi altından süklüm püklüm piyade geçirdiği için de o ciheti bomboş kalmıştır.

İnşallah kahraman Çerkeslerimiz birkaç dram yaparlar da Çerkeslik ile tiyatroculuk arasındaki farkı görüp bundan sonra şu yolda edecekleri bahsi bilerek ederler.

“Bu da Bir Çerkes” lahikasında esarete dair pek güzel beyan-ı efkâr ediyor. Fakat diyor ki: “Arslangöz’e başka bir suretle feda-yı can ettirilse bela-yı esaretin âsârını görmek ve işitmek ile dil-hun olanlara daha hoş görünürdü.”

Bir erkeğe metanet ve mekânetin son derecesinde bir kahramanlık ile feda-yı can ettirdik, bu kadar tarizlere duçar olduk! Ya kıza da feda-yı can ettireydik ne olurduk? Ol Çerkes kızına ki eline silah almakla bile mükellef değildir. Hatta biz “Bu da Bir Çerkes”in şu tavsiyesini görünce âdet-i Çerakiseye asıl bunun mugayeretinden dolayı biraz da istigrap eyledik.

Netice

Asıl muterizimizin yine bizim hilm ve tevazuumuzla şımartılmış bir çocuk olduğunu bilmeseydik ve bu dramımızın Çerkeslerin aplebiyeti tarafından mazhar-ı hüsn-i kabul oluşundan emin bulunmasaydık teşekküre bedel duçar olduğumuz bir haksız itirazı lüzumundan fazla haklı olarak bi’t-telakki külahları kamaları bir tarafa atarak ve oyunu Kürt veya Arap gibi diğer bir kavmiyete tahvil eyleyerek oynatırdık. Oyunda o sanat, o intizam, o tesir varken üç defaki icrasında bir teessür-i merdane ve mukaddes bir hiss-i kahramanane ile gözlerinden yaş tereşşuh ettirenleri yine bu zevk-i vicdanî ile zevk-yab etmeye muvaffak olurduk. Çünkü kibrimize hamlolunmasın ama oyun Çerkes oyunu olduğu için beğenilmiş değildir. Tiyatro sanatınca mükemmel bir dram olduğu için beğenilmiştir. Bir dram mükemmel olduktan sonra hangi kavmiyete nispet edilse yine beğenilir.

Eğer bizce Çerkeslikleri muteber olan zevattan ellisinin imzasıyla bir varaka alırsak –ki beş yüz kadarı tahsin etmişlerdi– oyunu yine tahvil ederiz. Şu kadar ki böyle varakayı almakla müşerref olmazdan evvel *Çerkes Özdenleri*’ne faik bir oyun ile tiyatroyu bahtiyar eylediklerini görmekliğimiz şarttır.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1928, 19 Teşrinisani 1884.

ÖZDEN ÇERKES

Bizim Özden Çerkes çünkü *Tarik*'in de iki sütununu doldurmuş. Hiddeti arttıkça sözü uzatıyor, hiddetli sözü çoğaldıkça, daha gülünç oluyor.

Özden cenapları, bizim oyunun âdât ve ahlâk-ı Çerakiseye mugayeretten başka Çerkesliği tahkir için bile yapılmış olduğunu iddiada şiddetini arttırdıkça, ahlâk ve âdât-ı Çerakiseye mugayerette ve kendi kavmine tahkirde ilerliyor da haberi bile olmuyor. İşte çünkü makalesine bir nazar atfedelim de bu hakikati de görelim:

Füruht-ı benat, âdât-ı Çerakisede yoktur diye bağırarak âdât-ı Çerakiseye muvafık mıdır, mugayir midir? Bu yaygarada kendisine peyrev olmadıkları için efrad-ı kavmini gayretsizlikle itham eylemek onlara tazim midir, tahkir midir?

Oyunu zadedgân-ı Çerakise kendileri beğendikleri, ikmal ettikleri, levazımını tehyie eyledikleri ve birinci defa icrasında hazır bulunduktan sonra ikinci defasında daha ziyade kalabalık olarak temaşasına müsaraa gösterdikleri ve hatta perde açılmazdan evvel çalınmak üzere bir de Çerkes marşı notası ihda buyurdular hâlde, bunların oyunu beğenmediklerini hüküm ile yalan söylemek, âdât-ı Çerakiseye ve bahusus muarızımız gibi özdenlik iddiasında bulunan bir Çerkes'in asilzadeliğine mugayir midir, muvafık mıdır? Ya oyunu beğenmedikleri hâlde “mücerred azamet-i nefsimize dokunmamak korkusuyla alçakçasına bir sükûtu ihtiyar ettiklerini” hükmeylemek; onlar hakkında hakaret midir, tazim midir?

Acayip! Biz ne büyük adammışız ki yüzlerce binlerce muteberan bizim azamet-i nefsimize dokunmamak için alçakçasına sükûtu ihtiyara mecbur olsunlar? Filhakika oyundan hoşlanmamışlarsa, ilk icrasında tiyatroyu terk edip gidemezler miydi? İkinci icra-

sında hiç iltifat etmemekle nefislerini hakarettten kurtaramazlar mıydı?

Özden cenaplarının gülünç olayım diye bu menzileye kadar tenezzül buyuracaklarını hiç ümit etmezdik. Bizi ümidimizin fevkinde eğlendirmek için güzel fedakârlık ihtiyar buyuruyorlar.

Ya, Özden cenaplarının “İnsan! İnsan ne garip mahluktur ki...” diye fûruhtuna kalkıştığı hikmetlere ne diyelim?

Evet insan! İnsan o kadar garip bir mahluktur ki hasais-i rediesinin kâffesiyle yükselmeye hem de havaî fişengi gibi birdenbire yükselmeye çalışır da ne için yükseldiğini bilemez. Evet! Ya yüksekten düşüp de kafasını kırmak veyahut derununda suzan olan, ateş-i kin ve haset ta cangâhına vasıl olunca bî-aynihi havai fişengi gibi “Pat!...” diye patlamak için yükselir.

Evet insan! İnsan o kadar acayip bir mahluktur ki kendisinin şu âlem-i fanide hiçbir hayra yaramamış ebter olduğunu görünce, mahsudlarının vücudunu kaldırayım diye bir kere ortaya atılır ve fakat kendi vücudunun kalkmaya takarrüp eylediğini görünce kaplumbağa gibi derhâl başını kabuğu içine çeker!

Özden Çerkes dramımızı tertipten maksadımız, hâlâ Çerkesliği tahkir olduğunu iddiada cinnet derecesine vararak yaygarasını ayyuka çıkarıyor. Bizde hiçbir kavmi tahkir maksadı olamazsa da bundan sonra bizden maada, bir müellif Çerkesliği tahkir etmek isterse intihap edeceği kahramanı aynıyla bizim Özden Çerkes’in kendisi olmak üzere intihap eder. Zira şüc’an-ı milletini top beygiri çaldırmak için cenge gönderen ve muteberan-ı milletini “numune-nüma-yı dümbelek” ederek “korkularından alçakcasına sükûtu ihtiyar ile tavsif eyleyen adamdan daha büyük bir numune-i rezaleti nereden bulur?

Özden’imizde bu tuhaflikların hiçbirisi bulunmasa da yalnız ulüvv-i ahlâk-ı kavmiyeti iclâl için yapılan ve bir cemaat-ı vefire tarafından öyle olmak üzere telakki edilen eseri tahkire hamledecek ve kendisiyle hem-efkâr olmayanları tahmik eyleyecek

kadar bir ke-binlikte bulunsa bu dahi yine güzel bir komedyaya
Özden'imizi kahraman ettirecek kadar güzel bir tuhaflık olurdu.

Haydi kuzum zden! Tuhaflığı biraz daha arttırınız da bari ileride
yapılacak komedyalar için daha mükemmel bir kahraman olunuz!

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1929, 20 Teşrinisani 1884.

BİZİM ÖZDEN ÇERKES'E

Bizim Özden Çerkes'e, cidden ve hakikaten bir büyük teşekkür takdimine borçlu olduk. Zira, *Çerkes Özdenleri* hakkındaki tenkidatı bitarafanın enzar-ı insafını açtırarak bu perşembe akşamı Gedikpaşa Tiyatrosunda üç dört yüz erbab-ı temaşa mevcut olduğu ve bunlardan birtakımı, Özden Çerkes ile hem-efkâr olmak istidadıyla gelmiş bulunduğu hâlde oyunu kemal-i dikkatle temaşa eyledikte Özden'imiz tarafından yaygaralarla ilan olunan hakaret ve iftiradan eser göremedikten maada, oyunda herkesin ağzından çıkan kelimeler birer ulüvv-i cenaba delalet edecek surette görülüp tahsin kılınmış ve edilen tenkidatın haksızlığına hüküm verilmiştir.

Yine tiyatroda birtakım zevat bizim Özden Çerkes'in tenkidat-ı vakiasını ne gibi bir maksat üzerine yazdığına ve kendi kim olup mahiyeti ve sergüzeşt-i ahvali neden ibaret bulunduğuna dair birçok malumat vermişlerse de biz enzar-ı ammeden ismini setr eden bir zatın teşhirini terbiyemize yediremeyeceğimiz gibi, oyunumuzu tenkitten maksadını ilan etmeye dahi ümidimizin fevkinde bir mazhariyeti kendimize mal etmiş olmak derecesinde hadsizlik göreceğimizden, o cihetlere kadar hame-ran olamayacağız.

Efkâr ve enzar-ı umumiye, hizmet-i âcizanemizi takdir ve tahsin buyurmuş olduktan sonra bizim için Özden Çerkes'imiz gibi birkaç münekkidin hiçbir hükmü olamayıp bil-farz bir hükmü olmak lazım gelse o da bizi takdir-i umumiye bir kat daha nail etmek gibi ahsen-i hüküm olmak iktiza eder. Binaenaleyh münekkidimize hulus-ı bal ile arz-ı teşekkür ederiz.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1931, 22 Teşrinisani 1884.

BİR ÇERKES, VARAKA: "TERCÜMAN-I HAKİKAT" MATBAASINA

Geçenki makaleme Mithat Efendi hazretlerinin yazdığı cevaba cevap yazmayacaktım. Fakat Bir Çerkes'in yine *Tarik*'te görülen hezeyannamesi, bir iki söz daha söylemeye beni mecbur ettiğinden müşarünileyh hazretlerinin cevaplarına ait olan şu sözlerimi dahi ilk önce söylüyorum:

Mithat Efendi hazretlerinin mütalaasından anlaşılıyor ki ufak dört noktadan başka her hususta kendisiyle müttehidiz. Birincisi, Samurkaş'ın esami-i Çerakisiyeden bulunduğunu beyan ve Şapsih kabilesinden olan enişterleri Samurkaş Hacı Ahmet'in, Samurkaş olmasını delili olarak irat buyurmalarıdır. O zatın, o ismi alması mutlaka Türklerle kesret-i ihtilattan neşet eylemiştir. Yoksa bu isim Çerkes ismi değildir; ama bu gibi eserlerde istiare-i esami meslek-i üdebaya muvafık olduğundan, burası o kadar bahis götürür bir şey değildir.

İkincisi, tashihen Samurkaş'ın redd-i izdivaçtan dolayı hücumla haklı gösterildiğini beyan eylemeleridir.

Hâlbuki biz vaktiyle mücerred bir redd-i izdivacın sebep-i makul addolunabileceğini söylemedik. Red fuzuli olursa, merdud, sevda-i intikam ile hücum edebilirse de redde sebep olan tezyif şarkısı değil mi? Tezyife Demirtaş köylülerinin hakkı ise Samurkaş'ın kendi itirafına nazaran, mevki-i harpte yayılmış olmasıyla teslim olunuyor. Bu hâlde izdivaçta redde Demirtaş'ın hakkı teslim olunmuş olmuyor mu? Bî-hakkın reddolunan bir izdivaçtan dolayı ispat-ı şecaat için hücumla salahiyet kaldı mı?

Üçüncüsü, pusu tertibi Çerkeslerin usul-i harbiyesinden biri olduğunu söylemeleridir. Bu sahih olsa bile bir dereceye kadar Avrupalıların dolusuna mukabil olan Çerkeslerin, bu gibi komşu muharebatında, pusu tertibinin mirat-ı ahlâk-ı âliye bulunan tiyatroda

gösterilmemesini bendeniz arzu ediyorum. Edeben hoş görünmeyecek ef'ali, Çerkeslerde mevcut olmasıyla, mutlaka tiyatrodta tasvir ve irae edilmelidir dersem ben de Bir Çerkes gibi olmaz mıyım?

Dördüncüsü eline silah almakla mükellef olmayan bir Çerkes kızının esirciye teslim olmayıp başka bir suretle feda-yı can ettirilmesi hakkındaki tavsiyemize beyan-ı istigrap buyurmalardır. Kemal-i ihtiramla arz ederiz ki sözümüz güzel mütalaa buyurulmamıştır. Bendeniz, silahla kendisini öldürmeliydi demedim. Yalnız başka bir suretle feda olduğunu gördükten sonra öyle bir meleğe yakışacak ve görenleri işitenleri ağlatacak diğer bir ölüm ile kahraman âşğını takip etmeliydi demekti.

Gelelim cenab-ı maarif-meab Özdenimize:

Varakasını *Tarik*'e derç olduğunu görmekle sevincinden aklını oynatmış olduğu eserinden anlaşılan bu biçare, eğer gerçekten Çerkes olaydı zürefadan birinin "Hiçbir Çerkes'in Çerkesliği muhafaza ile beraber diplomat ve hadim-i matbuat olabilmesi mümkün değildir." sözünü teyit etmiş olurdu. Hamdolsun ki iş öyle değildir. Dinleyiniz her şeyi kendisi söyleyecek.

Bu zavallı birçok sade diller, yuflar, oflar fırlattıktan sonra diyor ki "Biz Çerkesler ağlamakta" hiçbir vakit!!!

Çerkeslere ne olmuş ki ağlasınlar!

Çerkesler Mithat Efendi Hazretlerinin şimdiye kadar haklarında neşrine muvaffak oldukları âsârdan dolayı ağlamakta değil, iftihar ve müşarünileyh hazretleri ile beraber saye-i terakkiyat-vaye-i cenab-ı Şehriyari'de bir yandan yetişmekte bulunan sair üdeba-yı Çerakisenin peyderpey daha pek çok âsâr neşrine muvaffak olmalarına intizar etmektedirler.

Bulaşık dil -sade dillerine mukabil- Özden cenapları diyor ki: "Yuf ol gaddar-ı çerh-i kine-ver ki Çerkesleri çerhinin arasına alıp ezmedi!" Bu nasıl söz! Gaddar-ı çerh-i kine-ver kim oluyor ve niçin arasına kıstırıp bizi ezmeliymiş? Cenab-ı Özden kendisi isterse ezilsin biz Çerkesler hiçbir arada kısılp ezilmek istemeyiz.

Bulaşık dil Özden yine diyor ki: “Yuh bizlere ki alçakçasına bir sükûtu ihtiyar ediyoruz!” Haşa sümme haşa! Bu sade dilleri bu yuhları bu alçaklıkları yalnız kendi nefesine izafetle söylesinler. Zira bunları kabul edecek hiçbir Çerkes yoktur.

Özden cevapları diyor ki: “İnsan, insan ne garip...” Sübhanallah bu ne! Haydi bu vesileyle kendini Çerkesler idadına ithal etmek ve hüner zanneylediği saçmalarını izhar eylemek isteyen bu biçare, haşviyatından kat-ı nazar farz-ı muhal olarak esasen itirazında haklı olsun, âlem-i edebiyatta ilk defa bir Çerkes cemaatinin görülmesine vasıta olan bir eserden dolayı dünyada bu kadar telaş edecek bir Çerkes tasavvur olunabilir mi? Hani ya Çerkeslik metaneti?

Özden cevapları kendi sözlerinin galatat ve tenakuz ve iftira ile memlu olduğunu nezakete karşı yüzünü vurmadığımız için bizim sözümüzde tenakuz ve iftira aramaya cesaret ediyor.

İntihar bahsine sözümüzün sebeb-i kuvvet ve cesareti teslim olduktan sonra intiharın ihtimal-i vukuunu her edip teslim eder.

Tahsin ve takbihte kulub-ı samîin muhayyerdir. Demektir anladınız mı?

Özden cevapları JeanJacques Rousseau’yu tezyif etmek istediğini şimdi inkâr ve bize iftira-yı azv ile iftiraya ictisar ediyor.

“Muharrir Efendi, mugayir-i diyanet ve insaniyet olarak Jean Jacques Rousseau’ya takliden bu eseri tertip etti. Bu ise kat’an şayan-ı kabul değildir” diyerek Mithat Efendi Hazretlerini tezyife cüret ederse, bittabi hakîm-i müşarûnileyhi tezyif edebilmek haddi değil ya, fakat tezyif etmek istemiş olmuyor mu?

Özden cevapları “Bir özrün zevaliyle, onun vücuduyla caiz olan şey dahi zail olur” diyor. Bunu niçin söylüyor? Kim bilir?

Özden'im! O kadar mağrur olma! Hun-ı garaz ve hiddetle mele'an olan çeşmanını rişide-i hilm ve nısfet ve terbiyetle sil, gözlüğünü tak, biraz da beri bak!

Gadr, şarkının yapılmış olmasıdır. Fakat bunun da gadr olmayıp mağduren yapılmadığını yukarıda ispat eyledik. Biz onun sebebi olan cebanetten bahsediyoruz. Bu cebaneti izale için Samurkaş komşusuyla harp ediyor da yine kâfi addetmeyerek intihar eyliyor.

İşte bu muharebeyi komşusuyla edeceğine bir Rus müfrezesiyle etse de bunu da öbürü gibi kâfi addetmeyerek matlup ise intihar eylese diyoruz. Tiyatro muharriri de bu suretin siyaseten münasip olmadığını beyan ederek bihakkın bizi iskât ediyor.

Cenab-ı maarif-meab Özden Hazretleri bahsen ve mevkiein hiç münasebeti yokken bize “Aferin koca müverrih” hitab-ı garibiyle hitap ediyor.

Bundan ne demek istediğini anladınız mı? Haniya biz bir Kafkasya tarihini tertip etmek üzere meşgul değil miyiz? Bu yeni edibi cemiyetimize davet etmedik, ama böyle olduğunu bilerek değil meşguliyet-i hâzırası müsait olmaz diye. Çünkü hakikaten biz bu adamı terbiyeli bir zat zannederdik.

Davet etmediğimize şimdi memnun olduk. Niçin? Bizim cemiyetimiz şifahane değildir de onun için. Lâhikamıza dair Özden’imiz bilmem neler saçmıyor! Anlaşılmaz ki! Yalnız anlayabildiğimiz bir yeri var. Orasını zaten de bilirdik, ama söylemek istemezdik. Şimdi kendisi söyledi. “Şecaat arz ederken...” Neymiş o? Özden hazretleri Kafkasya’nın Astin denilen Kosha taifesine mensup Kunduh familyasındanmış! Acayip, bu Kosha’nın Çerkeslikte ne medhali var, orasını bizim tarih halledecek.

Hatime

İşte, muterizin her varakasında edebe muhalif elfaz istimal eylemesi ve hilaf-ı münazara olarak ismimizi tasrih etmesi hasebiyle biz de maalesef varakamızı şu zeminde tahrir eyledik. Bundan sonra ise bu makule kanun-ı münazaradan bihaber gele biraz çarh-ı kine-ver bir şahs-ı ebter ile mübahase-i edebiyede devam etmek bizim için azim bir edepsizlik olacağından bahsi kat’ ettik.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1931, 22 Teşrinsani 1884.

MÜTENEVVİA: TİYATRO TARİHİ

Mukaddime

Tiyatronun Menşe-i Tabiisi

Ebna-yı beşerin cemiyetle taayyüşe ilk başladığı, yani ilk teati-i efkâra meydan açıldığı zaman birçok ihtiyacat-ı mühimmenin mebdei olduğu gibi tiyatro dahi mebdeini bu kadar eski bir zamanda aramak lazım gelecek kadar kadimdir. Bu kıdem ise tiyatro ihtiyacı insanlar için âdeta havayic-i tabiiyeden madut olmasıyla da müstedil ve müeyyedir.

Birden ziyade adamların suret-i içtimalarına bir dikkat edelim. Bu içtima eğer bir iş görmek maksadı üzerine mebni ise o maksat üzerinde içtima edenlerin birisinde bir meziyet-i riyaset görürüz.

Maksad-ı umumi olan hizmet güya yalnız o reisin hizmetiymiş de diğer adamlar reise muavenet ediyorlarmış gibi her emri, nehyi reis verir ve diğerleri de o emirlere, o nehiylere ittiba ederler.

Acaba bu riyaset o adama hangi taraftan tevcih olunmuştur? Şüphe yok ki maksadı husule getirmek hususunda o adamın istidadı, iktidarı diğerlerine faik olduğunu cümlesi görerek bitabi onun riyaseti diğerlerinin kulubunda teessüs eylemiştir.

Eğer insanların içtimai muayyen bir iş ve mukarrer bir maksat üzerine mebni olmayıp da yine hilkat ve cibillet-i beşeriye muktezasından olan sohbet ve muvaneset için vukua gelmişse bu içtimada dahi bir adam nazar-ı dikkat ve ehemmiyetimize çarpar. Görürüz ki huzzarın kâffesi bir adamın yüzüne bakıp sözüne kulak vermekte yani adamın tasaddur ve riyasetini tab'an kabul ve teslim eylemektedir.

Tefevvuk ve tasaddur mutlaka efrad-ı saireye faik olacak bir istidattan, bir kudretten neşet eyleyeceğine göre acaba şu mu-

hasebe ve muvaneset maksadıyla vuku bulan içtimalarda halkı kendi yüzüne baktıran ve halka kendi sözünü dinleten adamın ne istidat ve iktidarı vardır ki bu tasaddura istihkakını teslim ettiriyor?

Bu istidat bu iktidar elyevm “bir mahir aktör” dediğimiz zatın sıfat-ı maharetini teşkil eden şeydir. O istidat, o iktidarın esası ne kadar tabii ise bu istidada malik olmayanların ona mağlubiyetleri, meclubiyetleri, meftuniyetleri de o kadar tabiidir.

Demek oluyor ki bir familyayı teşkil eyleyen birkaç nüfus ne zaman akd-i içtimaa lüzum görmüş veyahut bir aşireti vücuda getiren birkaç familya ne vakit birleşmişse sair havayic-i tabiiye sırasında tiyatro ihtiyacı dahi o zaman tahakkuk etmiştir. Halkın nazarını ve sem’ini kendisine celp eden zat ilk “aktör” olmuş ve hangi mesele üzerine enzar ve esma-ı halkı celp ettiyse ilk “tiyatro oyunu” da ondan ibaret bulunmuştur.

1. Tarih Nazarında Tiyatro Ne Kadar Kadimdir?

Terakkiyat-ı medeniyede milel-i sairenin pişrevi, pişvası olan Yunanîler tiyatronun terakkiyatını en mühim terakkiyat-ı ilmiyeden addetmişlerdir. Müverrihîn-i kadime-i Yunanîyenin tayin-i zaman ederek verdikleri malumattan istidlâl olunduğuna göre mükemmel ve muntazam olarak ilk tiyatro oynatılması bundan iki bin iki yüz on dokuz sene mukaddem vukua gelmiştir.

Teemmül edilirse teslim olunur ki müessesat-ı mühimme-i medeniyenin pek azı bu kadar kadim olup hatta fûnun ve hikemiyatın tedvininden daha mukaddem tiyatro sanatı teessüs eylemiştir.

Mükemmel ve muntazam surette icrası bundan 2219 sene evvel olduğunu arz eylediğimiz tiyatro oyunu, Thespis’in¹ tanzim eylediği oyundur ki usul-i tevarihe kıyasla müverrihlerin ettikleri hesaba göre trajedy suretinde tanzim edilmiş bulunan bu oyun milad-ı İsa’dan beş yüz otuz beş sene mukaddem oynanmıştır.

¹ Thespis: MÖ 6. yüzyılda yaşamış bir şairdir. (h.n.)

Lakin nazar-ı tarihte tiyatronun kıdemi yalnız bundan mı ibarettir?

Thespis'in icra ettirmiş olduğu bu trajedyâ âdetâ bugünkü tiyatro içtimaları gibi birçok halkın içtima eyledikleri bir temaşagâh-ı umumide icra olunmuştur. Bir şey bu kadar umumiyet ve mükemmeliyeti defâten kesp edemez. Demek oluyor ki Thespis'ten evvel dahi huzzarın enzar-ı ehemmiyetini bir vaka üzerine celp sureti, yani tiyatro sanatı mevcutmuş da ilk defa olmak üzere Thespis bu sanatı ikmal ederek umumiyet suretine ifrâğ eylemiştir.

2. Kadim Yunanilerin İlk Tiyatro Oyunları

Tiyatrodan maksat aslı ve esası halkın nazar-ı ibret ve intibahını bir noktaya celp etmek ve o noktada halka bir ders-i hikmet vermektir. Benî beşerin acip ve garip birçok cibilletleri meyanında bir cibilleti daha vardır ki o da kendi ebna-yı nev'inin ahvalini daima tenkit etmekten ibarettir. Bir kimsenin nik ü bed-i ahvali enzar-ı umumiye tarafından daima tenkit olunur. Güzel hâllerini halk gıpta keşane bir surette mevki-i tenkide koyarak o hâllerin kendilerinde dahi bulunmasını temenni hissiyle bahsederler. Fena hâllerini dahi bir tavr-ı ta'yibkârane ile tenkide müsaraat eyleyerek o hâllerin kendilerinden mübaadetini arzu eyleyerek bahsederler.

"Ayıp" ve "Utanmak" ve "Tefahür" gibi birçok hükümler işte insan evladının bu cibillet-i münekkidanesinden neşet eylemiş olduğu gibi fassallık, nemmamlık, zemmamlık meddahlık gibi şeyler dahi hep bu cibilletin netayic-i mukteziyesinden ibaret bulunmuştur.

Beğenilmeyecek şeyler tiyatro suretinde bir adamın piş-gâh-ı nazar-ı intibahında tecessüm ettirilirse onu nazar-ı ibretle temaşa edenler kendilerini zikrolunan ahval-i ma'yubeden tebriyeye gayret ederler. Kezalik beğenilecek şeyler o nazar-gâh-ı itibara vaz' olunursa temaşa eyleyenler işbu ahval-i memduhanın kendilerinde dahi bulunmasını arzu ile imtisale çalışırlar.

İşte Kadim Yunanîler bu hakikat-ı bedihiyeyi nazar-ı dikkate alarak halka verecekleri ders-i edebi dahi kendi mabutlarından “Bacchus” denilen mabut yüzünden vermeyi tensip etmişlerdir.

Bacchus şarap ve sekr rabbidir ki yapılan heykellerinde mest suretinde tasvir olunur. Başına bir sargı bağlanmış gösterilir ki sarhoşluktan hâsıl olan baş ağrısına müptela olduğuna delalet eyler. Def-i humar için ilaç olduğu hükmedilen bazı nebatat dahi Bacchus’e nispet olunur ki sarhoşluğun bilahare ilaca ihtiyaç gösterecek bir dert olduğunu ifham eyler.

Erbab-ı muhayyile-i Yunanî’ye meyanında Bacchus mabudu en ziyade sergüzeşt sahibi bir mabuttur. Bu mabuda o kadar vukuat isnat olunur ki bunların birçoğu da yekdiğerine mütenakızdırlar. Bunca vukuat-ı mütezaddenin yalnız bir şahısta içtimai kabil olamayacağından bazı müdekkikîn-i kudema Bacchus’ü üçe ve bazıları beşe kadar vardırırmışlarsa da vukuatın gerek çokluğu ve gerek tenakuzu hep bela-yı işretten geleceğine göre Bacchus’e ne kadar vukuat isnat edilse istiksar olunmamak lazım gelir.

Bacchus’e isnat olunan vukuatın birtakımı gülünçtür ki bu misillü ahval her zamanın âdî bekrilerinde dahi nadir olmaz. Yine her zamanın âdî bekrilerinde dahi nadir olmadığı üzere Bacchus’ün birtakım vukuatı da pek acıklı şeylerdir.

İmdi Bacchus mabudunun yortusu günlerinde Yunanîler umumi içtimalar akdeyledikçe mabud-ı merkumun gerek gülünç gerek acıklı vukuatı üzerine komedyaya veyahut trajedyaya suretinde oyunlar tertip ederler ve bunların icrasını güya mabut hakkında perestîş suretinde bir tazim sayarlardı ki asıl maksat halkın bir mabut hakkında nazar-ı itibarını açarak onun nik ü bed-i ahvali nasıl tahsin veya takbih olunmak lazım geliyorsa kendilerinin de nik ü bed hâlleri öyle tahsin veya takbih olunacağını yani cihana gülünç bir maskara olmak ile cihanın memduhu bir merd-i salih olmak hep insanın kendi elinde bulunduğunu gösterirlerdi.

İşte asıl Bacchus yortularında mabud-ı merkumun teşhir-i ahvalinden ibaret olan ilk tiyatro oyunlarını muahharen Yunanliler daha ziyade tamim ederek tiyatro sanatını tevsi eylemişlerdir.

3. Yunanilerin İlk Tiyatrohaneleri

Yunanlilerin ilk tiyatro haneleri zamanımızda bayram günlerinde yapılan cambazhaneler gibi bir suret-i muvakkatada ahşaptan yapılırdı. Bacchus yortusu takarrüp edince tiyatrohanelerin binasına şürû olunup yortu günleri geçtikten sonra yine hedm olunurlardı.

İşbu ahşap tiyatrohaneler bir şekl-i müstedirde bina edilirdi ki üzerleri örtülü olmayıp yalnız erbab-ı temaşanın oturmaları için yekdiğerinden daha yüksek peykelerden ibaret olmak üzere bina edilirdi. Ancak peykeler on on beş kat yapıldıklarından irtifaları dahi artıp tiyatroya haricen bakıldıkda azim üstüvane şekli gösterirdi.

Thespis'ten sonra trajedyacılıkta şöhret alan Eshilos,² milattan beş yüz sene evvel oyunlarını henüz bu ahşap tiyatrohanelerde icra ettirirdi. Ancak bir defasında tiyatrohane yıkılmış ve halk bu hâlden teşe'üm etmiş olmasıyla kârgir tiyatrohaneler binasına lüzum görülmüştür.

İlk kârgir tiyatro binasına en evvel Atinalılar mübaşeret etmişlerse de başladıkları binayı hemen en sonra onlar bitirmişlerdir. Zira bu bina milattan üç yüz kırk sene mukaddeminde ancak bitirilebilerek hâlbuki ondan evvel Yunanistan'ın sair taraflarıyla Sicilya'da ve Anadolu'da dahi kârgir tiyatrolar vücuda gelmiştir.

Bazı müverrihlerin ifadelerine göre Atina tiyatrosu her ne kadar pek geç itmam olunmuşsa da tamamıyla ikmal edilememiş olduğu müddet zarfında yani birçok seneler bunda yine büyük büyük oyunlar verilmiştir.

2 Eshilos: MÖ 525-456 yılları arasında yaşamış Antik Yunan oyun yazarıdır. Tragedyaya asıl şeklini veren kişidir. (h.n.)

Yunanlıların tiyatroya ne kadar rağbet eylediklerini muvazeneye medar olmak için işbu ilk tiyatrohanelerin derece-i vüsatlerini nazar-ı dikkate almalıdır.

Bunların harabeleri hâlâ mevcut olup Argos'ta görülen harabenin kutru yüz otuz yedi ve Efes'te görülenin kutru yüz seksen iki metredir ki bu kadar cesim bir bina şimdilerde ancak kale suretinde yapılabilir.

Atina'daki tiyatrohane elli bin adam istiabına kâfi olup bunun nasıl hıncahınç dolduğunu ileride kısm-ı mahsusunda dahi izah edileceği üzere gündüzleri oynanacak olan bir oyun için erbab-ı temaşanın daha geceden tiyatroya giderek yer tutmaya sa'y etmelerinden istidlâl eleyebiliriz.

4. Kadim Tiyatroların Biçimi

Yunanlıların kârgir olarak inşa eyledikleri tiyatrolar nısf daire kutruna muvazi bir mustatil ilavesinden husule gelecek şekilde bina olunurlardı. Bu resimde bina olunan tiyatro başlıca üç kısma münkasımdı ki birincisi erbab-ı temaşanın oturacakları taraf ve ikincisi oyuncuların oynayacakları yer yani sena ve üçüncüsü dahi müzikanın bulunacağı mahaldi. Bunlardan birincisi tiyatronun en yüksek kısmı olup nısf daire dâhilindeki mahaldi. Üçüncüsü buna mukabil olan mustatil olup ikincisi yani müzika mahalli dahi bu ikisinin arasındaki yerdi.

Seyircilerin nısf daire şeklinde olan mahalli azim taş merdivenler gibi fakat her kademesi geniş bir set olmak üzere kademe kademe ve yekdiğerinden yüksek birçok setlere münkasım olup bu setlerin orta yerinde bulunan diğeri birisi ötekilerin iki üç misli daha geniş olurdu ki bu dahi "koridor" denilen mermerlik hizmetini görür ve fakat tiyatronun pek kalabalık olduğu günler bunun üzerinde dahi seyirciler oturabilirdi.

Tarif olunan setler her ne kadar tiyatronun nısf dairesinden ibaret bulunan şekline mütenasip olarak birçok ve birbiri içine girmiş mütehidü'l-merkez nısf daireler vücuda getirirse de en

aşağıki setten en yukarıki sete kadar çıkılmak üzere birtakım da merdivenler bulunurdu ki bu merdivenler mesela beş tane ise setleri altışar kavse taksim etmiş olurlardı.

Koridorun üst tarafındaki ilk setin önü cüzice mürtefi bir duvar olup bu duvar üzerine madenden mamul birçok küpler dizilirdi. Bundan maksat müzikanın ve oyuncuların sedalarını aks ile çoğaltmak ve seda ile tiyatronun içini doldurmaktır.

Setlerin en yukarısı cümlesinden daha geniş bir set olup merdivenler hep bu derece-i kusvaya vasil olurlardı ki zikr olunan son set artık diğer merdiven veyahut diğer set ile münkasım olmadığından şimdiki tiyatroların “paradis” dedikleri üst katları gibi boylu boyuna açık bir nısf daire şeklinde meydan gösterirdi.

Heyet-i umumiyesi bundan ibaret olan heyet-i azim ekseriya bir bayır eteğine yapılarak mevki kayalıksa tarif olunan kademeler ve setler dahi kâmilten yerli kaya içinden oyulmak suretiyle vücuda getirilirdi.

Seyircilerin mahall-i ikametleri olan setlerin altında yine nısf daire şeklinde bir açık yer kalır ki bizim şimdiki tiyatroların “parter” denilen asıl salonu makamına kaim olup bu yer kadim tiyatrolarda müzikacılara tahsis olunurdu. Müzika mahalli en aşağıdaki setten biraz daha alçak olurdu.

Yunan-ı kadim tiyatrolarının Bacchus mabuduna ait olmaları hasebiyle müzika mahallinin de orta yerinde mabud-ı mezkûr namına bir autel, yani mihrap vazolunurdu.

Çalgı mahalli ile asıl oyuncular mahalli arasında enlice ve uzun bir yer daha bulunup burası hep bir ağızdan şarkı çağırarak olan korolara mahsus olduğundan mahall-i mezkûra tiyatronun iki cenahında mevcut olan mahsus medhallerden girilirdi.

Asıl oyuncular mahalli olan sena şimdiki saha-i temaşalar gibi müzika mahallinden biraz yüksecek ve fakat şimdiki senalardan biraz daha dar ve küçük yapılırdı. Sena ile hanendeler mahalli

arasında iki baştan birer merdiven bulunup bunlarsa oyuncuların şarkı okuyacakları zaman müzikaya daha karip olmak üzere aşağıya inmelerine ve lakırdı söyleyip evza ve harekâtla hüneler göstercekleri zaman sena üzerine çıkmalarına hizmet eylerdi.

5. Yunanilerin Teçhizatınca Şarkıları

Tiyatro sanayiince en ziyade ehemmiyet verilecek olan sanat saha-i temaşayı teçhiz sanatıdır. Her oyunda saha-i temaşa nasıl bir manzara irae etmek lazımsa o manzarayı teşkil edebilmek bugün dahi tiyatrolarca en büyük külfetlerden addolunur.

Yunanlıların bu sanatta o dereceye varmış oldukları hakkında eğerçi o zamandan kalma bir eser yoksa da o zaman tanzim olunan tiyatro oyunları henüz kudema-yı Yunanlıye'nin âsâr-ı mahfuzası meyanında mevcut olup bu oyunları elyevm icra etmek lazım gelirse ne yolda sena teçhizatına lüzum gösterileceği nazar-ı dikkate alınınca Yunanlıların bir aralık teçhizat sanatında pek ileriye varmış oldukları görülür.

Tiyatronun esası Bacchus mabudunun ahvali üzerine müesses olmak zaten Olemp Dağı ve sema gibi birçok güç manzaralara lüzum göstereceğinden maada muahharen oyunların zeminleri daha ziyade tevessü edince sena teçhizatı da daha ileriye gitmiştir. Mesela yerden semaya uruç gibi şeyler gösterilmiştir ki bunlar hakikaten mükellef makineler lüzum gösterir teçhizattandır.

Hele meşhur Sofokles³ zamanına karip bir zamanda resim sanatı Yunanistan'da pek ziyade ilerleyerek tiyatro senalarını teçhiz eyleyen resimlerde fenn-i menazıra da riayet edildiği mertebeye tahakkuka varmıştır.

³ Sofokles: MÖ 495-406 yılları arasında yaşamış. Antik Yunan'in Eshilos ve Euripides ile beraber üç büyük tragedya yazarlarından biridir. (h.n.)

6. Romalıların Tiyatroca Terakkiyatı

Tiyatro hususunda Romalılar tamamıyla Yunanîleri taklit etmişlerdir. Onların dahi ilk tiyatroları ahşaptan olup oyunlar oynanarak lüzumu kalmadıktan sonra hedm olunurlardı.

Miladın ikinci asır mukaddeminde taştan bir tiyatro binasına mübaşeret olundukta konsüllerden Sipyon Nasika Kurkülüm nam zat tiyatro için o kadar külfeti çok görerek milattan yüz elli beş sene mukaddemine kadar bu bina hayli yükselmişken hedmine senato tarafından emir istihsal etmiştir.

Maahaza merkurum konsülün şu uygunsuzluğu tiyatroyu yine terakkisinden men edememiştir. Zira tiyatrolar her ne kadar ahşaptan bina edilmekte devam olunmuşsa da evvelkiler gibi baraka suretinde kalmayarak mermer veyahut altın yaldızlı ağaç sütunlar ile tezyin edilmek derecesinde külfetli binalar vücuda gelmiştir.

Roma'da ilk kârgir tiyatro milattan elli beş sene evvel Büyük Pompey⁴ tarafından bina edilmiştir. Evvelki ahşap tiyatrolar meyânında seksen bin adam istiabına kâfi olanları varken bu kârgir tiyatro kırk bin kişi istiap edebilecek bir cesamette yapılmıştı.

Augustus⁵ zamanında Roma'da yeniden iki tiyatro bina edilmiştir ki ziynet ve nefaseti ebniye-i sairenin kâffesine faikti. Bu tiyatroların kâffesi için Yunan tiyatrohaneleri misal ittihaz olunarak pek cüzi tadilatla bina edildiklerinden burada onların dahi tarifiyle tatvil-i makale hacet görmüyoruz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1930-1934, 21-26 Teşrinisani 1884.

⁴ Milattan önce 106-48 yılları arasında yaşamış olan Romalı politikacı Gnaeus Pompelus Magnus. (h.n.)

⁵ Augustus: MÖ 63-MS 14 yılları arasında yaşamış, Roma İmparatorluğu'nun kurucusu. (h.n.)

MU HABERE

“Mim. Lam.” imzalı mektub-ı hususi sahibine:

Serseri Yahudi serlevhalı romanın tashihi gazetemiz umumi-i tahririyesine nezaret eden Ahmet Mithat Efendi tarafından hiçbir zaman deruhte edilmemiş ve bu tashih maddesinin gazetelerle ilan olunduğu dahi tahattur edilememekte bulunmuştur. Bundan sonraki kısmının Ahmet Mithat Efendi tarafından tashih edilmesi için iki mani vardır: Birisi bir hikâyenin yarısı başka şivede yazılırsa hiç letafeti olamayacağı ve diğeri mezkûr roman mütercimi Tevfik Efendinin kendi tercümesini başka bir muharrire tashih ettirmek ihtiyacında hiçbir zaman bulunmayacağı kaziyeleridir.

Sualinize cevap ve teveccühünüze i'tizar olarak şu sözler kâfidir zannederiz.

Yazılan şeyleri yalnız bir edip anlayıp da bir hamal anlayamayacak kadar muğlak yazmak ile bir de hamalın da anlayabileceği kadar sade yazmak hakkındaki bahis cevaba muhtaç bir şey değilse de mücerred bir ilave-i fikir olmak üzere denilir ki:

Üdebanın bizim yazdığımız şeyleri okuyup istifadeye ihtiyaçları vardır?

Yazılarımızı hamalların da anlayabilmesinde iki suret görülür. Birisi hamallarımızın veyahut o menzilede bulunan halkımızın dahi muharreratımızı anlayabilecek kadar terakki etmiş olmaları ve diğeri yazılarımızın hamallar veya o menziledeki adamlar tarafından bile anlaşılacak kadar sadeleşmiş bulunmaları suretleridir.

Bu iki suretten hangisi “vâki” addedilirse edilsin zımnından bahtiyarlığımız tahakkuk eder.

Daha arz edilecek bir şey kaldıysa o da hakkımızda gösterilen teveccühat-ı âlicenabaneye arzı lazım gelen teşekkür ve mahmidetten ibaret olup bu teveccüh-i âlinin badema dahi bekası temenni olunur.

(İmzasız), *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 1938, 1 Kânunuevvel 1884.

MİM. TEVFIK, BEYAN-I HAKİKAT

“Mim. Lam.” imzalı mektub-ı hususi sahibine, “Muhabere” unvanıyla başmuharririmiz tarafından verilen cevabı dün akşam prova tashihlerini icra ederken okudum.

Büsbütün hususi olması lazım gelen bu mektubu görecektense kadar mahrem olmadığımından “Mim. Lam.” hurufuyla setr-i isim eden zatın bir vakitten beri neşretmekte olduğum *Serseri Yahudi* romanının tarz-ı tahrir ve tercümesi hakkında ne yolda idare-i lisan etmiş olduğuna kesb-i vukuf etmek bence kabil olamadı. Ancak baş muharririmiz tarafından verilmiş olan cevaba nazaran sahib-i mektubun mezkûr romanın tarz-ı tahrir ve tercümesini muğlak bulduğu ve bunun lüzum-ı tashihini hisseylediği anlaşılmış ve binaenaleyh bu bapta beyan-ı hakikat zımında bir iki söz söylemeye mecburiyet elvermiştir.

Tercüme ile iştilal edenler için iki tarik-i tercüme vardır ki bunlardan birisi herhangi lisanda olursa olsun yazılmış bulunan bir maddenin hülasa-i müeddasına kesb-i vukuf edip badehu bunu tercüme edeceği lisanın şive-i ifadesine göre yazmaktan ibaret olup bu hâlde madde-i mezkûrenin yalnız mezayası tercüme edilmiş, elfazının tercümesine itibar gösterilmemiş sayılır. İkinci suret-i tercüme ise kelime-be-kelime birşey olup bu suretle hem elfazın mümkün mertebe tercümesine ve hem de mezayanın da nakline çalışılır. İşte *Serseri Yahudi* bu ikinci surete tevfiқан tercüme olunmaktadır.

Bir lisandan meal alarak tercüme olunacak lisanın tam şivesine göre re’sen bir şey vücuda getirmek ile lafzen ve manen bir şeyi tercüme etmek arasında büyük bir fark ve tefavüt bulunacağı erbabına malumdur.

Başmuharririmiz tarafından verilen cevaba nazaran tercüme etmekte olduğum romanın muğlaklığından şikâyet etmekte

olan zat suret-i şikâyetine göre Fransız lisanına aşina olmayıp Fransa hikâye-nüvisanından mezkûr romanı tasvir eden Eugène Sue'nün¹ bu yolda hikâyelerini okumamış olduğu anlaşılıyor. Eugène Sue'nün Fransa muharrirleri meyanında gayet muğlak lisan kullanmak ile iştiharı vardır. Romanlarında ahlâka, hissiyat-ı kalbiyeye müteallik ahval-i dakikayı tasvir hususunda mütalaat-ı amikaya girişen ve mahal ve mekân, âsâr-ı sanatkârane vesairinin tarifatında pek ziyade iltizam-ı itina etmek mutadî olan muharrir-i mumaileyhin âsârını bilhassa lisanımıza tercüme etmek ne kadar müşkül bir şey olduğunu lisan-aşına olanlar teslim ederler zannındayım. Mesela bir kuyumcunun mahsul-i dest-i mahareti olan bir çift altın şamdanın üzerindeki çiçekleri, tezyinat-ı saireyi o kadar mültezimane tarif eyler ki yalnız bu şamdana müteallik olan tarifatını lisanımıza tercüme edecek bir adam kuyumcu olsa dahi tarifatının lisanımızda mukabillerini bulup yazmakta duçar-ı suubet olur. *Serseri Yahudi* romanında bu gibi tarifat nadir değildir.

Eğer romanın aslını değil bir hülasasını lisanımıza nakil ve tercüme etmek niyetinde bulunsaydım bizim nazarımızda muakkad görüleceği bedihî bulunan bu gibi yerleri hep geçivererek meydana mezkûr romanın bir hülasasını çıkarabilirdim. O hâlde belki de "Mim. Lam." imzasını istimal eden zatın dahi efkârına mutabık surette meydana bir şey çıkmış olursa da tercüme sayılmazdı.

Bu romanı lisanımıza ilk defa tercümeye kalkışan bendeniz değil, Hatta bendeniz daha mektepte yken birçok adamlar bunun tercümesine ibtidar etmiş ve fakat bir iki cüz neşredince tatile mecbur olmuş olduğu elbette erbab-ı mütalaanın malumlarıdır. Benden evvelki mütercimlerin şu yolda muvaffakiyetsizlikleri iki sebebe mahmul olabilir ki onun birisi romanın cesameti ve diğeri dahi zemin-i ifadesinin menaatıdır. Bendeniz romanın tab'ınca mazhar olduğum bir suhulete istinat ile bu cesamet-

1 Eugène Sue: 1804-1857 yılları arasında yaşayan Fransız romancı. (h.n.)

ten ürkmedim. Zemin-i ifadesindeki menaat filhakika pek ız-tırap-engiz ve hatta itiraf ederim ki bir mütercimi usandıracak hâlde ise de mütercim-i hakir nasılsa bir saika-yı hevesle bu bapta dahi duçar-ı fütur olmayarak şimdiye kadar romanın üçte ikisinden ziyadesini tercümeyle muvaffak olmuş ve bir iki aya kadar kusur-ı tercümeyle de ikmal etmek azminde bulunmuştur. Fransız lisanına aşına bulunanlar *Monte Cristo* müellifi Alexandre Dumas[Pére] ile *Serseri Yahudi* müellifi Eugène Sue'nün tarz-ı tahrir ve ifadelerinde ne kadar fark-ı külli bulunduğunu ve Eugène Sue'nün âsârından istihrac-ı meal ve mana ederek lisanımıza tercüme eylemek ne rütbe suubetli olduğunu takdir edebileceklerinden *Serseri Yahudi*'nin muğlak olduğu beyanıyla bir gazete başmuharririne müracata lüzum görmezler zannın-dayım.

Bir de temeddühü müntic olmayacak olsaydı da mezkûr romanın tercümesi gibi azim bir işi ne rütbe büyük meşguliyetler arasında deruhde etmiş ve hamd olsun bu dereceye kadar nasıl muvaffak olmuş olduğumu dermeyeran edebilseydim o hâlde sahib-i mektup dahi mezkûr roman hakkında velev hayırhahane olsun öyle bir sual iradına kalkışmayı muvafık-ı şime-i insaf bulamayacaktı.

“SERSERİ YAHUDİ”NİN TERCÜMESİ

Heyet-i tahririyemiz azasından Tevfik Efendi “Mim. Lam.” imzalı varaka sahibine dünkü nüshamızda birtakım izahat veriyor.

Arkadaşımız Tevfik Efendi hizmet-i tahririyesinde bulunduğu gazeteye imzası altında olarak bir bent yazıp izahat vermekte muhtar olduğu gibi verdiği izahatta haklı olduğunu da teslim ederiz. Ancak kendisinin dahi itiraf eylediği veçhile “Mim. Lam.” imzalı varaka manzuru olmaksızın izahata girişmiş olduğundan sahib-i varaka hakkında bazı zanlarda bulunarak âdeta zulüm etmiştir.

Muğlak veyahut açık yazmak meselesine dair sahib-i varakanın serd eylediği efkâr ile gazetemizin baş muharriri tarafından edilen mukabele asla *Serseri Yahudi*’den dolayı değildi. Arkadaşımız kendi izahatını yazmazdan evvel başmuharririnden bir istizah etmiş olsaydı belki o kadar tafsilat metaibinden kalemını muhafaza edebilirdi.

Herhâlde *Serseri Yahudi*’yi tercümeyle himmetinden dolayı arkadaşımız Tevfik Efendi şayan-ı teşekkürdürler. Eğer bundan sonra edecekleri tercümede yine kendi beyan eyledikleri usul-i tercümenin birinci cihetine de biraz riayet edecek olurlarsa tercümeleri daha ziyade Osmanlılaşacağından karilerince dahi daha tatlı mütalaa olunabilir.

Roman yollu yazılan âsârda tercüme-i ayniye katiyen la-büd olduğunu pek çok kimselere teslim ettiremezler. Hele kuyumculuk vesaire sanayi ve fûnun üzerine edilen tafsilatta bizce menus olmayan ıstılahatı da aynen nakletmeye çalışmak karieleri ve onlardan ziyade karieleri sıkırmaz mı?

İşte bu noktaya dikkat ederlerse arkadaşımız hakikaten en muvaffak bir tercüman olurlar.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1940, 3 Kânunuevvel 1884.

ŞİİR VE HİKMET

Şeyhimizin evrakını karıştırırken elime nim-fersude bir kâğıt geçti.

Şeyhimiz kim? Evrakı nasıl evrak? Ben ne had ile şeyhimizin evrakını karıştırabiliyorum? Elime geçen nim-fersude kâğıt nedir?

Aman yarabbi? İnsan ağzını bile açmamalı. Zira bir lakırdı söyleyecek olsa işte böyle kendi kendisine üç dört sual davet eyliyor.

Fakat bu cihanda lâ-ya'kilûn gibi âmâ ve asam ve ebkem bulunmak dahi hayattan mı sayılır? Binaenaleyh ilk sözü söylemiş olduğumdan dolayı nefsimi tazir edeceğime o ilk sözüm ile davet eylediğim suallere cevap vereyim ki erbab-ı cehtten sayılabileyim!

“Şeyhimiz” Ali Vafî-i Küfevî'dir. Yalnız bu ismi dermeyeranla ilk suale cevab-ı kâfi ve şafi vermiş olabilirim.

“Evrakı” *Tercüman-ı Hakikat* gazetesihanesince deruhte buyurmuş oldukları hizmet-i aliyeye taalluk eyleyen evraktır. İkinci sual için bu cevap sükût-ı sahih hâsıl edemez. İlâveten derim ki şeyhimiz öyle post çürütmüş ten-perverandan olmayıp “İnsan için mahsul-i sa'yden başka nasip yoktur” hikmet-i şer'iyesinin bî-hakkın riayetkârı bir sahib-i mesaidir. Muhabbetullahı tarik-i meşru-ı kespde dahi arar. Kesbi de işte cihanın gördüğü veçhile dad ü sited-i edebiyattan ibarettir ki bu ticaretin en zengin biza-adarlarından olduğu bazar-ı edebiyata her gün bir renk ve suret-i digerde arz eylediği kâlâ-yı giran-kıymet-i irfanıyla istidlâl olunur.

Şeyhimizin evrakını karıştırmak ciddi hizmetlerine alâ-kadrü'l-istitaa muavenet borcundan neşet eyler. Defaatle tashihten sonra dahi birtakımı manası istihraç olunamayacak kadar yanlış kalan prova tashihlerini olsun icra edivermek şeyhimizi velev birkaç dakikacık daha az yoracak bir muavenet sayılmaz mı?

Şimdi cevap sırası elime geçen nim-fersude kâğıdın ne olduğu kaziyesine geldi. Öyle değil mi? Asıl matlup da budur.

*

O nim-fersude kâğıt üzerinde yarısı kurşun kalemle ve yarısı kırmızı mürekkeple yazılmış birkaç beyit gördüm. Gazel desem matlaı yok.

Yazı şeyhin yazısı ise de bazı kere gönderilen âsârı tashih yollu kalemden geçirdikleri vâki olduğundan bunun da öyle bir şey olup olmadığını anlamak için imzayı görmek üzere son beyite bir göz gezdirdim. Son beyitte imzaya benzer bir şey görülmeyip fakat şiir hakkında eski bir mütalaamı bana ihtar eyleyecek bir mana görünce ilk beyitten bed' ile kâğıdı[n] havi olduğu dört beytin dördünü de okudum ki şunlardılar:

Beni irşada ey şeyh-i keramet-pîşe kalkışma
Hakikat-bîn olan ehl-i dili ıdlal kâbil mi?

Rakibin eylesem de şimdilik te'dîbini imhal
Ceza-yı müstahakkın eylemek ihmal kâbil mi?

Yürüt efkârını sen ta'n-ı düşmenden hazer etme
Rızasın herkesin âlemde istihsal kâbil mi?

Hayalâta kapılmaz ders alanlar fenn-i hikmetten
Hikem-amuz-ı dehri şi'r ile işgal kâbil mi?

Şu dört beyti bir kere okuduktan sonra birer kere daha okumaya mecbur oldum. İkinci okuyuş artık bir şiir okumaya benzemi-yordu. Hikemiyattan bir şey okuyorum gibi okumaktaydım. Üçüncüsünde zihnim bazı tatbikat icrasına başladı. Dördüncü okuyuşta beyitler kadar tatbikat-ı zihniyemi de beğendiğimden yazmaya karar verdim.

*

Dedim ki: Kerameti kendisine pîşe ve keramet-fürûşlukla cer'-i menafii endişe edinmiş olan bir mürşid-i sahte-vakar, bir şeyh-i hud'akâr, hakikat-bîn olan ehl-i dili irşada kalkışırsa bu hâl hakikaten bir irşad değil bir ıdlâl yerine kaim olur. Zira dünya ve

ahirette medar-ı fevz ve necatımız olan Kuran-ı Ekrem-i pür-hikemenzar-ı dikkatimizi dağların keyfiyet-i irtifasına, denizlerin vüsatine, hayvanatın maişetine, eflakin vaz'ına, ecramın devr ü hareketine sevkle hakikat-i azami olan vahdaniyet-i samedaniye ve kudret-i bî-nihaye-i Rabbaniyeye bizi irşat eylemekte olup ulûm-ı zahiriyyeden ulûm-ı batıniyyeden hiçbir behresi olmayan ve cihanda varı:

Sufiyanın nesi var dâm-ı riyadan gayrı
"Riș ü destar ile tesbih ü âsâdan gayrı"

Suretinden ibaret bulunan keramet-pîşeler ise kendi nazar-ı hayretlerini celp etmeyen safha-yı tabiat üzerine bizim enzar-ı velehimizi hiç celp edemezler. Binaenaleyh "Beni irşada ey şeyh-i keramet-pîşe kalkışma. Hakikat-bîn olan ehl-i dili idlâl kabil mi?" beyt-i ra'nası irşad-ı âleme muktedirim zannedenlere öyle güzel bir irşattır ki âleme karşı mürşit geçineceklerine bu beyite karşı muhtac-ı irşat olduklarını itiraf eyleseler hakikaten ispat-ı rüş etmiş olurlar.

*

Rakibin tedibini muvakkaten ihmal ederek hâlbuki onun ceza-yı müstehakını ihmal kabil olmadığını hüküm ile cenab-ı şeyh mahza adaletullahı tasvir buyuruyorlar. Zira bir rakibin ceza-yı müstahakkını ihmal etmemek için kâm-ı intikamla kin tutmak lazım gelip insan-ı kâmil için ise bu kindarlık baid olacağını yine şeyhimiz müridanına pend ederler.

İyiliğe fenalık etmek insaniyeti melanet derekesine indirmek olup iyiliğe iyilik fenalığa fenalık mukabele-i bi'l-misil ve hakk-ı kısas olmakla şan-ı insaniyete muvafık düşer ise de fenalığa bile iyilikle mukabele eylemek beşeriyeti melekîyet derecesine isâl demek olacağı hakikatine vasil olmuş bulunan ehl-i dil lezzet-i intikamı zillet ve nimet-i sarı nikmet diye telakki ederler.

Ama beni-nev'inden gördüğü fenalıkların hakk-ı intikamını can u dilden helal etmeyip de intikam-ı Rabbanî'nin de teahhuru

üzerine haşa-sümme-haşa adalet-i ilahiyeden ıstıbah derecesinde iğva-yı vesvası galebe edecek olursa işte o zaman “Rakibin eylesem de şimdilik te’dibini imhal /Ceza-yı müstahakkkın eylemek ihmal kabil mi?” beyitini niyaz-gâh-ı mazlumın olan semt-i semadan gelir bir tebşir gibi telakki eylemek insanı ol iğvadan halas eyler.

*

Dedim ki:

Ta’n-ı düşmandan hazer edilip de neşr-i efkârdan imtina ne yazık bir şey olur ki bu ihtiraz bir kere vâki olursa adunun gayreti artmasına bir suret-i makûsede mütenasiben sahib-i fikrin cüreti eksilerek artık meydan yalnız mani-yi terakki olan hodgâmana kalır. Ta’n-ı düşmandan edilecek hazer tevazuen ve hilmen bile olsa şan-ı terakkinin azva-yı lem’a-paşından kamaşan uyûn-ı a’daya kuvvet ve kulubuna cüret vereceğinden bu hilm bu tevazu dahi terakki namına ayn-ı hayattır.

Hele ta’n-ı adudan edilecek ihtiraz âlemde herkesin rızasını istihsal ümid-i muhaline mebni olursa fenalık daha ziyade büyümüş olur. Hatta cihanda herkesin rızasını umumen tahsil etmiş bir adam farz olunursa onun bir iyi adam olabileceğini tasavvura hiç imkân görülemez. Tabayi-i beşer esasen mütehalif olduğundan bu tabayi-i mütehalife erbabının kâffesine kendisini beğendirmiş olan adam mutlaka ikiyüzlü ve daha doğrusu bin yüzlü olarak şurada surh dediğine burada beyaz demekle ve herkesin tab’ına hoş gelecek bir müdahene ile tabayi-yi umumiye-i beşeriyeyi aldatarak kendisine celp etmiş olur.

Binaenaleyh “Rızasın herkesin âlemde istihsal kâbil mi?” mısraı yalnız kafiye cihetiyle teahhur etmiş olarak yoksa hükmen evvel-be-evvel insan için rıza-yı umumiye-i istihsal ne lazım ve ne de mümkün olmadığını nazar-ı dikkate alarak badehu “Yürüt efkârını sen ta’n-ı düşmenden hazer etme” mısraı dahi hem delili, bürhanı hem hüküm ve emri şamil bir nüsha-yı mükemmele olarak telakki olunur.

Dedim ki:

Gözlerine nur-ı hikmetle revnak ve zihinlerine feyz-i hikmetle küşayış gelmiş olanların hayalata kapılmayacaklarını dermeyen buyurmaları yalnız bir ihbar değil bir de tembihtir. Cenab-ı feyz-meab-ı mürşidanelerinin şiiri de hikem-amuz-ı dehri işgal edemeyecek olan veyahut işgal etmemesi lazım gelen hayalata kametlerinde de nazar vardır.

Şiir eğer hikmet olursa hikem-amuz-ı dehrin o da mabihi'l-iştigali olur. Hikmet olmazsa lehv ve lu'b menzilesinde kalıp hikmetperest olanların nim-nigâhlarına bile mazhar olamaz. Bir hakîmin velev talihi küşade, bahtı uygun olsun velev ki talihi kapalı ve kalbi mahzun bulunsun hiçbir vakitte:

“Aman saki bana hiç durma mey sun” demez. Denildiğini dahi istemez. Denilse de beğenmez. Ama şeyhimizin şu dört beyiti gibi mahz-ı hikmet olan âsâr öyle âsâr-ı şiiriyeden değil bedihiyat-ı hikemiyeden olmakla bunları söylemek değil söylememek yazık olur.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1950, 15 Kânunuevvel 1884.

“LÜ'LÜ-İ ASFER”, MÜELLİFİ GEORGE PRADEL, İFADE-İ MÜTERCİM

Tercümesine başladığım işbu roman, âsâr-ı cedidedendir. *Far de Bosfor* gazetesi bu hikâyeyi tefrika kısmına derç etmeye başlayarak bütün karilerini o kadar memnun etmiştir ki vuku bulan iltimaslar üzerine en çok günler iki sayfasının tefrika hanesine bu romandan derce mecbur olmuştur.

Hikâyenin lisanımıza tercümesiyle *Tercüman-ı Hakikat*'e tefrika olarak derci, en ciddi zevk-aşınayandan birçok zevatın iltimasları üzerine vuku buluyor.

Vakanın birçok cihat-ı garibesi Hint'te Mecusîler meyanında cereyan edip birçok cihetleri de Avrupa'nın en kibar âlemlerinde güzar etmekte bulunduğundan hem garip, hem latif olan bu romana cami-i ahval-i maşrûkîn denilse sezadır.

Hikâyede münasebet aldıkça birtakım acayip ve garaib-i man-yetikiye dahi vukuat meyanına karıştırıldığından bunlar dahi hikâyenin garabet ve letafetini artırmaktadır.

Her hâlde şu hizmet-i âcizanemle dahi karilerim efendilerimi mahzuz ve mutmain edebileceğimi kaviyen ve katiyen ümit eylerim.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 1987, 27 Kânunuevvel 1885.

BİR MÜLAHAZA-I GAYR-İ EDİBANE

TAHMİS-İ GAZEL-İ MUALLİM

1

Sıyt u şânı âsumânda berk urur âsânın
Olmamış mahrûmu bir yer lezzet-i güftânın
İtiyâdı itilâdır tab'-ı âteş-bânın
"Rûtbe-i ulviyyetin fıkır et dil-i bidânın
Arş-ı istiğnâ tenezzülghâdır efkânın"

2

Nam-ı mes'ûdum sezâdır arşa mestûr olmaya
Çünkü mâildir gönül sevdâla meşhûr olmaya
Meşrebim hâil fakat rif'atle mağrûr olmaya
"Tab'-ı bî-bâkim tenezzül etse mansûr olmaya
Sâyesi mescûd-ı hakk-gûyân olurdu dârın"

3

Şairim söz söylerim fikrim sakâmetten beri
Dil hakikat-âşinâdır rûz-ı hilkatten beri
İştihar etmez miyim tab'ım cihanın serveri
"Gördüğün rindân-ı aşkın neşve-i şevk-âveri
Muktebestir neşvesinden sâgâr-ı serşânın"

4

Gerçi bir süfliyim ammâ âsumânî mezhebim
Kayd-ı minnetten ber'îyim lâubâlf meşrebim
Geçmiyor beyhûde neşr-i feyz eder rûz u şebim
"Matlaü'l-envândır âfâk-ı icâzın lehim
Ehl-i dil pertev-bâr-ı feyzidir güftânın"

5

Fart-ı aşk u şevk ile yâd eyleyip cânânımı
Zevk-yâb-ı feyz-i câvid eyledim vicdanımı
Kible-gâh-ı âşikân ettim mukaddes cânımı
"Bulsa aşk erbâbı eyler secde geh dâmânımı
Bûse-hâh-ı pâyıdır şirin-lebân dildânın"

6

Pişgâh-ı kudretimde âcizân nâbûd olur
Hâsidân-ı şöhretim karşında derd-âlûd olur
Âşık-ı tab'ım olanlar nâil-i maksûd olur
"Çehre-i maksûdu seyretmiş kadar mes'ûd olur
Görse Musa aks-ı envârın tecelli-zârımın"

7

Yağdırır envâr-ı hikmet mihr-i fikrim her zaman
Âşık-ı ulviyyetimidir hakşinâsân-ı cihân
Kimde görmüştür bu fevkalâde tab'ı şâirân
"Söylesin Allâh için sihr-i âşinâyân-ı beyân
Olmayan meshûru kimdir hâne-i sehâhârımın
Abdülkerim Sabit

Bir Mûlahaza-i Gayr-i Edibane

Şuaramızın ekser eş'ârında ve bilhassa gazeliyat gibi şeylerde zaten mana aramak zaid ve hele her beytin diğerine nispetinde bir rabıta bulmak bîlkülliye beyhudeyken, tahmis denilen usulde bu münasebetsizlikler bir kat daha arttığına acaba şuaramız dikkat buyuruyorlar mı?

Bu bir! Gelelim ikincisine. Bir zaman edebiyatımızın teceddüt ve terakkisini arzu edenler gül, mül, bülbül ve ney, mey, hey hey mazmunları çıkarılacak olursa şuaramızın lâl kalacaklarını hükmederlerdi. Acaba şu yakında "menem diger-nist" vadisindeki fahriyeleri kaldırılacak olursa şuaramız söyleyecek ne söz bulabileceklerdir?

Maksadımızı tariz zannetmesinler. Teceddüt-perestane bir his ile söz söylüyoruz. Abdülkerim Sabit Bey en parlak söz söyleyen şairlerimizden addolunur. "Muallim" denildiği zaman şuaramız baş eğiyor, fakat bunların cümlesi baş eğerek, parlak söyleyerek bir de ne diyorlar, erbab-ı mütalaanın buna dikkat etmediği zannında mı bulunuyorlar?

Bakalım Muallim ne demiş? Abdülkerim Sabit buna ne ilave etmiş?

Muallim, arş-ı istiğna ulviyet-i efkârının tenezzülgâhı olduğuna kanaat ederek “Bakınız! Bakınız! Dil-i bidarının ulviyetini fikrediniz!” diyor. Hâlbuki dil-i bidarının ulviyetini bize fikrettirecek âsâr-ı maddiyeden ortada hiçbir şey yok.

Muallim ne yapmış? Hangi hakikatı keşfetmiş? Meydana hangi hizmeti koymuş? Ta ki ona kıyasen dil-i bidarının rütbe-i ulviyetini fikredelim de arş-ı istiğna efkârının tenezzülgâhı olduğuna kanaat eyleyelim. Yok, mücerred kendisi böyle dediği için böyle olduğuna inanmaya mecbur edileceksek o asırların çoktan geçmiş olduğuna kanaat buyurmalıdırlar.

Bizim gibi filozoflar, bin defa tekfire duçar olmuş herze-gûlar böyle bir hezeyan etmiş olsalar salb ile idama hükm olunurlardı. Her türrehatı söylemek için şair olmak imtiyazı ile mümtaz olmak lazım geldiğini, müceddidîn-i edebimizin saye-i irşadlarında yeni öğreniyoruz.

Şimdi, Muallim’in bir beytine tahmis yollu Abdülkerim Sabit’in ilave eylediği mısralara geelim: Şair hazretlerinin sıyt u şan-ı âsân asumanda berk vururmuş. Ne yalan! Yüksecik bir minare üzerinde yanan kandili altından geçen hamallar bile görür de Abdülkerim Sabit’in değil, Muallim’in bile berk-endaz-ı cihan zannolunan âsârını hatta okumak bilenlerin yüz binde biri bile görmez.

Hiçbir yer olmamış ki şair hazretlerinin lezzet-i güftarının mahrumu olsunmuş. Ne hezeyan! Edep denilen şeyi hikmetin lisan-ı mucizi addedenler böyle şeyleri gördükçe kusarlar.

Şair hazretlerinin tab’-ı ateşbarının itiyadı itilaymış! Hoca Paşa hariki kadar yansa on metre itila edemediği hâlde arştan asumandan bahsetmek kadar rezalet mi olur?

Geçelim Muallim’in ikinci beytine:

Muallim hazretlerinin tab’-ı bî-baki eğer Mansur olmaya tenezzül etseymiş, darının sayesi hakgûyana mescud olurmuş! Yazık değil mi ki Edebiyat-ı Osmanîyemizde mücedditlik iddiasında bulu-

nanları hâlâ Mansur'lardan, Nesimi'lerden bahseder, maslublar, mesluhlar fıkâratından mazmun arar görüyoruz?

Bunu tahmiste Abdülkerim Sabit Beyefendi dahi nam-ı mesudları arşa mestur olmaya seza olduğu davasından kopuşarak, burhanı olmak üzere dahi çünkü gönülleri "sevdala!" meşhur olduğunu irae ediyorlar. Bu "sevdala!" sözünü bir şair telaffuz edemez. Olsa olsa böyle müstefratı şair denilen mahlûk-ı garib öğüre öğüre kusar.

Bundan sonra da şair hazretleri meşreplerinin rif'atle mağrur olmaya hail bulunduğunu söylüyorlar.

Ala ala hey!..

Ey ukala-yı şuara veyahut ey şuara-yı ukala! Uça uça arş-ı azamın fevkine çıkmanızı hâlâ rif'atle mağrur olmaya hail addediyor-sanız, daha nereye kadar uçacaksınız ki merhum Nurakoplu Burhan selemi/silmi(?) ile yolunuz ötesini bilküllîye kat etmiştir?

Üçüncü beyitte Muallim hazretleri rindan-ı aşkta görülen neşve-i şevk-aver kendi sagar-ı ser-şarlarının neşvesinden muktebes bulunduğunu beyan buyuruyorlar.

Vakıa öyledir! Bir de şairlik denilen şey sarhoşluktan başka hiçbir şey olmadığını cihan görmüş olduğu gibi biz de görmüşüzdür. Şairin elinden kadehini alınız! Dilsizdir diye ensesine şamarı vura vura kovunuz.

Bu beyti tahmis yolunda şair çömezinin söylediği sözlere dikkat buyurdunuz mu?

Zat-ı âlileri şairmişler. Söz söylerlermiş. Fakat manası olmak şartıyla değil. Efkârları da sakametten berî imiş! Fikir olmazsa sakamet ve istikamet dahi olmayacağı bedihîdir. Ruz-ı hilkatten beri dilleri hakikat-aşınaymış! Hikmet-i hilkatten külliyyen bihaber olduklarını şüphesiz bildiğimiz için bu sözü hezeyan-ı ma'tuh addederek muahezeye bile lüzum görmeyiz. Tab'ları cihanın serveri olduğu için "İftihar etmez miyim?" diye soruyorlar.

Medar-ı şöhret herze-gûluk ise meydan-ı iştihar kendilerine açıktır.

Biz şerhinden usandık. Erbab-ı mütalaanın tahmisi de muhammesü'n-lehi olan gazeli de okumaktan ne olduklarını bilemeyiz. Bildiğimiz bir şey varsa manasız, hikmetsiz saçma sapan söz söylemek için şair olmak lazım geldiğinden ibarettir.

Aman yarabbi! Düşünmeliyiz, acımalıyız, ağlamalıyız ki en büyük şairimiz olan zevatın bir gazelini Osmanlıcadan başka bir lisana tercüme etsek, bize kimler gülmezler? Meyyitler mi gülmezler? Kediler mi gülmezler? Şüphe etmeyiz ki tavşanlar bile gülerler. Hele bir gazel-i üstadaneyi diğer birisi acz-i tilmizanesi ile tahmis dahi ederse, şu ağustos sıcaklığında tahta kehleleri bile gülerler.

Şimdilik karilerimizi daha ziyade tasdi etmeyelim. Ne kadar âsâr-ı şairane çıkmışsa kariben hepsini gözden geçirerek mahiyetlerini meydana koyacağız. Edebiyat başka, şiiriyat başka olduğunu göstereceğiz. Şimdiden diyelim ki edebiyat erbab-ı taassubun beğenmedikleri Avrupa âsâr-ı mütercemesi gibi olan şeylerdir. Şiiriyat dahi bizim beğenmediğimiz gibi hiçbir hikmet-perestin dahi katiyen ve katıbeten beğenmeyeceğine şimdiden ve ezberden hükmedebileceğimiz şu gazel ve tahmis gibi türrehat-ı mahzadır.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2150, 27 Ağustos 1885.

NAZİR-İ RÜSUMAT-I GİRİT RAHMİ, LÜTF-İ HAYAL

Şiirin rağbet-i umumiyeye mazhariyeti, mutazammın olduğu hayalin dikkat ve letafeti nispetinde olduğu müntesibin-i edepinde müsellemdir. Hayal ise kuvve-i muhayyilenin vüsatine ve o da mahsusatın tenevvü ve kesretine tabi olduğundan mütekaddimîn-i şüara, cevdet-i fikir ve selaset-i tab' hususunda müteahhirine faik olsalar bile kurûn-ı ahirede âlem-i medeniyeti tezyin eden bu kadar muhteriat kendi asırlarında mevcut olmamak ve binaenaleyh, onların hiss-i müşterek-i mahfazasında bittabi biri bulunmamak hasebiyle ahiren gelen şüara, muhteriat-ı mezkûre sayesinde hayallerini pek çok tevsî etmiş ve bu itibar ile mütekaddimîne müsabakat eylemişlerdir. Zavallı İmrûlkays¹ badiyede yetiştigi cihetle müddet-i ömründe kayık görmemiş ve amber ne olduğunu bilirdiyse de kayığa tahmil olunabilecek kadar kesretini hayaline getirmemiş olduğundan İbnü'l-Mu'tez,

Ehlen bi fitrin kad enâra hilâlehu
Elân fâkid 'ale'l-müdâmî ve bikrin
Ve enzuru ileyhi ke-zevrakin min fiddatin
Kad eskalethu humûletun min 'anberin²

kıtasında hilali amberden tahayyül eylediği hamûle ile basılmış ve gümüşten yapılmış bir kayığa teşbih etmek gibi bir latif hayal tahayyül edemeyip *Muallakat-ı Seb'a*'dan³ madud kaside-i meşhuresinde maşukasının bindiği devenin tezeğini biber tanelerine teşbih edebilmiştir.

1 İmrûlkays: 497-545 yılları arasında yaşamış Arap şair. (h.n.)

2 Hoş geldin ey hilalini aydınlatan bayram. Şu an ayrı düşüğümüz yıllanmış şaraba kavuştuk. Amber yükü ağır ve gümüşten bir kayık gibi olan hilale bakıyorum. (h.n.)

3 *Muallakat-ı Seb'a*: Cahiliye döneminde yedi şaire ait olan ve Kabe'nin duvarına asılan seçkin kaside koleksiyonuna verilen ad. (h.n.)

Eş'âr-ı mütekaddiminde hakku'l-insaf müteahhirinden Süleyman Huli'nin,

Lehîbü'l-heddi hîne bedeli-'aynî
Hevâ kalbî 'aleyhi ke'l-farâşi
Fe ehrakahu fe sâra 'aleyhi hâlen
Ve hâ eseru'd-duhân 'ale'l-havâşî⁴

kıtası gibi latif hayali cami bir şiir yok diye iddia olursa bafî değildir. Bakınız, edib-i müşarünileyh şu kıtada tair-i kalbini ruhsar-ı dilber parıltısına müncezip ederek o parıltı ile tair-i kalbinin derhâl pervane gibi yandığını ve ruhsar-ı canandaki hal-i siyah güya tair-i kalbinin ihtirakıyla hâsıl olmuş bir habbe-i sevda olduğunu ve etraf-ı ruhsar-ı cananda ince toz gibi nümayan olan hatt-ı nev bu ihrak ve ihtiraktan mütehassıl bir duman şeklini aldığını ne dakik tahayyül etmiş ve bu hayal-i dakiki ne selis elfaz ile eda eylemiştir!

Hakka ki, nazik teşbih “dilsûz tabir” bu kadar olabilir. Bu müsbakat yalnız şuara-yı Arap'ta mıdır? Hayır! Şuara-yı Acem dahi bu minval üzeredir. Hatta fikirlerin uyanmaya başladığı zamanlarda şuara-yı Acem'in biri, şuara-yı pişinin kamet-i mahbubu serve teşbih etmekteki münasebetsizliği hissederek,

Acibest ez tabi'at-ı şu'arâ
Yâ nedârend âb der-dîde
Kad-i hûbân be serv mi-mânend
Serv çûbist nâ-terâşîde⁵

ebyatıyla tekabbuh eylemiştir. Osmanlı şuarasına gelince; bunların yakın vakitlerde zuhur edenleri ile eskilerinin bazısı beynindeki fark, hemen dîba-yı müzerkeş-i nar ile pelaspere-i bî-itibar arasındaki farkkadar açıktır. Binaenaleyh, bulunduğu asr-ı celilin

⁴ Yanakların alevi gözûme görününce kalbim ona bir kelebek gibi uçuverdi. O kalbimi yakınca üstünde bir ben oluştu ve işte dumanın izi vücudumun üzerinde. (h.n.)

⁵ Ya şairlerin tabiatı tuhaftır ya da gözleri kurumuş. Güzellerin boyunu serviye benzetirler, oysa servi yontulmamış bir odundur. (h.n.)

kadrini takdir ve müceddid-i tavr-ı edebiyat olan padişah-ı te-
ceddüt-penah, sultan-ı dil-agâh efendimiz hazretlerinin dua-yı
vacibü'l-edalarını tekrar ederek yolumuzda devam etmeliyiz.

CEVAP

Hata ediyorsunuz ey edib-i hakîm! Bu hatayı etmediğinizi ispat
için, “ahiren gelen şüara” kimler olduklarını ve nasıl adamlar
bulunmak lazım idüğünü tayin etmelisiniz.

Her gün gazetelerin ve bahusus gazetemizin sütunlarını doldu-
ran âsârı görmüyor musunuz? Şuaramızın hangisi muhteriat-ı
cedideyi nazar-gâh-ı tettebbularına alıyor? Almak hadleri midir?
Muhteriat-ı cedide, “Müfteilün failün münserih evzanıdır” ile mi
tetkik ve tettebbu olunur? Her gün meydan-ı intişara konulan bir
nüsha-i hikemiyeyi okumaya şuaramızdan kimin vakti vardır?
Onlar sagar-ı lebriz ve akdah-ı ser-şardan başka neyi okurlar?

Aman yarabbi! “Zavallı İmrülkays” diyorsunuz. Azizim, İmrül-
kays bahtiyardır. Hiç olmazsa deve tersini fülüle bihakkın teş-
bih edecek kadar tettebbuat ve tetkikat ve tatbikat-ı tabiiyede
bulunmuştur. Zamanımızın şuarası ne çöl görmüşlerdir, ne deve!
Ne fülül görmüşlerdir, ne de deve tersi! İçlerinden hangisi sözü-
müze itiraza mütecasir ise meydana çıksın. O şair deveyi çölde
ve deve tersini sahrada gördüğünü bize ispat edemez. Biz ise
böyle ters-amîz olacak kadar erbab-ı tetkikten bulunmadığını
dahi kendilerine ispat edebiliriz.

Bunlar boştur azizim, boştur. Müdafaaları varsa *Tercüman-ı
Hakikat* sütunları açıktır. İmzalarını tasrih ederek meydana bu-
yursunlar. İmrülkays'ın kâ'bına vasıl olmak hiçbirisinin haddine
kalmadığı gibi, Victor Hugo'nun⁶ dediğini anlayabilmek dahi
hiçbirisinin haddine kalmamıştır. En büyüklerinden en küçük-
lerine kadar, işte böyle cim karnında bir noktadırlar.

⁶ Victor Hugo: 1802-1885 yılları arasında yaşamış. Romantik akıma bağlı Fransız şair, romancı ve oyun yazarı. (h.n.)

Onlar rakıdan ve “muğbeçe” dedikleri meyhaneci çırağından ve “pîr-i mugan” dedikleri destgâhdarlardan başka hiçbir şey tettebbu etmeyip sekiz on kadeh içtikten sonra hevalanmaya başlarlar. Kart meyhaneciyi mabut ittihaz ederek, sakî oğlanları dahi firiştegândan fark etmezler.

Bunları İmrûlkays ile kıyas etmek ne büyük hata ise, muhteriat-ı cedideyi tettebbu ile söz söyleyen Victor Hugo olarak kıyas etmek daha büyük hatadır.

Biz Osmanlılar şair diye bunlara nail olduğumuz için bedbahtız. Siz onları taklit etmeyiniz. Her zaman yaptığınız gibi bize kudemanın, fakat hikemiyat-ı âsârını tercüme ile nazar-ı intibahımıza koyunuz. Muasırînin dahi hikemiyatını enzar-ı intibaha koyacak olanlar size peyrev olmaktan geri kalmazlar.

Şuaramız dergâh-ı pîr-i muganda vakit geçirsinler! Biz evvelîn ve ahirînin hikemiyatını teşne-gân-ı hakâyika arz ile hizmet edelim.

Dikkat ediniz ki, bundan sonra *Tercüman*’ın mesleği budur.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2153, 31 Ağustos 1885.

EDEBİYAT-I KADİME'DEN VIRGİLE'İN "TABAYI-I EŞYA"SI

Edebiyatı tefahürden ibaret zannedenler, i'lâ-yı illiyyfın-i evhamda bâlâ-pervaz oldukları cihetle, şu gubaristan-ı fanide edebiyatı kendi nokta-i nazarlarından başka bir nokta-i nazardan gören sair insan-cıklar dahi bulunduğunu görmezler. Onların gözleri lâ-mekânın fevkine kadar çıktığı cihetle, ezmine-i maziyeeye atfedecek göz bulamadıklarından üdeba-yı salifenin neler dediklerini taharri edemedikleri gibi, ezmine-i müstakbeleğe dahi atf-ı enzar-ı tecessüstün âciz kalarak ahlafların kendilerinden neler beklediklerini hiç düşünemezler.

Hâlbuki, asr-ı terakkimiz öyle sekizinci ile dokuzuncu kadehler arasında rakı hızıyla ağızlarından dökülüvermiş olan birkaç yave sözleri edebiyattır diye telakkiye rıza gösteremiyor. Zira saye-i şahanede mekteplerimizde fûnun-ı saire ile beraber tarih dahi görenler edebiyatın medeniyet kadar kadim olduğuna yakın hâsıl ederek birçok edebiyat-ı kadimenin esamisine tesadüf eyliyorlar ki bunların dahi edebiyat-ı Osmanîye âleminde mevkilerinin tayinini üdebamızdan istemeye hakları vardır.

Bu hakları bendeniz üzerinde dahi vâkidir itikadıyla şu satırları yazmaya başlamamışımdır. Hamdolsun o yave-gû üdebamızla hiçbir münasebetim olmamıştır ki böyle bir hükmü kendi üzerime dahi alabileyim. Fakat halkın onlardan beklediği hizmetin ne gibi şeyler olacağını ihtar için bazı numuneler arzına mecburiyet hissetmişimdir. İşte o numunelerden birisi dahi Latin üdeba-yı kadimesinden Virgile'in,¹ *Tabayi-i Eşya* sernamesiyle silk-i nazma keşide eylediği nüsha-i nefise-i edebiyedir.

Mükevvenatın terkiyat ve teselsülat-ı tabiiyesindeki esrar, vakıa terakkiyat-ı fûnûnun yakîn hâsıl edebileceği nokta-i nazardan

1 Virgile: Asıl adı Publius Vergilius Maro. MÖ 70-19 yılları arasında yaşamış Romalı şair. Roma İmparatorluğu'nun destanı olarak kabul edilen *Aeneis*'in yazarı. (h.n.)

tetkike muhtaç bir keyfiyet-i mühimme olup, fûnunun bugünkü terakkiyatı ise Virgile zamanında Roma'da bittabi mevcut değildiyse de yokluk içinde varlık ve acz içinde büyüklük göstermek asıl büyüklük olduğuna göre Virgile dahi mutlaka bu büyüklerden maduttur.

Biz bugün Virgile'i okursak tabayi-i eşyaya vukuf için okumayız. Bugün mekteplerde bulunan çocuklarımız bile tabayi-i eşyaya Virgile'den ziyade vakıftır. Virgile'i, fûnûnun -tabir caizse- yokluğu esnasında tabayi-i eşyayı ne kadar âli bir nokta-i nazarda gördüğünü görmek için okuruz ki bu müşahedemiz hakikaten bizi duçar-ı veleh eder. Nasıl ki bugün Xenophon'un² *Hüsrev-name'sini* dahi Hüsrev-i cihangirin tarihini öğrenmek için değil ve sevkü'l-ceyş ve tabiyetü'l-ceyş öğrenmek için de hiç değil ve belki bundan iki bin sene evvel yazılmış olan bir kitabın askerlik ve siyaset gibi iki nokta-i aliyeden nasıl bir nazar-ı âli ile görülen dakayıkı ve hakayıkı der-pîş ile terakkiyat-ı askeriye ve siyasiyeyi ve onun lisan-ı vassafı olan kalemin dahi terakkiyatını bugünkü ahval ile muvazene edip de bir veleh ve hayret âleminin tatlı dalgınlıklarından zevk almak için okuruz. Biz kendimizi bir şey zannedip de felek-i âlâyı ayaklarımızın altında gördüğümüz hâl bizden iki bin sene evvel kimler gelmiş, neler söylemiş olduklarını güzelce muvazene etmek kadar vasıta-i irşat olur.

Edep denilen şey, hikmetin lisan-ı belagat-beyanı olduğuna Virgile, hâlâ bugün ve bilhassa bizim üdeba-yı mahudenin temeşşukuna şayan bir edib-i hikmet-beyandır. *Tabayi-i Eşya'sı* altı kitaba münkasım olup birincisi 1110, ikincisi 1175, üçüncüsü 1105, dördüncüsü 1280, beşincisi 1455, altıncısı 1285 adet beyti havidir ki, cümlesi 7410 beyit eder.

Bunu görür görmez üdebamız, "Bizde dahi Firdevsî-i Tûsî var ki altmış bin beyitli bir tarih yazmış" mı diyecekler? Pederiyle iftihar eden Anined'e mi benzetecekler? Firdevsî bir zamanın

² Xenophon: MÖ 430-355 yılları arasında yaşamış, Yunanlı filozof, yazar, tarihçi ve asker. (h.n.)

Virgile'lerine güzel halef olmuş diyebiliriz. Fakat üdebamızı Firdevsî'ye hayrî'l-halef olmuş diyebilir miyiz?

Burada karilerime Virgile'in *Tabayi-i Eşya*'sından birkaç parçanın tercümesini arz edeceğim. Fakat evvel-be-evvel ihtar etmeliyim ki edebiyat-ı kadimenin asıl zevkine varmak için "Mitoloji", yani esatirü'l-evvelîne vukuf lazımdır. Virgile'in mukaddimesinden ber-vech-i ati arz edeceğim fıkracıkta esatirden yalnız "Venüs", yani Zühre'nin üstûresini bilmek lazım gelir ki o da meşhurdur. Yani Zühre hüsn ü cemal ilahesi olup, erbab-ı sevdanın hamiyesidir. Hissiyat-ı âşıkane kâmilten Zühre'ye isnat olunup bir adam âşık olduğu zaman, "Zühre'nin sünuhatına mazhar oldum" der. Teehhül eylediği zaman, "Mabed-i Zühre'ye dâhil oldum" tabir eder. Çocuğu oldukça, "İşte Zühre'nin eser-i feyzi" diye çocuğunu irae eyler.

Şimdi mukaddimeden bir fıkranın tercümesine gelelim:

Tercüme-i Fıkra

"Romanların mader-i müşfiki ve mabutların, abitlerin yegâne medar-ı neşatı olan ey Zühre-i muhsine! Asumanın ecream-ı müniresi altındaki bu âlem-i hestînin kudret-i tenasüliyesi senin eser-i feyzin olmakla, sefain ile malamal denizleri ve ezharla müzeyyen karaları hep senin eser-i feyzin olan aşk ve onun muktezası bulunan istidad-ı tenasül kanunu, ahali-i gûnagûn ile meskun eder. Vasıl-ı erham-ı maderan olan bütün mahlukat senin lütf-ı füyuzatınla oraya hübut ederek badehu çeşman-ı nevzadegân envâr-ı şemse karşı açılır. Ey mabude-i muazzamun-ileyha! Sen arz-ı didar edince rüzgar kuvvetten düşüp bulutlar huzurunda ispat-ı vücuttan şermle firar ederler. Zemin ise, zir-i akdam-ı letafetine ezhar ile müzeyyen kalıçe-i mürğ-zarını ferş edip sutuh-ı miyah sana karşı arz-ı tebessüm ederler. Gökler dahi senin şaşaa-i cemalini bir kat daha tenvir için bâlâ-yı tabakatından baran-ı envâr isâle eylerler.

Teakub-ı eyyam bize baharın çehre-i neşat-efzasını gösterir göstermez ve nesim-i mahbus enfas-ı pür-berekâtıyla âleme

nefh-i hayat-ı taze eder etmez kanunü'l-nihabı senin füyuz-ı tecelliyatın tarafında olan ateş-i sevda, kuşların kulub-ı hassasına senin sünuh-ı füyuzatını gûnagûn nağmeleriyle cihana ilan ettirir. Onları müteakiben ol ateş-i can-sûz, zînet-i mürg-zar olan çârpâlara şerare-paş-ı intikal olarak cümlesi çayırıları kendilerine dar görecek bir şevk-i mahsus ile pûyan olmaya ve seriü'l-cereyan dereleri öte tarafa atlamaya başlarlar. Erbab-ı hayat senin her tarafa nisar eylediğin şetaretin işte bu kadar meclubu olarak sen onları nereye kadar çeker götürürsen oraya kadar meczubiyet-i meftunaneleri cümlesini çeker götürür. Elhasıl, denizlerde ve dağlar üzerinde ve tufanların, girdapların ka'ında ve kuşların ilticagâhları olan sık yapraklar arasında ve çemenzar-ı ahzarda ve her yerde senin lehib-i füyuzatın olan sevda bütün kuluba sünuh ederek bütün sunuf-ı hayvanat bu âlem-i fanide kendilerine ahlâf tedarikiyle idame-i nev'iyetlerine can atarlar.

Kanun-ı tabiatın sırr-ı ehemmi, bu tenasül-i umumiden ibaret olmakla o kanunun tenkid-i ahkâmına dahi sen müekkelsin! Envar-ı feyz-âsâr-ı şemsin vasıl olabildiği yerlerde sensiz hiçbir şey husule gelmez. Senin mazhar-ı feyzin olmayanlarda nazar-rûba olacak bir hüsn-i cezb-i kalb edecek bir letafet olamaz. Binaenaleyh, sevgili Mamyus'umuzu talim için cüret aldığım şu nazm-ı müteselsili vücuda getirinceye kadar uykusuz geçireceğim gecelerde sen bana yar ve yaver ol. Tabayi-i eşyadan bahis olacak bu eserde sen vakıf-ı esrar-ı tabiat olmak haysiyetiyle beni hüsn-i ilham et!"

Mûlahaza

Yazacağı eserin tabayi-i eşyaya dair olması ve tabayi-i eşyada sırr-ı azam-ı tabiat dahi kanun-ı tenasülden ibaret bulunması üzerine Virgile'in bu eserde vesile-i tabiye-i tenasül olan sevda müekkeli Zühre'ye iltica etmesi ne kadar latiftir. İşte şuraya kadar tercüme eylediğimiz fıkrada aşk da vardır, aşksız cihanda bir şey olamayacağı hikmet-i bahiresi de vardır, bir mabudeye iltica ve onu alkış ve füyuzatından istimdat da vardır. Her şey

vardır. Haşıvden arı, yalnız nokta-i matlubeye müteveccih olarak bu kadar hakıfmane sözleri üdebamızdan dahi işitirsek o zaman kendilerine minnettar oluruz. Asılsız esassız tefahür-i matuhane ile bade ve saki şivelerini ne muvafık-ı hikmet ve ne de mutabık-ı tabiiyet göremeyerek onlardan artık istifra eyleriz.

Yukarıda arz eylediğimiz tercüme, birinci kitabın mukaddimesinden ilk fıkra olup numune olmak üzere bir de ikinci kitabın mukaddimesinden keزالik birinci fıkrayı arz edelim.

Diğer Fıkra

“Hübub-ı riyah sutuh-ı miyahı mecbur-ı temevvüç edip de denizdeki dalgalar kabardığı zaman bir sahil-i selametten o cibali emvacı ve onlar üzerinde can kurtarmaya çalışan biçaregânı temaşa etmek tatlıdır. Fakat onların felaketi bizim için sevinecek bir şey olmasından nâşi değil! Belki bizim böyle bir felaketten nasıl masun olduğumuzu görmekten hoşlandığımız için!

Ovada başlamış olan azim bir muharebe hariçten bila-tehlike temaşa edildikte gözleri hoşlandırır. Fakat derecat-ı ulûmun en bâlâsına çıkıp da akıl ve hikmetin bina etmiş olduğu me'men-i gayr-i mütearzun-aleyh içinden bakarak şu âlem-i hayatta salık olacakları mesleği taharri gayretiyle insanların tek ü tablarını temaşa kadar leziz bir şey yoktur. Ol insanları ki, birbirine akılca takaddüm ve asaletçe müsabakat iddialarıyla gayrete gelirler. Servet ve kudretin netice-i mahsulünü idrak için gece gündüz sarf eyledikleri mesai-i mütehalikâne hakikaten şayan-ı hayret bir keyfiyettir.

Zavallı insanlar! Vah o kulub-ı na-bînâya! Nail olabildiğimiz şu azıcık ömür ne zulmet içinde, ne kadar mehalik meyanında gûzar eyliyor!.. Demek oluyor ki, siz tabiatın sayhalarına karşı bir sağır kulak havale edebilirsiniz. Ol tabiata ki, sizin yalnız mezahim-i cismaniyeden mübaadetinizi arzu etmek ile kalmayıp, belki ruhların havf ve hirastan azade olarak kendi nisab-ı refah ve mesudiyetine nail olmalarını dahi temenni eyliyor.

Ecsadın ihtiyaçları pek azdır. Onları mezhimden bi'l-muhafaza bin türlü safalara nail etmek için pek az şeylere ihtiyaç vardır. Eğer insanlar kendi leyal -i sefahet-perestanelerini sağ ellerinde tuttukları l mbalar ile tenvir edecek pahalı heykellere ( amdanlar) malik olmaz ve eğer meskenlerinde altın ve gümüş evani  a aa-pa -ı enzar-ı hayret oldukları görülmez ve eğer yaldızlı kubbeler altında gûnagûn sazlar tanin-endaz-ı letafet olamayarak yalnız yumuşak emenzar üzerinde, serin dereler kenarında, büyük ağaçlar gölgesinde cümlesi birlikte murabba-ni  n olabilirlerse az bir sa'y ve masrafla vücut için müyesser olan safaları, rahatları yine tadabilirler. Hele mevsim bir mevsim-i mütebessim olur, hele bahar emenistanı ezhar-ı gûnagûn ile tezyin etmiş bulunursa!

 te  n bir sıtma, erguvan  akmi e ile donatılmış olan müzeyyen bir yatak üzerinde kıvranan bir hastayı acaba ahad-ı nasın ad  d  ekleri üzerinde yatandan daha tez mi bırakır?"

M lahaza

  te Virgile bu mukaddimeden giri erek âlemin sefasını sürmek için mutlaka tabayi-i eşyayı nazar-ı tetkik-i hak maneye almayı tavsiye eyliyor da kendi tetkikatını dermeyen ediyor.

Daha ileride nazmeylediği ebyatta Virgile, halkın ölümden havfı bile tabayi-i e yaya adem-i vukuftan ne et eylediğini gayet hakîmane bir lisanla iddia ederek en tatlı olan  mr n  u havf-ı mematla acılanması ne kadar  ayan-ı esef olduğunu ispata alı yor.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2174, 27 Eylül 1885.

“ÇİÇEK DEMETİ” KARŞISINDA: EDEBİYAT-I CEDİDE VE ATİKA

Edebiyat-ı cedîdeyi tasvir eden C. Bey, altı yaşında mekteb-i idadîye girmiş, on yaşında oradan ba-şehadetname çıkarak dört sene dahi rüştiyede ikmal-i tahsil eyledikten sonra bir mekteb-i âliye girip beşinci senesi yani on dokuz yaşında mezun olmuş ve ondan sonra üç dört sene dahi mütalaat-ı müellefat ile tevsi-i fikir etmiş, her fenne zihni sarar, her meslek hükmünü tanır, her kuvvetin terakkیات-ı maddiye ve maneviyesini nazar-ı muhakemesinde icmal etmiş bir gençtir ki her işte ehline tâbi olduğu gibi kiske ve kıyafetçe dahi bu sanatın ehli olanlara bila-tâbi daima son moda mucibince nazifane giyinir, kuşanır, süslenir, ziynetlenir bir zattır.

Edebiyat-ı atıkayı tecessüm ettiren Ayın. Efendi dahi altı yaşında mahalle mektebine girmiş, on iki yaşına kadar birkaç hatm-i şerif ile tecvîd, *Dürr-i Yekta*,¹ inşa, *Tuhfe-i Vehbi*,² *Subha-i Sıbyan*³ okumuş, badehu bir rüştiyede *Kâfiye*'ye⁴ kadar yal-nız metinden ibaret ders gördükten ve *Resail-i Erbaa*'yı bir nefeste yutarcasına okuduktan maada Farisî'den *Talim-i Farisî*, *Nasihatü'l-Hükema*, *Pend-i Attar*⁵ ve *Gülistan*⁶ okuyup *Divan-ı Hafız*'a⁷ dalmış ve hendeseyi daire-i vesvese addiyle iltifat

1 *Dürr-i Yekta*: İmamzade Esad Efendi tarafından 1828'de kaleme alınan eser, Hanefî fıkhında sahih kabul edilen görüşlerden derlenmiştir. Tanzimat'tan sonra rüştiye mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. (h.n.)

2 *Tuhfe-i Vehbi*: Sümbülzade Vehbi'nin Farsça-Türkçe elli sekiz kıtalık sözlüğüdür (1798). Medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. (h.n.)

3 *Subha-i Sıbyan*: Sıbyan mekteplerinde okutulan Türkçe-Arapça manzum sözlük. (h.n.)

4 *El-Kâfiye*: Arap gramerine dair kaleme alınmış üç temel eserin sonuncusudur (el-Kitab, el-Mufasssal). Medreselerde okutulan bir ders kitabıdır. (h.n.)

5 *Pend-i Attar*: Feridüddin Attar'ın kaleme aldığı nasihat kitabıdır. Ders kitabı olarak da okutulmuştur. (h.n.)

6 *Gülistan*: Sadi-i Şirazi'nin kaleme aldığı nasihat kitabıdır. Ders kitabı olarak da okutulmuştur. (h.n.)

7 *Divan-ı Hafız*: Hafız-ı Şirazi'nin eseridir. (h.n.)

etmediği gibi coğrafya ve tarihi ulûmdan bile addetmemiş, kimyaya dahi bakırı altın yapmak sanat-ı muhalat-perestanesi nazarıyla bakıp hikmet-i tabiiyeyi hâlâ felsefedir itikadına düşmüş ve felsefeyi ise küfr-i mahzdır diye telakki etmiş ve âlemde asıl mütalaaya şayan kitaplar üdeba-yı kadimenin divanlarıyla hamseleri gibi şeylerdir diye hep onlar içinde yuvarlanmış, kırk beş yaşında kisve-i kadime-i milliyeyi çıkararak pantolon giydiği hâlde onları usulü dairesinde vücuduna yakıştırmayı tabiat-ı lâkaydanesine mugayir görerek ayaklarındaki ikişer okkalık galoşları lapçınlar üzerine dökülmüş dizleri çıkmış bol pantolonu dizden aşağı bir sako ile örtmüş, nezafete, süse, ziynete “şıklık” diye nefret gösterir bir zattır.

Bu iki zat bir kitapçı dükkânında bulunurlar. Ama birbirine refakatle oraya gelmiş değillerdir. İkisi de başka başka gelerek birer iskemle üzerine oturmuşlardır. İkisinin de ellerinde birer süslü risale var ki bunların ikisi de bizim Mustafa Reşit’in⁸ *Çiçek Demeti*⁹ serlevhasıyla kadınlar için meydan-ı intişara yeni çıkardığı kitaptır.

Ayn. Efendi bir aralık C. Bey’in elindeki kitaba şöyle rindane ve hakimane bir nazar fırlatır. Müstehziyane bir tebessüm ile der ki:

- Elinizdeki *Çiçek Demeti* midir beyefendimiz?
- Evet efendimiz!
- Hâlbuki edib-i eşher bu demetleri kadınlara takdim etmiş ama bazı gençlerin ellerine de yakışıyor ya!

Ayn. Efendi bu sözü pek büyük bir zarafet göstermişçesine hafif bir tebessüm ile söylemişse de C. Bey zarafetinin hiç de farkına varamamıştı. Binaenaleyh teessüre, hiddete, filana da lüzum görmeksizin dedi ki:

⁸ Mustafa Reşit: 1861-1936 yılları arasında yaşamış bir Ara Nesil şairi ve yazarıdır. Dönemin önemli dergilerinden *Şark* ve *Envar-ı Zekâ*yı çıkarmıştır. (h.n.)

⁹ *Bir Çiçek Demeti*: Mustafa Reşit’in ilk eseridir (1885). “Evlilik meselesi”ne yer veren bu eser, mektup ve mensur şiir türlerinden faydalanılarak kaleme alınmıştır. (h.n.)

— Risaleyi teşkil eyleyen âsâr hakikaten güzel intihap olunmuşlarsa da bu risale yalnız şu takrizlerden ibaret olsaydı bir müntehabat-ı âsâr-ı nefise diye telakkiye şayan görülürdü.

— Mir-i Ekrem ile Abdülhak Hâmit'in takrizleri mi?

— Evet efendim! Manzur-ı âliniz oldular mı?

— Evet! Reside-i nazar-ı taaccübüm oldular.

— Korkarım beğenmediniz.

— Beğenip beğenmediğimi nasıl tarif edeyim? Bir şeyi beğenmek için evvela o şeyi anlamak lazım gelir.

— Acayip! Takrizleri anlayamadınız mı? Hâlbuki pek fasih yazılmış şeylerdir.

— Sizce belki öyledir. Fakat fakirinizcesi öyle değildir.

— Neden efendim?

— Evvela bunlar bir mektup mudur? Yoksa meziyyat-ı nisvan hakkında birer makale-i musikiye midir? Burasını bile fark edemedim. Hele takrize benzer yerlerini göremedim. Bunca eslaf bu kadar takrizler yazmışlar. Hiç bu yolda şeyler görmemişler mi? Besbelli bunlar edebiyat-ı cedide mahsulleri olacaktır.

Bahsin şu mukaddimesi C. Bey'in suratını ekşitmeye başlamasıyla dedi ki:

— Evet edebiyat-ı cedidedendir. Takriz hususunda eser-i eslafa muvazi diğer bir çığır açılmış olursa fena mı edilmiş olur?

— İşte o çığırları aç aça hangi yola gideceğimizi şaşırdık kaldık ya?

— Acip söylüyorsunuz efendim? Yolunuzu neden şaşırasınız? Biz dahi o çığırların mukabilinde bulunduğumuz hâlde hiç şaşırmıyoruz.

Aydın. Efendi tehevvue başlar. Risalenin mukaddimesinde Ekrem Beyefendi'nin takrizini parmağı ile irae ederek dedi ki:

— Besbelli biz şu "Nazarları temaşa-yı ezhar-ı bahariyeden namahzuz kalan huşk-tab'an"dan olduğumuz için olmalıdır.

— Hayır! Nefsinize iftira etmek isterseniz kendinizi onlardan addedebilirsiniz. Fakat...

— Bir kere bize tariz etmek isteyen beyefendinin şu “Na-mahzuz kalan!” tabirine bakınız da edebiyat muallimi olan mir-i Ekrem’in daha bir kelime-i Arabiyye edevat-ı Farisiye getirmek layık olmadığına vâkıf olmaksızın edebiyat-ı atika taraftarlarına serzeniş eylediğine şaşınız.

— Edebiyat-ı atika taraftarı olmakta serbestsiniz. Siz yazdığınız zaman varınız “Gayr-i mahzuz olan” deyiniz. Fakat kavaid-i ka-tiyece bu misillü muarazalar kuvvet-i hükm cihetiyle edebiyat-ı cedide’yi düşüremezler.

Aydın. Efendi’de tehevür daha ziyade arttı. Çenesi ve onunla beraber sakalı titreyerek dedi ki:

— Aman efendim kuvvet-i hüküm dediğiniz ne oluyormuş? “O melaïke-i zemin” diye işaret olunan hanımlar olmasa şu mihnet-abad-ı fenayı kâh kâh cennete teşbih etmek hayalhane-i şairi-yete uğrayamayacağı kaziyesinde mi hükmen kuvvet vardır? Kadınlar o berfînihadan imişler ki rikkat-i kalp, taharet-i vicdan, sükûn ve müsaberet-i nur-ı irfan, pertev-i hayâ, meyl-i hasenat, nezaket-i hissiyat gibi meziyat-ı fitriye-i melekâneleriyle her yerde şayeste-i tebcil ve ihtiram olarak güya kanatlarını âlem-i bâlâda terk eylediklerine nadim olarak tekrar kanatlanıp melaïke-i asumana iltihak için tayeran ederlerse şu gülşen-abad-ı cihan hasret-amiz bir reng-i hazin bağlarmış... Düşünül-sün efendim, dikkat edilsin, evvela “taharet-i vicdan”da ne kabih bir ibham var! Saniyen meziyat-ı fitriye-i melekânelerinden dem vurulan kadınlarda o meziyetlerin hilafı ne kadar şeytanetler var. Kadınlar mader-i insaniyetmişler, şiraze-i cemiyetmişler, falanmışlar, festekizmişler. Zaten şimdiki hâlleriyle ricalin başında bir dâhiye olup kalmış bulunan kadınları bir de böyle şımartacak olurlarsa vay hâle!

— Kadınlar hakkında bu evsafı beğenmiyorsunuz öyle mi?

— Canım beğenilecek şeyler midir ki beğeneyim? Kadınlar güzel şiirlerin mülhemiymişler! Gösteriniz efendim, eslaftan birisini gösteriniz ki ilhamat-ı şairanesine kadınlar cihetinden mazhar

olmuştur. İşte Hafız'lar! İşte Saib'ler!¹⁰ Bunu muallim-i edebiyat mir-i Ekrem bile gösteremeyeceği için “Şark ve Garp'ın o büyük şairlerini kadınlar yetiştirmişler” dediği hâlde Garp için Shakespeare ile Victor Hugo'yu sayarak Şark için kimseyi irae edememişlerdir.

Kadınlar olmasa bir millette edebiyat-ı âliye yetişemez demek ve hele kadın “bizzat şiidir” diye hüküm eylemek belki Fransızca muvafık düşse bile Osmanlıca böyle hayalat pek soğuk pek yanlış pek yavan görülür.

— Bahsinizi hiddetli yürütmemiş olsanız insaftan ne kadar mübaadet eylediğinizi size arz ve ispat eylerdim ama zat-ı âlinizi daha ziyade tehevvrülendirmek istemem de...

— Hayır! Hayır! Tehevvr eden yok! Fakat mesele hakikaten tehevvrü bile şayandır. Hele şu Abdülhak'ın makalesine bakınız. Bu Ekrem'in makalesinden eşna'! Kadınlık masumiyetin hemşiresiymiş! Hâlbuki masumiyet-i ezeliyenin kadınlık sebebiyle duçar-ı zille olduğunu hiç düşünmemiş. Gençler birinci fazilete kadınlardan mazhar olurlarmış! Anlıyorsunuz ya? Hele şu ihtiyarların son tesliyeti kadınlardan bulmalarına siz dahi gülersiniz ya?

— Hayır efendim! Gülecek bir yerini bulamam. Bilakis tamamıyla takdir ve tasdik ederim. Zira insan yokluk âleminde varlık âlemine geldiği zaman kadının kucağına düşer. Gençler iktisab-ı fezaile hakikaten şevk-i nisvan ile heveslenir. Kadınlar yüzünden göreceği bahtiyarlık onları nail edeceği bahtiyarlık ile mütenasip olacağından kadını bahtiyar etmek için maddi manevî her fezailin kendisinde içtimaina gayret eyler ki o yüzden kendi esbab-ı bahtiyarısını de itmam eylesin diye! Zaaf-ı pirîye ve tufuliyet-i saniyeye duçar olduğu zaman dahi şefkat-i nisvana muhtaç olur. Nihayet can vermek lazım geldikte kadın kucağında can verir. İşte Hâmit Bey bu hakayıkı meydana koymuş. Fena mı etmiş?

¹⁰ Saib-i Tebrizî: 1591-1676 yılları arasında yaşadığı tahmin edilen Azerî şairidir. İran, Hindistan, Azerbaycan ve Orta Asya'daki birçok şair üzerinde etkili olan Saib, Farz edebiyatında yeni bir ekol kurmuş ve Sebki Hindî'nin sayılı temsilcileri arasında yer almıştır. (h.n.)

— Efendim! Hepsi alafranga şeyler! Hepsi şıklık! “Çiçekler nebatın kadınlaşmış. Melekler hayatın kadınlaşması” gibi türrehata Osmanlı hayali denilemez. Ahmet Mithat’ın dediği veçhile bunlar elsin-i Garbiyeye tercüme edilirlerse belki manaları olabilir. Bizim lisanımızca hiç manaları olamaz.

— Davranışınıza bakılınca Ahmet Mithat Efendinin edebiyat hakkındaki efkârını da beğenmezsiniz. Değil mi efendim?

— Allah müstahakkını versin. Beğenilecek neresi vardır? Kalemini bir süngü itti haz ederek daima türrehata müdafaakârlık eden ve edebiyat-ı atikaya husumet gösteren o Ahmet Mithat değil midir? Kim bilir bu laklakiyat-ı bî-manayı görse ne kadar memnun olur. Bu misillü safsatalar ile efkâr-ı nisvanı teşviş caiz midir? Abdülhak Hâmit Beyefendi kadını büyülte büyülte ulûhiyet derecesine çıkarmış. Vay o erkeğin başına ki böyle bir kadına kocalık edecektir! Bu misillü âsârı kimse hanesine sokmamalıdır. Kâmilten ateşe atmalıdır.

C. Bey’de dahi artık tahammül kalmadı. Kitabı bir tarafa bırakarak dedi ki:

— Efendi hazretleri! Niçin başınıza bir kavuk, arkanıza bir aba ve hırka, ayaklarınıza mest papuş giyerek kıyafet-i kadimenizi muhafaza etmeyip de böyle sako ve pantolon ve kundura giymişsiniz?

— Dünyanın değişmiş olduğu bir zamanda geldik de onun için! Keşke hiç de bu kıyafete girmemiş olsaydık.

— Pek telehhüf ediyorsanız kıyafet-i kadimeye avdetde yine muhtarsınız. Fakat bendenizi hiçbir vakitte mestiyile, pabucuyla, kavuğu hırkasıyla bir tarafa oturtup da yanından enfiye kutusunu, afyon kutusunu ayıramayan eskiler hâline koyamazsınız. Beni de koyamazsınız, benim gibi hiçbir kimseyi de! Âlem-i edebiyat olmak üzere âlem-i rindi ve küfranı kimseye küşat edemezsiniz. Füyuzat-ı samiyeyi kadın yüzünden taharri etmediğiniz hâlde muğbeçegân yüzünden kimseye arattıramazsınız. Hâmit Bey’in “Valide muhabbeti fevkinde yalnız ulûhiyet görünür”

diye söylediği bir söze kadınları ulûhiyet mertebesine çıkarmış manasını verirsiniz pir-i muganın ulûhiyetini kimseye kabul ettiremezsiniz.

— Acayip! Bu tehevvrülü sözler...

— Hayır efendim! Tehevvrülü sözler değil! Müsaade buyurunuz da doğru sözlerimi ikmal edeyim: O sizin ettiğiniz şairiyet âlemini Ahmet Mithat kalemi ucuyla dokunur dokunmaz yıktı yebab eyledi. Fakat bu hâl, o kalemdeki kuvvetten neşet etmedi. O köhne binanın kuvvetsizliğinden neşet eyledi. O bina yıkıldı. Hem de onun gibi birkaç virandan başka kimse ona acımadı. Herkes memnun oldu. Siz muğbeçe-perestlik mesleğiniz ile sırf eslafa iktifa etmiyorsunuz. Sizin bu mesleğinizin ilk menşei Yunan-ı kadim'dir. Ondan İran'a intikal etmiş. Oradan buraya gelmiş. Asıl eslafa ittiba edenler işte Ekrem'in, Hâmit'in bu takrizleri yolunda şeyler yazarlar. Düşününüz ki bizim asıl eslafımız "Cennet validelerin ayakları altındadır" itikadında olanlar ve onlara "Of!" bile dememek lazım geleceğini kabul edenlerdir. Ahmet Mithat'ın Şarkıyyun ve bahusus ehl-i İslâm nezdinde kadının ne kadar mübeccel olduğuna dair delail-i nakliye ve akliye havi koca koca makaleleri vardır. Onlara tenezzül buyurulmuşsa görülmüştür ki validesi hakkında lazım gelen tebcil bütün nev'-i nisvan hakkında dahi lazımdır. Zira küçük kızlar bile müstakbel için validelerdir. Biz lisanımızla kalemimizle kadınları tazim edeceğiz. Onlara ne kadar tazimat gösterirsek onlar tarafından dahi nev'-i rical için o kadar tazimat göreceğiz. İnsanın ilk muallimi kadınlar olduğunu asla inkâr edemezsiniz. Bir muallim ne kadar terbiyeli ne kadar âlim ne kadar şayan-ı tazim olursa dest-i terbiyesinden çıkan çocuklar dahi o nispette şayan-ı takdir olurlar. Sizi tevlit edenler muğbeçeler ile pir-i muganlar değildirler. Onların takdisi, tebcili yolunda yazılan şeylerin binde birisi kadınlar için yazılmış olsalardı hakk-ı nisvanın binde birisi verilmiş olurdu. Mahbubun yüzünde ayet-i hüsn ü an okumaya şer'an ve aklen nasıl mezun olabilirsiniz de bizi nisvanın bir nimet-i uzma-yı Rahmanî olduğu itikadından

ne salahiyetle men eyliyorsunuz? Evet! Biz şıkız! Alafrangayız! Moda perestiz! Biz iyi olan şeyi nerede bulursak alırız. Çünkü onunla memuruz. Siz hâlinizden memnunsanız haydi efendim meyhaneye gidiniz de “Var iken meyhane zevk-i cenneti etmem hayal” deyiniz. Ben ise şu çiçek demetlerinden bir taneciğini mübayaa ederek evime gidip kemal-i dikkatle mütalaa edeceğim.

İşte bu sözler üzerine C. Bey kitabın parasını verip koynuna koyarak çıktı gitti. Ayn. Efendi ise bey gittikten sonra arkasından edebiyat-ı cedide erbabı aleyhine o kadar fena tabirler ile sözler söyledi ki bu sözlerin birisini yazmaktan kalem hayâ eder. Sürürî¹¹ bile hezelin bu derecesinden utanır. Hele kitapçı:

— Efendim! Kitabı alacak mısınız? Almayacaksanız yırtmamanızı rica ederim, dediği zaman Ayn. Efendinin tehevvrü daha ziyade artarak kitabı biçare kitapçının suratına çarparcasına fırlatıp atarak kapıdan çıktı gitti.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2201, 27 Teşrinlevvel 1885.

¹¹ Seyyid Osman Sürürî: 1752-1814 yılları arasında yaşamış, manzum tarih düşürmedeki maharetiyle tanınan divan şairidir. Aynı zamanda nükteye, hicve ve hezele de düşkündür. (h.n.)

“İMDADÜ'L-MİDAD” RİSALESİ

Aldığımız varakanın aynıdır:

Muharrir Efendi!

*İmdadü'l-Midad*¹ serlevhasıyla bazı erbab-ı kalem tarafından yeni neşrolunan risale hakkında takdir ve tercip ve teşviki havi yazdığınız fıkrayı mezkûr risaleyi okumaksızın mı yazdınız! Zira risale tamamıyla sizin aleyhinizde olup, bu hâlde hasmınızı iddiasında teyit etmiş oluyorsunuz? İstihbar eylediğimize göre bu risalede sizin aleyhinize daha o kadar şeyler yazılacaktı ki cevap vermekten aciz kalacaktı. Bundan da haberiniz var mıdır?

Tercüman-ı Hakikat:

Vakıa, gazetehanelere gönderilen risalelerin birçokları için yazılan takdirat, âsâr-ı mezkûreyi mütalaa etmeksizin ezberden yazılırsa da *İmdadü'l-Midad* için yazılan fıkra bunlara makîs değildir.

İmdadü'l-Midad hakikaten bizim aleyhimizde bile olsa yine hakkında bir fıkra-yı takdiriye yazmaktan bu hâl bizi men edemez. Cihanda bizim lehimizde olan şeylerin mutlaka memduh ve aleyhimizde olanların behemehâl makduh olması mı lazım gelir?

Hâlbuki *İmdadü'l-Midad* bizim aleyhimizde değildir. Olsa olsa bizim dahi iştirak eylediğimiz bir mesleğin aleyhindedir. Eğer takdir ve tahsin-i amme bizim mesleğimiz hakkında vâki olursa ahirü'l-emr, müstemeddîn-i *Midad*, tashih-i meslek ederek vatana ve kendilerine nafi adamlar olurlar. Yok, onların mesleği mazhar-ı kabul-i umumi olursa o hâlde biz tashih-i meslek ederek nef'-i umumîye muarız olmamaya avdet etmiş oluruz.

¹ *İmdadü'l-midad* 1885-1886 yılları arasında on beş günde bir çıkan edebî dergidir. Abdülkerim Sabit, Muallim Naci, Şeyh Vasfî, Necib Nadir derginin yazarları arasındadır. (h.n.)

Şu kadar ki, sözün en doğrusunu şimdiden söylemek lazım gelirse tashih-i mesleğe Midadiyyun'un mecbur olacaklarını zanneyleyebiliriz. Zira bunlarda halka hüner beğendirebilecek hâl ve tavrı göremiyoruz. Ezcümle, şiir ne olup şairin dahi kim olduğunu anlatmak için eline kalem alan reşadetli Şeyh Vasfi Efendi Hazretleri:²

“Yunan şuara-yı meşhuresinden Omiros,³ ‘Şiirinde kâzipsin’ diyerek seng-endaz-ı taan olan sühan-na-şinasana cevap olarak, ‘Şiir güzel sözden ibarettir. Sıdk peygamberlerde bulunur’ demiş” yollu şeyler yazarsa bu yavan sözler ile kimseyi Midadiyyun'un mesleğine celp edemez. Zira Midadiyyun'un mesleğine muarız bulunan ve onlar nezdinde “şık” diye istihfaf edilen fırka bilir ki:

Evvela, Homeros sayt-ı enbiyanın asla vasıl olmadığı bir yerin ricalindendir. Yunanistan-ı kadime sayt-ı enbiya asla vasıl olmamıştır.

Saniyen, Homeros sayt-ı enbiyanın Yunanistan'a vasıl olamaya-cağı kadar eski bir zamanda gelmiş diye rivayet olunur. En yakın tahmine göre milad-ı İsa'dan on asır kadar evvel gelmişmiş.

Salisen, Homeros'un böyle bir söz söylediği kimseden işitilemez. Zira şahsına dair hiçbir gûne malumat-ı sahiha yoktur.

Rabian, Homeros namında bir şairin Yunanistanda filhakika gelmiş olduğu bile muhakkakattan değildir. Zira müdekkikîn-i erbab-ı tarihten birtakımı Homeros'un vücudunu inkâr etmişlerdir.

Binaenaleyh, o fırkaya mensup olan birisi, Şeyh Efendi Hazretlerine “Şu fıkrayı nereden aldınız?” diye sual edecek olursa şeyh küfevî-i demevî için pancar kesilmekten başka bir hâl tasavvur olunamaz.

2 Şeyh Vasfi: 1851-1910 yılları arasında yaşamış mutasawwıf, şair ve muallım. Klasik şiir geleneğinin temsilcilerindendir. (h.n.)

3 Omiros: Homeros. Antik Yunan şairi. *İlyada* ve *Odysseia*'nin yaratıcısı. (h.n.)

Şeyh Vasfî Efendi Hazretleri şiirin ne olduğunu anlatmak için Homeros'u, Virgile'i filanı karıştıracaklarına üç sayfalık makalelerinin nüsfindan ziyadesini teşkil eyleyen ebyat içinde şiirin, ezcümle, "Ey sipihr-i cemalin mah-ı nevi! Sana birkaç nükte söyleyeceğim, iyice dinle! Rîş-dar olmayınca küşade-rû olarak çarşı ve pazarda tekâpu etme! Sana meccanen bir şey veren, can verse de alma! Talaşın ateş-i tizden mübaadet etmesi lazım geldiği gibi, eşhas-ı rezilanenin sohbetinden tevakki etmek lazım gelir. İla ahirihî..." manasında olan,

Ey sipihr-i cemal-ra meh-i nev
Nükte-i çend kıymet-i bişnev

Nankerde nikab reviyet-i mûy
Ne rûy dû gûşade ber ser-i kûy

Her ki çîzî ber-fıkan dehet
Ne sitanî egerçe can dehdet

Mîkon ez-sohbet bedan por-hîz
Hem çû haşâk-i haşk ez ateş-tîz

gibi şeyler olduğunu anlatmak suretindeki irşatlarına hasr-ı iştigal eylemiş olsalar pek isabet ederler. Çünkü bunları Midadiyyun'un muhipleri şiirdir ve bu gibi şeyleri söyleyenleri dahi şairdir diye kabul edebilirler. Şıklar ise bunları gençlerin müfsid-i ahlâkı olmak üzere daima reddederler. Düşünürler ki, bu nasihati alan bir genç, "Ben neden sipihr-i cemalin mah-ı nevi olayım? Neden sakalım çıkmayınca yüzü açık olarak sokağa çıkmayım? Ben kız mıyım? Kadın mıyım ki mestur olarak çıkayım?" diye sual edecek olsa delikanlıya verilecek cevap bulunamaz. Öyle ya! Bu suallerin cevabına muntazır olan çocuğa, "Evladım, sen kızıdan bile makbul-ter bir püfersin! Cihanı meftun ve mecnun eden cemalini taze kızlardan ziyade setretmelisin! Sakalın çıkıncaya kadar sen erkek sayılmazsın. Kız sayılırsın. Sana meccanen can bile verseler hakikaten, bedavaya can vermiş olmayacaklarından kabul etmemelisin. Zira ümid-i visal ile verirler. Gulam-perestan, zaten bir ateş-i tizdirler. Seni görünce ateş-i tizin kuru talaşlara

sarıldığı gibi sarılıverirler...” yollu cevap vermek için insanın bir Acem, bir Hatifi⁴ olması ve bu olamazsa bari Midadiyyun’dan bulunması lazım gelir. Onların muhalifi olan fırka ise bu gibi şeyleri melanet addeyler.

Şık ve efrenc-perest olan o fırka, Cenab-ı Hakk’ın erkek diye yarattığını erkek olmak üzere bittelakki sade-rûları kadın gibi nikaplı gezdirmeyi hayallerine bile sığdıramayarak bölük bölük mekteplere doldururlar. O mekteplerde dahi şiir namına bu hezeyanları tedris etmeyip belki şair Homeros’a isnat olunan fıkraların sırf yalan ve indî şeyler olacağını anlayabilecek ulûm ve fûnun tedris ederler.

İşte evvela burasını düşündüğümüz için diyoruz ki, müstemeddîn-i Midad, hakikaten bahirleri mürekkep ve ağaçları kalem ittihaz ederek eb’ad-ı gayr-ı mütenahiyeyi de kâğıt makamında bilistimal yazı yazacak olsalar bize tashih-i meslek ettiremezler. Belki nihayetinde kendilerini tashih-i mesleğe mecburiyet hissettirecek bir nefret-i ammeye duçar olurlar.

Midadiyyun’un edebiyat hususundaki şu meslekleri takdir olunacağını nasıl ümit etmezsek, zümre-i mezkûrenin erbab-ı fûnundan dahi bir makbuliyet ve mergubiyet ümit edemeyiz. Zira şimdiki hâlde erbab-ı fûnundan Necip Nadir⁵’i görüyoruz ki bizim ne olduğumuzu bize anlatmaya çalışıyor. Pekâlâ! Biz Osmanlıymışız! Lisanımız da Osmanlıymış! Vatanımız da Osmanlıymış! Milletimiz de Osmanlıymış! Ahlâkımız da! Adabımız da! Medeniyetimiz de! Hepsi Osmanlıymış! Fakat bakalım Necip Nadir Efendi kimdir? Osmanlı mıdır? Lisanı da, vatani da, milleti de, ahlâkı da, adabı da, medeniyeti de, hepsi Osmanlı mıdır? Bunu kimsenin bildiği yok ki biz bilelim. Bilen varsa gelsin meydana!

⁴ Hatifi: 1419-1521 yılları arasında yaşamış İranlı şair. Gençliğinin ilk yıllarını zevk ve eğlence içinde geçirdiyse de daha sonra Çehâr Bâğı adında bir tekke kurarak inzivaya çekilmiştir. (h.n.)

⁵ Necip Nadir: *İmdadü’l-Midad*ın yazar kadrosunda bulunan isimlerden. (h.n.)

Hame-i beyanı dest-i taassup-perveranesine almazdan evvel biliyormuş ki pek çok nev-zebanan-ı teferrünç bu bendinden gücenecekmişler. Hayır! Telaş buyurmayınız! Şeyh Vasfî Efendi Hazretleri, “Feylesofan-ı zamanın maksadı bilmem nedir?” buyuruyorlarsa da maksat meydandadır. Erbab-ı teferrünç, taharri-i hakayıktadırlar. Makaleniz gibi makalelerden gücenmezler. Gülerler. Hatta bazı pek gülünecek yerlerini erbab-ı mütalaaya gösterip onları dahi güldürürler. Ezcümle, şunlar gibi:

Necip Nadir Efendi’nin aynen tabirine göre, “Lisan-ı millimizin ve hakikaten maksad-ı aslîleri aranılırsa millet ve vatanımızın terakkisi aleyhinde bulunan birtakım garaz-kâran ile bunların iğfalat-ı dil-firibaneleri ile efkâr-ı na-becalarına sapan bazı ihvan-ı vatan, ulûm ve fûnunu tahsil etmek ve belki beyne’l-ahali güya ifade-i merama bir lisan-ı kâfi olmak için bize Fransızların lisanını göstermek arzu buyurdıklarını” maatteessüf gördüğünden lisan-ı millimiz olan Türkçe’nin derece-i gayede “kifayetini” inkâr edenlere ikrar ettirmek ümidiyle bu lisan-ı belagat beyanı elsine-i ecnebiyeden Fransız lisanıyla muhakemeye girişiyor.

Evvela, terakki aleyhinde bulunan garaz-kâran kimler olduklarını anladınız ya? Onlar bizler oluyoruz. Şıklar! Erbab-ı teferrünç! Bunu tayin edelim de badehu Necip Nadir Efendinin muhakemesini dinleyelim!

Bir Türk için Fransızca, İngilizce, Almanca gibi bir lisanı tahsil etmek üç seneye tevakkuf ederse Türkçe’yi o nispette bellemek lâ-akal on seneye muhtaçmış!

Öyleyse haydi hep Fransızca öğrenelim! İnsan için lazım olan şey yalnız “natıkıyet”tir. Tarifinde dahi, “hayvan-ı natık” denilmiş, “bi’l-Arabî” yahut “bi’t-Türkî” denilmemiş. Bunca ulûm ve fûnunu Türkçe denilir bir lisana tercüme edip de yalnız o lisanı öğrenmek için dahi on sene sarf edeceğimize, evvela şu tercüme külfetine hacet görmeyerek, saniyen yalnız üç senede Fransızca’yı öğrenelim de dünyanın en mütefennin bir milleti sırasına geçelim!

Yok yok! O kadar acele etmeyiniz! Bu Necip Nadir Efendi'nin ilk sözüdür. Sözünden böyle bir hüküm çıkacağını kendisi de anladığından derhâl caymış. Cevabını da vermiş. Kendisince çocuk oynacağı olan Fransızca üç senede tahsil olunduğu kadar Türkçe dahi aynı zamanda tahsil olunabilirmiş.

Canım evvelki on sene nerede kaldı? Şimdiki üç sene nedir?

Acele etmeyiniz demedik mi? Acele etmeyiniz de bakınız daha neler görürsünüz! Din-i pir-i mugana salık olan bade-perestanın bu misillü sayıklayışları insanı pek güldürür. Necip Nadir Efendi, bu on ile üçün farkı nereden geldiğini de gösteriyor. Diyor ki:

“Fransızca kelimatı pek eksik olduğundan doksan dokuz demek için, dört yirmi bir on dokuz demek iktiza eder.”

Zat-ı âlilerine rica ederiz ki, şu 000000142658922291512 rakamını okuyuversinler. Ama Osmanlıca okusunlar.

Dokuz yüz doksan dokuz bin dokuz yüz doksan dokuzdan sonra gelecek sayıları saymak için lisanımızda tabir yoksa “Sayının dahi bundan ötesi yoktur” diye izhar-ı acz mi edeceğiz? Hâlbuki yazdığımız yirmi bir kalem rakamın ilk altı hanesinde hep sıfır olduğundan makadirin kâffesi bizce münteha-yı a'dad olan zikrolunan hanelerden daha yukarıdadırlar.

İşte görülmeye başlıyor ki çocuk oynacağı olan şey Fransız lisanı değildir. Belki Necip Nadir'in mukayesatıdır. Hem bu oyuncakta Necip Nadir Efendi, biraz daha ileriye gitmek için diyor ki:

“Fransızcada uzun, ince, eğri kılıç diyecek yerde, Arapça'dan alarak Türkçe'de yalnız 'hüsam' deyip geçiveririz.”

Hayır dostum geçemezsiniz. “Hüsam” deyip geçivermek zaruri ise Fransız dahi “hüsam” deyip geçiverir. Bahsin daha aşağısında kendinizin dahi demiş olduğunuz veçhile Fransızlar nasıl, “al-kol” deyip geçivermişler, “al-jir” deyip geçivermişler ise bunda dahi, “hüsam” deyip geçiverirler. Siz adi kılıçlar gibi, muhaddep tarafı eğri olmayıp muka'ar tarafı eğri olan bir kılıç görseniz,

ona Arapça olarak ne deyip geçiverirsiniz bakalım? Arapça'da bunun ismi yok diye vaz mı geçiverirsiniz? Biz Türkler, öyle olan kılıca, “yatağan” deyip geçiveririz. Fransızlar dahi öyle deyip geçiverdikten maada, bunu kendi kamuslarına da mal ederek kaydeyleler.

Garip şey ki dört satırda birkaç tenakuzlar ile birkaç da cehil itirafları görülsün. Fransızca kâh üç kâh on senede öğrenilsin. Türkçe'nin mükemmeliyeti iddia olunurken Arap'tan istimdadı zikrolunsun. Hâlbuki bir lisanın diğerinden istimdadı zaruriyat-tan olduğu dahi başkaca itiraf edilsin.

Garabet gittikçe artıyor. Bizim şıklara erbab-ı nefretçe cahillik, nadanlık, utanmazlık gibi birçok evsaf isnat eyledikten sonra Necip Nadir Beyefendi, Fransızların Araplardan bazı kelimat almalarını, Fransız lisanının çocuk oyuncağı olmasının bürhanı olmak üzere irat eyliyorlar. Zürafaya Fransızlar “ziraf” ve gazale “elgazel” filan diyorlar ve bazı tabirat-ı fûnunu dahi aynen kabul ediyorlarmış.

Ediyorlar ya! Biz dahi böyle aynen kabul taraftarıyız. Ve öyle olduğumuz içindir ki şık filan oluyoruz. Fakat canım, Allah aşkına olsun, “Filan şunu bizden aldı, biz filandan şunu almayız” gibi davalardan ne çıkar? Meydana koyacak başka bahis kalmadı da hep bize bu köhne metayı mı arz edecekler? Böyle olacaksa, Muallim Naci'nin, *İmdadü'l-Midad* mukaddimesinde dediği gibi hakikaten denizler mürekkep, ağaçlar kalem olsa yine bu hezeyanları yazıp yazıp bitiremezler. Ya acaba bir Fransız gelse de “Yahu! Ya siz Araplar, “kavs” ve “kandil” tabirlerini kimlerden aldınız?” dese, Necip Nadir bunların an-asıl Arabiyetini iddia ile vukufum var iddiasında bulunduğu Avrupa elsinesinden cehl-i küllisini itiraf mı edecek? Yeniden keşfolunan bunca hayvanata, bunca nebatata, bunca yıldızlara filanlara takılan isimleri kabulde Necip Nadir Efendi “taassup” edecekse onları Arabî'de nasıl bulacak?

Bu yoldaki tefahürler o kadar miskinane şeylerdir ki bir lisana bu yolda hizmet o lisan için ayn-ı hakaret addolunmalıdır.

İşte Midadiyyun'un tetkikat-ı lisaniye üzerine mebni olan malumat-ı fenniyeleri dahi bu merkezde şeylerdir. Allah için düşünölsün! Bunlar bu yoldaki mebahis ile kimleri aldatacaklar? Mektepleri dolduran Osmanlı gençlerini, Şeyh Vasfi Efendi, "Civanım! Sen kız gibisin! Yaşmaklanmayınca sokağa çıkmamalısın! Sonra..." gibi sözlerle aldatabilecek mi ki Necip Nadir Efendi dahi, "Siz Fransızcaya filana kulak asmayınız! Onlar eldiveni bile Arapçadan almışlar desin de aldanabilsin?"

İşte bu hâle nazaran dahi Midadiyyun'un bizi kendilerine celp edebileceklerini asla ümit edemeyiz. Bilakis onların gaip ve müstağfir olarak tashih-i meslek edeceklerini ümit eyleriz.

Hele böyle bir alay lâ-yuflihun içinde bizim Muallim Naci Efendi'nin bulunmasına hiçbir mana vermeyiz ya? Geçenlerde *Vakit* gazetesine derç ettirdikleri varakada bunların kendi mevtine kail olmak derecelerine kadar döneklık gösterdiklerini kendisi yazıyordu. Şimdi onlara iade-i hayat ettirmek gayreti neden lazım geliyor? Lâ-yuflihun-ı merkume öyle bir mevt-i manevî ile zümre-i emvata ilhak etmişlerdir ki, onlar için belki Hazret-i İsa'nın mucize-i ihyaiyesi medet-res olabilir? Yoksa eceli gelene Bukrat⁶ bile çare bulamaz. Yok onlar yine Muallim'in bir tabiri veçhile "seele-i asar" iseler cümlesine bir "İnayet ola!" kifayet etmez mi? Naci'ye, kendi kendisine bir Naci olmak mümkün olamıyor mu ki, *İmdadü'l-Midad* mukaddimesini Şeyh Vasfi ile Necip Nadir'in hezeyanları takip etmesine katlanabiliyor? "İnna-sabirîn..."

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2212, 9 Teşrinisani 1885.

⁶ Bukrat: Hipokrat. Tahminen MÖ 460-375 yılları arasında yaşamış ve tıbbın mucidi kabul edilen kişi. (h.n.)

GARAİB-İ EDEP VE GARABET-İ ÜDEBA

Hepsi söyler! Kim dinler? Velev ki dinleyeni de olsun. Kim anlar? Bu hâle nazaran edip olmak için yalnız söylemek lazım olup anlamak hiç lazım olmadığını itikat edeceğimiz geliyor.

Bizim Muallim Naci Efendi Hazretleri'nin *Saadet* gazetesine edebiyat başmuharriri olduğunu gördük, sevindikti. Her gün Hazret-i Muallim'in bir eser-i danışını okuyup müstefit ve mütelezziz olacağız zannındayken kısım-ı edebiyatta şunun bunun o kadar garaibini görmeye başladık ki bu gidişle işin sonu nereye müncer olacağını bir türlü aklımıza kestiremiyoruz.

Bundan evvel *Saadet*'e edebiyat yazan bir zat eş'ârın envaını saydığı sırada bir de "eş'âr-ı fenniye" deyivermişti. Sonra üdebadan başka birisi, "Eş'ârda fen veyahut fende eş'âr olmaz" gibi bir söz söyledi, ilk sözün sahibi sözünden caydı. Bu defa yine *Saadet*'te görüyoruz ki edibin birisi de kendisine "Fennî" lakabını vererek eş'âr-ı fenniye nasıl olacağını cihana göstermek için:

Her müselleste büyük dıl büyük zaviyenin
Karşısında bulunur. Anlayınız doğruca ha!

ve:

Müstakim oldu mu bir hat, biliniz, aksarıdır
İki nokta arasında bulunan ebadın

ve:

Bir müselleste bulunmakta olan zaviyeler
Hep müsavîdir iki zaviye-i kaimeye

yollu şeyler söylüyormuş da "Bir Şiir Meraklısı" nam-ı müsteaarını takınan birisi dahi bu edib-i fennîyi istihzaya çıkmış. Biçare edib-i fennî:

Etme zinhar heves hendeseye
Girme ol daire-i vesveseye

tarzında bir şey yazsaydı, fenni reddeylediği için belki en memduh ve makbul bir edip olmak üzere şöhret alırdı. Veyahut söylenen sözü dinlese veya dinlediği sözü anlasaydı, belki “eş’âr-ı fenniye”den maksat ne olduğunu anlayarak kendisini üdebaya medar-ı temeshur etmezdi. Lakin bu temenniler ne kadar baidir! Çünkü menfur-ı üdeba-yı kiram olan felasife veya daha muhakkiranesi mütefelsifinden on bin tanesi bir yere gelse hep, “İki kere iki dört eder ve bir müsellesteki üç zaviye daima iki kaimeye müsavî olur” dedikleri hâlde her biri sanihat-ı âliye muhiti olan ve feyz-i cam-ı cem ile bu mazhariyetlerini bir kat daha arttıran üdebadan üçü dördü bir yere gelse, “Eş’âr-ı fenniye vardır. Eş’âr-ı fenniye yoktur. İşte eş’âr-ı fenniye budur. Bunlar şayan-ı temeshurdur” diye dördü dahi birer söz söyleyerek dördünde de bir nokta üzerinde karar mümkün olamaz.

Fakat garaib-i edebiye ile garaib-i üdebayı yalnız bundan ibaret zannetmeyiniz. Daha neleri vardır!

En tatlısı ise henüz yaşı yirmiyi geçtiği hâlde, güya mahbub-ı muhayyeli dört nala firar ederek onun izi bile belli olmadığından dolayı şu genç yaşında, “Gel! Nerdesin ey mezar nerede?” diye mezarı arayan Mehmet Celal¹ Beyefendi ile Mekteb-i Numune-i Terakki muallimlerinden Faik Hilmi arasında edebiyatça olan görgünün farkıdır.

Faik Hilmi’nin *Saadet*’e derç ettirdiği varaka elbette manzurunuz olmuştur. Dikkatli mütalaa buyurmuş iseniz bu zatın epeyce mütefennin ve fakat gayet safdil olduğunu anlamışsınızdır. Biçare Faik Hilmi, üdeba denilen zevat-ı sünihat-simat sanki söz dinler, laf anlar zannetmiş de Mehmet Celal Bey’e derdini anlatmaya çalışıyor. Bilmiyor ki, “Gel! Nerdesin ey mezar nerede?” diyen Beyefendi’nin önünde mezar açılıp da, “İşte buradayım, gel!”

1 Mehmet Celal: 1867-1912 yılları arasında yaşamış Ara Nesil şair ve yazarıdır.

diyecek olsa bir zamanki oduncu gibi karşısına çıkan ölüme hiç olmazsa, “Şu yükü arkama kaldırver diye seni çağırdım” diyecek kadar da hazır cevaplık edemeyerek, “Anneciğim! Anneciğim!” diye soluğu aguş-ı maderde alacaktır.

Maahaza biri mütefennin, birisi şair olan bu iki zatın arasındaki görgüyü görmek bizim gibi terakkiyat-ı ilmiye ve edebiyeye hizmet-i ciddiyeenin nasıl mümkün olabileceğini düşünen mütefelsiflerce mühimdir.

Efendim! Mehmet Celal Bey birkaç gün evvelki *Saadet*’e, “Hazan” serlevhasıyla bir nesir göndermişti. Anlattık ya! Ediplik demek, aklına her ne gelirse söylemek demektir. Hatta kendi söylediğini de düşünerek ne demek istediği hâlde bilaihtiyar ne demiş olduğunu anlamak da şan-ı edep değildir. İşte bu zat dahi Muallim’in,

Ey âşığı olduğum nihalân!
Evrakınızı kim etti talan?

Ey yerleri kaplayan nebatat!
Sizden de nişane yok mu? Heyhat!

sözlerini beş defa vird-i zeban eyleyip her defasında da beşer onar satır kendi nesirleriyle hüküm-i güfteyi güya şerh etmiş ve suret-i şerhini Hazret-i Muallim mutlaka beğenmiş olmalı ki nihayetinde taraf-ı *Saadet*’ten, “Celal Beyefendi’nin gösterdiği bu yeni teveccühten memnun olduk. İnşallah devam eder.” denilmiştir.

Şimdi mütefennin Faik Hilmi, böyle “Söyleyen bilmez. Dinleyen bulunmaz. Bulunsa anlamaz” âleminde ibaret bulunan bir işe karışıp da, “Yahu siz ne diyorsunuz? Böyle hezeyan mı olurmuş?” diye meydana fırlayıverirse safdil değil midir?

Evet fırlamış! Derhâl kalemi eline alarak bir sütundan ziyade bir intikat yazıp derhâl *Saadet* matbaasına gönderivermiş. Bu süratle şaşmamalıdır. Çünkü mütefennin, mütefelsif olan erbab-ı teferrünc, öyle kalemi kırk defa alına saplayarak yazı yazmazlar. Elleri alır almaz yazıverirler.

Yazıverirler, ama bütün yazdıkları hezeyandan ibaret olur.

Hiç de olmaz. İşte Faik Hilmi'nin yazdığı da hiç hezeyan addolunacak şey değildir. Şimdi teşrihatına girişince siz dahi görürsünüz.

Mehmet Celal Beyefendi mevsim-i hazandan istikrah ederek yalnız bahara âşık olduğunu anlattığı sırada şimdi, yani şu mevsim-i hazanda baharın hazan cenazesi içinde yandığını güya bir lisan-ı edep, bir teşbih-i şairane olmak üzere söylediği hâlde Faik Hilmi bunları hep hezeyandan addeyiyor ve ancak daha mühim ve fenne daha mugayir teşbihleri red için diyor ki:

“Peyrev-i şiir olduğunu iddia eden beyefendinin bir iki noktada tekrar eylediği “kâinat” kelimesinin manasını ve bir de baharın kâinata ettiği veda-ı muvakkatin neden ibaret olduğunu anlamaya çalıştım. Kâinat, kütüb-i fenniyyede avalim-i mevcude-i gayr-i mütenahiye tarifine mutabık ve lafz-ı kâinatın müeddası dahi bu tarife muvafıktır. Şair-i evham-perestin maksadı bundan ibaretse arz üzerinde bir noktada baharın hükümrân olmamasıyla bütün kâinatın ondan mahrum kalması iktiza etmez. Çünkü ahkâm-ı felekiyenin küre-i arz ahkâm-ı cariyesiyle hem-zaman olması lazım gelmeyeceğini bugünkü günde kozmografya fenini vazih bir surette ispat eyliyor. Bundan sarf-ı nazarla kâinat, yani avalim-i mevcude meyanına karışmış bulunan manzume-i şemsiyemizin yalnız bir cirminde bile bugünkü mevsimimize mugayir bir mevsimin hükümrân olmadığı nasıl ispat olunabilir? Manzara-i latifesiyle calib-i enzar-ı hayret bulunan Müşteri, sene-i şemsîmizin on iki misli olan o azim kevkeb-i seyyar, bir bahar-ı daimîye mazhardır ki onda görülen şu hal-i acip ile lebet imtidat eyler. Müşteri şöyle dursun, vücudumuza nispeten haiz olduğu azamet ve cesameti badî-i hayret olan ve hâlbuki hakikatte avalim-i mevcude arasında nokta kadar ehemmiyeti bulunmayan küre-i arzın üzerinde bile ne kadar ülkeler vardır ki her noktasında Celal Bey'in tahassür ve iştiyakını daif bulunan mevsim-i bahar, neşve-i ruh-efza ve taravet-i dıllarısıyla hüküm-

ferma olmaktadır. Bugün kırk, kırk bir derece arz-ı cenubiye doğru inildikçe tabiatın taravet-i nev-civanîsini arz eden dil-nişin çimenlerin, hoş-bû çiçeklerin, kuşlar ve suların, elhasıl şairin enzar-ı dikkat ve takdirini celbe saî bulunan eşya-yı tabiiyenin kâffeten görüleceği aşikârdır. Filhakika, elyevm Amerika-yı Cenubi ile Avustralya kıtalarının ekser aksamında bahar ispat-ı âsâr etmektedir. İmdi Celal Bey'in müddeasına muhalif olarak bahar değil kâinata, hatta binnisbe zerre addine şayan olmayan küre-i zemine bile veda etmemiş olmakla meftun-ı bahar olan şair, eğer seyahat için iktiza eden mebaliği averde-i dest-i tahsil eyler ve biraz da coğrafya ve kozmografyaya aşına olmaya çalışırsa müddet-i ömrünü daimî bir bahar içinde imrar edebilecek vesaiti pek kolay elde edinmiş olur."

A gözüm Faik Hilmi! Üdeba hiç söz anlarlar mı ki bu gibi tashihat-ı fenniyeye giriyorsun? Muallimin sarığını başına giyen bir mektep çocuğu kendisini hakikaten muallimi gibi olmuş kıyas etse bile öte taraftan onun hâline bir ciddiyet nazarıyla bakanların gözü önünde ne kadar gülünç olur! Fakat, o mini mini müteşebbih bunun da farkında olamaz.

İşte diğer bir şiir meraklısının, "Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz!" diye medar-ı temeshur eylediği eş'âr-ı fenniye, böyle zemini hiç olmazsa mugayir-i fûnun olmayacak şeyler olmak lazım geleceğini düşünmediği, düşünmeye muktedir olmadığını ve olamayacağı için fennî lakabını takınana cihanı güldüreyim derken cihanı kendisine güldürmüş olmasından ne kadar gafilse Mehmet Celal Beyefendi dahi sizin bu irşatlarınızdan o kadar gaflette devam eder gider.

Mehmet Celal Beyefendi, cümle-i garabet-i üdebadan olan gaflet-i ca'liye veya ciddiye erbabından olmasa da biraz düşünecek olsaydı menatik-ı arzda baharların, sayfların, hariflerin, şitaların suret-i tetabuunu bilecek kadar mütefennin olmasa bile hiç olmazsa bir kere dört faslın bizim memlekette suret-i tetabuuna dikkat eder ve işte içinde bulunduğumuz şu hazan mevsiminde

bir kere de etrafına bakarak tecahülü için edipliğin dahi kifayet edemeyeceği ve insan kör olsa gözüne saplanacağı derkâr bulunan ahval-i hazanı görür, ona göre nesir mi, nazım mı her ne kehehleyecekse kehehlerdi.

Bahar için ölüm hülyası kuvve-i vahime-i şuaraya sığsa ve bir ölüyü diğer bir cenaze içine yatırmak -indlerinde her şey kabil olan- şuaranın âdetine muvafık olsa bile, bahardan sonra hazan değil sayf geldiğine olsun dikkat icap etmez mi? Baharın çimenlerini, çiçeklerini soldurup mahveden sayf mıdır? Hazan mıdır?

“Sahralara bir manzara-i şairane bahşeden latif çimenler hazan dedikleri gaddarın zebunu olmuş” buyuruyorlar da, “Evvelki letafeti bulabilmek için bahar-ı diğere intizar edeceğiz! Ne şiddetli intizar!..” diye telehhûf bile eyliyorlar!

Zavallı çocuk! Zavallı hazan! İkisi de hakikaten zavallıdır. Zira ahzancağız bir çocuğun maskarası olarak gaddarlıkla itham olunuyor. Çocuk ise, kuzu otlatmak için midir nedir, çimen arayıp durduğu ve hâlbuki hazan en güzel, en taze çimenleri yetiştirmiş bulunduğu hâlde görmüyor da diğer baharı beklemek gibi bir intizar-ı medîde katlanıyor.

Çocuğum! Gözlerinizi sahaif-i üdebaya dikeceğinize geliniz biraz da erbab-ı teferrünce bakınız da kitab-ı tabiatı okuyunuz. Hele şöyle bir Kâğıthane'ye, Davutpaşa'ya filana doğru bir sahraya çıkınız. Bakınız ne güzel çimenler çıkmış. Yalnız şairlerin değil, çemenderlerin bile ağızlarının suyunu akıtacak kadar güzeldirler.

Genç şair buyuruyorlar ki, “Dağlar dumanla muhat olduğu hâlde hayal meyal görünüyor. Baharın gittiğine izhar-ı teessüfle beyaz kefenlere bürünmüş, izhar-ı matem etmiş zannolunuyor. Zemin karlarla mestur, ağaçların yapraklarında nebatattan eser yok. Her cihet hazan içinde...”

Vah çocuk vah! Seni genç yaşta böyle matuh edenlere acaba beddua edeceğin bir zaman gelecek mi? Evladım, dağların dumanı hazanda olduğu kadar baharda da bulunur. Bunları kefene

teşbih edeceksen bari derinlerine bir de cenaze koy ki kefen olsunlar. Bahar vefat etmiş diye tahayyül eylediğin hâlde bunu diğer bir cenazeye teşbih eylediğin hazana koyacağına bari işte bu kefenlere sarsaydın ne olurdu? Hele izhar-ı matem edecek olanların beyaz kefenlere büründüklerini nerede gördünse bize de göster ki kahkahalar ile gülelim! Biz Osmanlılar, “Yasımdan karalar giydim, karalar bağladım!” deriz. Beyaz kefen giyen matemedelerden maksat, icam-ı sine-zenan iseler onların edebiyatı başkadır. Hele güz mevsiminde kar buralarda değil, Sibirya’da bulunur.

Ya şu, “Ağaçların yapraklarında nebatattan eser yok” sözünü hiç olmazsa kayınavide hanıma niçin göstermedin de sana, “Oğlum yaprak üzerinde nebat aramak, belki Cam-ı Cem² ile mazhar-ı füyuzat-ı semaviye olanlarda bulunur. Âkil olan böyle sayıklamaz” diye irşat eylesin?

İşte ey kariîn-i kiram! İşte ey erbab-ı insaf! İşte üdebamızın mesleği! Bu adamlar gençlerimizi rind, sarhoş, mahbup, dost filan eyledikten maada bir de yirmi beş yaşındayken matuh etmekten başka neye yararlarsa gösteriniz de biz de kani olalım!

Muharrirlere vazife-i tahriri öğretmek gayretinde bulunan Hazret-i Muallim kendi tilamizini irşat buyursalar da bu türlü hezeyanları, “Memnun olduk...” diye tasvip etmeyip de vazife-i talimi yerinde ve suret-i lazımesinde ifa eyleseler, bilahare kendilerini dahi gülünç olmak akıbetine namzet etmemiş olurlardı.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2234, 3 Kânunuevvel 1885.

² Cam-ı Cem: Efsanevi İran hükümdarlarından Cemşid ile Keyhüsrev’e ayrıca Hz. Süleyman’a ve Büyük İskender’e atfedilen sihirli kadeh. [h.n.]

MERAM ANLAŞILMIYOR

Mehmet Celal Beyefendi tarafından hususi bir mektup aldık. Neşrine kendileri dahi cevaz göstermedikleri ve zaten esniye ve medayihimize dair şeyleri neşirden zevk aramak mutadımız olmadığı cihetle aynen neşretmiyoruz. Fakat bu mektubun gösterdiği lüzum üzerine gerek Mehmet Celal Beyefendi'ye hususi ve gerek edebiyat münazaalarında bulunan sair zevata umumi olarak bazı şeyler arzına lüzum görülmüştür.

Bundan evvel diğer bir bendimizde dahi denilmiş olduğu üzere herkes söylüyor. Dinleyen ve hele anlayan bulunmuyor. Mehmet Celal Bey mektub-ı hususisinde çoktan beri teveccühatımızı kazanmış olduğu hâlde geçen gün *Tercüman*'a yazdığımız makalede kendilerine teveccühsüzlük imaları gördüklerinden bahsediyorlar. Hatta bu teveccühsüzlüğü celbedecek ne kusurda bulunduklarını tahattur edemediklerine dair mülâhazat-ı müteessirane dahi serd eyliyorlar. Hiç lüzumu olmadığı hâlde o kadar müteessir olmuşlar ki evvelden gönderdikleri birkaç parça eserin neşrinden sonra *Saadet*'e bir daha yazı göndermeyeceklerini temine dahi çalışıyorlar.

Şu yoldaki sözlerini gördükçe nevbet-i teessür bize geliyor. Asıl biz teessüf-i hakiki ile müteessif oluyoruz. Zira mani-i terakki olmak tevarih-i ahlâfın en ziyade nefretle yad edeceği bir şeyken meram anlaşılamamasından dolayı Mehmet Celal gibi gayretli gençleri intisap eyledikleri bir gazeteye irsal-i âsârdan men gibi bir sû-i hizmet bizden sadır olmuşçasına hâller vukua geliyor.

Hâlbuki meram anlaşılamamasından mütehassıl fenalıklar yalnız Mehmet Celal Bey'de numunesi görülen şeylerden de ibaret olamıyor. Birçok kimselere birçok sözler söyleniyor ki, eğer bir müdekkik bu sözleri tetkik edecek olsa söz sahibinin asıl kendi

meslek ve reyine muhalefete kadar vardığı sabit olacağı gibi bir-takımın sözleri dahi ciddi adamlar için mucib-i hande-i istigrap olacak kadar cahilane olduğu tahakkuk eyler.

Birkaç misalini arz edelim:

Bu bendi yazmazdan bir gün evvel mübahesattan makasıd-ı hakikiye ne olduğunu anlamaya tenezzül etmemiş bir zat bize sordu ki, “Birçok makaleleriniz ile sabit olduğu üzere siz Osmanlı lisanının pek zengin olduğu gibi bütün elsine-i mevcude servetini kendi servet-i mahsusa-i lisaniyesi gibi almaya dahi Osmanlı lisanının istidad-ı tammını dava eylediğiniz hâlde, Necip Nadir’e karşı neden Osmanlı lisanının Fransız lisanından geride olduğunu iddia ediyorsunuz?”

Garip sual değil mi? Bu zat düşünmemiş ki karşımızda bir Necip Nadir vardır. Türk olmadığı hâlde Türklük iddiasında bulunuyor. Ehl-i lisandan olmadığı dört lakırdı söyleyince anlaşıldığı ve yazdığı şeyleri şuna buna tashih ettirdiği hâlde Osmanlı lisanından bahseylıyor. “Galat-ı meşhur lügat-ı fasihaya müreccah” olacağını Marunîliği¹ hasebiyle en ziyade kendisi bilmek ve elfaz-ı garibe istimalindeki memnuiyeti, iddia eylediği edipliği hasebiyle nazar-ı dikkate almak lazım geldiği hâlde, bize, kadınlarımıza varıncaya kadar iştihar eylemiş milyon, milyar gibi tabirleri bıraktırarak ecvak, mecvak gibi garaibi kabul ettirmek istiyor. Bahsin esası Osmanlı lisanının Fransız lisanına tatbikinden ibaretken, Arap lisanının Fransız lisanına kıyası suretine tahvil-i bahis eyliyor da hâlâ ne dediğini fark etmeyerek bar bar bağıyor. Lisan-ı Osmanî gayretince bu adamla iştirak kabil mi olabilir ki biz esasen Osmanlı lisanı gayretkeşi olduğumuz hâlde onu da bu gayrette farz edelim de sözlerini fikrimize, gayretimize muvafık bulabilelim?

Diğer misal:

1 Marunî: Özellikle Ortadoğu’da Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail bölgelerinde yaşayan Katolik Süryani topluluğu. (h.n.)

Sami Bey² lisan-ı Arabî hakkında bihakken fazılane tetkikatta bulunması üzerine yine *Saadet*'e derç olunan iki varakada biçare Sami tahkirat-ı bî-edebaneye uğratılmıştır. Bu tahkiri edenlere sorunuz ki Arapça biliyor mu? Heyhat! Bilseler Sami'yi sigaya çektiirmek gibi rezilane edepsizlikle bahsetmezler vakıfane bahsederler. Ya Sami Arapça bilmediği için bahiste hata mı ediyor? Buna daha kocaman bir heyhat! Sami Arapça telife muktedir olduğunu son telif-i Arabîsi ile göstermiştir. Fakat echelcesine bir taassub-ı eblehaneden başka bir sermaye-i kelimeleri olmayan adamlar için bu suret-i rezilaneden başka bahse imkân bulunmaz ki başka türlü söz söyleyebilsinler.

Arap lisanı mukaddesmiş. Neden? Dünya ve ahirette bais-i necatımız olan Kuran-ı azimü's-şan o lisanda nazil olduğu için. Pekâlâ! Yalnız gürûh-ı cühela Müslüman değiller ya? Hep Müslümanız. Hem de gayret-i İslâmiyemizin onlardan pek çok ziyade olduğunu bilfiil hizmetimizle ispat eden Müslümanlardınız. Geliniz düşünelim, bakalım ki mukaddes olan Arap lisanı mıdır? Yoksa bu kudsiyet asıl furkan-ı akdeste midir? Bunun için dahi teemmül edeceğiz ki Arap lisanıyla yazılan her şey mukaddes midir? Yok! Zira o hâlde Beyrut'ta basılan İncil'e filan gibi Hristiyan müellefatı dahi mukaddes olmalıydılar. Ya acaba Kuran-ı azimü's-şan nazil olmazdan evvel dahi Arap lisanı mukaddes miydi? Yok! Zira putperest bir kavmin lisanıydı. Ya acaba Kuran hakikaten Necip Nadir'in evvaklı filanlı Arapçası gibi midir? Buna hiç imkân yok. Zira Arap'ın vücut bulduğu zamandan beri Kuran'daki fesahat ve icaz fusaha-yı Arap'tan hiçbirisinde görülmediği misillü ondan sonra bin üç yüzeneden beri dahi bir ayetine taklit edecek bir tanecik Arap bulunamamıştır. Demek oluyor ki Kuran Arap keliması değil, Allah kelimasıdır! Arapça değil, Allahçadır.

Bir de şöyle düşünelim: Her Arapça bilen Müslüman mı oluyor? “Evet” denilecek olursa Elbistanlılar filanlar dahi Müslüman

addolunmalı. Ya Arapça bilmeyen Müslüman olamaz mı? Öyleyse Türk, Kürt, Arnavut, Boşnak filan gibi milletlerin hiçbirisi Müslüman addolunmamalı. Demek oluyor ki, ne Arapça bilmek Müslümanlığın şart-ı zarurisi ve ne de bilmemek küfrün mucibi değildir. Lisan başka iman başka!

Bir de şöyle düşünelim: Bir kitab-ı semavî bir lisan üzere nazil olursa o lisan mutlaka mukaddes mi olur? Öyleyse muhiti serendip olan Hazret-i Adem'in lisanı dahi Sanskrit olmak tasavvur olunacağından Hazret-i Adem'e nazil olan suhuf-ı şerifenin bu lisanda olmasından dolayı Sanskrit lisanını da takdis etmeli. Hep bu esbaba mebni Keldanî, Süryanî, İbranî lisanlarını hep takdis etmeli. Hakikat böyle midir?

Bir de şöyle düşünelim: Arapça öğrenememiş bulunursak fıkıh-ı şerif gibi levazım-ı şer'iyyemizi öğrenememiş mi oluruz? Öyleyse ulema-yı a'lâm hazeratı bunca ilmihalleri niçin Türkçe yazmışlar? Öyleyse Mecelle encümen-i celflesi fıkıh-ı şerifi Osmanlıcaya tercüme eylediği için hata mı etmiş? İslâmiyet'e hıyanet mi etmiş? Haşa ve kella!

Bakınız, mutaassıbın-i cühelanın güya izhar-ı diyanet için ettikleri bir hezeyan nerelere kadar her şeyini alt üst ediyor!

Bari erbab-ı teferrünc diye tahkir eyledikleri adamlar hakikaten Arabînin düşmanı oldukları için mi onlar bu yaygaralarda bulunuyorlar? Estağfurullah! Bu adavet yine onların dimağ-ı muhtellerindedir. O erbab-ı teferrünc Arabînin kadrini de, ne kadar cevahir-i fenniye ve edebiyeyi havi olduğunu da onların cümlesinden ziyade bilirler ve o gayrette bulunurlar. Nasıl ki şimdi bu hakikat dahi etrafıyla tevazzuh edecektir.

Herkes söylediği hâlde meramın kimse tarafından anlaşılmasından müterettip fenalıkların dereceleri şu misaller ve izahlar ile anlaşıldıysa şimdi de meramın alt tarafına geçelim.

Kâh "afakiyyun", kah "şafakiyyun", "midadiyyun" filan namını alan bir bölük lâ-yuflihun Naci'yi kat ön ederek bir gürlütdür

ediyorlar. Ne diyorlar? Ne dedikleri belli mi ya? Her şey diyorlar. Kütüb-i şarkiyedeki hazainden dahi bahsediyorlar. Kütüb-i garbiyedeki defainden de! Bunlar ne vakitten beri bu gayrete düştüler? Kendilerine bu gayreti kim ihsas eyledi? Ha işte bahis bundadır:

La-yuflihun-ı merkume ferden-bade-ferd, şahsen-bade-şahıs cümleinin marufu bulundukları için mahiyetlerinden bahse hacet yoktur. Nazım ve nesirden, fen ve edepten derece-i behreleri dahi Muallim'in tashihinden geçtikten sonraki eserleriyle daima enzar-ı tettekk önündedir. Fakat şakirdanı bırakalım da muallimi ele alalım ki maksat tamamıyla tevazzuh eylesin.

Naci ilk eserini³ Endülüs'e ait bir varaka-i tarihiyeyi nazım suretinde meydana koydu. Fakat kendisi söylesin ki, o zaman intişarında ne kadar enzar-ı dikkati celbedebildi. "Kendisi söylesin" deyişimiz Naci'nin safvetine, adline, reyine kendi aleyhimizde hâkim olarak kabul derecesinde emniyetimiz olduğu içindir. Badehu Naci Sakız'dan *Tercüman*'a âsâr göndermeye başladı. İlk iştiharı bundan bed' eyledi. İstanbul'a geldi. O zaman musadif olduğu lâ-yuflihunun eser-i ihsası olarak, *Heder* diye bir dram neşreyledi. "Dram" denilen şey tiyatro sanayiinden bir sanat olduğu hâlde onun havi olması lazım gelen şeyler bu eserde bulunmadıktan başka hikmet-i zamaniyeye külliyyen mugayeretinden dolayı neşri taraf-ı hükûmetten hem de bihakkın men edildi.

Sonra Naci ile aramızda bir münasebet peyda oldu. Hem de maa'l-iftihar itiraf eyleriz ki bu münasebeti biz rica eyledik. Kendisinde edebiyat-ı Osmanîyece öteden beri erbabını teşvik gayretinde bulunduğumuz teceddüdün ikaina kâfi istidat gördüğümüz için Naci'yi kendisinden memul olan bir Naci etmek maksadıyla birleştik. Biz her hakikati itiraf eylediğimiz gibi kendisi dahi inkâr etmez zannederiz ki, o zaman Naci kütüb-i Şarkiyedeki hazainden iktibas ile âsâr-ı mensure ve manzume neşri hiç de calib-i rağbet olamayacağı itikadındaydı. Yazı yazmaya cesaret edemiyordu. Birçok

3 *Musa b. Ebî'l-Gazan yahut Hamiyet* (1882) (h.n.).

zeminleri tarafımızdan tedarik olunduğu hâlde bile cesaret edemiyordu. Bu tereddütleri sebebiyleydi ki kâh “Mesud-ı Harabatı”, kâh “Haverî” gibi birçok müstear namlar ile yazı yazmaya mecbur oldu. Sonra, yazdığı şeylerin memulü fevkinde nail-i râğbet olduğunu gördükçe içtihadımızdaki isabeti anlayarak cesareti arttı.

O cesareti arttırıncaya kadar Naci’yle yüzlerce gece geçirdik. Ondan sonra dahi yüzlerce gece geçirdik ya! Hem de füyuzat-ı meyden, uluhiyet-i pir-i mugandan bahsederek değil, maarif-i Şarkıye ve Garbiyeden bahsederek bu “yüzlerce” geceleri geçirdik. Filandan şöyle bir şey alınsa, o dahi şu yolda tercüme olunsay, şu yolda muhakeme edilse, şu yolda netice verilse diye müzakeratımızdan birçoklarını kayıt dahi ederdik. Bunların bir çoğunu Naci kaleme aldı. Kalemindeki kudret-i fevkalade, zeminin teşkilindeki isabet-i fevkalade ile birleşerek Naci bir kevkeb-i nev-tulu’ olmak üzere parıl parıl parladı. Hem de daha ziyade parlamak istidadını cihana teslim ettirerek parladı.

O zamanlar Şeyh Vassîler, Abdülkerim Paşalar,⁴ filanlar, fiste-kizler neredeydiler biliyor musunuz? *Tercüman-ı Hakikat* gazete-hanesinde, saff-ı nialde!

İşte biz[im] on beş yirmi seneden beri afak-ı amalde tulu’unu beklediğimiz ahter-i edep bu kadar mesai ile vücuda geldi. Kendisinde olan cevherin kendisi dahi cahiliyken sabahlara îsâl eden leyalî-i müzakerenin neticesinde Naci kendisinin de ne olduğunu anladı. Bu sözlerin hiçbirisini Naci inkâr edemez. İnkâr etse bile Naci’nin her attığı hatve-i müterakkiyaneyi kemal-i ehemmiyetle tetkik eyleyen ve hem de müşkül-pesendan-ı edep ve fenden bulunan bazı zevatı işhad edebiliriz.

Pekâlâ! Naci bu dereceye vardı da ne oldu? Lâ-yuflihunun zanları gibi üstad-ı küll mü oldu? Vakıa, lâ-yuflihunda hiçbir şey olmadığı için öyle zannederler. Hâlbuki bir de bize sorunuz. Naci’yi üç dört sene leyl ü nehar tetkikle iştigal etmiş bir âşık-ı sahihinden so-

⁴ Abdülkerim Sabit. {h.n.}

runuz. Sorarsanız deriz ki, Naci daha vasıl olabileceği derecenin yüzde yirmisine vasıl olmadı. Fakat lâ-yuflihunun perestîşkârane müdaheneleri, kâselisane mûlazemetleri Naci'yi hemen hemen “ne oldum delisi” etmeye takrip eyledi.

İmlâsı dürüst dört lakırdı yazamadığı hâlde imlâsını da tashih ettirmeye hâlâ bugünkü günde, bu saatki saatte bile muhtaç bulunan Şeyh Vassı Efendi bize olan mukabelesinde Naci'nin *İmdadü'l-Midad*'a yazdığı mukaddime ile haddimizi bildirmiş olmasından bahseylıyor. Bizim haddimizi bildirmek isterse Naci ne suretle bildirebileceğini Şeyh'ten iyi bilir. Biz dahi haddimizi o suretle bilmeyi lâ-yuflihun gibi rezilcesine değil mevkiimize layık olan suretçe medar-ı iftihar addeyleriz. Fakat Naci henüz maarif-i Garbiyece arzu ettiğimiz dereceye takarrüp bile edemedi ki asıl tekemmülünü arzu eylediğimiz Naci olabilsin. Hesaptan bed' ile mahiyat-ı fûnunu göstermek istedik. Vakit bulamadık. Muhakkaktır ki, Naci bir medresede tahsil olunabilecek ulûm-ı âliyeden başka riyaziyat, tabiiyat, hikemiyat gibi maarif-i Garbiyeden addolunan fenlerin hiçbirisinden bir harf bilmez, hiç olmazsa edebiyat-ı Garbiye üzerine behre peydası için “Klasikler” biz okuyup kendisine dinletmek istedik. Hatta Corneille'in⁵ külliyyatını beraber mübayaa eyledik. Buna da muvaffak olamadık. Kezalik katiyen muhakkaktır ki, Garb'ın klasiklerine dair Naci'de bir fikr-i muhit yoktur. Yalnız, “Morsoşuvazi”ler(?) ki, sersiz bünsüz bazı makalatı havidirler, Naci onları tettebbu ile asrın kendisinden beklediği tecdid-i edebiyata muvaffak olabilir mi?

Hiç Naci bizim îsâlini arzu eylediğimiz derecedeki Naci olsaydı, *İmdadü'l-Midad*'ın mukaddimesinde Şark ile Garp arasında öyle mi mukayese yapardı? Hiç Şeyh Vassı'ye kıyas olunamayacak başka bir şeyhten işittiği fıkra üzerine Voltaire'in ağzına Muhyiddin Arabî⁶ Hazretleri'ni verir miydi? Hiç heyet-i tahririyesinde

⁵ Pierre Corneille: 1606-1684 yılları arasında yaşamış Fransız trajedi yazarı. (h.n.)

⁶ Muhyiddin Arabî: 1165-1240 yılları arasında yaşamış mutasavvıf, âlim, şair. Vahdet-i Vücut düşüncesinin en önemli temsilcisi. (h.n.)

amirane dâhil bulunduğu *Saadet* gazetesine Sami aleyhindeki o rezilane mukabeleleri derç eder miydi? Hiç, “Mithat senin aleyhinde yazıyor, cevap ver” diyen edepsizlere mağlup olur da, velev ki onlara cevaben olsun *Tarık*’e derç ettirdiği varakanın bir fıkrasını yazar mıydı?

Bir bölük cühelanın reisi olmak bir şeref-i ciddî ise, Şeyh Efendi Hazretleri Tavukpazarı’na giderek oradaki koşmacıları etrafına toplasın da bir fırka da o teşkil eylesin. Naci böyle bir gürûha riyasetle kendisini koşmacılar reisi kadar da müşerref edemez. Eğer şimdiki derecesini kâfi görüp de asıl varabileceği bir derece-de Naci olmayı istemeyerek Naci-i müstakbeli, gadr-ı la-yuflihun ile doğmadan öldürmeyi tecviz ederse bari ol dahi bir sırası geldiğinde dediğimiz veçhile kendi kendisine bir Naci olmalıdır.

Sözü burada keselim de asıl bize bu sözleri söyletmiş olan Mehmet Celal Bey’e bir hitab-ı pederanede bulunalım:

Oğlum! –Çünkü yaşça, görgüce size evlâdım demeye hakkım vardır– sana ne evvel teveccühüm vardı, ne şimdi zail oldu. Ben senin gibi müstaitlerin âşıkıyım. Hem de kendime saki etmek için değil, vatana kalemini silah ederek hizmette bulunacak kahramanlar yetiştirmek için. Hamdolsun birtakımını yetiştirmişim de! İktiza ederse isimlerini de haber verebilirim. Onlar dahi ma-atteşekkür itiraf-ı nimet ederler. Fakat senin gibi hâlihazır henüz bir çocuk ve istikbali bir kahraman olan gençleri bir maşuka-yı muhayyelenin güya gaybubet-i hayalîsi üzerine mezara ilca gibi miskinane şair ve muvazene-i bahar ve hazanda edib-i cahil görürsem müteessir olurum. Seni Naci’den ayırmak ve *Saadet*’e eser göndertmemek istemem! Bilakis, Naci’nin himmet-i müed-debanesine tavsiye eylerim. Fakat meramların anlaşılamaması üzerine bir Suriyeli Marunî Osmanlılığı bize ve bir Arabî’nin cahili Arapçayı Sami Bey’e ve bir şeyh-i echel kendi bilmediği usul-i şiiri âleme öğretmek derecesinde, “Çingene çalar Kürt oynar” vadisine ayak attıklarını görür de Muallim’in dahi bunlara bir “tebessüm” ile mukabelesini iştirsem terakkiyat-ı Osmanîye

nam-ı mukaddesine olarak yirmi yıldır, yani sen kundakta, Naci Varna Rüştîyesi şakirtliğinde olduğunuz zamandan beri elimden düşmeyen kalemi terakkiyat-ı Osmanîyeye ya taammüden, ya min-gayr-i taammüt hıyanet edenlerin gözlerine sokmaktan asla çekinmem! Üdeba-yı Şark şöyle demiş diye hezeyanlara, türrehatlara cevaz vermem. Bu cevazı vermemek için benim yalnız Ahmet Mithat'tan ibaret olan nam-ı kemteranem bile maa-ziyadetin kâfidir. Hâlbuki bu meslekte yalnız değilim! Birkaç çarşambalı, perşembeliden, birkaç Dürzî ve Marunî'den, birkaç rindden filandan maada bütün Osmanlılar benimle beraberdır. Yaz! Naci'yi taklit et! Fakat Ahmet Mithat'ın asıl en sevgili ismi "Cici!" olan Naci'yi taklit et! Cehil ve rezaletlerinden başka sermayeleri olmayan heriflerin cebren kendilerine reis intihap ederek, "Şunu yaz! Mithat'a cevap ver!" diye Naci'yi küfran-ı dostîye kadar sevk eden edepsizleri taklit etme! Onların devr-i edebî çoktan geçmiştir. Bugün Sürurî'nin *Hezeliyat*'ı,⁷ Nefî'nin⁸ *Siham-ı Kaza*'sı,⁹ Fazıl'ın¹⁰ *Hûbanname*'si,¹¹ *Zenanname*'si¹² edebiyat-ı Osmaniye'den değildirler. Edebiyat-ı Osmaniye yükselmiş ve onlarsa hâlâ taraftarı olanlar gibi alçalmıştır.

Anladın mı kuzum! İşine geleni kabul et, gelmeyişi reddet! Fakat *Tercüman-ı Hakikat*'e âsâr gönderme! Çünkü *Tercüman* hiçbir kimsenin fakiri, muhtacı değildir. Olmayacaktır.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2240, 10 Kânunuevvel 1885.

7 *Hezeliyat* Sürurî'nin yaşadığı devrin şairlerini hicvettiği eserdir. (h.n.)

8 Nefî: 1572?-1635 yılları arasında yaşamış, hiciv ve kasideleriyle ünlü divan şairi. (h.n.)

9 *Siham-ı Kaza* Manzum ve mensur parçalardan oluşan bir şiir mecmuasıdır. Mizahî eleştirilerden itham, tehdit, sövgü ve müstehcenlik derecesinde küfürlere varan her seviyede hiciv yer alır. (h.n.)

10 Enderunlu Fazıl: 1759?-1810 yılları arasında yaşamış, Nâbi, Nedim gibi ustaların klasik şiirde gerçekleştirdiği mahallileşme hareketini ileri bir safhaya götüren divan şairi. (h.n.)

11 *Hûbanname* Kendi içinde çeşitli başlıklar taşıyan 796 beyitten oluşan bir eserdir. Hindistan'dan Amerika'ya kadar birçok ülkenin erkek güzellerinin özelliklerinden bahseder. Eser, 1253/1837'de basılmıştır. (h.n.)

12 *Zenanname* 1101 beyitlik bir mesnevi olan eserde çeşitli milletlerin kadınları anlatılır. Eser, 1253/1837'de basılmıştır. (h.n.)

EDEBİYAT

YILDIRIM

1

Ey rezm-gâh-ı eflâk!
Harik! Nedir bu halet?
Güya ki vahşet-i hak
Etmiş sana sirayet!

2

Ebr-i kesif-i zulmet
Eflake dûd saçmış!
Güya ki bir hakikat,
Yarmış, o dûdu açmış

3

Ey berk-i nûr-ı harik
Ey nûr-ı nâr-küster
Setr olmasın hakayık
Aç aç cihana göster!

4

Bak bak cihana inmiş
Ya hûn-ı seyf-i kudret!
Yahut cenane inmiş
Seyyale-i muhabbet

5

Cevr-i sema göründü,
Bir nûr içinde barik!
Amma yine büründü
Keşf olmuyor hakayik!

6

Hayret! Ne var semada?
Eflake nûr tutmuş!
Bu nûr u nar hevada
Savletli bir bulutmuş!

7

Bu sahada hakayık,
Yekdiğerine muharib!
Meçhul fakat dekayık
Mestûr eder sehaib

8

İşbu dehr-i acaib
Eyler hakayık izhar!
Aşûbe-i sehaib
Eyler o hükmü tekrar

9

Refet nikabın, Allah!
Çıksın fer-i hakikat!
İnsanı sevk eder ah!
Zulmetle cehle fitrat

10

Ahvali keşfe mani,
İnsan hilkatindir.
Yarab bu hükmü cami
Düstûr-ı kuretindir!

11

Ey nar-ı hançer-i can!
Ey tig-i zahm-mu'tad!
Ey tir-i ateş-efşan!
Ey ahenin-pûlad

12

Hedef siham-ı afat
Gerdûn mustaribdir!
Tahlis olur mu? Heyhat!
Afata müncezîbdir!

13

Amma nedir bu böyle?
Envarı, âh âni!
Güya göründü şöyle
İkbal-i dehr-i fani!

Her hâl hakla tev'em!
 Bilmez o hâli âdem!
 Meşhud olur demadem,
 Âlem içinde âlem

Abdülhalim Memduh¹

Tercüman-ı Hakikat:

Şeh-rah-ı terakkideki gidişimiz tavşan gidişi olmazsa önümüzü görerek vasıl olacağımız derecatı daha varmaksızın uzaktan görür de ona göre hazırlık ile mükemmelen varınız.

“Tavşan gidişi” tabirimiz tabirat-ı cedideden addolunmayıp da anlaşılmazsa haber verelim ki tavşan hal-i firardayken gideceği tarafa nısf-ı nazar-ı dikkat edeceğine başını hep arkaya çevirerek geriye bakar.

“Eş’âr-ı fenniye” diye intak-ı hakk kabilinden bir zatın ağzından çıkıvermiş olan şeyin medlulü işte sizin bu manzumeniz gibi şeyler olur. Yani enzar-ı istinbat sahaif-i eş’âr-ı şuara-yı pişine hasr edilmeyerek biraz da kitab-ı tabiatı tettebbua imale edilirse insan böyle şiirler yapar ki kitab-ı mezkûra ait olan her şeyi dahi hayal değil hakikat-i fenniye olduğundan o misillü eş’ârı dahi diğerlerinden fark etmek için, “eş’âr-ı fenniye” denilmek öyle tevehhüm olunduğu kadar müstebad ve müstekreh bir şey olmaz.

Umur-ı dünyeviye ve uhreviyede bizim mürşid-i azamımız ancak Kuran-ı Kerimü’ş-şan olmalıdır. İrşad hususunda bize kela-mullah kâfi olup ondan başka evhamın kâffesi zaittir. Kelamullah ise nazarımızı hep safha-yı kâinatı tettebbua davet eyliyor. Tekevvünat-ı nesimiye ve ecram-ı semaviyeye Hakk celle ve âlâ hazretleri kasem ederek bu hayret-ferma-yı ukul-i evvelin ve ahirîn olan hilkat-i umumiyeyi bi’t-tettebbu nasıl bir Allahu

¹ Abdülhalim Memduh: 1866-1905 yılları arasında yaşamış Ara Nesil şair ve yazarlarından. Türk edebiyatında “Edebiyat Tarihi” adını taşıyan ilk eser Abdülhalim Memduh’a aittir (*Tarih-i Edebiyat-ı Osmanlıye*, 1888). (h.n.)

zü'l-celal olduğunu tefekkür ve tezekkür etmekliğimiz tavsiye buyuruluyor. Filvâki o tettebbuatta ileriye gidip de başkalarının henüz görememiş oldukları hakayıktan bir hakikatçik daha görüp meydana çıkaranlar hükemadan, uzemadan addolunurlar.

İmdi sizin gibi tiz-nazar şura dahi hep bu tettebbuatta bulunacak olurlarsa ortaya böyle ve bundan daha güzel şeyler çıkarıp içinde yaşadıkları halkın büyükleri sırasına geçerler. Üdebamıza anlatamadığımız şey dahi işte budur.

“Yıldırım” zeminini ne güzel bulmuşsunuz. İsmi bile söylendiği zaman insanın gözlerini yıldır yıldır parlatıyor. İntihap eylediğiniz bahis üzerine bakınız size biraz hakayık-ı fenniye serd eyleyelim de ne mühim ve ne kadar iştigale şayan şey olduğu görölsün.

En büyük hükmü hazret-i Kuran tarafından tasvir buyurulan berk ve saika –ki çakışı gözleri kamaştırarak gürleyişi kulakları ve nüzûlü kalpleri titretir– hakikaten bir avuç sudan ibaret bir şeydir.

Tuna gibi Nil gibi Misisipi gibi nehirleri görürüz ki milyarlarca kaya suları bir anda bahre inzal ederler. Ne sakitane ve sakinane akarlar. Emr-i ilahi onların böyle cereyanı cihetinden tecelli etmiş olduğu için böyle akarlar. Yoksa miyah-ı mezkûrenin milyar cüzünden yalnız bir cüzü tebahhur ederek bir bulut teşkil edip de derununda hâsıl olacak kuvva-yı elektirikiye berkler ra’dler, saikalar hâsıl edecek olsalar ve Cenab-ı Hakk’ın emriyle bunlar bir memleket üzerine musallat olacak bulunsalar o memleketi mahv ve yebab edebilirlerdi.

Bir katre abdan böyle bir kuvvet-i cihan-ber-endazane vücuda getiren Cenab-ı Hakk’ın kudret ve azametini düşünüp de o kudreti lisan-ı edep ve hayal-i şairane ile tezyin ve bast eylerseniz işte bu sözünüz cihanı neşve-i hayretle mest eyler. Bu sözünüz halkı terakkiyat-ı ulûma teşvik eder. Bu söz maksad-ı Kuraniyeye dahi muvafık düşer. Hamr gibi ... gibi ... gibi şeylerin hikmet-i Kuraniyece memnuiyet ve menfuriyetini enzar-ı cihanda tahfife

medar olacak laubaliyane şeyleri akıllı erenlere de ermeyenlere de arz edecek olursanız hizmetiniz su-i hizmet olur.

Görelim sizi ey asrın Abdülhalimleri, görelim! Teceddüdat-ı edebiyeye bu yolda hizmet ediniz de dünya ve ahirette memduh olunuz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2247, 18 Kânunuevvel 1885.

“OBUR”, MUKADDİME

İnsanın bihakkın zamanını işgal edecek işi ve gücü bulunmazsa o adam meşagil-i adiyе-i insaniyeden hiçbirisine benzemeyecek birtakım şeyler ile meşgul olur ki bunların bazılarında cemiyet-i beşeriyeye ve bazılarında dahi sahibine türlü türlü mazarratlar husule gelir.

Hatta siyasiyyun-ı ukala politika fesatlarınca daima işsiz güçsüz olanların nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmalarını rey ederler. Zira kendi işleri içinde olan adamların zamanları şu meşguliyet-i yevmiyelerine kifayet edemeyeceğinden öyle fesad-pişelik yolunda sarf edecekleri vakitleri kalmaz ki sarf eylesinler. Bir adamın meşguliyetsiz kalmasından türlü türlü fenalıklar beklenebileceği gibi bir milletin meşguliyetsiz kalmasından dahi pek çok fenalıklar beklenebilir. İnsanın cibillet-i beşeriyesi iktizasınca boş kalması kabil olamayıp zihinler başka bir şeyle meşgul olmazlarsa ahval-ı umumiye-i zaman ile meşgul olarak akıllara gelmedik şeyler düşünürler. Bu hikmete mebnidir ki cemiyat-ı mütemeddinde insanlar kâr ve kespleri ile meşgul olduktan sonra istirahat zamanlarında dahi bir meşguliyet-i masumane ile vakit geçirmeleri için tiyatrolar gibi konsertolar gibi türlü eğlenceler icad olunmuş ve bir meşguliyetin yorgunluğunu diğer meşguliyet ile çıkarmak cibilletinde olan insanlar istirahat zamanlarında dahi bu eğlenceler ile işgal edilmek yolu bulunmuştur.

Hakikat her fenalık insanın işsizliğinden ileriye geleceği hangi cihetten düşünülse bedaheten müşahede olunur. Eviyle barıkıyla, çoluğu çocuğu ile sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar meşgul olan bir kadının kalbinde ilkaat-ı sevda-perestfi bulunabilir mi? Bu hâl yapacak başka bir işi olmayıp da bütün gün pencere önünde nice hayalata dalmış olan kadınlarda ek-

seriyet ile müşahede olunur. Hatta bir kadını kendi kendisine düşünmeye terk eylemektense eline bir kitap vermek evladır. Zira bu kitap en âşıkane yazılmış bir roman olsa dahi kadın o romanın eşhas-ı vakasından bazılarını beğenerek ve bazılarına buğz ederek zihnini o kadar meşgul eder ki o meşguliyet kendisini sair meşagilden men eyler. Okuduğu hikâyenin sonunu ele almak için gece uykusunu feda edenler az mıdır? İşte yalnız bunu düşünmek insanı bir şey ile meşgul etmenin meşagil-i saireden ne kadar menedeceğini muvazeneye kifayet eyler de daha ziyade izahata lüzum dahi bırakmaz.

Bir zamanlar İstanbul’umuzda meşguliyet şimdiki derecede değildi. Şimdi on saat çalışarak yaşamak kabilse o zamanlar iki saat çalışma kâfi olduğu misillü “mirasyedi” gibi unvanlar ile işlemeye muhtaç olmayanlar hiç de çalışmaya lüzum görmeyebilirlerdi. Şimdilerde ise en büyük zenginlerin bile servet-i mevcudesini hüsn-i idare için ihtiyar eyledikleri meşguliyet işi en çok olanlar derecesindedir. Zira edna bir su-i tedbir ile servetin elden kaçırılması dahi muhakkakattandır. Bir vakitler Safaîzade gibi bazı işsizlerin eğlenceleri elyevm masal olarak söyleniyor. Yine bu kabilden olan bazı safa-perestanın kurban bayramında misafirlerine rahat halkum şekeri yerine biraz şeker ve nişastaya bulanmış akciğer parçaları takdim eyledikleri hikâye olundukça müstemiler kahkahalar ile gülüyorlar. Ancak evvel dahi dediğimiz veçhile zeban-ı safa-perestanda “muziplik” denilen bu misillü eğlencelerin türlü türlü fenalıkları görülerek asıl o fenalıklar cihanı güldüreceği veyahut bazı ahvale göre ağlatacağı gibi bu cüzde hikâyesine başladığımız bir obur vakası dahi işte eğleneyim derken kendisini âleme eğlence eden bir safa-perestî tasvir etmektedir ki âleme eğlence olarak karileri kahkahalarla gülmekten kırmayı cidden ibret alınacak hususattandır.

DERVİŞ, EDEP YAHUI

Aziz!

İşbu makaleme şöyle bir unvan vazetmeye mecbur olduğuma cidden müteessifim. Fakat hakikat böyle muhatabayı icap eylediği cihetle mazur tutulurum zannederim.

Gazetelerde devam eden mübahase-i edebiye mi, gayr-i edebiye mi her ne ise onu mütalaa edenler bizim hiçbir şeyimizde ciddiyet bulunmadığını görüp müteessir oluyorlar. *Talim-i Edebiyat* hatayâ ile memlu imiş. Müellifi Ekrem Bey ulûm-ı Şarkiyeden bî-behreymiş. Pek güzel. Mevzu-ı bahs olan hatayâyı, iktidarsızlığı delail-i muknia ile ispat eylemek mukteza-yı adab-ı münazara iken bilakis şahsiyata, ihamata, kinayata intikal-i kalam ettirmek muvafık-ı insaf ve edep midir?

Edebiyataşına olup da *Talim-i Edebiyat*'ı mütalaa ve tetkik edenler hatalarını itiraf ederler. Lakin mübahasenin tarz-ı hâzırını hiçbir vakit tahsin edemezler.

Hele Hayret Efendi'nin¹ makalatı bütün edeb-şinasana hayret veriyor.

Mahza bazı ihamat-ı kabiha serd ve temhid etmek için edebiata ait olan bir bahiste meyveden filandan dem vurmaya başlayıp sözü uzatmak ve münasebetsiz bir surette etrafa söz atmak bir edibin şanına yakışır mı?

Geçende Arif imzasıyla *Saadet*'te neşredilen bir varakada Hayret Efendinin dermeyan ettiği meyveden çıkan çekirdek hayli çektirilmişti. Dünkü *Saadet*'te *Mufasssal*'ın haşiyelerini güya takliden

¹ Adanalı Hayret Efendi: Tam adı Mehmet Bahâiddün Hayret'tir. 1848-1913 yılları arasında yaşamış divan şairlerindendir. Medrese eğitiminin yanı sıra Darülmuallimin'den de diploma almıştır. Mekteb-i Sultanî ve Darülfünun'da dersler vermiştir. (h.n.)

“Takdir, Talimin Haşiyeleri” unvanıyla bir varaka-i mufassala mütalaa olundu. Benimle beraber okuyanlar doğrusu hayıflandı.

İnsaf yahu insaf! Meyve bahsinin müsaadesinden istifade ile öyle parantez içinde yaş yemiş, kuru yemiş gibi sözler lisan-ı edebe alınmalı mıdır?

Hele şu sözü “sizin böyle ilm-i nebatat bahsini ağzınıza alıp jajhayane bir suretle çiğneyip durmanızı” okuyanlar edepten de edipten de teneffür edecek kadar müteessir olurlarsa beca görülmez mi?

Hayret Efendi, edebiyattan edibane bahsetmelidir. Yoksa böyle nebatattan bahse kalkışırsa bir a’mânın elvanı tayin etmek istemesi kadar gülünç olur.

Daha tuhafı var. *Saadet* gazetesinde bir de “Kısm-ı Fennî” görülmüyor ki muhtevi bulunduğu makalat-ı fenniye Beşir Fuad² gibi mütefennin bir zatın nazar-ı temyizinden geçiyor.

Beşir Fuad benim bildiğime göre mesleğine ait mübahasede isbat-ı hakikat etmek için hatır ve gönüle bakamayacak kadar cüretlidir.

Binaenaleyh fennî nebatata dair bu kadar sözler söylenmekteyken kendisinin sükût etmesine ne mana vermeli bilmem.

Geçen gün mübahasenin daire-i itidale ve münazaraya irca edilmesini üdebadan istirham ediyordu.

Ben de şimdi Beşir Fuad Bey’den şu fenne ait olan sözler hakkındaki mütalaatını neşretmesini istirham ederim.

Bir de bence asıl mucib-i teessüf olan şey Muallim Naci Efendi Hazretleri gibi hakikaten edip ve kâmil olan bir zatın “Kısm-ı Edebî” namı altında lisan-ı edebe yakışmayacak birçok sözlerin neşrine müsamaha eylemesidir.

2 Beşir Fuad: 1852-1887 yılları arasında yaşamış materyalist ve pozitivist dünya görüşüne sahip fikir adamı ve tenkitçi. (h.n.)

Fazail-i edebiye-i tahriranesine meftun olduğunu bu zat-ı âli-kadrin mübahase-i hâzırının suret-i devam ve cereyanını tahsin etmeyecekse, ben kanaat-ı kâmile ile kani olduğum cihetle müsamaha-i vakıa bazı zevatın semere-i ibramıdır demekten başka bir söz bulayım.

Talim-i Edebiyat müellifinin kemalat-ı edebiyeyi haiz olup olmadığı uzun uzadı tetkik ve teftişe kalkışmak abestir. Çünkü meydan-ı matbuatta *Talim-i Edebiyat* duruyor, ama bu kitap müşamba sarılacak kadar hatalıymış. Daha iyi ya! Müntekidin maksadı işbu hatayâ-yı sarihayı tashih ile edebiyata hizmet etmek değil mi?

Tamam. Kitabı ele alıp kable'ş-şüru mu, mukaddime mi her neyse işte oradan bed' ile sayfa sayfa suret-i ciddiyede tetkik ve muaheze etmeye başlamalıdır.

Hangi cümleleri, ibareleri hatalıysa tahkir ve tezyif etmeyerek gerek müellifini ve gerek erbab-ı mütalaa ve müdafaayı iskat ve ikna edecek bir tarzda göstermelidir.

Bu suretle muaheze edilecek olursa hem netice-i mübahase edebiyata nafi olur hem de müntekidinin gayret ve himmetleri memduh ve meşkûr görülür.

Azizim. İşte benim mübahase hakkındaki mütalaatım budur. Ümit ederim ki sen de bu fikir ve arzuda bulunup mübahislere ciddiyeti tavsiye edersin.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2371, 13 Mayıs 1886.

AHMET MİTHAT EFENDİ HAZRETLERİ TARAFINDAN

Tercüman-ı Hakikat'te "Derviş" imzasıyla derç olunan varakayı pek çok kimseler, bendenizin olmak üzere telakki etmişler. Medar-ı istidlalleri dahi evvela şive-i ifadesi, saniyen saadetli Ekrem Bey Hazretlerini müdafaa yolunda yazılmış bulunmasıymış.

Bendeniz mübahesat-ı ciddiye hiçbir vakit imza-yı müstear kullanmamış ve ismini ortaya koymaya cüreti olmayan adamı hiçbir zaman adam bile saymamış olduğumdan, "Derviş" imzası benim müstear imzam olmadığını katiyen ilan ederim. "Derviş" ismini her kim takınmış da asıl ismini ortaya koymaya da cüretli bulunmamışsa kendisini tasrih-i nam etmeye kemal-i tevkir ve tazim ile davet eylerim.

Bir bendin şive-i ifadesi bendenizin şiveme benzemekle o bendin benim olması lazım gelmez. On beş yirmi seneden beri muharirlik etmekte bulunan bir adamın sade reviş-i ifadesi, koca bir millet tarafından beğenilmiş olursa ona peyrev olanlar elbette çok bulunur.

Ekrem Bey biraderimizi müdafaaya gelince: Şu saatki saat de bütün ciddiyet erbabı meyanında tahakkuk etmiştir ki Ekrem Bey külfet-i müdafaadan artık azadedir. Zira müdafaa yolunda her ne söylemek lazımdıysa gerek bendeniz ve gerek başkaları onları defaatle söylemişlerdir. Lakin Ekrem Bey'in muarızları bî-edebane olduğu inde'n-nas artık mertebe-i lazımesinden ziyade tahakkuk etmiş olan bir yarışı kendilerine sermaye-i şeref ve şan ittihaz ederler de susmayı kabule yanaşmazlarsa onları susturmak dahi kimsenin vazifesi olamaz. Yazdıkları şeyleri gerek lezzet ve gerek istifade ile okuyanlar varsa zevkleri ve istifadeleri tebrik olunur. Yoksa *Saadet*'in edebiyat sütunları dahi yok hükmünde tutularak kariler elbette Piyangocu Canto'nun

ikramiyeli piyango ilanlarını daha ziyade mucib-i istifade bulup onları okurlar.

Ha! Söz sırası gelmişken şunu da arz edeyim ki Muallim Naci Beyefendi'nin *Demdeme*'si kitap suretinde neşr olunduğuna dair çünkü *Tercüman*'a derç olunan fıkra-i hususiye dahi bendenizin kaleminden çıkmamıştır. Ben, *Demdeme*'yi bir eser-i tehevvr olarak hiç beğenmediğimi, damadım Naci'ye âlem-i hususimizde şifahen söyleyip sebeplerini dahi anlatmıştım. Kabul ve adem-i kabulü bittabi kendi ihtiyarına terk olunmuş bulunduğundan o dahi muhtariyet-i harekâtında istifade eylemiştir.

Ekrem Bey meselesinde son defa olarak bir daha beyan-ı efkâr etmekliğime lüzum varsa derim ki: *Talim-i Edebiyat* pür-galatat olabilir. Nasıl ki hiçbir kimsenin eseri hiç galatsız kusursuz olmak vus'-ı beşer dâhilinde değildir. Lakin Ekrem Bey elbette bunca muahezat-ı şedideden ve medideden bi'l-intibah eserinin şayan-ı islah yerlerini ikmal ederek ikincisini daha mükemmel neşreder. Onun da noksanı olursa üçüncü defasında velhasıl mükemmeliyet-i nisbiye hangi defasında mümkünse o defasında ikmal eyleyebilir. O zaman Ekrem ne olur? Millet-i Osmanîye'nin muallim-i hakiki-i edebiyatı! Çünkü bizde Osmanlı Edebiyatı müdevven değilken Ekrem onu tedvin etmiş olduğu fiilen ve maddeten tahakkuk eder. Ya o hâlde muarızları ne olur? Ekrem'in hasudanı, zira onlar "münekkit" mi, "müntekit" mi? Haniya bir eserin mükemmeliyetini arzu eyleyen ve binaenaleyh büyük bir şana, şerefe namzet bulunan adam sıfatına -Ekrem'in eserine itiraz etmeyip şahsı aleyhine etmiş oldukları hücum ile- liyakatsizlik isbat etmişlerdir. Binaenaleyh tarihte Ekrem hakikaten hademe-i terakkiyattan olmak üzere isbat-ı vücut ederek hasudları dahi milel-i saire tarihindeki emsalleri suretinde isbat-ı vücut ederler.

Rüsuhter,¹ Hayretler² eğer bütün Osmanlı milletini Mekteb-i

1 Rüsuht: Hacı İbrahim Efendi, "Rüsuht" müstearıyla *Talim-i Edebiyat*'ı tenkit etmiştir. (h.n.)

2 Adanalı Hayret Efendi. (h.n.)

Sultani şakirdanından Arifler³ filanlar zannediyorlarsa hatadır.

Kendileri öyle mektep çocuklarıyla boy ölçerek izhar-ı fazl edebilirlerse de ciddiyet erbabı bir taraftan on beşten yirmi iki yaşına kadar çocuklar ve diğer taraftan dahi elliden yetmiş kadar ihtiyarlardan ibaret bir heyet-i mücadelenin keza bir taraftan “külli şeyin sebebün” tarzındaki cümleler ile diğer taraftan ne fenne ne de edebe tevfiğ kabul edemeyen meyve ve çekirdekli yemişler gibi şeylerden teşekkül eyleyen mübahaselerini eğer okurlarsa bizar olmaktan teessüfler, telehhüfler etmekten başka bir netice istintaç edemeyince badema dahi o çocukları zikrolunan pirlar ve pirları dahi çocuklar suretinde bi’t-telakki hangi eserde imzalarını görürlerse ciddi bile olsalar atf-ı nazar etmezler.

Sözüm bitti!

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2372, 14 Mayıs 1886.

3 Arif: *Talim-i Edebiyat* tartışmalarına katılanlardan biri. (h.n.)

“KAMERE AŞIK”, MÜTERCİMİN İFADESİ

Hayret namıyla ahiren telif eylediğimiz romanın tahrir işi bitmesi üzerine ondan sonra neşredilecek romanın intihabı için mütalaaya başlamıştık. Dört roman okuduk. Ancak dördünü dahi tamamı tamamına tercümeye layık bulamadığımızdan bunlardan hangisini ne yolda tadilat ile karilerimize arz edebileceğimizi düşünüyorduk. Zira bizim öteden beri ittiba etmiş olduğumuz usul iktizasınca bir romanı aynen tercüme edivermek okuyanlar nezdinde o kadar lezzeti mucip olamaz. Hatta bazı kimselerin böyle tercüme-i ayniye olmak üzere meydana koydukları romanlar bin türlü şikâyetle duçar oldukları hâlde, bizim tercümelerimizin dahi teliflerimiz gibi kari ve karielerimizi memnun etmesine sebep işte böyle aynen tercüme edivermeyip tadilen tercüme edişimizdir.

İmdi intihap edeceğimiz yeni roman bizi böyle düşündürmekteyken ehibbamızdan İbrahim Hulusi Beyefendi geldi ki kendisi zaten Fransız romanlarını okumaya pek meraklı olup hatta vaktiyle *Gabriel'in Günahı* nam romanı dahi kendisi intihapla tercümesini bize ihtar etmiş ve filvaki mezkûr romanı karilerimiz dahi fevkalade güzel bulmuşlardı. Bu zat bize yalnız *Gabriel'in Günahı'nı* ihtar etmekle dahi kalmamıştır. Telif yollu yazdığımız romanlara dahi fikren iştiraki pek çok olmuştur. Meğer bu defa yanımıza gelişi dahi yine bu roman işi içinmiş. Hoş geldiğine, sefa bulunduğuna, keyiflerin nasıl idüğüne dair es'ile ve ecvibe-i mutadeden sonra İbrahim Hulusi Bey dedi ki:

— Ey azizim! *Hayret* romanınız bitti. Pek de memnun olduk. Fakat ondan sonra bir romana başlanmayacak mı? Bizi romansız mı bırakacaksınız? Vakıa bazı dostlarınız romancılığınızdan dolayı sizi ta'n ederlerse de duçar olduğunuz ta'n yalnız bundan ibaret değildir ya? Ancak duçar-ı ta'n olanlardır ki methe

de layıktırlar. Hele Osmanlılar meyanında kadından erkekten bir büyük sınıf vardır ki sizi mahza romancılığınızdan dolayı kendilerinin sermaye-i iftiharını bilirler. Bunlar öyle fenniyat, tarihîyat, filanîyat, festekizattan lezzet almazlar. Zannıma kalırsa siz dahi kitapçılık ticaretinizce en ziyade bunların minnettârı-sınız. Hâsılı bizi romandan daha çok vakit mahrum bırakmak muvafık değildir.

Nasıl? Bizim İbrahim Hulusi Bey biraz uzun söyler diye mi telakki eylediniz? Vakıa sözü uzunca söylerse de pek tatlı söyler. Biz yeni yazacağımız romanın intihabında olan müşkülâtı kendisine anlatınca dedi ki:

— Oh öyleyse bu müşkülât benim için pek güzel bir fırsat yerine kaim oldu. Zira epeyce bir zamandan beri Fransızca okumakta bulunduğum romanlar içinde ben dahi hiçbir tanesini beğenmiyordum da nihayet pek beğendiğim bir tanesini size tavsiyeye gelmiştim.

Bu tavsiye sözü üzerine aramızda muhavereye bed' olundu. Dedik ki:

— Bir roman mı tavsiye edecektiniz. Kimin romanıymış bakalım?
— Kimin olduğunu söylesem güleceksiniz. Zira siz intihap edeceğiniz romanları elbette Émile Zolalar gibi yenilerden intihap etmek arzusunda bulunacağınızdan ve hele ciddiyat dahi pek merakınız olduğundan ben kimin hangi romanını beğenmiş olduğumu söylersem kahkahalar ile gülersiniz.

— Fena mı olur?

— Yok sizi güldürmek elbette benim de zevkime giderse de...

— Fakat yeniler ciddiler deyip de bizi hakikaten öyle zannetmeyiniz. Bahusus yeniler ciddiler diye koca koca birkaç roman okudum, hiç beğenilecek birisini bulamadım. İşte ezcümle Jules Mary¹ isminde yeni bir müellifin *Markis Gabriel* namında bir

¹ Jules Mary: 1851-1922 yılları arasında yaşamış Fransız yazar. *Roger la Honte* (Alçak/Utanmaz Roger. 1886) en popüler romanıdır. (h.n.)

romanı ki evvela *Levant Herald*²'e² saniyen *Le Moniteur Oriental*³ gazetesine tefrika edilerek fazla olarak bir Rum gazetesine dahi tefrika edileceğini işittiğim için pek meşhur bir şey zannederek okumuştum. Hele işin bir ciheti dahi Şark'a ait olmasını pek muvafık bulmuştum. Bir de okuyayım ki, Ermeni kadınlarının ismini Feride ve Fatma tesmiye etmek ve Ermeniler asıl Türk zannederek ahlâk-ı Osmaniye ve İslâmiyeyi bunlara isnat etmek gibi azim hataiyyatla pek cahilane yazılmış bir şeymiş. Zahmetime de acıdım. Binaenaleyh ben ne yenilerin taraftarıyım ne de ciddilerin. İyi şey bence neden iyi şeydir, anladınız mı azizim. Söyleyiniz bakalım şimdi kimin hangi romanını beğendiniz?

— Paul de Kock'un⁴ azizim, Paul de Kock'un!

— Paul de Kock mu?

— Gördünüz mü bir kere nasıl güldünüz?

— Ama Paul de Kock demek bizce Hoca Nasreddin gibi bir şeydir. Daha ismi söylenir söylenmez insan gülmeye başlar.

— Ama Paul de Kock insanı gülerken ağlatır da! Burası dahi malumunuzdur ya!

— Evet vaktiyle Paul de Kock'un birkaç romanını okumuştum. Hatta *Üç Yüzlü Bir Kadın* namıyla bir tanesini de tercüme ederek Ebüzziya Tevfik Bey biraderimize vermiştim. Hakikaten Paul de Kock'un bazı başı açık zevzeklikleri olmasa en müdekkik, en hakîm romancıların birincilerindendir.

— Ay Âşığı'nı okudunuz mu?

— Ay Âşığı mı? Vakıa “gün âşığı” diye bir çiçek vardır ki bizim ayçiçeği dediğimiz çiçektir. Bu da öyle bir çiçek üzerine bir şey olmasın.

— Yok azizim yok! Bilirsiniz ki ben pek çok roman okudum. Hatta Paul de Kock'un tek mil romanları takımını alarak okudum. Ben Kock'un bundan iyi romanını görmediğim gibi bu kadar muğlak, müessir bir romanı sair büyük romancılarda dahi görmedim.

² *Levant Herald*: 1856-1914 yılları arasında İstanbul'da yayınlanmış İngiliz gazetesi. (h.n.)

³ *Le Moniteur Oriental*: 1854-1923 yılları arasında İstanbul'da yayınlanmış Fransız gazetesi. (h.n.)

⁴ Charles-Paul de Kock: 1793-1871 yılları arasında yaşamış Fransız yazar. (h.n.)

Tavsiye ederim efendim, tavsiye ederim. Bugün mahsusen size bu tavsiye için geldim.

— Ey şu romanın süjesi neymiş bakalım. Kısaca söyleyebilir misiniz?

— Ha! Bu müşkül! Zira *Ay Âşığı* romanını öyle kısaca anlatmaya imkân ve ihtimal olmadığı gibi uzun uzadıya anlatmak dahi herkesin kârı değildir. O kadar muğlak vukuatın birbirine nispeti ve taalluku o kadar girift ve sanatlı bir seyirdir ki bunu mutlaka okumak lazımdır.

— Canım siz isterseniz kitabı okurcasına nakletmeye dahi muvaffak olursunuz. Sizin gibi ağızdan söz yerine cevahir saçan bir mütekellim elbette Paul de Kock'un romanını bir kat daha tezyin ederek söylemekten âciz kalmaz.

Kuvve-i takririyesini meth eylediğimiz zat hakikaten bir methe layık olup nihayet Paul de Kock'un *Kamere Âşık* nam romanını hikâyeye başladı ki hülasasını bir buçuk iki saatte ancak bitirebildi ki bu romanın gerek tertibi ve gerek muhakematı ve bahusus netayicindeki hikmetleri hakikaten hayretimizi mucip oldu.

Biz ise bir zat tarafından vaktiyle bize hikâye edilmiş olan Paul de Kock romanları içinde *L'Amant de la lune* yani *Âşık-ı Kamer* romanının daha ismini gördüğümüzde öyle ciddi bir şey olamayacağına zahip olarak okunmasına bile lüzum görmemiş ve ehemmiyet vermemiştik. Meğer iş isminde değilmiş. Müsem-masındaymış. Nasıl ki bazı isimlerini pek parlak gördüğümüz romanları okumak zahmetini ihtiyardan sonra bu zahmete acımışsak mücerret ismini beğenmediğimiz için bu romanı okumamış bulduğumuza dahi şimdi teessüf etmeye başladık. Zarif arkadaşımız bu teessüfümüzü görünce dedi ki:

— Hayır! Teessüf etmeyiniz. Bilakis sevininiz! Zira vaktiyle bu romanı okumuş olsaydınız şimdiye kadar bin defa tercüme etmiş olurdunuz da işte bugün ne yazayım diye düşündüğümüz zaman imdadınıza böyle güzel bir roman gelmezdi.

Mezkûr romana dair dostumuz ile birçok lakırdılar daha ettik. Lakırdılar hep Paul de Kock'un roman yazmaktaki maharet-i fevkaladesiyle beraber bilhassa bu romanında gösterdiği maharete dairdi. Roman mütalaasıyla tevaggul edenlere malumdur ki romanlarda en ziyade can sıkın şey inanılmayacak birçok garaip ve beğenilmeyecek birçok tesadüfler olup hele romanda aza-yı vaka yalnız birkaç kişiden ibaret olur da romancı dahi söyleyip söyleyip hep bunları söylerse kocakarı masallarından romanın hiçbir farkı kalmaz. Fakat bir romanda aza-yı vaka müteaddit olur ve cümlesinin başka başka etvarı, ahlâkı, harekâtı, sekenatı bulunursa o roman bittabi rengin olacağı gibi tesadüfatı tabii ve vakayii her günkü müşahadat-ı yevmiye ile müeyyed olacak surette sade olursa işte karilerin bitirmeyince ellerinden bırakamayacakları ve gece uykularını feda edecekleri ve okurken kâh ağlayıp kâh gülecekleri roman dahi o roman olur.

Dostumuz *Âşık-ı Kamer* romanını tavsiye eylediği gibi ertesi gün kitabını dahi göndermişti. Okumaya başladık. Hakikaten güya bu zamana kadar roman yazmak şöyle dursun hiç roman okumamışcasına bir lezzet ile koca romanı birkaç gün içinde okuyup bitirivermeyelim mi? Bize dahi gece uykularını ve başka işleri haram ettirdi. Sayfalar çevrildikçe romanın garabeti, letafeti arttı. Birçok yerlerinde kahkahalar ile güldük. Birçok yerlerinde dahi burnumuz sızlayarak, gözlerimiz yaşlandı. Hele Fransız maişeti hakkında bu romandan aldığımız malumat ve ettiğimiz istidlâlât cihanda bir maişet-i sefihane ile onun içinde ahlâk-ı âliyenin neden ibaret olduğunu nazarımızda bir kat daha izah eyledi. Hemen tercümesine başladık. Kaviyen ümit eyleriz ki karilerimiz bu romanın mütalaasında devam eyledikçe bizde görülen hâl onlarda dahi görülecek, yani şimdiye kadar okudukları romanların kâffesine bu romanın faik olduğu teslim kılınacaktır.

MÜTENEVVİA

Abdülhalim Memduh imzasıyla bir varaka daha aldık. Evvelki varakasına verdiğimiz cevaba mukabele vadisinde yapılmışsa da içinde neşre şayan yalnız şu fıkrayı bulduk:

“Nitekim ‘İrca-ı Nazar’ da eserlerden birinin yani Ziya Paşa’nın ‘Bir Abd-i Habeş...’ diye başlayan nazımının naziresi gibi bir şeydir!

Edebiyat-ı Osmaniye’de vücudu inkâr olunan eş’âr-ı fenniyyeye misal olarak Ziya Paşa’nın ‘Ecrâm-ı bî-nihâye ile pürdür âsumân’ mısraıyla başlayan bendini, Hâmit’in mahz-ı hikmet olan ve *Tarık*’ın nihayetinde münderiç bulunan manzumesini, Kemal’in bir şiir-i garra ıtlakına bî-hakkın şayan olan *Cezmi* mukaddimesini, Ali Ferruh’un¹ ‘Hırka-i Saadeti Ziyaret’ ile ‘Ra’d u Berk’ini, Sadullah Paşa’nın² ‘On Dokuzuncu Asır’ nazımını Nabizade Nazım Bey’in ‘Keramat-ı Fünun’ manzumesini ve daha pek çok nazımları arz ve irae eylerim.”

Bir İki Söz

Varakanın mevadd-ı sairesini neşretmediğimize sahib-i imza gücenmemelidir. Mukabeleye mecbur olmamak için neşretmedik. İsterse başka bir gazete ile neşredebilir.

Naci’nin “İrca-ı Nazar”ı gibi mütefenninane ve hakîmane olduğunu haber verdiğim eş’ardan yalnız “Ecrâm-ı bî-nihâye ile pürdür âsumân”³ bendi hatırlımıza geliyor. Evet! Bu da fen üze-

1 İbnürreşad Ali Ferruh: 1865-1904 yılları arasında yaşamış devlet adamı, Ara Nesil şair ve yazarlarından. (h.n.)

2 Sadullah Paşa: 1838-1891 yılları arasında yaşamış Tanzimat devrinin önde gelen devlet adamlarındandır. (h.n.)

3 “Terci-ı Bend”den, Ziya Paşa. (h.n.)

rine mebni bir güzel şiidir. Diğerlerini görmedik, bilmezsek de onların dahi güzel olmalarına bir mani olmadığı gibi velev ki bazı kimseler bunları Naci'nin eserinden daha güzel bulsalar dahi kadr-i Naci'yi inkâra veyahut tenzile bunlar bürhan olamazlar. Kıymetsencan-ı zaman Naci gibi Ziya Paşa gibi ediblerimizin daima hayranı, minettarı olurlar, kalırlar.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2468, 6 Eylül 1886.

OSMAN NESİP, “KAMERE ÂŞIK”

“Kamere Âşık” serlevhası ve Osman Nesip imzası ile aldığımız varakada birçok medayih-i şahsiyeden sonra deniliyor ki:

“Paul de Kock’un *L’Amant de la lune* serlevhalı romanını tercüme vuku bulan himem-i âliyeleri bütün roman meraklılıklarını minnettar bırakacağına şüpheniz olmasın. Bundan dolayı nail olacağınız şükran-ı umuminin bir hissesi dahi bunu zat-ı saadetlerine ihtar eyleyen İbrahim Hulusi Beyefendi’ye ait olacaktır ki işte senaverleri buna gıpta etmekteyim. Bendeleri dahi roman mütaalasına gayet meraklı olduğumdan Fransız romanlarının kâffesini okumuşum dersem mübalağaya haml buyurmayınız. Hele, *Kamere Âşık* romanı en meşhur romannüvislerin âsârından addolunmaya layık bulunduğunu itirafla bunu okuyacak zevatı şimdiden tebrik eylerim. Eğer bu romanın Fransızcasını okumuş olanlar varsa, zat-ı saadetlerinin roman yazmak ve tercüme etmek hususundaki maharet-i fevkaladelerini bir güzel mukayese etmiş olacaklardır. Göreceklardır ki romanı aynen tercüme etmiyorsunuz. İktiza eden yerlerini hülasa ve icap eden mahallerini tevsi ederek yeniden kaleme alıyorsunuz ki Paul de Kock’un eseri zaten pek tatlıyken siz dahi bir kat daha itmam etmiş oluyorsunuz. Himmetiniz var olsun efendim.”

MUKABELE

Sahib-i imza bizce maruf zevattan değilse de romanlar hususunda bir büyük vukuf ispat eylediği gibi bilhassa hakk-ı âcizanemizde layık olmadığı medayihe kadar bizi şayan-ı taltif görmelerine teşekkürat-ı bî-gayemizi arz eyleriz.

Evet! *Kamere Âşık* romanını tadilen tercüme etmekteyiz. Zira erbabına malum olduğu üzere Paul de Kock’un kendine mahsus olan

bazı hâlleri teşbihleri, fıkraları bizim Osmanlılık âlemlerimizin
bilkülliye yabancıı addolunur. Bir de tab'a kelal verecek kadar
mutavvel ve mufassal olan muhaverelerini biz ekseriya ihtisar
etmekteyiz. Bununla beraber yazmakta bulunduğumuz dereceleri
dahi ihtimal ki bazı kimselere uzun gelecek kadardır.

Paul de Kock'un işbu eserindeki sanatın bizce en parlak ciheti
hikâye hitam buluncaya kadar erbab-ı mütaalanın hep yeniden
yeniyi vukuat görmeleridir. Öyle birkaç sayfa okuduktan sonra
alt tarafı anlaşılvirmek gibi maharetsizlik bu romanda yoktur.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2480, 23 Eylül 1886.

“FENNÎ BİR ROMAN YAHUT AMERİKA DOKTORLARI”, MUKADDİME MAKAMINDA İKİ SÖZ

Edebiyatımızın nail olmakta bulunduğu tadilat münasebetiyle meydana çıkan türlü türlü münazarat ve mücadelatın en tuhafı eş’âr-ı fenniyeye dair olanıydı. Matbuat-ı yevmiyeyi mütalaa ile tevaggul eden karilerimiz pekâlâ tahattur ederler ki şiir denilen şeyi münhasıran mey-perestliğe ve mahbub-dostluğa ait bir zarafet-i keriheden kurtarmak isteyenler Avrupa ediplerinin hakîmane ve mütefenninine şiirlerinden örnek alınmasını tavsiye etmiştiler de bazı kec-fehman bundan maksat riyaziyat gibi tabiiyat gibi fününün nazmen ifade ve edasıdır zannına düşerek o surette gayet gülünç şeyler yazmaya başlamışlardı.

Edebiyatın fennî olmasından maksat hayalat-ı edibanenin fünün-ı meşhure nokta-i nazarından edilecek ihtisasat üzerine tasviri demek olacağını elbette biz dahi anlayacak isek de terakkiyat-ı fenniyemizin henüz pek mukaddematında bulunduğumuzdan bunun için daha biraz zaman müruru lazım gelecektir.

Edebiyatın şiirden maada cihetlerinden ve bilhassa roman vadi-sinde fünundan istimdat, Avrupaca gittikçe terakki etmektedir. Jules Verne nam müellif bütün romanlarını fünün-ı şetta esası üzerine bina ederek karilerinin o kadar mazhar-ı rağbeti olmuştur ki mergubiyetin bu derecesini sair romancıların hiçbirisinde bulmak kabil olmaz.

Ancak bizim *Fennî Bir Roman* serlevhasıyla başlamış olduğumuz şu eser Jules Verne’nin romanlarından birisinin tercümesi değildir. Amerika’da birçok tetkikat ve keşfiyat ile uğraşmayı bir cinnet derecesinde ileriye vardırılmış olan etibbaya ta’liken Oscar Mişon nam Fransız muharririn kaleme almış bulunduğu “Aşk ve Galvanopilasti” nam makalesini esas ittihaz ederek şu romanı kaleme almaktayız ki makale-i asliyeyi üç beş defa okuduğumuz

hâlde her defasında kâhkahalardan çatlamak derecesine gelmiş olduğumuz gibi kendi kaleme alacağımız şu romanda dahi o letafetleri kaybetmedikten başka onları birçok arttıracığımızı da katiyen ümit eyleriz.

Burada “kaleme alacağımız” ve “arttıracığımız” diye siga-i müstakbel ile söz söylemekte olduğumuza karilerimiz istigrah ederler mi?

Bazı muharrirler vardır ki eserini yazıp bitirdikten sonra mukaddimesini kaleme alırlar. Biz dahi onlar gibi yazı yazsaydık mukaddimede böyle müstakbel sigalarını istimale mecbur olmayıp “Eserimizde aslının letafeti asla kaybolmamıştır, bilakis tarafımızdan dahi şu surette tevsi edilerek arttırılmıştır” diye haber verirdik. Lakin bizim âdetimiz her eserimizi bir yandan yazıp bir yandan dahi tertip ve tab’a vermek olduğu için henüz yazmamış olduğumuz şeyleri mukaddimede güya yazmış gibi bir haberde bulunamayız. Hikâyenin aslı okuyanları gülmekten kırarak derecelerde tuhaf olduğu gibi biz dahi o surette tevsi kararıyla işe başladığımızdan bu hikâyemizi aslına nispetle daha latif olacağını katiyen ümit eylediğimden başka bir şey haber veremeyiz.

Ha! Şunu da arz ve ihtar edelim ki hikâyemiz fennî olacağına göre bu hikâyede karilerimize fûnun dersi vereceğimiz zannolunmasın. Biz edebiyat-ı fenniye demek hesabı, hendeseyi nazmen tedris etmektir zannında bulunanlardan değiliz. Esna-yı hikâyede fûnun veya sanayie taalluku zarurî olan bazı yerler geldikçe onları fûnun ve sanayie hiç taalluku olmayan zevatın ve hatta kadınların bile anlayabilecekleri derecelerde sadeleştirerek izah eyleyeceğiz.

Hâsılı şimdiye kadar yazdığımız bunca romanlar ile kari ve karielerimizi nasıl eğlendirerek müstefit etmişsek bu hikâyemizde elbette daha ziyade eğlendirerek daha ziyade müstefit edeceğimize şüphemiz yoktur.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2817, 31 Teşrinievvel 1887.

ROMANLAR VE ROMANCILIK

*Hizmet*¹ gazetesinin 104 ve 105 numaralı nüshalarında “Hikâye”² serlevhasıyla münderiç olan makale-i intikadiyeyi okuduk. Bu makalenin henüz mabadı devam edeceği o yoldaki işarattan anlaşıldığı cihetle muntekit sözünü bitirmeksizin söze karışmak muvafık-ı usul olamayacağı gibi muntekit “ecnebi bir kelime altında zikretmektense Osmanlı lisanına hürmeten” romana mutlaka “hikâye” namını vermek derecesinde lisan mutaassıbı görüldüğünden böyle kafalarımıza denk olmayan adamla sözleşebilmek dahi güçse de intikadatının şimdiye kadar manzurumuz olan kısmı üzerine birkaç söz söylemekten hasbe’s-sinaa kalemimizi geri alamadık.

Muntekit romanın saha-i edebiyatta mevkii pek büyük olduğunu hükmediyor. Hakikaten doğru söylüyor. Bir roman koca bir âlemdir. Onun ahalisi ve her ehlinin etvar-ı mahsusası bulunup o âlemde saha-i zuhura çıkarılacak vakanın her taallukuna her ahengine hâlel getirmeksizin netice-pezir etmek bir sanat-ı mühimmedir.

Badehu mütercimlerin Avrupa’da reddolunan ve hiçbir kıymet-i edebiye atfedilmeyen hikâyeleri tercüme eyledikleri makam-ı te-essüfte dermeyen olunur ki işte bunda bir nazar vardır. Tercüme olunan romanlar Avrupaca gerek gazetelere tefrika ve gerek kitap suretinde basılanlardır ki hiçbir kıymet-i edebiye atfolunmayan şeyler için bunca masarif-i tab’iye ihtiyarı nasıl tasavvura sığar?

Muntekit bizim tercüme ettiğimiz *Merdut Kız* ile *Peçeli Kadın*³ romanlarını dahi beğenmeyerek fakat “henüz Garplılarda rağ-

1 *Hizmet* 1886’da Halit Ziya ve Tefik Nevzat tarafından çıkarılan İzmir’in ilk özel gazetesi. (h.n.)

2 *Hikâye*: Halit Ziya Uşaklıgil’in önce *Hizmet* gazetesinde (nr. 104-139, 14 Teşrinisani 1887-21 Mart 1888) yayınladığı sonradan kitap (1891) hâline getirdiği roman teorisine dair eseridir. (h.n.)

3 *Merdut Kız* ve *Peçeli Kadın* romanlarının yazarı Émile Richebourg’tur. (h.n.)

betini celp edecek adamlar buluyor diye *Merdut Kız* ve *Peçeli Kadın* gibi hikâyelere hikâye budur deyip bir hakikat-i bedihiye hükmetmiş gibi kanaat mi edelim” diye bunları Avrupaca merdudiyetten biraz tebrie ile beraber yine beğenmiyor.

Ecnebi romanlarını tamamıyla beğenmeyerek aklam-ı Osmaniye’den çıkanları tercih etmekte münekkidin hakkı yoktur diyemeyiz. Müzikanın alafrangası kulağımıza hoş gelmeyeceği gibi edebiyatın alafrangası da hoş gelmemek tab’-ı Osmaniye’ye ait bir keyfiyet olabilir. Lakin romancılık nokta-i nazarından *Merdut Kız*, *Peçeli Kadın* ve Paul de Kock’un *Kamere Âşık* nam romanları gibi âsâr “roman budur” denilemeyecek derecelerde nakıs bulmak pek haksızlıktır. Bunların kıymet-i edebiyelerini ispat için her birinin beher defada binlerce basılmak üzere onardan ellışer defaya kadar basıldıklarını dermeyeran ile kalmayız, belki Avrupa elsine-i edebiyesinin kâffesine tercüme olunduklarını da müntekidin nazar-ı ehemmiyetine arz eyleriz ki bu hâl onlara hiçbir kıymet-i edebiye atfedilmediği hakkındaki sözünü geriye alması için belki insafını tahrik edebilir.

Dürdane Hanım gibi millî romanlarımızı yazmaya muktedir olduğumuz hâlde tercüme misillü başkalarının da yapmaya muktedir oldukları şeye bizim tenezzül etmemekliğimiz lazım geleceğini müntekit hakk-ı âcizamızda bir lisan-ı teveccühle dermeyeran eyliyor ve bundan sonra romanların hayalî ve hakiki nevilerine girişerek *Hasan Mellah* ve *Hüseyin Fellah* ve *Dünyaya İkinci Geliş* ve *Felatun Bey ile Rakım Efendi* ve *Paris’te Bir Türk* romanlarını ve bilhassa *Letaif-i Rivayat* sername-i umumisi altındaki hikâyat-ı müteselsileyi şayan-ı istihsan ve rağbet olmak üzere gösteriyor.

Teşekkür ederiz! Ancak kendisi hayalî romanları hakiki romanlara feda etmek istediği hâlde işte *Hasan Mellah* hikâyesinin sırf hayalî bir roman olduğunu ve *Hüseyin Fellah*’ın ve *Paris’te Bir Türk*’ün de ona peyrev olduklarını hesaba katmıyor. Kezalik *Letaif-i Rivayat* hikâyat-ı müteselsilesinin bazıları telif olmakla beraber Avrupa’ya müstenit ve diğer bazıları millî olmakla

beraber yine hayalî idüğünü de bihakkin sencide-i mizan-ı tetkik eylemiyor. Hele hakiki romanları tercihte bulunduğı hâlde ezcümle Alexandre Dumas'nın romanları bir cerideye tefrika edildikte elli bin müşteri kazandıracak derecelerde âlem-i matbuatça ihraz-ı şan eylediklerini söylüyor ki Alexandre Dumas (Fils?) hayaliyunun ser-firazanındandır.

Vakıa müntekit bizim oldukça senamızda bulunuyorsa da bizce doğru olan acı söz doğru olmayan tatlı sözlere müreccahtır. *Letaif-i Rivayat*'ımızın birçok hikâyeleri ahval-i milliyemizi tasvir yolunda bulunduğı için hakiki denilen üsluptadır ki bu yoldaki hikâyelerin en tazesı dahi "Çingene" serlevhasıyla ahiren yazdığımız fıkradır. Kezalik "Para" serlevhasıyla gazeteye derç etmiş olduğumuz diğer birisi dahi sırf tasvir-i ahval-i milliye yolunda olduğu için müntekidin hoşuna gidecek şeylerdendir. Lakin in-saf edilsin ki Paul de Kock'un *Kamere Âşık*'ı hem hayalî ve hem de ecnebi olduğu hâlde beğenilmeyecek âsârdandır diye nasıl reddolunabilir? Gerek bu ve gerek *Lû'lü-i Asfer* ve *Merdut Kız* münekkidin ecnebi kelime istimal etmemek gayretiyle sadece bir "hikâye" demekle tayin-i mahiyeti kabil olabilecek âsârdan mıdır ki bunlar başlı başlarına birer cihan olup havi oldukları aza-yı vakadan her birisi diğer olur olmaz romanların en büyük kahramanları yerine geçer.

"Realizm" mektebi denilen hakiki roman yazmakta şimdi Émile Zola en ileriye gitmiştir. Acaba müntekit Émile Zola'nın romanlarını dikkatli okudu mu? Okumuşsa anlamıştır ki mumaileyhin asıl maksadı romancılık değil politikacılıktır. Karilerini diyanet ve medeniyet-i hâzıra aleyhine teşvik için roman yazar. Evet! Sefalet-i beşeriyenin suver-i mahufesini tasvir etmelidir. Ama ondan dolayı bir sınıf insanları mesul mü tutmalıdır? Romandan maksad-ı hakiki, karilerin ezhanını tenvir ve ahlâkını tehzip ederek ulüvv-i cenabını inbisata getirmekse Émile Zola ve sair meslektaşları bunun hilafınadırlar. Paris gibi ifratperestliği ile meşhur olan bir şehir bile Émile Zola'yı başı açık bir surette ulu

orta yürümesinden dolayı muaheze etti. Émile Zola müdafaa etmeyip bilakis itirafta bulundu. Fakat dedi ki: “Ben yazdığım için kabahatli isem yazdıklarımı kemal-i rağbetle okuyanlar dahi kabahatlidirler. Almasalar, rağbet etmeselerdi yazmakta beni teşvik etmemiş olurlardı.” Dikkat buyuruluyor ya! Bu söz müdafaa değildir. Kabahatin şürekâsını çoğaltmaktır.

Roman yazmakta “Realizm” mektebi yeni küşad olunmuş demektir. Fakat o da herhâlde hayalidir. Zira yazılan şey ayn-ı hakikat olursa roman değil tarih olur. Hayalî olan roman ait olduğu memleketin veya sanatın ahvaline muvafık olursa ona “hakiki” diyorlar. Yok bir adamı insaniyetin fevkinde mükemmeliyet derecelerine kadar çıkarmak ve diğer birini iblisler mertebesine vardırmak ve tesadüfat-ı baideyi işe katmak, hâsılı inanılmayacak ve ait olduğu memleket ahvaline tatbik kabul edemeyecek şeyleri yazmak suretiyle vücuda getiriliyorsa ona “sırf hayalî” denilir ki vakıa maddi ve manevî bir ziyânı görülmeyip okuyanları sadece eğlendiriyorsa da hiçbir şey öğretemediği veyahut hakikatten baid evhamı talim eylediği için makbul addolunmuyor.

Biz *Hayret* nam büyük romanımızı yazdığımız zaman ibtidalârında gaipten ses çıkartmak ve söz getirtmek gibi tasviratımızı sırf hayale hamledenler ve bundan dolayı bizi bayağı muaheze eyleyenler görülmüştü. Sonraları bunların âdeta hokkabazlık olduklarını ve hatta ne yolda icra edildiklerini teşrihe başlayınca en hakiki bir roman *Hayret* olduğunu romandan anlayanlar dahi itiraf buyurdular. Hâlbuki *Hayret* işte en hayalî romanların birisidir. Aza-yı vakadan hiçbirisinin aslı faslı yoktur. Bununla beraber en çok satılan romanımız *Hayret* olmuştur. Olur olmaz romanlar büyük adamlarımız tarafından okunmak şerefine nail olamadıkları hâlde *Hayret*’ten aldıkları lezzet üzerine birçok büyük adamlar muharrir-i âcizi tahriren ve şifahen taltif buyurmuşlardır.

İşte romancılık mesleğinde sebk eyleyen bu tecrübemiz hasebiyle münekkide demek isteriz ki romanların hayalîsi hakikisi, millîsi

ecnebisi, telifi tercümesi hakkında intikadat-ı amikaya girişecek zamanımız henüz gelmemiştir. Osmanlı lisanıyla basılmış her nevi romanlarımızın mikdar-ı umumisi yüz sekseni iki yüzü pek de tecavüz edemez. Birkaç yüz bin romana malik lisanlar erbabı bile bu kâl ü kıyle bu güft ü şenide nihayet verememişlerdir. Herkesin tab'ı bir nevi romandan hoşlanır. Romancı karilerinin tabayuna göre eser yazar. *Hizmet* gazetesi gibi hakikaten gayret-i Osmaniyesi bulunan gazetelerse romanların yalnız muzırlarını bera-yı tevakki men gayretinde bulunup okuyanları hem eğlendirecek ve hem müstefit eyleyecek surette olanlarını tavsiye eder. Mucib-i istifade olmadığı hâlde zararı da melhuz olmayarak yalnız eğlence suretinde yazılanların mütercim veya muharrirlerini meysus etmeyi mürüvvet-i terakki-perestanesine muvafık bulmaz.

Yalnız romanlara da mahsus değil a! Fennî kitapların bile faidesizleri pek çoktur. Pek müşkülpesent olursak sonra erbab-ı kalemimizi ihafe eyleriz de hiçbir şey yazmaya cesaret alamazlar.

Şimdilik sözümüz bu kadar. Bakalım intikadın mabadından daha neler görürüz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2847, 5 Kânunuevvel 1887.

DERVİŞ'İ DARILTTIK

Derviş'i darılttık ama o bizi darıltmasa daha iyi eder.

Bizim Mustafa Derviş hakikaten zeki ve natuk bir adamdır. Bunu *Musahabat-ı Leyliye*'mizin onuncu nüshasında dahi itiraf etlemiştik. Fakat Mustafa Derviş'in kaleminden... şey... "lisanından" demeliyiz! Fakat Mustafa Derviş'in lisanından bir güzel bent çıkmak için imlası doğru ve kitabeti iyice yolunda bir kâtip bulunmalı da Mustafa Derviş söylemeli o kâtip yazmalıdır. Bir de Mustafa Derviş Ahmet Mithat'ı o kadar çok sevmemelidir.

Bu şartların sebep ve hikmetleri anlaşıldı mı? Evvela Mustafa Derviş'in gönderdiği varakaları kalemden geçirmeyince gazeteye koymayız. Zira yanlışları her satırda değil her kelimede birkaç taneye varır. Mustafa Derviş son varakasinda yaptığı gibi bize darılarak bizi de darıltırsa sonra varakasını aynen derç ederiz de Tekfurdağı¹ mutasarrıfı saadetli Necip Beyefendi hazretlerinin aynen neşredilmiş bulunan mektubu Mustafa Derviş'in varakasına nispetle usul-i imla meşki mertebesine suud eder.

Saniyen Mustafa Derviş'in varakasını kalemden geçirirken Ahmet Mithat hakkındaki muhabbetinden mütevellit methleri, iltifatları kâmilten tayy etmeyince varakayı ıslah edememiş oluruz. Zira Mustafa Derviş'in pek çok fikirleri gayet dürüst ise de halk-ı âlem dürüst mütalaa göreceğim diye Ahmet Mithat'ın uzun uzadıya meth ü sitayişini okuyamaz ya! Salisen Mustafa Derviş'in her biri la-akal yirmi beş santimetre arzında ve kırk santimetre tulünde kâğıtlardan sekizini onunu on beşini dolduran –hem de kâğıdın iki yüzü yazılmak şartıyla– evrakından Ahmet Mithat meth ü sitayişini çıkarıldıktan sonra asıl maksada dair irsal-i mesel ve irad-ı teşbih yollu aralara sıkıştırdığı birçok sivri fıkralar dahi tayy edilmeyin-

¹ Tekirdağ. (h.n.)

ce varakasını neşredilebilecek bir hâle koymuş olamayız. Zira o fıkraların kâffesini derç edecek olsak bizim Mustafa Derviş bir an kesilip işinden şikâyet etmedik ne memurîn kalır ne muharrirîn!

Ezcümle geçen bir varakasında bizim sevgili Hamit Vehbi'mizi² diline dolamıştı da o kadar çiğnemişti ki şayet derç etseydik Hamit Vehbi dahi dehhaş bir muarız kesilerek meydan-ı matbuatta bir kanlı arbede daha zuhur ederdi.

Buraya kadar söylediğimiz sözleri “Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla!” fehvasınca “Kari sana söylüyorum, Mustafa Derviş sen anla!” demek olduğunu elbette Mustafa Derviş dahi anlar. Binaenaleyh biz sevgili Mustafa Derviş'imizi her ne kadar darıltmış isek de onun dahi bizi darıltmaması tarafeynin menfaatine daha ziyade muvafık düşeceği mutlaka tahakkuk etmiştir.

Mustafa Derviş Neye Darılmış?

Mustafa Derviş bize “Çingene” romanı hakkındaki mülâhazatını yazacağı vaadinde bulunmuştu. Vakıa yazmıştı. Lakin biz mün-tekidimizin sağa sola verıştirdiği itirazatı ve kendi hakkımızdaki medayihi tayy ederek imla yanlışlarına dahi bir nihayet vermek için bakiye-i mülâhazatı neden ibaret kalmışsa kaleminden geçirerek onu derç etmiştik de, sözün doğrusu mülâhazanın bu derecesini pek de istifadeye kâfi bulamadığımızı hiç çekinmeksizin ilave eylemiştik.

İşte Mustafa Derviş buna kızmış. Biz onun yazdıklarını bozuyormuşuz. Söz söylemek istedikçe ağzına yumruğumuzu tı-kıyormuşuz. Naci *Saadet*'ten çıktığı için oraya varaka vermek istemediği gibi *Tarik* gazetesini dahi hiç sevmediği için varaka vermediğinden asıl kendi sözünü âleme isma' için ne yapacağını bilemeyerek şaşırıp kalıyormuş.

Şimdi insaf edilsin. Bu sözler içinde kaleme gelecek bir söz var mıdır? Hem de biz Mustafa Derviş'in sözlerini kaleme getirmek

² Hamit Vehbi: Doğum tarihi bilinmeyip 1902'de vefat etmiş gazeteci, yazar. *Yemen Vilayet Gazetesi, Tarik Ceride-i Bahriyye*de çalışmıştır. Bibliyografya türündeki *Meşahir-i İslâm* 1883'te yayınlanmıştır. (h.n.)

için haylice uğraştığımız hâlde şundan ibaret kalan sözde kaleme gelecek şuret mi kalmıştır?

Mustafa Derviş'e en ziyade işe yarayacak bir nasihat vermek lazım gelirse deriz ki; başlı başına bir gazete yap da halk dahi yeni kalem ve yeni fikir ne olduğunu görsün!

Derviş'in Yeni Mütalaası

İzmir'de tab' ve neşrolunan *Hizmet* gazetesinde romanlara dair münderiç bulunan intikada mukabil yazdığımız bendi Mustafa Derviş hiç beğenmemiş.

Yerden göğ'e kadar serbesttir.

Sebebi de bu bentte hayalî romanlar ve hakiki romanlar hakkında söz edildiği hâlde fennî romanlar hakkında hiçbir şey söylememekliğimiz kaziyesiymiş.

Pekâlâ! Bunda da hakkı teslim olunsun! Hâlbuki bu millete pek çok şeyleri talim eden Ahmet Mithat olduğu gibi ilk defa olmak üzere fennî romanın nasıl olacağını gösteren dahi Ahmet Mithat'mış ve o roman dahi henüz gazetemize derç etmekte bulunduğumuz *Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları* romanıymış.

Nasıl! Derviş'in saçmalamaya başladığına dikkat buyuruluyor ya?

Acaba Mustafa Derviş biliyor mu ki bundan bir hayli sene mukaddem ismini tahattur edemediğimiz bir adam Jules Verne nam asıl fennî roman müellifinin *Seksen Günde Devr-i Âlem* serlevhâlî bir romanını tercüme etmişti?

Acaba Mustafa Derviş biliyor mu ki Erkân-ı Harp miralaylarından izzetli Bedri Beyefendi yine o fennî roman müellifinin *Arzdan Kamere Seyahat* nam romanını tercüme eylemişti?

Mustafa Derviş bunların ikisini de bilemezse mazurdur. Zira birisi, yani *Seksen Günde Devr-i Âlem* romanı hiçbir rağbet bulamayarak ihtimal ki mütercim ve tabi' yazdığına da bastığına da bin pişman olmuştu. "Niçin?" mi dediniz? Henüz fününun

edebiyata tatbikinden bilküllîye bihaber bir halkın lisanına tercüme olunmuştu da ihtimal ki satılmayan nüshaların varakları içine peynir konulmak üzere bakkala okka ile satıldığı için!.. Hâlbuki o eser-i eşher ve enfes-i âsârdandı.

Mustafa Derviş bunların ikincisini bilemezse yine mazurdur. Zira *Arzdan Kamere Seyahat* romanını Bedri Bey tercüme ederek *Tercüman-ı Hakikat*'te parça parça derç olunmuştu da ayrıca kitap suretinde neşredilmek üzere dahi basılmıştıysa da müessisliği ile müftehir bulunduğumuz Kırkambar Matbaası'nın derece-i intizamını anlamalı ki birkaç forması birden zayi edildiğinden işin üzerinden sekiz on sene geçtiği hâlde hâlâ meydan-ı intişara konulmamıştır.

Mustafa Derviş'e en büyük teşekkürümüz şu *Arzdan Kamere Seyahat* romanını tahattur ettirmesi kaziyesi olup zayi edilen formları kariben ve acilen tekrar basarak bu eser-i enfes ve âlâyı meydan-ı intişara koyacağımızı ve bu kış mevsiminde karilerimiz efendilerimize pek güzel bir eğlence tehyie eyleyeceğimizi vaat ederiz.

Kendi idaremiz aleyhinde kendimizin idare-i lisan eylediğine istiğrap mı olunur? Doğru söze istiğrap etmemelidir. Zira işte o doğru söz bu eserin noksanını bi'l-ikmal tamamını ortaya çıkarmaya da bizi mecbur eylediğinden buna sevinmelidir.

Biz yine Mustafa Derviş'e gelelim:

Şimdi orta yerde birisi *Seksen Günde Devr-i Âlem* ve diğeri *Arzdan Küre-i Kamere Seyahat* gibi iki eser varken ilk defa olarak fennî romanın ne demek olduğunu bu millete Ahmet Mithat göstermiştir diye hükmetmekte Mustafa Derviş mübalağa etmemiş denilebilir mi? Bundan dolayı namımıza yazdığı medayih ve sitayişî hemen gazeteye derç edivermeye imkân tasavvur olunur mu? Zaten medayih ve sitayişe neden dolayı lüzum vardır? Ahmet Mithat'ı Osmanlılar'a tanıtmak için mi? Ya Osmanlılar yirmi yirmi beş senelik hizmetkârını hâlâ tanımadılar mı ki yeniden tanıtmaya lüzum görülsün? Methe, sitayişe kendilerini tanıtmak ihtiyacında bulunanların lüzumu vardır. Hak subhanehu ve taala hazretlerine bin şükür olsun ki Ahmet Mithat o lüzumun öte tarafına geçmiştir.

Fennî Bir Roman yahut Amerika Doktorları

Mustafa Derviş'in nazar-ı dikkatine çarpan bu roman eğer *Le Figaro*³ nam meşhur Fransız gazetesinin karilerinden birisinin nazar-ı dikkatini celb etseydi gerçekten memnun olurduk. Zira o zat bu romanın asıl Fransızcası nasıl yazılmışken Osmanlıcaya nasıl tercüme olunduğunu muvazene ederdi.

Bu romanın aslı *Le Figaro* gazetesine derç olduğu zaman gazetenin karileri her gün tab' olunan nüshaların adedinden ol kadar ziyadeye varmıştır ki romanın başkaca tab'ına müsaraatla beraber gazetenin eski nüshalarında munderiç olduğu kadar romanı tekrar tab'a dahi ihtiyaç görülmiştir. Fakat biz bunu aynen tercüme etseydik karilerimizden pek çokları zevkine varamazlardı. Biz bunca senedir tabiatlarına, zevklerine, istifadelerine hizmet ettiğimiz karilerimize beğendirmek için bu romanı yeniden kaleme alırcasına bir surette yazdık. Eminiz ki muvaffak dahi olduk. Zira kudret-i temyiziyelerine her zaman arz-ı ta'zime mecbur bulunduğumuz birçok zevatın takdir ve tahsin ve aferinlerine mazhar olduk.

Mustafa Derviş'e Hitap

Baba Derviş! Sen nerede olduğunu ve biz nerelerde bulunduğumuzu anladın mı! Bize darılma! Bahusus bizi darılma! Sen yaz! Ahmet Mithat'ı istediğin kadar methet. Biz onları tayy ederiz. Tabiat-ı zamaneye muvafık olmayan mütalaatını dahi çizeriz. İmla yanlışlarını ıslah için kalemden geçirdikten sonra derç ederiz. Yani hep bildiğimizden dönmeyiz.

Fakat dikkat et ki derce şayan mütalaatından hiçbirisini mahvetmeyiz. Eğer bu suret-i hareketimizi beğenmezsen istediğin suret-i harekette muhtarsın!

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2849, 7 Kânunuevvel 1887.

MUHABERE-İ ALENİYE: HÜSEYİN RAHMİ BEYEFENDİYE

Azizim Efendim!

Şık serlevhasıyla gönderdiğiniz roman başlangıcını okudum. Eğer Paul de Kock gibi bazı Avrupa müelliflerinin eserinden iktibas olmayıp da tasvir sizin kendi mahsul-i hayaliniz ise roman yapmak için pek büyük bir istidada maliksiniz. Hatta bu tasvirin esası bir eser-i ecnebiyeden ahval-i Osmaniyyeye tatbik hususunda dahi büyük bir kudret göstermiş olursunuz. İki suretle dahi seza-var-ı tebriksiniz. Ancak romanın netayici bizce görülmedikten sonra gazeteye derç olunmaya başlanamaz. Mah-ı hâl-i rumînin sekizinci pazartesi günü saat yedi sularında Daire-i Sıhhiye'ye gelerseniz bu esere dair müzakere ederiz de hikâyenin netayici anlaşıldıktan sonra dercine de başlarız. İzmir'de tab' olunan *Hizmet* gazetesinin romancılığa dair yazdığı makale-i intikadiye sizin gibi erbab-ı gayrete ürküntü vermediğini görmek bizim gibi gayret-perestanı memnun eyler. Zaten bendenize hitaben mezkûr gazetede münderiç bir fıkra-i ahire intikadın sonları için de ümit-bahş olmuştur. Tafsilini mülakatta söyleşiriz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2858, 17 Kânunuevvel 1887.

113 NUMARALI CÜZDAN

Bu serlevha ile Emile Gaboriau'nun¹ bir güzel romanı tercüme olunarak intişara başlamıştır. Mütercimi Hüseyin Rahmi Bey'dir ki roman yazmaktaki istidadını ilk eser-i tasavvur ve tahayyülü olarak *Şık* serlevhasıyla kaleme alıp tarafımıza gönderdiği eserde göstermiştir. *Tercüman-ı Hakikat*'in geçen bir nüshasında kendisiyle sebk eden muhabere-i aleniyemiz üzerine *Şık* romanının itmamı dahi genç ve yeni romancı arkadaşımızdan iltimas olunmuştu. Bu roman kariben neşrolunmaya başlayacağı gibi şimdiki hâlde roman mütalaasından lezzet alan zevat-ı kirama şu 113 Numaralı Cüzdan'ı² tavsiye ederiz ki hakikaten güzel intihap olunmuş ve güzel tercüme edilmiş bir romandır. Hüseyin Rahmi Bey gibi yeni yetişmekte olan bir müstaidi teşvik edecek şey halkın rağbeti olacağından halk bu teşviki diriğ etmezse yeni bir romancı hem pek ciddi olarak yetiştirilmiş olur.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2870, 31 Kânunuevvel 1887.

1 Emile Gaboriau: 1832-1873 yılları arasında yaşamış Fransız gazeteci ve polisiye roman yazarı. (h.n.)

2 *Le Dossier no 113* (1867). (h.n.)

KEMAL'IN "OSMANLI TARİHİ"

Aklam-ı cedide erbabının pişvası ve terakkiyat-ı fikriyece dahi cümlelerin muktedası olan atufetlü Kemal Beyefendi hazretlerinin bir mükemmel *Osmanlı Tarihi*¹ kaleme almakta bulundukları iki üç seneden beri cümlelerin samia-i zîb-i şükranı olmaktadır tarih-i mezkûrun dibacesiyle methalinden birinci cüzü ahiren mevki-i intişara konulmuş ve cümle ile beraber bizim dahi nazar-ı mütalaamızı tenvir eylemiştir.

Hazret-i Kemal'i yalnız "sühan-aferin" bir edib-i yekta, bir şair-i bi-hemta olmak üzere telakki edenlerden bulunsaydık eserinin cüz-i evveli yeddimize vasil olur olmaz biz dahi "evcat-ı edeb ve irfanın alâ-yı illiyyîninde hemîşe bâlâ-pervazlık ile ser-efraz olan ol hüma-yı himam bu kere dahi şöyle bir tarih tahririne ihtimam buyurmuş..." diye ezberden bir şey yazarak hakk-ı âlf-yi üstadanelerindeki tekrimat-ı faika ve ta'zimat-ı raikamızı yalnız bu isticamızla arz ve iraeeye gayret eylerdik. Lakin biz Kemal'i yalnız ulûvv-i letafetinde ve sümûvv-i zarafetinde mükemmeliyetle değil bunlara zammîmeten hurde-endişlikte derece-i mû-şikâfînin dahi fevkine çıkmış bir sahib-i fikir olmak üzere telakki edenlerden bulunduğumuz cihetle ilk uyûn-ârâ-yı mütehasssırın ve müştakîn olan altmış dört sahifelerini üstadını dinleyen bir şakirdin dikkatiyle mütalaa etmeksizin tebrik ve teşekkürde isti'cali riya ve müdahene şaibesinden azade bulamadık.

Şimdiye kadar azan-ı şükran-ı umumiye doldurmuş bulunan riva-yatın bu defa dibaceyi mütalaa ile dahi teyidine göre cesamet ve mükemmeliyeti elbette emsal-i mevcudesine kat kat faik olacağı hükmedilen eser-i celilin mahiyeti yalnız şu altmış dört sahifeden

¹ *Osmanlı Tarihi*: Namık Kemal, eserinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan 16. yy. sonuna kadarki dönemi ele almıştır. 1888'de yayınlanan kitabın "İfade-i Meram" başlıklı önsözünde bazı ifadeler II. Abdülhamit'i rahatsız ettiği için eser yarıda kalmıştır. Yazarın ölümünden sonra üç cilt hâlinde yayınlanmıştır. (h.n.)

anlaşılamayacağı derkâr ise de ol üstad-ı efham ve azam tarih denilen şeyi hangi nazar-ı hikmetle müşahade ve telakki buyurduklarını dibacede öyle bir surette tarif buyuruyorlar ki bundan tarih-i Kemal'in tamam intizarımıza muvafık bir kemal-i tarih olacağına şüphemiz kalmıyor. Hazret-i üstadın nazar-ı şamil ve fikr-i muhitinden beklediğimiz şey cem'-i şuûnat-ı sinîn ü a'sar ile ortaya bir defter-i vukuat çıkarmaktan ibaret olamaz. Tarihte mükemmeliyet yalnız bu cihette aranacak olursa onun mevkufü'naleyhi tettebbuda biraz daha ziyadece metaibi göze aldurmaktan ibaret kalır ki bu da her kişinin kârı olabilir. Erbab-ı tahassür ve iştiyak ise serapa bir fikr-i mücessem-i hikmet olan Kemal'in edvar ve a'sardaki tahavvülât ve takallübatı "mucib" olan esbab-ı güzeste ile bu tahavvülât ve takallübatın "müstevcib" olacakları ahval-i ayende arasındaki taallukat ve münasebatı tayin edeceğine muntazırdılar ki tevarih-i mevcude-i Osmaniyemizin bilküllüye mahrumu oldukları meziyet işte bundan ibaret olduğu hâlde ilm-i tarihten asıl matlup ve maksut dahi yalnız bu noktadan ibarettir. Bu noktaya "tarih" namı az görülür. "Hikmet" unvanı bile bunun sıfat-ı layık ve tammesi değildir. Zira buna "hikmet!" diyecek olsak ilm-i tarih her şeyi daire-i ihataşı dâhiline almış olduğu gibi hikmeti de ihata eylemiş ve "tarih!" diyecek olsak marifet-i beşeriye'nin gayesi olan hikmet her şeyden iktibas-ı hakikat eylediği gibi arsa-i tarih dahi onun iktibasgâhları cümlesinde dâhil bulunmuştur. Biz şu anda buna yalnız "Kemal!" diyeceğiz ki bir gözü sahife-i tarihte ve diğeri sahife-i hikmette olarak zeban-ı sihr-i beyanın takrir edeceği hakayık ile dolacak mecmua işte cihanın mütehassir ve müştak olduğu ol hidayetname-i medenîyi vücuda getirecektir.

Vakıa bu iktidar her kula müyesser olacak şeylerden değildir. Ol-saydı herkes bir "Kemal" kesilirdi. Kemal'de bu iktidarın vücuduna âlem kail olduğu gibi Kemal dahi kendi iktidarından haberdar olarak bu işe başlamıştır. Binaenaleyh bunda Kemal'in muvaffakiyetini temenniden ziyade devamını temenni eyleriz. Zira onun muvaffakiyeti her temenniden müstağni olup devamı ise bizim temenniyatımızın fevkindeki muvaffakiyatı da ona âsân eyler.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2881, 13 Kânunusani 1888.

“TEFEKKÜR”

Elfaz meanînin kavalibiymişler!

Doğrudur! Fakat manalı olmayan elfaza “mühmel” denildiği gibi mühmeliyeti yalnız elfazda değil manada dahi aramalıdır. Manası olmayan elfaz nasıl mühmel ise hikmeti olmayan mana dahi belki de mühmelattan beter görünmelidir.

Lafzın en âlisi, en şerifi belîğin, şairin sözü olmak lazımsa mananın en şerifi, en âlisi dahi o sözlerden beklenmelidir.

“Edep” denilen şeye bu nokta-i nazardan bakanlar için hayalini kâh lâ-mekânın fevkine kâh pir-i mугanın ayakları altına sevk eden yave-gûyanın nefes tüketmelerine acınmaz da ne yapılabilir!

Ama bunlar yave değilmiş! Mecazmışlar! Hakikat dururken mecaza iftikar bir yaman tenezzül sayılmaz mı? Hakikati mecaz ile tarif bizce malumu meçhul ile tarife veyahut kolayı güç ile icraya benzer.

Şu mukaddimeyi serde bizi sevk eden şey saadetli Ekrem Bey biraderimiz hazretlerinin *Tefekkür*¹ serlevhasıyla ahiren meydan-ı intişara koydukları eser-i ceyyid ve cedittir.

*Nağme-i Seher*² sahibi olan civanın mükemmeliyetini görmek ister misiniz? *Tefekkür*’üne bakınız! *Tefekkür* hâlinde Ekrem’i öyle ihsas-ı âşıkanesini ilan eder bir genç görmezsiniz. Her güzelin bir kulu olmak âdet olduğu gibi kendisi dahi bir güzelin ekremi olduğunu söylemiyor. İstifadesini bilmek istediği zaman libas-ı sadesini giyerek çemende bir nigâr ile kebab ve bade âlemlerini tahayyül etmiyor.

¹ *Tefekkür* (1888): Recalzade Ekrem’in manzum ve mensur örneklerden meydana gelmiş bir eseri. (h.n.)

² *Nağme-i Seher* (1873): Recalzade Ekrem’in ilk manzum eseridir, eski tarzda yazdığı şîirlerden meydana gelir. (h.n.)

Bu eserde hazret-i mütefekkir evvela düşünmeyi neden dolayı ve ne derecelerde sevdiğini nazmen gayet hakîmane bir surette anlattıktan sonra geçen kânunusanının üçüncü günü gibi karlı bir günde İstinye’de kâin yalısında bulunarak o günün mağmumiyeti hâli içindeki ihtisasatını nesren ve nazmen kaleme alıyor. Nazmı nesrinden sade! Nesri parlaklıkça hakikaten fevkalade!

Evvela üç buçuk yaşındaki oğlu Mehmet Nijat şairin yanına gelerek hayatı içinde diğer bir hayat ve cihanı içinde diğer bir cihan demek olan şu masumun kendisine inayet ve ihsanından dolayı Hak Taala hazretlerine arz-ı ta’zimat-ı minnettarîden kopuşarak sabavet âleminin masumiyetini, ulviyetini tasvire girişiyor. Bu sırada kendi masumiyetine dahi bir nazar-ı mütehassir irca’ eyliyor. Mükemmeliyet-i merdanesini bulmuş olan şairin bu irca’-ı nazar-ı mütehassiranesini hakikaten pek âli, cidden pür-hikmet bulduk! Yalnız hazret-i şairi bu tahassüre yeis dahi katmış olmasından dolayı acımaya şayan gördük. Güzeran-ı hayattan niçin meyus olmalı? Ölümünden niye korkmalı? Ölüm mukteza-yı harabî ve nişane-i fena değildir. Ölüm tekemmül-i hayat ve mukaddime-i bekadır. Meyve kemalini bulduktan sonra ağacından düşer. Dıraht-ı tabiatın “insan” denilen meyvesi bazı akvale göre kırk yaşında kemale erer, bilmem kaç kadar vukufta bulunur, badehu inhitata yüz çevirmiş! Bunları çoktan işittik. Fakat bunların öte tarafını da düşündük. Mükemmeliyet denilen şey yalnız cismanî ise böyledir. Lakin o hâlde meyvenin mükemmeliyetini dahi baharı müteakip peyda olan süt gibi bir şeklin tasallüb ede ede en ziyade katıldığı bir zamanda aramalıdır. Ondan sonra suyu ve şekeri artıp yumuşamaya başlamasını inhitata hamletmelidir. Bu ise hatadır!

Sabavetin mükemmeliyetini tasvir eylediği sırada şair-i hakîm yani Ekrem-i kelîm, etfalın tahassüsât-ı şehvaniye ve ağraz ve emraz-ı nefsaniyeden masuniyetini istihsan ile görüyor. Ne kadar haklıdır. Hâlbuki vazı’-ı kanun-ı tabiat-cibillet azametihî hazretleri insanları tufuliyet-i saniye tabir ettiğimiz şeyhuhete

kadar varabilmek kabiliyeti ile mütehallik buyurmuş. Gençliğin şedaidi bertaraf olduktan sonra pir-i kâmil matuhiyetten masuniyet şart-ı tabiyesiyle emraz-ı gûnagûn-ı nefsanienin birçoğunu def' etmiş ve mükemmeliyet-i tufuliyete hükmen avdet eylemiş olmaz mı? O hâlde pir-i kâmil ile tıfl-ı nev-reside farkı birisinin görgüsüzlüğüne, ilimsizliğine mukabil diğerinin insanoğluna müyesser olabildiği derecelerde tekmil-i malumat ve tetmim-i insaniyet eylemiş olmasından ibaret kalır.

Sakın zannolunmasın ki maksadımız hazret-i Ekrem'e itirazdır! Haşa! *Nağme-i Seher* sahibi ile *Tefekkür* sahibi arasında ne kadar fark-ı azim bulmakta isek bugün gördüğümüz Ekrem-i çehil-sale ile kırk sene sonra görülecek Ekrem-i heştad-sale arasındaki fark dahi o nispette ve hatta mutlaka ondan ziyade görüleceğinden meslek-i hayatın gayesi olan ölümden Ekrem'in şimdi değil kırk yıl sonra dahi meysus olmasını gönlümüz istemediği için şu mülahazacığın yine kendi affına mağruren serd ediverdik!

Âlem-i sabavete sevk edildiği nazar-ı tetkik-i hakîmaneden sonra şair "Nijat!.." diye mini mini oğulcuğuna hitap ediyor. Ama nasıl hitap! Âlemde her şeyin güzereyi tiz ve fenaya doğru takarrübü seri olmasından dolayı duçar-i yeis ile öyle bir hitap ediyor ki yavrucuğu korkutarak "Ay korktum? Pek hızlı çağırdınız da..." dedirtiyor.

Korkmamalı! Fikr-i hikmetini o derece-i âliyyeye îsâl eden adam ne kendisi korkmalı ne de çocuğu korkutmalı!

Fakat muhatabı olan çocuğa vefatın kıymetini takdir tavsiyesinden sonra fevt olan vakte nazmen o derecelerde hakîmane ve şairane mersiye-han oluyor ki okuyup da "Aferin!" dememek kabil değildir.

Bu manzumesi üç parça olup "Fâilatün/Fâilatün/Fâilün" vezniyle otuz bir beyit söyledikten sonra "Mefaîlün/Mefaîlün/Faûlün" veznine bi't-tahavvül on yedi beyit daha söylemekte ve müteakiben "Feûlün/Feûlün/Feûl" veznine intikal ediyor ki badi-i

emirde böyle vezinden vezne intikalden şiirin ahengi muhtel olur gibi zannedilebilirse de bu intikalatın şiire verdiği şive bazı esatize-i musikiyenin yerine göre tebdil-i usûl ederek terennümü tatlılaştırdıkça tatlılaştırmalarına benziyor.

Bu eserde en yeni ve en güzel bir şey dahi şairin tefekkürat-ı hakîmaneye daldığı esnalarda yanındaki sabinin birdenbire masumane bir söz ile pederinin tebdil-i fikir etmesine sebebiyet göstermesidir. Ama olanca kuvve-i müfekkiresine inbisat vermiş ve âdeti kendi varlığının fevkinde bir tabaka-i hikmet ve hakikate çıkmış olan şairi bu masumane sözler yanıltmıyorlar. Bilakis nazar-ı dikkatine hakayık-ı saire serd ediyorlar. Ezcümle oyuncaklar almak arzusunda bulunan çocuğa oyuncakları ne ile alacağını sual edip de “Para ile” cevabını aldığı zaman “Ah! O hain sana da mı kendini bildirdi?” diye para hakkındaki mütalaat-ı hakîmanesini serde başlıyor ki çocuk tefekküre söz kattığı için fenalık etmiş olmuyor. Bilakis söze meydan açtığı için inayet eylemiş oluyor. *Tefekkür*’de “Bir Manzara-i Ulviye” sernameli parça gerçekten pek âlidir. Biçare Ekrem’in on yedi yaşında Emced namında bir oğlu daha vardır ki babasının dediği gibi bu kadar müddeti hayat ve memat arasında fakat hayattan uzak memata karip bir zamanda geçirmiştir. Nijad’ın sekiz ay içinde söylemeye başladığı yüzlerce sözlerden bir taneciğini bile on sekiz seneden beri telaffuz edememiştir. “Manzara-i Ulviye” işte bu biçarenin hâlini ba’dettasvir küçük biraderi ile mülakatını gösterir ki okudukça canlar dayanamaz.

Tefekkür’ün hatimesi şairin Nijad’dan dolayı Hakk’a teşekkürü ile âlemde ümid-i yegânesi olan o yavrucağa derece-i meyil ve suret-i muhabbetini mübin manzumedir. Bu manzumeyi söylerken Nijad büyük biraderi nezdinde bulunuyor. Tamam son müseddesin dördüncü mısraını söylediği anda çocuk babasının oturduğu oda kapısına gelip “Geldim baba! Açın kapıyı!” diyor ki koca şair beşinci mısraya çocuğun bu sözlerini de katarak şiirde bizce pek yeni olan bir sanat-ı latife gösteriyor. Bu hâlde nazmın son parçası şöyle oluyor:

Mazi için teselli-i evca-ı bî-adâd,
Hâlimde hoş tutan beni her şâm u bâmdâd,
Âtime belki fer verecek şem'-i şule-zâr,
Vidân nedfimi mûnis-i can hem-dem-i fuâd...

— Geldim baba... Açın kapıyı!

— Vay gözüm Nijad!

Gel sohbetiyle hâtırın şâdân eden çocuk!

İşte Ekrem hâl-i tefekkürde böyle bir Ekrem kesiliyor. Cenab-ı Hak feyzini müzdad eylesin. *Zemzeme*'sinde olduğu gibi *Tefekkür*'ün de aksam-ı sairesi birbirini takip edecekmiş. Her birine kemal-i iştîyak ile muntazırsınız.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2954, 7 Nisan 1888.

“BİLGİÇ KIZ: BİR HİKÂYE-İ ASKERİYE”, İFADE-İ MUHARRİR¹

Birkaç seneden beri Fransa’da yazılmakta bulunan romanlar sırf umur-ı cinaiyeye veyahut delalât-ı fenniyeye bina edilmekte olup ahlâka dair olanları ise yalnız Paris’in en sefih aşüftegânı ahvalini musavver olarak öyle bir zamanın Balzac’ları tarafından yazılan hikâyeler veyahut yine bir zamanın Octave Feuillet’lerin kaleminden çıkan eserler gibi hissiyat-ı safiye-i âşıkane üzerine hikâyeler binası moda hükmünden çıkmıştı. Hâl böyleyken geçen sene Hector Malot² isminde bir muharrir *Le Figaro* gazetesine *Mülazım Bone*³ serlevhasıyla bir hikâye yazarak hissiyat-ı âliye-i âşıkanece eski üstatların iltizam eyledikleri tarike gitmiş ve ibtidalarında birçok muahezeci “Siz bu romanı kadınlara mahsus bir gazeteye tefrika ettirmeliydiniz. Erkekler için okunacak şeye benzemiyor” diye haykırmaya başlamış oldukları hâlde romanın sonlarında o kadar umumi bir mergubiyete nail olmuştur ki ekseriya gazete tefrikalarına derç olunan romanlar muahharen ayrıca kitap suretinde basılmak âdeti Paris’te mefkut hükmünü almışken bu roman yalnız kadınların değil, yalnız erkeklerin de değil, erkekliğin unvanına istihkakları rical-i saireden ziyade müsellemler olmak lazım gelen askerî takımının da nail-i enzar-ı rağbeti olmakla gazeteye dercinden maada pek az bir zamanda sekiz on kere kitap olarak da tab’ edilip muharriri için medar-ı şöhret-i azime olmuştur.

Geçen sene hikâye-i mezkûreyi *Le Figaro* nüshalarından kesmiş olan bir zat bu muharrir-i âcize ihda ederek tercümesi iltimasında da bulunmuş olduğu hâlde *Kamere Âşık* serlevhasıyla Paul

¹ Bu mukaddime romanın yazarına değil, Ahmet Mithat Efendi’ye aittir. Dolayısıyla yazının başlığının “İfade-İ Mütercim” olması gerekir. (h.n.)

² Hector Henri Malot: 1830-1907 yılları arasında yaşamış Fransız yazar. (h.n.)

³ Une Bonne affaire (1870). (h.n.)

de Kock'tan tercüme edilmekte bulunan diğer büyük roman buna meydan vermemiştir. Badehu araya *Amerika Doktorları* ve bahusus *Arnavutlar Solıotları* girdiğinden nihayet hikâye-i mezkûreyi *Bilgiç Kız* serlevhasıyla tercümeye başladık.

İsminin tebdilinden maksat hikâye içindeki dört mühim zattan en ehemmi romanın mürettibi tarafından Mülazım Bone olacağı tahayyül edilmişken bilakis bilgiçliğine mağrur olan başka bir kızın Mülazım Bone'ye ehemmiyetçe faik görülmesinden nâşidir. Lakin asıl cay-ı ehemmiyet hikâyenin isminde değil kendisindedir. Bizce bu hikâye Octave Feuillet tarafından yazılarak çend sene evvel tercüme etmiş olduğumuz *Bir Fakir Delikanlı* hikâyesine bi'l-vücuha faiktir. Binaenaleyh kaviyen ümit eyleriz ki *Bir Fakir Delikanlı*'nın karilerimiz nezdinde beğenildiği kadar *Bilgiç Kız*'ımız dahi beğenilsin!

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2957, 11 Nisan 1888.

BİR İFADE

Hüseyin Rahmi oğlumu *113 Numaralı Cüzdan* nam eser-i mütercemi münasebetiyle suret-i mahsusada karilerime takdim ve tavsiye etmemiş olsaydım bu defa *Tercüman-ı Hakikat*'imizin yeniden ıslahı münasebetiyle heyet-i tahririyemize duhulünü vesile ittihaz ederek o vazife-i takdimi ifa eylerdim.

Kendisi gibi gençler aklam-ı Osmanfye'nin erbab-ı sahihi olduklarından onların her hâllerini, her hareketlerini ve bilhassa intihap eyledikleri âsârı nazar-ı dikkat-i mahsusadan geçirmek ve beğenilecek hâllerini de beğenilmeyecek tavırlarını da gerek tahsinen gerek tashihen kendilerine tebliğ eylemek bizim gibi rehberanın vazifeleridir.

İmdi şu eserin hem intihabını hem de suret-i tercümesini fevkalhad takdire şayan bulduğumuzu Hüseyin Rahmi Bey oğluma arz ile beraber işte *113 Numaralı Cüzdan* münasebetiyle kendisini sevgili karilerime tavsiye etmiş olduğumdaki isabeti de bu tercümesiyle kariîni müşarünileyhimin nazar-ı tasdiklerine takdim eylerim.

“Edebiyat” denilen şeylere bu namın verilmesi erbabını tedip eylediğinden dolayı olduğunu teslim eylemişlerdir. Hâlbuki insanı te'dip edecek şey ne sevda-yı muğbece olabilir ne feyz-i mey! Hazret-i Halik'in esrar-ı hilkatini şerh ve beyanla insanın tezyid-i veleh ve hayretini icap eyleyecek bu misillü âsâra “edebiyat” namını vermelidir ki bunlar için mürur-ı zamanla eskimek, letafetten düşmek bir zaman sonra beğenilmemek gibi afat dahi tasavvur olunamaz.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 2997, 16 Haziran 1888.

LEMAN, MEHTAPTA İHTİSASIM

Yarab! Âsâr-ı mucize-i kudretin olan kâinata bakıyorum bakıyorum da ne hayret-efza ahvalin incilasını görüyorum!

Kâh zaten kendi mahiyetini idrakten âciz olan küçücük beynim küçüldükçe küçülerek bu kadar mevcudat arasında kaybolup gidiyor! Kâh oluyor bunca bedayiin temaşasından yükselerek sath-ı deryaya akseden mehtap kadar gönlümde bir safiyet, bir nuraniyet husule getiriyor.

Ortalık bu demde nur-ı iman ile münevver olan kalpleri andırıyor! Meyus olan, mesut olan hep şu hâlden hisse-yab-ı meserret olarak bir gurur-ı ruhanî ile mütehassis olmakta!

Şiddet-i serma ile ziynet ve letafetini kaybeden eşcar-ı latife hak ile yeksan olan şükûfe-i müşkin-rayiha –bir ıstırab-ı muvakkat ile terk-i can u cihan edip de ruz-ı kıyamette kemal-i fahr u mu-bahat ile istirdad-ı hayat edecek olan ervah-ı müminîn gibî– bir hayat-ı taze ile dünyayı cennet şekline koymakta!

Deniz ile sema, iman ile ümmet gibi mümteziç. Biri diğerrinin safiyetine hürmeten envar-ı zer-nisarını yağıdırıyor. Diğeri de onun nuraniyetine âşıkmişçasına bila-hareket arz-ı sine ederek kemal-i azamet ve vakarla duruyor! Ne nuranî ne ilahî bir levha!

Sübhane men tahayyere fi sun'ihî'l-ukûl

Sübhane men bi kudretihi ya'cüzü'l-fuhûl¹

Allah'ım, sathî bir temaşasını zihnimizin istiap edemediği şu denizin ka'rına doğru bir tamik-i fikr edecek olsak hayretle emivacına boğulmamak kabil midir? En ehemmiyetsiz gördüğümüz ve nazar-ı rağbetimizi celbe kabiliyetini hiç de tahattur etmediğimiz yosunlara bile mikroskop ile bakmış olsak öyle âlemler

¹ Ziya Paşa'nın "Tercî-i Bend"inden. (h.n.)

göreceğiz ki bedayi-i kudretine karşı bâlâ-pervaz-ı evc-i vukuf olmak azmine düşen ukul, nihayet yine “itiraf-ı acz” gibi şanına layık bir haziz-i iftikara nüzul edecek. “Ma-arafnak... ilh.”

Ya Haliku'l-Âlemîn! Bu umman-ı na-mütenahî altındaki taş parçalarını ve bî-idrakâne cevelan eden mahileri yaratmakla insanları yaratmak beyninde sence ne fark vardır?

Bir Halik'ın mahluku olduğumuzdan şüphe yok ki ihtisasta dahi müşterekiz. Ben şurada ihtisat-ı derunumu tercümeye uğraştığım hâlde ihtimal ki bir mahi de lisan-ı hâl ile şükür-han-ı nimetin olmaktadır. Hâlbuki bunların birçoğunu tezyinatımız, telezzüzatımız için halk buyurduğunu da düşündükçe yine tahmid ile karışık bir acz ile:

Sübhone men tahayyere fi sun'ihî'l-ukûl
Sübhone men bi kudretihi ya'cüzü'l-fuhûl

demekte bî-ihtiyar kalıyorum.

Her türlü ihtiyacatımızı tehye eden şu zemini böyle zaman zaman tezyin ile hiçbir şeylerle mukayese mümkün olamayan eltaf ve inayetini renk renk ayan buyuruyorsun. Her biri bir letafet-i diğerk ile enzar ve kulubumuzu tenvir eden eşcar ve ezharın da kimi zevkimize kimi sıhhatimize hadim olarak mucib-i felahımız oluyor! Allahım ya insanlara bahşettiğin bunca ulviyet içinde bu derece acz nedir ki eltaf-ı bî-nihaye-i samedaniyetinin binde bir şükrünü ifaya muktedir olamıyoruz. “Ma-ebednak...”

Bu âsâr-ı hayret-efzanın bir gün olup da mahv ve perişan olacaklarını tefekkür ile nazar-ı intibahımız önünde derece-i ulviyetlerini küçültmeli mi? Mahzun mu olmalı? Haşa! Benim meftuniyetim tezyinat-ı sathiyeye değil senin kuvvet ve kudretinedir! Hiç haberdar olmadığım hâlde cihana getirip de nasıl nimet-i gûnagûn ile mütenaim ettinse elbet bir âlem-i diğerkde dahi saadet-i ebediye ile mesut edersin! Sen ebed ve bakîsin. O hâlde zevkim, neşatım da ebedidir!

İlâhî cürm ü isyanım olur mu
Ümmid-i lütf-ı Sübhanî'ye mâni'
Dürr-i gufranın olmuşken penahım!
Beni meyus eder mi hiç günahım?
Olunca dergehinden affa kani!
İlahî zevk-i dil noksan bulur mu?
Gönülde mevc ururken nur-ı iman.
Huzur-ı daimi bulmaz mı Leman?

BİR HAYALİN TASVİRİ

Aferin hanım kızımız! İhtisasınızı hakikaten pek âli bulduk. Hezaran aferin!

Fakat haberiniz var mı?.. Sualimizi istigrap buyurmayınız!.. Biliyoruz ki haberiniz yoktur! Sözün gelişi bu suali icap eylediği cihetle irat eyledik ise de asıl maksat sizden sual değil size ihbardır. Temaşa-gâh-ı sahn-ı tabiata karşı başınızı eliniz içine alıp sıkletini dirseğiniz üzerine yükletmiş ve o dirseği zümrüdün bir koltuk yastığı ittihaz eylediğiniz çimen tümseği üzerine dayanmış, yaslanmış olduğunuz hâlde yukarıdaki ihtisasatı güya uyanıkken sayıklar gibi kendinizden geçkin bir hâl-i bî-habernede söylüyordunuz. O aralık sizi bir mütefekkir dinledi. Bu kadar âlf ihsas ile mütehassis olan kadının kemal-i tazim ile yanına soku-larak selam ve ihtiram vezaif ve merasimini ba'del-eda dedi ki:

— Karşınızdaki bedayi-i tabiata hayretinizi görüyorum. Acaba gördüğünüz şeyler filhakika o kadar güzel midirler? Ben bunun aksi zannındayım.

Şu söz sizde bir hayret-i diğeri mucip oldu. Bayağı gazaplandınız. Maahaza izhar-ı gazabı terbiye-i halimane ve hasisa-i müteva-zıanenize mugayir görerek yalnız bir tavr-ı istizah ile o adamın yüzüne baktınız. Bu bakışınız nev-umma izah-ı meram emri demek olduğunu o zat anlayarak dedi ki:

— Evet hanım hazretleri. Bendeniz başka bir zandayım. Diyorum ne deryada bulduğunuz letafet ciddidir ne mehtapta gördüğünüz

halavet hakiki! Sath-ı tab-naki ezmine-i kadime mamulatını andıran sîmîn aynalar, âsâ envar-ı mehtabı nazar-ı hayretimize aksettiren deryanın nasıl kanlı katil bir adu-yı bed-kâr olduğunu düşünmüyor musunuz? Ne kadar gemileri batırmış, ne kadar kadınları dul, ne kadar çocukları öksüz bırakmıştır. O mah-ı müniri dahi ol kadar şayan-ı itibar bulmayınız. Kabil-i itiraf olan veya olamayan esrarının setr ve ihfasını zulmet-i şebe tevdi eyleyen biçare-gân şeb-i deycurda kendilerini enzar-ı ağyardan nihan zannederlerken âlemin hafayasına vukuf merak-ı mütecessisanesiyle karşı taraftaki dağ üzerinden gözünü parlatan o sirac-ı ağyar hakikaten bu derecelerde hayranı olmanıza seza-var görülmemelidir.

Sizde hayret daha ziyade arttı. Gazap dahi ârızınıza ârız olan humret ile ilk eserini meydana koydu. Ama yine vakarınızı tebdil etmiyordunuz. Hâlâ o zatın yüzüne bakıp tasvir-i meramda devamını emreder bir tavırda bulunuyordunuz. Bu hâlinizi anlamaktan aciz kalmayan o zat sözünde devam ile dedi ki:

— Vakıa saha-i sahrayı tezyin eyliyor zann edilen ezharın, anberin kokuları ta'tir-i meşam eder gibidirler. Fakat el-hazer! Kömür kokusu ile bunların ne farkı vardır? İkisi de başa çarpmakta baş ağrıtmakta maazallah insanı helake kadar vardırmakta tesirce müttehiddirler. Hangi birini sayıp dökeyim? Yeşil denilen rengin bin çeşidini tasvir eyleyen hususata hayran oluyorsunuz? Bazıları ne kadar semm-i katil olduğunu düşünmüyor musunuz?

Artık sizde tahammül kalmadı. Sordunuz ki:

— Netice-i meramınız nedir efendi?

Bu sualinizi o zat minnettarane bir tebessümle telakki eyledi. Dedi ki:

— Mazhar-ı hitap “ma-arafnak” ve “ma-ebednak”ınız olan Hakk subhanehu ve taala hazretleri yalnız bizim bu âlem-i şemsimizin değil kâinat-ı bî-nihaye içinde nice bin avalim-i şûmusiyenin halifidir. Bizim âlem için vaz' ettiği kanun-ı tabiat onun hazane-i

levh-i mahfuzundan çıkmış ve yalnız bize mahsus bir bapıdır. Kâinatın etraf-ı sairesinde daha ne kadar kanun-ı tabiatlar فرمان-ferma oluyorlar. Hâlbuki ahkâmı bize müteveccih olan kanun-ı tabiatın netice-i muktezası o hayranı olduğunuz mahileri biri birine yutturmak ve mahları yekdiğerine çarpıtmak o latif çiçekleri, çemenleri, öküzler, eşekler ayakları altında çiğnetmek gibi tuhafıklar değil midir? Lakin morarmayınız! Terlemeyiniz! Şu anda bendenize mukabele için hatırınıza geleni bilirim. “Arz üzerinde olanların kâffesi fanidir. Yalnız Rabbin zül-cilâl-i vel-kiramın vechi bakidir” mealindeki ayet-i kerime varid-i hatırınız oldu değil mi? Eserden müessire iştilal ile hayretiniz Halik-ı Teala hazretlerine olduğunu dermeyen edeceksiniz.

Durunuz bu son sözleri tasdik manasını ifham eyledi. O zat dedi ki:

Fakat merhamet buyurunuz. Mahiden maha kadar ta'mik ve terfi-i nazar ediniz ama balıktan Halik'a kadar o kadar tiz-intikal buyurmayınız. Ben sizin yerinizde olsaydım temaşa-yı valihane-mi başka türlü ederdim. Rabbimin ulüvv-i kudret-i samedaniye ve sümuvv-ı sanat-ı sübhaniyesini şu karşıdaki meşhudat ile muvazeneyi az görerek bir de kendi nefsimi temaşa ile istidlâl ve mukayese eylerdim. Bu istidlâl ve mukayesem de'b-i arifine mugayir düşmezdi. Marifet-i nefis de marifet-i Rabbin bir başka yolu bir başka şehrahi değil midir?

Sizde tavrı başkalaştı. O zamana kadar karşınızdaki mütekellime bayağı çin-i cebin göstermekteyken bu hâl kalktı. Ona bedel bir tebessüm-i mütecessisane peyda oldu. Tebessümünüze o zat dahi tebessümle bi'l-mukabele dedi ki:

Hakikat! Sahn-ı tabiatdaki bedayi-i hayret-efza bizatihim kendi kendilerini enzar-ı bedayi-perestimize takdir ettirmezler.

Onlarda bir letafet var ise o letafet bizim gözlerimizin gördüğü letafettir. O letafetin azlığı çokluğu da gözlerimizdeki “görmek” iktidarıyla mütenasıptir. Malum a “bakmak” başkadır “görmek”

yine başka! Biz görmeyecek olursak sahn-ı tabiatta şayan-ı hayret ne letafet bulunur? Binaenaleyh sani-i teala ve takaddüs hazretlerinin asıl kudret ve maharet-i sun' ve hilkatini kendinizde bulunuz. Şu gubaristana nazarla bu kadar meani-i âliye istihraç eyleyen şahsınızı düşününüz ki cismaniyetiniz üzerinde sakın olduğumuz dünyaya tebessümle bir zerre ve o dünya meslek-i şemsimize nispetle bir zerre ve meslek-i şemsimiz sair mesalik-i şümusiyeye nispetle bir zerreyken ruhaniyetinizdeki ulviyet nedir ki zerrenin zerresinin zerresini Halik-ı zerrat-ı kâinat olan olâyuhat ve lâbüddür ki doğru bir gayret-i ihata-kârane ile sevk eyliyor! Azizim nüsha-i kübra sizsiniz! Maksadım mebde-i kelimamda şayan-ı tevehhüm etmiş olacağınız veçhile sizi küçültmek değildi. Bilâkis ne kadar büyük olduğunuzu yine kendi nazar-ı hikmetinizde tasvirdi. Muvaffak oldumsa bahtıyarım!

*

Gördünüz mü Leman Hanımefendi? Tasvir-i hayalimizin ibtidasında "Fakat haberiniz var mı?" diye bir سوال sorup da haberiniz olmadığını yine kendimiz dermeyeran etmiş olmaklığımız doğru değil miymiş?

İşte o zat ile aranızda şöyle bir âlem olmuştur. Hem bunu kemal-i ciddiyetle telakki buyurunuz. Allah sizi bu âlf ihtisasata müstaid ve muktedir yaratmış olduğundan dolayı secde-i şükrana vaz'-ı cebin-i minnettarî eyleyiniz hanım kızımız.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3005, 25 Haziran 1888.

LETALF-I EDEBİYE

Şair ne olduğunu henüz bilmiyorduk. Hamd olsun refikimiz *Mürüvvet*¹ gazetesinin “Şairimiz” diye kendisine tahsis eylediği şair Celal² Beyefendi şu “şair” denilen mahlukun ne gibi bir şey olduğunu bize anlattı. Bakınız dünkü *Mürüvvet*’te şairi nasıl tarif ediyor?

“Mahzun çehresi solmuş, nur-ı zeka neşreden gözlerine sirişk-i teessür dolmuş, ara sıra içini çeker, hazin hazin dolaşır, ekseriya zulmette, fırtınalı gecelerde bir mezarın mermerine dayanmış, elini başına koymuş, kâh bir necme bakar düşünür, kâh bir yaprak sedası duyar ağlar bir insan. Tabiat tarafından bedbahtlığa mahkum olarak dünyaya gelmiş, handesi iğbirar-ı girye içinde, giryesi tebessüm-i mükedderane arasında meşhun bir talihsiz, baş dönmesine, helecan-ı kalbe, mütemadiyen ağlamaya, bazen düşünürken ansızın titremeye müptela olmuş bir mahluk-ı garip, gözyaşlarının iri damlalarını bir taş üstüne serperek meçhul bir hisse tebaiyet ettiğini lisan-ı hâliyle gösteren bir adam gördünüz mü? İşte o şairdir!..”

Mürüvvet gazetesi diyor ki:

Şairlerimizin bu tarifi ne suretle telakki edeceklerini bilemeyiz.

Bunda bilinmeyecek ne var! Celal Beyefendi dahi şair değil mi? Kendi hâllerini yine kendileri tarif ve tasvir etmiş olmuyorlar mı?

Bu tarifi şairlerimizin nasıl telakki edeceklerini düşünmeyiniz. Karilerimizin nasıl telakki edeceklerini düşününüz! Onu zihninizde bulamadınızsa size biz haber verelim:

¹ *Mürüvvet* 1887’de İstanbul’da haftada bir yayınlanan Osmanlı gazetesidir. yazı heyeti başkanı Mahmud Celaleddin’dir. (h.n.)

² Mehmet Celal. (h.n.)

Fikirlerini, hislerini zemin ve asumana sığdıramayan ve “şair” denilen o bâlâ-pervazı solgun çehresiyle ağlayarak, sümüklerini akıtarak mezarlıkta görenler “Al şu mendil ile sümüğünü, salyanı sil de arkam sıra gel! Bir lokantada karnını doyurayım! Açlıktan baş dönmesi ve helecanın geçsin de seni bir tabibe götüreyim, sana biraz çelik falan tertip etsin! Benzine kan gelsin! Ama sen de bundan sonra şair olmaya tövbe et! İnsanlara karış! İnsan gibi yaşa! Kendine, familyana, vatanına, devletine, dinine yarayabilecek bir adam ol!” diye bir eser-i merhamet ve insaniyet gösterirler.

Hâlbuki Celal Beyefendi şairden sonra şiirin de ne olduğunu tarif ediyor. İşte bunu hiç bilmezdik. Bakınız şiir de neymiş:

“Zirveleri bulutlara dokunacak kadar yüksek olan ve dar bir yolun iki tarafını ihata eyleyen yalçın kayaların yanında müthiş bir uçuşunun nihayetinden akan nehrin mahuf aks-i sedalarını, rüzgarın hemen oraya mahsus bulunan şiddetli ısıklarını dinlemek için hissiyat-ı şairanenizi bütün kalbinize topladık-tan, başınızı da ellerinizin içine aldıktan sonra tahayyülat-ı âşıkaneye daldığınız sırada uçuşunun muzlim bir cihetinden zuhur ile havaya kalkarken kanadını bir kayaya çarparak acı acı bağırان bir kuşun o yürek parçalayan cığlığını işittiniz mi? İşte bu da şiirdir!..”

Nasıl! Şiirin de ne olduğunu anladınız değil mi? Mutlaka pek beğendiniz! Hele biz bunu cidden ve hakikaten beğenmiş olduğumuzu isterseniz yemin ile de temin ederiz.

Evet beğendik! Zira bu kuşun feryadında o mezarlıkta gördüğümüz fakru'd-deme müptela, kalp hastalığıyla malul, ihtilal-i dimağa duçar şairin sözlerinden ziyade mana vardır. Hiç olmazsa kanadını çarpmış olduğu için “Vay kanadım!” diye feryat ediyor. Yani hakikat söylüyor. Şair-i miskinimiz ise söylediği şeylerin hiçbirisini hakikat olarak söylemiyor sırf vehim ve hülya olarak söylüyor.

İftira ediyoruz zannetmeyiniz! Hakikat söylüyoruz. Aşka, füyuzat-ı ilahiyeye vesaireye vesaireye dair olan tevehhümlerini bir tarafa bırakalım da güya tasvir-i tabiat yolunda söyledikleri sözleri tetkik eyleyelim. Bir bahariye söyledikleri zaman gültü, sümbülü, benefşeyi, yasemini, nergisi, şakayıkı filanı bir yerde bir anda cem' etmezler mi! Hâlbuki bu çiçeklerin mevasimi arasında aylar vardır!

Ama biçareler mazurdur. Safha-i tabiat aç karın ile mezarlıkta yaşlı gözlerle görülüp muhtel dimağ ile tetkik olunamaz. O misillü biçaregân-ı mesakîn dört faslı bir yere cem' etseler yine mazurdurlar. Onlar insandan addolunmazlar ki!

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3013, 5 Temmuz 1888.

“DEMİR BEY YAHUT İNKİŞAF-I ESRAR”, MUKADDİME

Bugünlerde Mezahip Nezaretine müracaatla ihtida edenler ne kadar çoğaldılar! Kadından da var erkekten de. Hıristiyan’dan da Yahudi’den de. Hatta yerliden de var ecanibten de.

Bu mühtediler yalnız şu günlerde çoğaldıkça çoğalıyorlar değildir. Erbab-ı ihtida öteden beri hakikaten kesretlidir. Bunların gazeteler ile ilan olunmaması Mezahip Nezaretinin kusuru sayılmasın. Nezaret-i müşarünileyha ilana memur değildir. İhtida etmek isteyenlere telkin-i iman ile ihtidasını mübin yeddine bir ilm ü haber vermeye memurdur. Şimdiye kadar mühtedilerin ilan olunmamaları maahaza gazetelerin kusurudur. Artık gazetele-
rimizin geçmiş kusurlarını affedelim de şimdi ifa-yı vazifeye bezl eyledikleri himmetten dolayı vazife-i şükranı ifa eyleyelim.

Bundan *** sene mukaddem Fransa teb’asından bir kız ihtida eylemişti. O zamanlar gazeteler mühtedileri ilan etmedikleri için bu kızın ihtidasını elbette haber almamışsınızdır. Bu kızıdan yedi sekiz ay sonra Fransa teb’asından bir de erkek ihtida eyledi. Hem öyle bayağı adamlardan değil. O milletin kibar-zadegânıdır! İhtimal ki hâlâ sağdırlar. Sağ iseler afiyette olsunlar. Vefat eylemişlerse Hak rahmet eylesin. Herhâlde bu iki zatın ihtidası içinde gayet güzel bir roman vardır. O kadar güzel ki şu ihtida meselesinin delaletinden vehleten anlaşılacağı üzere bu roman yalnız Avrupa’da bi’l-husul oradan buraya gelmiş değildir. İstanbul ve Fransa ve Cezayir’i dolaşarak tahsil eylemiş bir romandır ki karilerimizin hoşlarına gideceğini muhakkak bildiğimiz cihetle tasvir ve tahririne şüru eyledik.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3028, 23 Temmuz 1888.

TAHSİN VE MÜTALA

Refik!¹

Günden güne gözüme giriyorsun. Hem intihaplarını beğeniyorum hem suret-i iş'arını. Sana bin defa dedim ya, yazmaktan ziyade ne yazacağını intihap güçtür. İnsan beş on şeyi okur da bazı kere hiçbir tanesini yazmaya şayan bulamaz. Eser güzel intihap edilmiş olmazsa kudret-i kalemiye dahi ona revnak ve lezzet vermekten âciz kalır. Şu beş on gün içinde bana gösterdiğin âsârın cümlesini birbirinden âlâ buldum. Böyle devam edersen umarım ki muktedir muharrir olursun.

Müelliflerin merakına dair olan bu eseri bir dikkat-i mahsusa ile iki defa okudum. Çünkü "Ben de bu zümredenim!" diyecek olursam bunu temeddühe hamletmezsin, değil mi? Velez ki hepsi fena olsun, elyevm yüzden mütecaviz cilt doldurmuş olan adam "Ben de bu zümredenim" diyebilir. Zaten âsârın fenalığı mucib-i suhulet olmaz. Belki bu fenalık müessirin aczinden neşet eder. Âciz olan insan ise yazdığı fena şeyleri dahi bir usret ve suubet-i mahsusa ile yazar. Herhâlde ben dahi kalem meydanında hayli yorulmuşlardan olduğum için makalenî dikkatle iki defa okumaya ve kendi üzerimde dahi icra-yı mukayeseye bilâ-ihhtiyar mecbur oldum.

İşbu mütalaa-i mükerrereden ne faide hâsıl ettim bilir misin? Sana şu aşağıki mütalaatı ityan faidesini hâsıl ettim ki bunlardan sen de müstefit olursun karilerin de!

Gerek bir şeyi okuyacağın ve gerek kaleme alacağın zaman ağaçlık bir mahalle git ve bir ağaç altında otur. Ama sakın La Fontaine gibi ıslanuncaya kadar orada kendini kaybetme! Emin

¹ Mustafa Refik: 1867-1913 yılları arasında yaşamış yazar, eğitimci. Ahmet Mithat'ın yeğeni. [h.n.]

ol ki La Fontaine dahi kendini kaybetmemiştir. Zaten yağmur altında hangi kâğıt ıslanmamaya tahammül eder ki üzerine yazı yazılabilsin? İşte bundan anla ki La Fontaine'nin bu hâli âdeta bir şarlatanlıktan ibarettir.

Eğer giyininip kuşanmaktan üşenmezsen yazı yazacağın zaman var büyük tuvalet icra et! Zira Buffon'un² bu âdetinde ne muzır ne de şayan-ı hande hiçbir mazarrat yoktur.

Jean Jacques Rousseau gibi var sen de bol bol gezin! Saha-i tabiatı temaşa et. Fakat bu hâl onun gibi sende dahi bir merdümگیرizlikten neşet etmesin. İnsan kendi mensup olduğu cemiyet-i beşeriyeyi beğenmeyip ondan daima kaçarsa pek gülünç olur. Rousseau dahi böyle gülünç olmuştur.

Bir trajedy kaleme alacak olursan onu Voltaire'in yaptığı gibi kendi kendine icraya yeltenme! Zira icra denilen şey aktörün sanatıdır. Bir müellif ne kadar güzel yazsa bir aktör kadar hüsn-i icra edemez. Sonra Voltaire gibi sen dahi bahçıvanı kendine güldürürsün. Şu kadar ki Voltaire'in bu hâli La Fontaine'nin ıslanması gibi şarlatanlığa hamlolunamaz. Yalnız vazife-nâşinaslığa hamlolunur.

Madame de Staël'in³ yazı yazarken parmakları arasında bir ekmek yuvarlaması o kadar şayan-ı istigrap ahvalden değildir. Bazı kimseler layenkati burnunu karıştırarak çıkardıkları müzahrefat ile hap yaparlar. Bazıları kışını kaşırlar. Ama böyle yapmazlarsa yazamaz itikadında bulunacak olursan sana “çocuk” derim. Hem “zeki” sıfatıyla tavsif ederek değil!

Laplace'ın⁴ iplikle oynaması dahi Madame de Staël'in ekmek hapı gibidir. Bunlar küçücük şarlatanlıklardandır ki “Benim de

2 Georges-Louis Leclerc. Comte de Buffon: 1707-1788 yılları arasında yaşamış Fransız natüralist, matematikçi, kozmolog ve ansiklopedi yazarı. (h.n.)

3 Madame de Staël: Tam adı Anne Louise Germaine de Staël'dir. 1766-1817 yılları arasında yaşamış İsviçreli yazar. (h.n.)

4 Pierre-Simon Laplace: 1749-1827 yılları arasında yaşamış Fransız matematikçi ve gökbilimci. (h.n.)

böyle şöhretim olsun” diye ihtiyar edilirler. Diderot’nun⁵ yazı yazar ve daha doğrusu imla tarikiyle yazdırırken gezip yürümesi ondan başka sair pek çok zevatta dahi görülmüştür. Lakin bu hâl sende yakın zamanlara kadar görülemez. Çünkü sen imla etmeyip kendin yazmaya mecbursun. Fakat Diderot’nun bazı âsâr-ı edebiyesini yazdırırken ağlamasını şarlatanlığa hamledemezsin. Gözyaşı kendi kendisine akamaz. Bu hâl La Fontaine’in ağaç altında ıslanmasına benzemez. Senin için ben bu hâli temenni ederim. Tasavvuratın seni ağlatırsa şüphe etme ki okuyanları da hiç olmazsa rikkate olsun getirir. Eserinde tesir seni müteessir etmezse başkasını nasıl müteessir edecektir.

Kant’ın⁶ kopuk düğmeye nasb-ı nazar ederek ders vermesi ve düğme yerine dikildikten sonra derste şaşırması pek tabiidir. Ama sen böyle bir noktaya nasb-ı nazar etmeye alışacağına bari gözlerini kapamaya alış, evlâdır. Mademki mansıb-ı nazarındaki tahavvül seni şaşırtacaktır. Göz kapandığı zaman hâsıl olan zulmet hemen gayr-i mütehavvil bir şey olduğundan tahavvülden korkun kalmaz.

Berolet’in şairliğe mahsus elbisesini giymesi sırf hiffettir. Zihni, zekâsı bir köhne rubanın esiri olması eğer sahîhse o yoldaki şairiyetten de şiirden de vazgeçmek müreccaktır. Fakat kaviyen zannederim ki bu bir gösterişten ibarettir.

Refik’im! Oğlum! Feylesof ol, şair ol, her ne olursan ol, fakat sakın ha sünuhatın seni tahliye-i hane ile cascavlak batağa girmek iftıkârı altında bulundurmasın. La Fontaine’in ıslanmak şarlatanlığı bir defaya mahsus olduğu hâlde bu hem daimi hem de ondan daha sakil bir şarlatanlıktır.

Gündüz yazabilip gece yazamamak veyahut bunun ma’kûsu bir hâlde bulunmak vakıa cümle-i itiyadattan olabileceği cihetle

⁵ Denis Diderot: 1713-1784 yılları arasında yaşamış Fransız yazar ve filozof. Aydınlanma Çağının en önemli kişilerindendir. (h.n.)

⁶ Immanuel Kant: 1724-1804 yılları arasında yaşamış Alman filozofu. Alman felsefesinin kurucularından biri. (h.n.)

Lesage⁷ ve Mezera'ya şarlatanlık hükmünü veremeyiz. Lakin bu hâlleri bir acze hamledebiliriz ya! Tasavvuratını kâğıt üzerine koyacak olan insan her zaman koyabilir ve koyabilmelidir. Zira bu hâl muharrirler için bir sanattır. Ehl-i sanat kendi sanatını işlemek için mevsim beklemeye mecbur olursa kendisinden âciz olan ve fakat her zaman işleyebilen adam ona isbat-ı tefevvuk etmiş olur.

Mum ile resim yapan Girodet'e⁸ gelince ben ressam olsaydım asıl bu adamın mum ile resim yapışını tersim ederdim de görenleri kahkahalar ile yerlere serecek bir karikatür vücuda getirmiş olurum.

Yazdığını unutan Jevay'a(?) "hayvan" diyen aktrisin ağzını öpeyim -ama öptülecek bir ağız ise-, lakin Jevay'ın kendi eserini hîn-i istimada tanımayacak derecelerde unutması kabil olacağına ben inanırsam Jevay kadar hayvanlık etmiş olurum.

Hülasa yazı yazacak olan adam her hâlde her veçhile yazabilir. "Yazamam" itikadı ol kadar vahi bir itikattır ki o adam yazmaya icbar edilse behemehâl yazabilerek bu vahiliği kendisi dahi anlardı. Böyle şarlatanları bizim İstanbul'a getirmeli de bilhassa gazeteci mesleğine sokmalı. Saat on bir buçukta başmürettip gelip "Daha şu kadar yazı isterim" desin de haydi bakalım "Ben çıplak değilim ki yazayım" yahut "Henüz gece olmadı ki mum ile yazayım" veyahut "Güneş gurub ediyor yazamam" desin. Ertesi günü gazetenin yarım çıkması tahakkuk edince öyle bir yazar ki öte tarafa bile geçer.

İmdi her ne zaman sende böyle merak görürsem seni muharrir olmuş saymam. Hastalanmış addiyle çare-i tedavine bakarım ki benim bu gibi hastalıklara çare-i tedavim ne olduğunu sen bilirsin!

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3077, 21 Eylül 1887.

⁷ Alain-René Lesage: 1668-1747 yılları arasında yaşamış Fransız romancı ve oyun yazarı. (h.n.)

⁸ Anne Louis Girodet: 1767-1824 yılları arasında yaşamış Fransız ressam ve yazar. (h.n.)

SURET-İ TEZKİRE

Oğlum Nazım'ım!

"Tevhid"ini okudum. Yazdığın tezkirede diyorsun ki: "Şair olmadığım için sanayi-i şii riyece görülecek nevakısını elbette mazur görürsünüz." Ya ben şair miyim ki sanayi-i şii riyece "Tevhid"inin nevakısını görebileyim? Binaenaleyh "Tevhid"ini okudum" dediğim zaman sanayi-i şii riye nokta-i nazarından mütalaa ettim zannıyla o yolda serd-i mül ahaza edeceğime elbette intizar eylemezsın.

"Tevhid'im hikmet-i İslâmiye'yi hikmet-i fenniye ile tefsir eylediği için şayan-ı takdir olur zannındayım" diyorsun. Ve "Bu zamanın tevhidi böyle yani hayalat-ı şairaneden müberra olmalıdır" sözünü de ilave eyliyorsun. Nur-ı hikmetin mişkat-ı yegânesi olan Kitabullah cümlemizden evvel senin bu sözünü tasdik eder. Tevhid ki esası hikmet-i İslâmiye'dir. Onun hayalat-ı şairaneden müberra olmaması lazım gelseydi Kuran-ı azimü's-şanın bir "şii r" olması lazım gelirdi. Hâlbuki o ne şii rdır ne de hayal! Belki yalnız kelam-ı mübin-i rabbani olup umum tevhid-nüvisanın da onu temeşşuku lazım geldiği hâlde yalnız bazı vakitler bazı tevhid-nüvisler vadi-i hayale sevk-i semend-i hamede bulunmuşlardır. İtiraf ederim ki Ziya Paşa merhumun:

Ecram-ı bî-nihaye ile pürdür asuman¹

diye başlayan eser-i pür-hikmetinden beri senin bu Tevhid'in kadar hikmet-amiz bir nüsha-yı edebiye görmedim. İhtimal yazılmıştır da ben görmemişimdir. Hatta iddia ederim ki senin Tevhid'in merhum-ı müşarünileyhin eserinden daha mütefenninanedir. Sağ olsaydı bunu kendisi de itiraf eylerdi. Zaten ikisi

¹ Ziya Paşa'nın "Terc-i Bend"inden. (h.n.)

arasından yirmi seneden ziyade zaman mürur ederek bu yirmi senelik müddet-i terakkinin yetiştirdiği mütefenninan-ı ehl-i hikmetin en ber-güzidelerinden birisi dahi sen olduğun için bu eserde Ziya Paşa merhumu geçmiş olmaklığın mucib-i istiğrab olamaz. Geçemeyip de geri kalmış olsaydın işte bu hâl mucib-i istiğrab olurdu.

Tevhid'ini bu kadar takdir eylediğimi sana niçin temin eyliyorum bilir misin? Tezkireni: "Bu eseri gazeteye derç edecek olursanız halk bunu ya hikmet-fürüşluğuma veyahut riyakârlığıma hamleder. Bunu ihtar ile ellerinizi öperek arz-ı ta'zimat ederim" sözleriyle hitama reside eylediğin için!

Nezaket-i dest-bûsîye mukabil "estağfurullah" ile beraber bir de "Berhudar ol oğlum!" dedikten sonra asıl ciddiyata nakl-i kalam edince derim ki:

Tevhid'i neşredip de bunu halk hikmet-fürüşluğa hamlederlerse bundan ne çıkar sanki? Yoksa sen de "hikmet-fürüş" ter kibine ters mana verenlerden misin?

Bu söz "hikmet satan" demekse bu da yalnız sermaye-i hikmeti olanlara müyesser olur bir muvaffakiyettir. Hikmeti olmayan nesini satar? Meta'-ı hikmeti pazar-ı rağbet-i nasa çıkaralım. Beğenenler iştira ederler beğenmeyenler etmezler.

Riyakârlığa gelince bunun hiç yerini bulamadım. Tevhid en büyük feraiz-i İslâmiye'dendir. Feraize riya sığar mı? İlân-ı Tevhid'e mahsus olan kelime-i mübarekeyi günde beşer defa minarelerimizde i'lâ eyleriz. Sancaklarımızda yazıp enzar-ı tasdik-i enamda mevcelendiririz. Derunumuzda bir kasvet peyda olsa derun-ı dilden bir kere ah ederek feyz-i manevîsi ile nail-i ferah oluruz. Bu hiss-i mübarekle söylenmiş bir manzumeyi halka neşretmemek günah değil midir?

İşte ben onu neşrettim. Sen ne dersen de!

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3092, 9 Teşrinlevvel 1888.

BİR İZAH-I HAKİKAT

Yeğenim Mustafa Refik'in *Tercüman-ı Hakikat*'e derç ettirerek badehu ayrıca kitap suretinde dahi tab' ve neşr eylediği fennî, feylesoffî, edebî, tarihî bazı makalatı bana isnat olunuyor. Deniliyor ki: "Ahmet Mithat bunları kendisi yazarak yeğenini taltif için midir ne içinse onun imzasını vaz eyliyor."

Bu sözü hem-mesleğimiz olan muharrirînden bazı zevattan bile bizzat istima' eyledim. Binaenaleyh erbab-ı mütalaaya hakikat-i hâli izah eylemek lazım geldi.

Mustafa Refik benim hemşiremin kızının oğludur. 1284 senesinde Rumeli'de Dobnice'de tevellüt eylemiştir. Sekiz yaşına kadar familya içinde ehemmiyet-i zatiyesi bazı kere haşarılığı arttırdıkça bir çin-i cebini davet edebilmekten ibaret olarak zaman geçirdikten ve yine bu müddet zarfında "Elf lâle! Dört yanım kale! Kapım minare!" veyahut "Eliften beyecek! Sektim köyecek!.." gibi zırrıyatla vakit geçirip hiçbir şey öğrenmemek üzere bazı sıbyan mekteplerine gönderildikten sonra Rodos'ta Medrese-i Süleymaniye'ye ithal olunmuştur. Vakıa orada bir seneden az bir müddet kalmışsa da medresenin harikulade usûl-i tedrisi bu müddet zarfında Refik'e okuyup yazmakta bir kudret-i kâfiye verebilmişti. Binaenaleyh İstanbul'a avdetle rüştiye-i askeriye'ye ithal olunmuştu.

Mekâtib-i rüştiye-i askeriyenin intizam-ı fevkaladesine birinci derecede minnettar kalanların birisi Refik'tir. Mekâtib-i rüştiye-i mülkiyeye asla kıyas kabul edemeyecek bir intizam ve suhulet sayesinde sinîn-i muayyene-i tedrisiyesini ikmal eylediği zaman Refik kendi yaşındayken benim vasıl olabilmiş olduğum dereceyi kat kat tecavüz eylemişti. Oradan istihsal eylediği şehadetname ile derhâl Mekteb-i Mülkiye'ye ithal olundu ve orada

dahi müddet-i tedrisiyei tembellikle değil çalışkanlıkla geçirip oldukça mükemmel bir şehadetname istihsal eyledi.

Bu derecesiyle Refik kendi arkadaşlarının mağbutu sayılmayabilirse de kendisinde sair birtakım hasail vardır ki onlarla yalnız arkadaşlarının değil sair pek çok kimselerin mağbutu olmalıdır.

Refik'te tecessüs ve tettebbu istidadı pek ziyade olarak her şeyin hakikatine ermek için rahatını, huzurunu feda eder. Lakin Refik'in bu fedakârane dikkatini celp edecek şeyler evvel-be-evvel mevadd-ı nafiadan olmalıdır. Tütün gibi, işret gibi, hovar-dalık gibi şeylerde dahi birçok hakayık olduğu inkâr olunamazsa da bu hakayığın tahakkuku, ragıpları için mahcubiyet ve nedametten başka bir şeyi intaç etmeyeceğini ve etmediğini Refik kendi velilerinin irşad-ı ibtidaîleri üzerine anladığı gibi hâricte dahi pek çok emsalini gördüğünden Refik bu misillü hevaiyata asla itibar etmemiştir. Fakat asıl şuna ehemmiyet vermelidir ki bir memnuiyet ve havf-ı cezadan dolayı değil. Refik hakkında böyle meskeneti mucip ahval hiç vâki olmamıştır. Mazarrat-ı bî-nihayelerinden kat'-ı nazar hiçbir faide-i ciddiyeleri olmadığına kanaat-ı kâmilelerinden dolayı Refik o yoldaki israfatı ihtiyar-ı ısraranesiyle reddeylemiştir.

Refik'in tecessüs ve taharri ve tettebbua olan istidadı kendisini en ziyade kitap karıştırmaya icbar eylediği hâlde bu mecburiyette dahi sair emsaline nazaran bir başkalık göstermiştir. Pederi makamında olan dayısının asıl medar-ı iştiharı romancılık olduğu hâlde Refik'in şimdiye kadar gerek kalem-i âcizîden çıkan romanlardan ve gerek Türkçe, Fransızca yazılmış sair bu misillü âsârdan hiçbirisini okumamış olduğunu arz eylesen istiğrab buyurulur mu? Bu istiğraba hacet olmayıp bunu muhakkakat-ı katiyeden olarak kabul buyurmanızı rica ederim. Vakıa romanlar mütalaasından delikanlılar için hiçbir faide hâsıl olamayacağını ve bilakis birtakım beyhude meşagil-i zihniyeye yol açabileceğini ve gerçi romanlarda tarihe, fûnuna, felsefeye, ahlâka ait pek çok nafi şeyler olursa da kendisi gibi bir çalışkan mektepli

için bu menafîin suret-i saire-i ciddiyede dahi istihsaline yol bulunduğunu Refik'e anlatmaktan halî kalmamış isem de Refik bu sözleri kabul etmeyip de yine roman hayalatına rağbet etmiş olsaydı benim maiyetimin bir faidesi mi görülebilirdi? Yalnız romanlara değil, eniştesi Naci eş'âr-ı zaman olarak, altı yedi seneden beri gereken onun ve gerek üdebadan olan ahabap ve ashabının musahabe-i edebiyelerini defaatle dinlemiş olduğu hâlde Refik "edebiyat" denilen şeye bizce verilen manaya da rağbet etmeyerek binaenaleyh ne eski ne yeni ediplerin dört beytini bile ezberlemeyecek derecelerde âsârına rağbet etmemiştir. Vakıa ben kendisini bunlardan da men' eyledimse memnuiyeti kabul etmeye mecburiyet-i haifane hisseylediği için değil, onlardan faide-i ciddiye beklemediği için rağbet etmemiştir. Yoksa ben kendini asıl mektep derslerinden başka hiçbir şey ile meşgul olmamaya da mecbur etmek istediğim hâlde Refik mutlaka fırsat bularak fennî, tarihî, hikemî kitapları karıştırmaktan ve hatta henüz mektepten çıkmaksızın bunlardan iktibas eylediği netayici yazıp neşr dahi etmekten geri kalmamıştır. Yani haşarı çocuk bir hususta dayısına âdeta isyan eylemiştir.

Tatil zamanlarının kâffesini benim yanımda geçirerek, imtihan tatilleri ise aylarca devam eylediğinden Refik bu tatiller esnasında bir sene-i tedrisiye metaibini çıkarmak için istirahat eyleyeceğine hem daha ziyade ve hem de beni dahi yormak üzere her gün bin türlü sualler irat eder ve bunların her birini bir ders hâline koyardı. Sorduğu şeylere cevap vermeyecek olsam meyus olacak. Cevap verdiğim hâlde dahi suallerin ardı arası kesilmez ki! Ekseriya yorulup yanımdan defe de mecbur olurum.

Sinnine yakışık alabilecek olan huzuzatın hiçbirisine rağbeti olmadıktan fazla kitaplardan dahi roman ve eş'âr gibi hayalata hevesi olmayarak yalnız ciddiyata hasr-ı iştigal eden çalışkan bir çocuğun dört beş sene zarfında müktesebatı ne dereceye varacağını düşünmelidir. Vakıa Refik bu neticeye sevinirse de doğrusunu isterseniz ben sevinmem. Hâlâ da sevinmem! Zira

hırçın herif sözümü tutup da müddet-i tahsiliyesi esnasında yalnız derslerinden başka hiçbir şeye heves etmemiş olsaydı sınıfının birincisi çıkacağına hiç şüphe yoktu. Bu birincilik, ikincilik, üçüncülük şerefi ise bir mektepli için en büyük şereflerdendir. O zamanki sözlerimden Refik istifade edememişse şimdiki şu sözlerimden emsali olan sair mekteplilerin ibret almalarını tavsiye eylerim.

Ama şurasını bir güzelce tayin etmeliyim ki Refik sınıfının birincisi çıksaydı acaba şimdiki derecesinden iyi bir muharrir mi olurdu? Hayır! Maatteessüf derim ki Mekteb-i Mülkiye programları, şakirdanı beyhude yere işgal edecek pek çok mevaddı havi oldukları hâlde şakirdanın bihakkın işlerine yarayabilecek pek az mevaddı şamildir. Onların dahi hemen kâffesi nakıstırlar. Bu bahis uzun bir bahistir ki şurada saded-i aslînin haricindedir.

Refik mektepten çıktığı zaman hangi mesleği ihtiyar edeceğini sorduk. Saye-i lütf-ı padişahîde hangi mesleğe heves etseydi o mesleğe sevki mümkünattandı. Ancak hab-ı masumiyetten gözlerini açar açmaz muharrirliği gördüğü ve validesinin ninnilerinden kulağı halas olur olmaz muharrirliği işittiği cihetle aşkı, sevdası bu mesleğe olduğunu ve dayısına hayrû'l-halef olmak emelinde bulunduğunu beyan eyledi. Vakıa bir iyi mütercim ve muharrir olmak için lazım gelen sermayeye malik göründü. Türkçe açık ve tatlı bir ifadesi var. Fransızca tekellüm hususunda mümarese peyda etmemişse de okuduğunu pekâlâ anlıyor. Hatta Fransızca yazmaya bile iktidarı var. Fünunun ibtidaiye kısmını da intihaiye kısmını da iki muntazam mektepte görmüş. Benimle birçok mübahesata girişerek malumatını, fikrini tevsi eylemiş. Hani ya sözün en doğrusunu söylemek lazım gelirse arzu eylediği sanat için liyakati de iktidarı da benden ziyadeye varmış. Yalnız bir eksiği kalmış ki o da bir şey kaleme alınmak lazım geldiği zaman elde bulunan iki bin kadar ciltli kütüphanede hangi mücelledatın o şeye me haz olabileceğini ve mehaza nasıl müracaat edilerek ne yolda iktibasatta bulunmak iktiza edece-

ğini ve yazılacak şeye nasıl başlanıp ne yolda muhakematla ne veçhile neticelendirileceğini görmekten ibarettir. Hele her posta Avrupa'dan gelen paket paket matbuat ile İstanbul'ca tedarik olunan yeni kitapları az zamanda kolayca nasıl okuyup mevadd-ı mündericesinden ne veçhile intihaplar icrası lazım geleceği ve badehu bunları karîf-i Osmanîye'nin tatlıca okuyabilmeleri için nasıl yazmak münasip düşeceği hususunda birçok muharrirlerimiz bile derkâr olan noksanı Refik'te maa-ziyadettin mevcuttu.

Muharrirlik heveskârının bu noksanlarını da ikmal için bir sene bana mütemadiyen çıraklık etmesi ve bu müddet zarfında kendiliğinden hiçbir şey yapmayıp her ne emir verirsem o yolda hareket eylemesi lazım geleceğini anlattım. Kabul etti. İşe başladık. Kâh doğrudan doğruya tedris ve kâh mübahase ve ekseriya istiktab yollu mesai ile bu bir seneyi de imrar eyledik. İşte ondan sonra ve bundan üç dört mah mukaddem Refik'e muharrirlik için icazet verdik.

Şu tafsilatı iradımız elyevm yirmi iki yaşında bulunan ve Hûda ömür ve fırsat verirse kırk elli sene bu milletin hizmet-i kalemiyesinde bulunabilecek ve bî-tevkifihi taala hizmetinden elbette fevaid-i kesire dahi görülecek olan bir muharririn suret-i neşetini anlatmaktır ki bu yolda neşet eyleyen bir gencin *Tercüman-ı Hakikat*'te görülen âsârını kendisine layık görmeyip de dayısı Ahmet Mithat'a layık görmek layık olamayacağı derkârdır.

Lakin Refik zeki olduğu için bu layıksızlıktan müteessir olmaz. Bilakis memnun olur. Âsâr-ı kalemiyesi daha şimdiden dayısı gibi yirmi senelik bir muharrire layık görülürse yirmi sene sonra kendisinin vasıl olacağı derece dayısının sağ kalırsa kalbini ve mezara giderse ruhunu şad eyleyecek bir şaşalı derece olacağını elbette anlar.

Refik'in bazı âsârına mülâhazatımı ilave eylediğim görülmekte bulunduğu cihetle bundan âsâr-ı kalemiyesini tashih dahi eylediğim hükmedilmek lazım gelirse derim ki: Gerek Refik'in ve gerek yine onun gibi veled-i manevîm olan Hüseyin Rahmî'nin

yazdıkları şeylerde intihap kendi intihaplarıdır. Zira yazdıkları şeyleri intihap için onların yirmi otuz misli şeyler okumak lazım geleceğini muharrirliğe vâkıf olanlar takdir ederler ki intihap benim intihabım olsa zaten tahammülümün hemen haricinde olan meşguliyetime zamimeten bir de iki genci yoracak kadar mütalaatı da deruhte etmiş olmaklığım lazım gelir ki bu da kudret-i beşeriyenin fevkindedir. Hâlbuki âsâr-ı kalemiyede ilk maharet intihap maharetidir. Herkes yazı yazabilir. Ama herkesin yazdığı beğenilerek okunabilir mi? Bunun için hüsn-i intihap ister. Ba'de-l-intihap âsâr-ı müntehabeyi tavzih ve tezyin dahi kendi eser-i maharetleridir. Yazdıktan sonra bana gösterirlerse de zavallı çocuklar tarafımdan bir muavenete nail olacakları için sevineceklerine bilakis türlü türlü mümanaatlarıma duçar olacakları için korkarlar. Ben onların âdeta bir encümen-i teftiş ve muayeneleriyim! Malum a! Maarifteki encümen-i teftiş ve muayene yalnız “Şu olmaz! Şu caiz değildir!” diye çiziverir. Onun için bir zaman encümen-i teftişten geçen âsârın birçok yerleri şöyle “...” noktalardan ibaret kalırdı. Sonra bu noktalara cevaz görülmediğinden şimdi çizilen yerler çıkarıldıktan sonra sözün alt tarafı üst tarafını tutuyor mu tutmuyor mu ona da bakılmayarak öyle bastırılır. İşte ben de bizim Refik ve Rahmi'ye böyle yapmaktayım. Tashihe nasıl vakit bulayım? Bir şey fena ise onu tashih yeniden kaleme almaktan daha güçtür. Hangi şeyi pek beğenir veyahut hiç beğenmezsem leh ve aleyhinde bir mülahaza yazarım. İşte onların âsârı zeylinde görülen mütalaalarım dahi bu surette vücuda gelirler.

Netice-i kelam Refik'in yazdığı şeyler doğrudan doğruya benim kalemimden çıktığı hâlde Refik'in imzasını koymak için ya benim ya Refik'in sahtekâr olmaklığımız lazım gelir ki bunu ikimiz dahi kabul edemeyiz. Ama Refik'in yazdığı şeyler tıpkı benim yazdıklarıma benziyormuş. Öyle olmazsa istiğrab etmelidir. Söz anlamaya başladığı zamandan beri hep benimle beraber bulunmuş olursa âdeta bana münkalip olmuş bulunması lazım gelmez mi?

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3099, 17 Teşrinilevvel 1888.

“PAPAZDAKİ ESRAR”, MUSAVVER ROMAN

Bu serlevha ile karilerimizin nazar-gâh-ı mütalaalarına yeni bir romanın birinci mecmuasını arz ve takdim ediyoruz.

Şimdiye kadar ittihaz-kerdemiz olan usul iktizasınca romanlarımızı âsâr-ı sairemiz gibi evvela *Tercüman-ı Hakikat*'e tefrika yollu derç ederek badehu kitap suretinde de ayrıca basmaktayken *Papazdaki Esrar*'ı gazeteye derç etmeksizin tab' ve neşretmekliğimize sebep bunun musavver olmasıdır.

Bu roman beheri üçer formalık üç mecmuadan yani cem'an yekûn 139 sahife teşkil eyleyen dokuz formadan ibaret olup beher mecmuada dörder resim bulunmak üzere on iki adet dahi resmi havidir. Bugün birinci mecmuası çıkarıldığı gibi birer hafta fasıla ile ikinci üçüncü mecmuaları dahi çıkarılacaktır.

Hikâye-i mezkûre Fransa kibar-zadegân-ı erbab-ı kaleminden Léon de Tinseau'nun¹ eser-i kalemi olarak *Famille* gazetesine derç olunmuş bulunduğundan mevzuunun karilerimiz tarafından mazhar-ı hüsn-i kabul olması için yalnız mezkûr gazeteye kabul ve derç olunmuş bulunması kâfidir. Zira Fransa'da bir taraftan Émile Zola'nın “hakiki” namını iğtisap etmiş olduğu usul-i hikâye-nüvisi iktizasınca başı açık romanlar birçok rezaletleri familyalar meyanına neşreyledikleri hâlde diğer cihetten Fransa'nın eski kibarı herhâlde adab-ı umumiyyeye muvafık ve hikmet-i içtimaiye-i beşeriyeye mutabık gayet namuskârane romanlara râğbetten inkıta' etmemiş olmasıyla salifu'z-zıkr *Famille* gazetesini gibi birçok memduh ve mergup gazeteler bu yolda yazılan en güzel romanları tefrika yollu derç ve neşrederler. Bizim tarafımızdan suret-i tercümesine gelince derhâl arz ve ihbar eyleriz ki her zaman yaptığımız gibi bu defa dahi tercüme-i ayniye

¹ Léon de Tinseau: 1844-1921 yılları arasında yaşamış Fransız yazar (h.n.).

tarikine gitmemişizdir. Hatta romanın aslı mevzuuna nispetle pek muhtasar yazıldığından ve şu ihtisarıyla beraber Avrupa usul-i maişetine vâkıf olanlar nezdinde anlaşılacak surette yazılmış olduğu hâlde bizim karilerimizce bihakkın anlaşılması kabil olamayacağından tercümede tavzih cihetini iltizam ile ona göre tercüme edilmiştir. Kaviyen umarız ki *Papazdaki Esrar* dahi sair bu yoldaki âsâr gibi karilerimizin mazhar-ı rağbetleri olsun.

Yeni eserimizin mevzuunu, mehzânı, suret-i tercümesini arz için sözü belki lüzumundan fazla uzatmışızdır. Bu mukaddimeden asıl maksadımız ise resimlerini tarife bir girizgâh peydasıydı.

Erbab-ı vukufa malumdur ki bizde şimdiye kadar basılmış olan kütüb-i musavvere iki türlü tab' olunmuşlardır. Birincisi resimlerin kalıpları Avrupa'dan getirilerek basılması ve ikincisi ise Avrupa'dan celp olunan üstatlar vasıtasıyla kalıpların burada yapılması suretiyle vuku bulmuştur. İki suret-i diğer daha bulunup bunun da birincisi resimlerin Avrupa'da bastırılıp getirilmesi ve ikincisi kalıpların burada bizim üstatlara yaptırılması suretlerinden ibaretse de bunların birincisi pek nefis olmakla beraber pek pahalı olmasına ve diğeri ise pek de şayan-ı temaşa addolunamayacak derecelerde fena çıkmasına mebni bu suretler bizce şayan-ı bahs görülemezler.

Hâlbuki ilk iki suret dahi şayan-ı bahs görülmemiş olsa beca değil midir? Kütüb-i musavvere vakıa matbaacılığın eser-i terakkisi demek olarak bizim gibi o terakkiye âşık olanları en ziyade sevindirecek ahvaldense de bunları bizim kendimizin vücuda getirmekliğimiz dahi şerait-i esasiyedendir. Bu nokta-i nazardan bakınca elbette buraca bizim üstatlarımızın yaptıkları kalıplar fenalıklarıyla beraber yine müreccah görülmek icap eyler.

Bu meseleyi ilk defa olarak halle himmet buyuran zat ser-kurena-yı hazret-i şehriyarî atufetlü Osman Beyefendi² hazretleridir

² Osman Hamdi Bey: 1842-1910 yılları arasında yaşamış arkeolog, müzeci, ressam ve Kadıköy'ün ilk belediye başkanı. (h.n.)

ki inşa-kerdeleri olup sanat-ı tıbaati hakikaten ihya eylemiş bulunan matbaaları için Avrupa'dan celp buyurdıkları üstatlar vasıtasıyla resimli kitaplar tab'ının birkaç tarik-i ceditini bize kûşad etmeye muvaffak olmuşlardır.

Turuk-ı mezkûreden birisi "fotozenkografi" dedikleri sanat olup *Papazdaki Esrar*'ımızın resimleri işte bu sanat üzere yapılmışlardır. Sanat-ı mezkûre herhangi bir resmi fotografiya vasıtasıyla ahz ederek suret-i mahsusada yapılmış mücella çinko levhalar üzerine nakleyledikten sonra tîz ile boş yerlerini yedirip resim mahallerini yüksek bıraktırmaktan ibarettir. Lakin icrası böyle dil ve kalem ile tarif derecesinde kolay olmayıp pek büyük dikkat ve mümareseye arz-ı ihtiyaç eyler.

Bu gibi sanayi-i cedide mülkümüzde mevcut ve malum olan şeylerden olmadığı ve ilk defa Matbaa-i Osmaniye'de peyda olduğu hâlde Matbaa-i Bahriye'ye de intikal edişi bir suret-i mahsusa ve müstakilede ehemmiyet verilecek muvaffakiyat-ı terakki-perestanedendir. Bahriye nazır-ı âlisi devletlü Hasan Paşa³ hazretlerinin saye-i seniye-i cenab-ı padişah-ı müceddidde Tersane-i Amirece muvaffak oldukları nice icraat meyanında Matbaa-i Bahriye dahi gerçekten birincilik derecesini ihraz eylemiş âsârdan olarak nezaret-i müşarûnileyhaya ait milyonlarca evrak-ı mütenevviayı tab'dan maada maarif-i umumiyeye dahi başkaca hizmet eyler. Bu hizmetlerde muvaffakiyet-i tamme sanayi-i intibaiyenin kâffesini cem'e vabeste olduğundan vaktiyle gazetemize dahi yazıldığı üzere geçen seneler Matbaa-i Bahriye şakirdanından birtakım efendileri Matbaa-i Osmaniye'ye memur etmişler ve orada Avrupalı üstatlara çırak verdirmişlerdi.

Bu çıraklar yeni sanatları epeyce ele getirdikleri gibi bilahare Matbaa-i Osmaniye'de itmam-ı hizmetle memleketlerine avdetleri lazım gelen esatizeden bazıları Matbaa-i Bahriyeye alınarak

³ Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa: 1832-1903 yılları arasında yaşamış II. Abdülhamit döneminde Bahriye Nazırlığı görevinde bulunmuş amiraldir. (h.n.)

ikmal-i sanayie muvaffakiyet husule getirilmiştir ki şu vücut-ı terakkiyata delalet ve hizmet hususunda matbaa-i mezkûreye nezaret eyleyen ıslahat-ı bahriye komisyonu reis-i mirliva sadetli Eyüp Sabri Paşa⁴ hazretlerinin de müstahak oldukları şükranı feramuş edemeyiz.

İşte Matbaa-i Bahriye, fotozenkografi sanatının tecarib-i ibtidaiyeden sonra ilk tatbikini *Papazdaki Esrar* romanı üzerinde icraya himmet eyleyerek bu eser vücuda getirilmiştir. Karilerimiz bu resimleri temaşa eyledikleri zaman öyle Avrupa matbaalarında basılmış olanlar derecesinde latif bulacaklarını ümit eyleyemezsek de şimdiye kadar bizde alelade basılmış olanlardan pek ziyade latif olduklarını elbette teslim eyleyeceklerdir.

Burada “alelade” kaydının havi olduğu ehemmiyet dahi nazar-ı dikkatten teb’id edilmemelidir. Arzu edilmiş olsaydı bu resimler daha pek çok âlâ olarak dahi basılabilirlerdi. Lakin o hâlde kâğıdının, mürekkebinin en âlâ cinsinden tedariki lazım geleceği gibi intubasında dahi ehemmiyetli davranmak lazım gelirdi. Bizce asıl maksat harc-ı âlem olacak alelade âsâr vücuda getirmek olduğundan işte *Papazdaki Esrar*’ın resimlerine bu cihet iltizam olunmuştur. Zira adi romanlarımız bir kere de gazeteye derç edildikleri hâlde beher cüzü altmış para fiyat ile satılmaktayken resimli olan romanın da o fiyatla satılmaları iltizam olunmuştur ki üç forma ve dört resmi havi bir mecmuaya beş kuruş fiyat tayini de bunu ispat eyler.

İmdi bizce asıl maksat arzu olunan resimleri yüzlerine bakılabilecek bir letafette basabilmekle beraber fiyat-ı matbuatı yükseltmeyecek kadar da ucuz olmasından ibaret bulunduğu göre Matbaa-i Bahriye bu maksadı tamamıyla husule getirmiştir. Bahusus ki romanımızın resimlerini yapanlar Avrupalı üstatlar değil onlardan ahz-ı sanat etmiş olan bizim kendi şakirdanımızdır ki bu hâlde zenkografi sanatı sanayi-i Osmaniye meyanına bihakkin dâhil olmuştur.

⁴ Eyüp Sabri Paşa (ö. 1890): Osmanlı bahriye paşası, eğitimci, tarihçi ve yazar. (h.n.)

Hâlbuki *Papastaki Esrar*'ın tab' ve neşri bu hususta bizim için maksadın gayeti değildir. Matbaa-i Bahriye, "fototipi" denilen ve fotoğrafiya resmini aynen basmak demek [olan] diğer bir sanatı da ahiren ikmal etmiş olduğundan bî-minnehi taala bu kış karilerimize bir hayli resimli âsâr takdim olunacaktır ki bunların bazıları fotozenkografinin daha nefis resimlerini havi olacakları gibi birtakımları da fototipi usulünde resimleri cami' bulunarak bu sanatın terakkiyat-ı tedriciyesini karilerimizin nazar-ı tetkiklerine arz eyleyecektir.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3112, 1 Teşrinisani 1888.

“NEDAMET Mİ? HEYHATİ”, MUKADDİME MAKAMINDA BİR HASBİHÂL

Romancılık sanatının mahiyetinden kaç defalar bahs olunmuştur! Biz bile Allah bilir ama on defadan ziyade bahsetmişizdir. Bu bahislerin zeminini teşkil eden maddeninse “Roman nedir? Nasıl tasvir ve tahrir olunursa okuyanları hem eğlendirir hem müstefit eyler!” suretinden ibaret bulunduğunu mebahis-i mezkûreyi okuyan kariler dahi anlamışlardır.

Artık bin defa bahsedilmiş olan bir şeyi tekrar şu hasbîhâlimizde dermeyan eylersek malumu ilam ve hâsılı tahsil derecesinde beyhude bir sa’yda mı bulunmuş olacağız?

Bu sualimize pek çok taraflardan “Evet!” cevabını alacağımıza hemen eminiz. Fakat isticlal buyurulmasın. Her şeyin mahiyeti zamanlarına göre tayin olunur. Usulünden, kavaidinden, nef’ ve ziyanından hep o şeyin zamanen-ba’d-zaman hâsıl etmiş olduğu terakkiye ve peyda eylemiş bulunduğu tahavvüle göre bahs olunur. Mesela gemicilik yalnız “çektiri”ler yani kürekli kayıklar ile deniz üzerinde kenarlarda menarlarda gezinebilmekten ibaret olduğu zamanlarda bu sanatın usulünden fevaidinden edilmiş olan bahisler, yelken icat olunduğu ve bhusus bu yelkenlerin envayı yapıldığı zamanlarda edilecek bahse benzer mi? Pusula icadından evvel bahsedilen yelkencilik ile pusula icadından sonra bahsedilen yelkencilik dahi birbirine benzemez. Ya vapurun icadı mebahis-i kadime-i bahriyeyi ne kadar tadil eylemiş olur?

Şu anda hatırlınıza gelen şeyi pekâlâ keşfeyledik. Hatta hakkınızı da teslim ederiz. Diyeceksiniz ki romanlar hakkında edilen mebahisin kâffesi öyle gemicilik tarihi gibi kırk asırlık değil topu on beş yirmi senelik bir şeydir. Bu kadar az bir zamanda romancılık hususunda ne kadar tahavvül olabilir ki şimdi tekrar bir hasbîhâle lüzum görülsün! Maksadın bize bir masal daha

söylemekse hemen “Bir varmış bir yokmuş!” diye söylemeye başla da dinleyelim. Cümlemizin müsellemidir ki sen güzel masal söylersin ey Ahmet Mithat!

Hatırınıza gelen bu değil miydi? Şimdi dinleyiniz cevabını: Romancılık âleminde tebeddül ve terakki öyle asırlarca müddet zarfında görülmez. Her ne zaman bir meşhur romancı zuhur ederse eski sanata mutlaka bir teceddüt verir. Zaten bu teceddüdü veremeyecek olursa o yeni romancı iştihar bile eyleyemez.

Meşhur Alexandre Dumas’nın *Monte Cristo* hikâyesini yazdığı zamanla şimdi Émile Zola’nın *Nana*’ları filanları yazdığı zaman arasından asırlar mı geçmiştir? Otuz kırk senelik bir müddet zarfında Alexandre Dumas’nın oğlu ve Victor Hugo ve Octave Feuillet gibi on beş yirmi müellif şöhret-şiar olmuşlardır ki bunların her biri bu sanata bir başkalık, bir yenilik verdiklerinden işte bu yeniliklerin bu başkalıkların her biri dahi bu meselece bir tahavvül bir terakki hükmünü almıştır.

Hele bizim için en ziyade dikkat olunacak şey mesela elli altmış sene zarfında Avrupaca romancılık hususunca görülen ahvalın bizde yalnız on beş yirmi sene zarfında hemen kâmilten görülmüş olması kaziyesidir. Çünkü erbab-ı tercüme ve teliften olanlarımız bir yandan altmış senelik romanları ya tercüme veya taklit eyledikleri gibi bir yandan dahi daha dünkü addolunacak kadar yeni olanlarını da tercüme veya taklit eylemiş bulunduklarından bizde roman denilen şeye dair mevcut olan fikir Avrupaca altmış senelik bir zamanın üçe nazaran bir nispetinde tenkisi suretinde peyda olmuştur.

Lisan-ı Osmanimize ilk tercüme olunan roman *Télémaque* olduğunu kabul eyleyecek olursak tahattur etmeliyiz ki *Télémaque* tercümesini yalnız bir fikir ve tasvir-i şairane olmak üzere telakki edenlerimiz o zaman hiç hükmünde olup bir romanın mübteni olabileceği hikmet-i ahlâkiyeyi herkes büyülte büyülte biraz da hikmet-i siyasiye ile karıştırmışlardı da *Télémaque*’a bir ro-

man demekten ziyade bir hikmet kitabı deyivermişlerdi. Sakın mübalağamıza hamletmeyiniz ki biz *Télémaque* hikâyesinden işaret-i tasavvufiye arayan ve bulan birkaç zevata bile tesadüf eylemişizdir.

Roman denilen şey hakkındaki ilk nazarımızın şundan ibaret bulunduğunu bir kere düşününüz de bu nazarın bir de ikincisine intikal edelim. Roman olmak üzere ikinci tercüme-yi de *Monte Cristo* addedeceğiz! Bu romanı muharrir-i âciz dahi dâhil olduğu hâlde hemen yirmi otuz mütercim tercüme etmiş veyahut asıl mütercimi namını alan zatın tercümelerini tashihe yardım eylemiş bulunmakla beraber erbab-ı mütalaanın gerçekten roman olmak üzere ilk gözlerine ilişen eser bunu addetmek lazım gelse istib'at edilmemelidir. Aman yarabbi o zaman *Monte Cristo* romanı halkın nazar-ı hayretine nasıl çarpmıştı? Vehleten vukua geliveren o tesadüflerin her biri kudret-i beşeriye fevkinde bir maharet-i edebiye olmak üzere telakki olunmuştu. Bir cenazeye bedel çuvala konularak bilmem kaç yüz metre kayadan aşağıya denize atılan ve bu sukutun şiddetiyle bilmem kaç kulaç denize batan herifin çuvalı yarıp çıkması helaktan kurtulması derecesindeki mübalağalar hep birer hüner sayılmıştı. Bir duvar yarılp içinden hiç beklenilmeyen bir adamın çıkivermesi gibi ahval, erbab-ı mütalaanın çeşman-ı hayretini fırlatmaktaydı. Bu yolda ikinci bir roman olmak üzere tercüme-yi şayan eser Fransızcada dahi bulunamadı. Hatta muharrir-i âciz gibi en büyük heveskârlar *Monte Cristo* romanı yerine ikame etmeye salih bir romanı Fransızcada dahi bulamayınca takliden *Hasan Mellah*'ı yazmak mecburiyeti misillü mecburiyetlere duçar olmak zaruret hükmünü almıştır.

Acaba bugünkü maarifimizin yetiştirdiği bir nev-civan-ı kâmil *Monte Cristo*'dan lezzet alabilir mi? Biz bunu hiç memul edemeyiz. Hatta kendi eserimiz olmakla beraber *Hasan Mellah*'ı da *Monte Cristo*'nun naziresi olarak okuyanlarda bir hiss-i istib'at peydasından başka bir tesir göstermeyecek âsârdan buluruz.

Bereket versin ki *Monte Cristo* sırf yalan, mahz-ı hayal olmaya mukabil *Hasan Mellah*'ın bir büyük kısmı tarih üzerine mübte-nidir de eserimizi bu yüzden olsun halasa bir imkân buluruz ümidindeyiz.

On altı on yedi sene kariîn-i Osmaniye'yi çıldırasıya duçar-ı hayret etmiş olan bir eserin bugün nazar-ı rağbetten sukutunu bize zannettiren nedir? Tatvil-i kelama asla hacet yoktur ki öyle beca na-beca tesadüflerin, müsteb'ad gayr-i müsteb'ad zuhurat-ın, devler periler hikâyatını andıracak garabetlerin bugünkü teyakkuzat-ı fikriyeye nazaran hep eski zaman masallarından ibaret görüleceği kaziyesidir. Zira Alexandre Dumas'nın sair bazı romanları da peyderpey görüldü ki hayalat-ı müsteb'adeye *Monte Cristo* kadar müstağrak değildirler. Oğlunun birtakım âsârı görüldü ki tesadüfat-ı garibe ve zuhurat-ı gayr-ı muhtemeleden hiçbirisi olmadığı hâlde letafetine doyulamıyordu. *La Damé aux Camélias* gibi! Hele Paul de Kock'un bazı hikâyeleri görüldü ki ahval-i umumiye-i beşeriye ve medeniyeden bazıları hakkında celp eylediği enzar-ı ibret hem okuyanları kahkahalar ile güldürüp hem de cidden müstefit ve hakikaten mütenebbih eyliyordu. Eugène Sue ve Xavier de Montépin¹ ve Victor Hugo ve nihayet Octave Feuillet'nin eserleri görüldü ki asıl hikmet-i ahlâkiye ve medeniyenin birçok sade ve tabii ahval ve vukuat içinde ne letafetli surette lem'a-paş olduğuna dikkat edenler *Monte Cristo* gibi hikâyeleri âdeta okuyanlar ile istihza ve temeshur için yazılmışça nazar-ı rağbetten iskat ve teb'id eylediler.

Salifü'z-zıkr esatizenin âsârı bir yandan tercüme olunduğu sırada bizim de onlara peyrev olanlarımız âsâr-ı mezkûreyi taklitten, tanzirden geri kalmadılar. Hele bu muharrir-i âciz esatize-i mu-maileyhimin en mukaddem şakirdi olmakla iftihara hak kazandı. Lakin bu meyanda romancılık sanatınca hangi esere iktifa eylediğini bile bilmeyen birtakım Avrupa laklaka-nüvisanının

¹ Xavier de Montépin: 1823-1902 yıllarında yaşamış popüler Fransız romancı. (h.n.)

da âsârı tercüme olundu. Onlar dahi taklit edildi. Artık bunların bilküllüye tatsız tuzsuz olan evhamı, hayalatı, tesadüfatı filanâtı halkı o kadar bizar eyledi ki mütalaa meraklılarından birçoğu roman denilen şeyden istikrah derecelerini bulup muharrir-i âcizi kadh etmek isteyenler “Romancı!..” tabirini dillerine doladılar. Hakları da var ya! Romanın fenası vakıa şayan-ı kadh olan şeylerdendir.

En sonra bu yoldaki hasbıhâllerde zemin-i mübahaseyi meşhur Émile Zola’nın esası “hakikat” üzerine bina edildiği iddiasında bulunduğu romanlar teşkil eylediler. Bu yoldaki romanları iltizam edenler benî beşerin meayibini sayıp dökerlerse o meayıpten mütevakkî gibi bir tesir-i hüsn hâsıl edeceği reyinde bulundular.

Bu sözü külliye redde imkân var mıdır? Va-esefa ki Émile Zola’nın o romanlarda nasıl bir lisan kullandığına ya vâkıf olamışlar veyahut dikkat edememişler de işte buncağızdan ibaret bir hata onların ilk hataları olmuştur. Émile Zola’nın romanlarındaki şive-i ifade için bizde bir misal aransa ancak Sürurî hezeliyatı gösterilebilir. Vakıa Émile Zola o şive-i lisanı birtakım esafil-e merkume mehafiline kadar vardırmaya hacet görmezdi.

Bir de Émile Zola’nın romanlarında yirmiden ziyade eşhas-ı vaka görüldüğü hâlde bunlardan hiçbirisinin hüsn-i hâl erbabından olduğuna tesadüf edilemez. Acaba Fransız milletinin kâffe-i efradı şekavetleriyle, sefahetleriyle fuhuş ve israflarıyla iştihar eden takımdan mı oldular? Hiç böyle bir şeye imkân verilebilir mi? Ona imkân vermektense Emile Zola’nın hâlini kendi milleti aleyhine iftiralara kadar varır bir mübalağacı olduğuna imkân vermek elbette daha ziyade doğruya karip olur.

Okumak bilenleri roman kadar eğlendiren, roman kadar müstefit eden hiçbir şey bulunmadığını hükmetmek lazım gelince terakki-perver bir halkın da cümleden ziyade romanların ısla-

hına himmet etmesi lüzumu tahakkuk eder. Roman yalnız bir vaka-yı latife ve garibenin hikâyesinden ibaret değildir. O vaka elbette fünundan birisine, sanayiden birkaçına, hikmetin bazı kavaidine, coğrafyanın bir faslını teşkil eden bir memlekete, tarihin bir fıkrasına taalluk eder ki onlara dair verilen izahat erbab-ı mütalaanın malumat ve vukufu dairesini tevsi eyler. Ancak bu romanlara Émile Zola'nın yaptığı gibi münhasıran erbab-ı sefaletin sefahetini, sefaletini, zilletini, rezaletini doldurmak maksad-ı aslıyı nasıl tağyir ederse ihtimalat-ı dünyeviyece daire-i imkândan hariç olan tesadüfatı, filanları doldurmak dahi işi ciddiyetten çıkarıp okuyanları çocuk gibi aldatmak demek olur. Bu da evvelce dahi bi'l-münasebe denildiği veçhile erbab-ı mütalaa ile âdeta temeshur ve istihza sayılır.

Romancılık hakkındaki şu mütalaa bizim her zaman ittibâna gayret eylediğimiz bir suret iken ahiren Octave Feuillet'ye isnat olunan bir mütalaa-i üstadane ve hakîmaneyi gazetelerde okuduk ki bizi şu nazariyatımızda bir kat daha teyîd eyledi.

Octave Feuillet roman yazmıştır ama romancı değildir. Roman yazmak ile romancı olmak arasında büyük bir fark vardır. Romancı yalnız cilt doldurmak, para kazanmak için çalışır. Okuyanlarca hâsıl edeceği hüsn veya su-i tesir romancının umurunda bile değildir. Romancı olmadığı hâlde roman yazanlarsa gerek kudret-i kalemiye ve gerek ibret-i hikemiyece âleme bir meşk vermek gayretiyle yazarlar.

*

Octave Feuillet Fransa Akademiyası azasından gayet fazıl, kâmil bir zat-ı maarif-simat olup letafet ve kudret-i kalemiyesi gibi ahlâkça ulviyet ve mükemmeliyeti ile de bütün kendini tanıyanların teveccüh ve hürmet-i mahsusalarını kazanmıştır. Yazdığı şeyleri kendi cebi menfaatine değil nef'en li'l-karîn yazar. Akademisyenlere mahsus olan müstevfî maaşıyla nail-i nimet-i refah olduğundan neşriyatça bir suret-i gayr-i müstahsenede para kazanmaya ihtiyaç mess etmemiştir. Bu zat-ı âli-kadrin âsârından

bir numuneyi *Bir Fakir Delikanlının Hikâyesi* nam romanını tercüme ile karilerimize arz eylemiştik ki koca bir romanda beş altı tane başlıca ashab-ı sergüzeşt bulunduğu hâlde hiçbirisinde ne yazanı ne okuyanı mahcubiyetinden yüzü kızarmak lazım gelecek bir hal-i ma'yûb görülmez. Bununla beraber hikâyenin letafetine doyulamaz. Kitap elden bırakılamaz. İnsan bazı yerlerini okudukça derin derin tefekkürlere dalıp gözlerinden de tatlı tatlı bazı katreler dökmekten kendisini men' edemez.

Bu defa dahi Octave Feuillet'nin kitabını tercüme edeceğiz de onun için şu mukaddimeyi serd eyliyoruz zannetmeyiniz! Octave Feuillet'nin roman ve romancılık hakkındaki bir mütalaasını gazetelerde gördüğümüzden onu size ihbar için evvela sahib-i mütalaayı bir kat daha nazar-ı hüsn-i kabulünüze tavsiye eyliyoruz.

Octave Feuillet demiş ki “Okuyup bitirdikten sonra insan ‘Ben bu romanı okumaktan ne ibret aldım?’ diye düşünüp de hiçbir ibret almamış olduğunu itirafa mecburiyet göreceği romanı asla okumamalıdır. İbreti de rezail-i beşeriyeden almamalı! Sırf mehasin-i beşeriyeden almak iddiasında da bulunacak olursak meşhur Fénelon'u² tavsiye etmiş oluruz ki beşeriyetin, medeniyetin mehasin-i mahzadan ibaret olarak cihanda bir fenalık bulunmadığını insanlara inandırmaya çalışmak gerçekten insanları hep etfalden ibaret zanneylemektir.

Romancı karilerine ihsas eyleyeceği fikri, hikmeti, ibreti elbette en ziyadesi mehasin-i beşeriyeden alınmak ve ihtirazen ve haifen bazı bazı da meayib-i beşeriyeyi iham ve işaret eyleyerek yazmalıdır. Bir genç kız, bir genç kadın bile onu okumaktan dolayı asla mahçup kalmamalıdır. Bilakis iffet hususunda en mutaassıp kocalar, babalar bile romanları kendi zevcelerine, kızlarına okutarak kıssa ateşin karşısında yazsa serin ağaçlar gölgesinde saatlerce tatlı vakitler geçirmelidir.”

2 François Fénelon: 1651-1715 yılları arasında yaşamış Fransız Katolik başpiskoposu. İlahiyatçı, şair ve yazar. (h.n.)

Nasıl? Romancılık hakkında şu yoldaki hasbîhâl hepimiz için en yeni, en güzel hasbîhâllerden değil midir?

Okuduğumuz gazete Octave Feuillet gibi bir kâmil-i latif-güftarın şu sözünü yine mumaileyhin kendi eserini meth ü sena ve tavsiye için irat etmiyor. Belki yine Octave Feuillet'nin rüfekasından yani onun gibi Fransa Akademiyası azasından Émile Augier'nin³ *Serseri* serlevhasıyla kaleme aldığı bir tiyatro oyunu hakkında söylüyor ki zaten Émile Augier birçok ciltler doldurmuş bir muharrir-i fazıl olduğu hâlde onun *Serseri*'sini Octave Feuillet'nin sözüyle meth ü sena etmekte ne büyük ehemmiyet olduğu muhtac-ı tafsil ve müftekır-ı izah değildir.

Émile Augier zaten meçhulümüz olan esatizeden bulunmadığı hâlde şu *Serseri* nam eseri henüz nazar-ı mütalaamızdan geçmemiş olduğundan eser-i mezkûru bugünkü günde Avrupa esatizesince bir eser-i alîülâl olarak telakki edildiğini görünce hemen mütalaasına can attık. Bu bapta ne kadar hayalatımız ve her hayalden mütevellit ne kadar intizarımız varsa cümlesi esere vukuf hâsıl etmekle beraber öyle bir suret-i latifede mütebeddil oldular ki biz böyle bir tebdili ancak *Amiral Byng* nam roman tercümemizde görmüştük.

Meğer Émile Augier cenaplarının bu eseri bir roman değil bir tiyatro oyunuymuş. Ama öyle birkaç defa oynandıktan sonra küşe-i nisyanı atılverecek derme çatma oyunlardan değil! Evvela nesir değil bir eser-i manzumdur. Meziyet-i şairiyesi ise öyle bazı operalarda görülen eş'âr gibi kafiyeleri zor zoruna, vezinleri zaruri, letafetten ârf şiir de değil! Corneille, Racine⁴ gibi Fransa'nın "klasik" addolunan esatizesinin manzum tiyatrolarındaki letafet-i şiiriye derecesinde mühim, metin, üstadane, tahrirane bir şiir ki ehl-i lisan olan Fransız milleti için her bir mısraını birkaç sahifelik şerh ve haşiye ile bast ve temhide şayan bir eser-i nefis!

3 Émile Augier: 1820-1889 yılları arasında yaşamış Fransız oyun yazarı. (h.n.)

4 Jean Baptiste Racine: 1639-1699 yılları arasında yaşamış Fransız edebiyatının önde gelen şair ve trajedi yazarlarından (h.n.).

Ya ne kadar hikemiyane! Ne derecelerde ibret-bahş bir hikâye! Islah-ı hâl, tezkiye-i zat etmek hususunda birincilik mertebesini ihraza şayan bir hikâye-i pür-ibret! Kemal Paşa merhumun “Nâmina dense seza bağ-ı iber” tabiri buna tarih düşmediği hâlde de bunun hakkında seza görülür.

Şunun tercümesi hevesine düştük. Fakat tercüme hususundaki mesleğimiz de karilerimizin malumudur ya? Bazı mütercimlerin tercümeleri lisan-ı letafet-resan-ı Osmaniyeimizi şivesinden düşürecek soğuk bir hâle koyacak surette olduğu hâlde Ahmet Mithat'ın tercümesini güya asıl Osmanlıca yazılmış kadar şive-i letafet-i Osmaniyeimize muvafık bulanlara vaktiyle ihtar eylemiştik ki biz tercüme-i ayniye taraftarı değiliz. Fransızca bir cümleyi, bir kelamı hatta bir sahifeyi okuruz. Ne anlarsak onu müstakilen yani yeniden Osmanlıca yazarız. İşte bunun için bizim tercümelerimiz re'sen Osmanlıca yazılmış gibi olur.

Haydi Émile Augier'nin *Serseri*'sini de böyle tercüme edelim. Fakat bu eser öyle âsâr-ı adiyeye mensureden değil! Bhusus muharrir-i tahrir bunu bir kere yazıp 1848 sene-i miladiyesinde Komedi Fransız⁵ tiyatrosunda oynatarak mazhar-ı tahsin-i enam olduktan sonra on iki seneden mütecaviz bir zaman müruruyla be-tekrar tashih ve ilaveler ederek yine oynatmış ve bastırmış ve ondan sonra üç sene daha bu esere emek vererek bir kat daha tashih ve ikmal ile şu itinasını bir suret-i müddeiyanede 1882 senesindeki tab'ı mukaddimesine de yazmıştır. Hele bu eseri Fransa hanedan-ı kralîsi reisi Metri de Verlaine hazretlerinin namına ihdası başkaca ehemmiyetini arttıracak mevaddandır. Bu kadar itinalı bir eserin ne yolda tercümesi layık olacağı bizi bihakkın düşündürmeye başladı.

Derken aklımıza vaktiyle tercüme yollu yazmış olduğumuz *Amiral Byng* romanı geldi. Bu roman bir tiyatro dramıydı. Dramlık hâlindeki letafetini bihakkın meydana çıkarmak için onu mahir tiyatro üstatları marifetiyle oynatmak lazım gelir. Öyle oynan-

⁵ Comédie Française: Fransız devlet tiyatrosu. Aynı zamanda dünyanın en eski ulusal tiyatrosu (h.n.).

dığı gibi vakanın ne gibi mahallerde ne gibi âlemlerde gúzar eylediğini de tiyatro saha-i temaşası gösterir. Hakikat bundan ibaretken yani hali, mahalli tayin edecek bir saha-i temaşa ortada bulunmayıp ashab-ı vakanın ahvalini ve etvarını, evzainı tasvir edecek oyuncular göz önünde olmadığı hâlde yalnız söylenecek sözleri tercüme etmekte ne letafet tasavvur olunabilir? Bu neye benzer? Benzese benzese bir tiyatroyu temaşaya giden körtün yalnız söylenen sözleri işitmesine benzeyebilir.

Hayır! Ona da benzeyemez. Çünkü o biçare âmânın kulağına vasıl olacak sözler mahir, hünerver oyuncuların oynadıkları rol ne gibi hissiyatı icap eyliyorsa o hissiyatı tasvir edecek tasavvutlar ile söyleniyorlar. Bu da sözdeki kuvveti meydana koyabilecek bir hâldir. Binaenaleyh bir tiyatro oyununu roman okur gibi okumaktaki letafet asıl letafet-i hakikiyesine nispetle hiç menzilesine iner vesselam!

İşte bu mütalaaya mebni *Amiral Byng*'i romana tahvil ederek yazmıştık. Lakin tahvil edeceğiz diye işi aslından, çığırından bilkülliye çıkarmamıştık. Çıkarmadığımız içindir ki *Amiral Byng* romanı erbab-ı mütalaanın en ziyade tahsin ve aferinlerine mazhar olan âsârımız sırasına geçip hatta mevcut tiyatrolarımız böyle mergub-ı amme olan eserleri istirken tiyatroya bi't-tahvil oynadıkları gibi *Amiral Byng*'i de aslına ircaen oynamıştılar.

İşte Émile Augier'nin *Serseri*'si hakkında da bu kaideye riayete lüzum gördük. Hatta *Amiral Byng*'in ismince de biraz tadil olduğu gibi *Serseri*'nin ismini külliyen tebdile kadar lüzum gördük. “Niçin?” mi dediniz? Doğrusu o kadar nazikane, hikemiyane bir eser-i latif için bu *Serseri* ismini biraz liyakatsiz bulduk. Herkes malını değerinden âli isimler ile tesmiye ve tavsif ederler. Yođurt satan “Kaymak satıyorum.” der. Émile Augier kaymak sattığı hâlde neden “Ayran satıyorum.” desin? Romana *Nedamet mi? Heyhat!* ismini verdik. Çünkü bu suale cevap bu iki kelimecik oyunun mahiyetini de mübeyyindir. Okuyunuz da bakınız.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3205-3206, 18-19 Şubat 1889.

“GÖRÜ KIZI YAHUT İNTİKAM”, MEDHAL

Berr-i Atik'i teşkil eyleyen Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının harait-i müçtemiasına bir nazar edildiği zaman görülür ki İstanbulumuz bu kıtaat-ı selasenin merkez-i umumisi addolunmaya salih bir mevkidedir. Filvâki en kadim zamanlardan beri İstanbulumuzda bu merkezîyet istidadı mevcut olup ezcümle kıtaat-ı selasenin menafi-i ticariyesi her asırda İstanbulumuzda birleşmiştir. Zamanımızda dahi şehrimizin bu ehemmiyet-i maneviyesi baki ve belki de mütezait olup hele seyahat-ı âlem maksadıyla memleketlerinden infikâk eyleyen seyyahların kâffesi ya evail veyahut evahir-i seyahatinde İstanbul'umuza gelerek ya icra edecekleri veyahut icra etmiş bulundukları seyahatlerin harita-i umumiyesini şehrimizde nazar-ı icmale alırlar.

Şimdilerde gazetelerin şu kadar Amerikan veyahut Macar ve İngiliz ve sair seyyahlarının şehrimize vürutlarını ve şayan-ı temaşa olan yerlerimizi geşt ü güzarlارını yazmaya başlamaları gazetecilik sanatımızca azim bir terakki addolunsa sezadır. Zira seyyahînin işbu mevaridatı şehrimiz için hâdis olmayıp bayağı kadim olduğu hâlde gazetecilerin kudret-i istihbariyeleri şimdiki derecede bulunmadığı zamanlar işbu mevaridat-ı mühimmiye-i istihbar edemezlerdi ki ihbara dahi muktedir olabilsinler. Memalik-i sairede ehemmiyetli seyyahlar bir memlekete vürut eyledikçe o memleket ahalisi kendileriyle görüşüp esna-yı seyahatlerinde muttali olmuş bulundukları ahval-i âleme dair istihsal-i malumata heves ederler. Mevaridat-ı seyyahînin henüz yeni istihbar olunmaya başlamış olduğunu haber verdiğimiz memleketimizde seyyahlarla bu yolda mülakat ve musahebatın hâlâ mutat olamamış bulunduğunu tafsile hacet görülemez. Zaten şehrimize gelen seyyahların kâffesi Beyoğlu taraflarındaki hotellere misafir olduklarından biz Osmanlılar o âlemlerin

alışkını değiliz ki misafırın meyanında ehemmiyet-i seyyahiye-
leriyle mühim olan zevatı görüp malumat-ı müktesebelerinden
istifadeye heves edebilelim. Binaenaleyh bundan iki sene kadar
mukaddem işbu seyyahlardan birisiyle suret-i mülakatımızı bu
defa ihbar edeceksek de bundan maksadımız kendimizi sair
hemşehrilerimizden daha uyanık daha girgin ve mütecessis
göstermek olmayıp mülakat-ı mezkûrenin âdetâ tesadüfi oldu-
ğunu evvel-be-evvel ihbara müsaraat eyleriz.

Velev ki tesadüfi olsun bu mülakat bizim için ne kadar nafi ol-
muştur ki işte ezcümle *Gürcü Kızı* namıyla şu romanı vücuda
getirmeye sebep-i müstakil olmuştur. Şöyle ki:

Evvelki sene bir gece Beyoğlu'nda Hotel Royal'de misafir kalmak-
lığımız icap eylemişti. "Tabldot" denilen umumi sofrada taam
edilirken Yanya tarafının Hıristiyan Arnavutlarından olup Şark
ve Garp elsine ve ulûmuna vukuf-ı tammiyle temeyyüz eylemiş
bulunan bir dostumuz o zamanlar yazıp neşretmekte bulundu-
ğumuz *Arnavutlar Solhyotlar* nam romanımızı meth ü sena ile bize
iltifat ediyordu. Bu münasebetle açılan söz akvam-ı kadimenin
garaib-i ahlâk ve âdâtı cihetine tahavvül ederek Soli Dağları gibi
gayet sarp, sa'bû'l-mürur olan dağlara hariçten diğer akvam-ı
galibiyetin duhul edebilmeleri emrindeki suubet ve müşkülât,
oralarca ahlâk ve âdât-ı kadimenin pek yakın zamanlara kadar
muhafaza edilegeldiği meselesi şerh ediliyordu. Dostumuz Hı-
ristiyan Arnavut diyordu ki:

— Hakikat bu *Arnavutlar Solhyotlar* romanına esası sırf hayal üze-
rine mebni bir hikâye nazarıyla bakmak eser-i mezkûrun kadrini
takdir edememek demektir. Vakıa romandaki acayip ve garaib-i
mühimme akılların sıhhatine kanaat edemeyecekleri kadar
müsteb'adattan görülürse de cümlesi tamamıyla sahih ve vâki
olduğu şimdilerde bile oraları gezip ahval-i kadimenin bakiye-i
mevcudesini tetkik edenler nezdinde müsellemdir. Tevarihte
birtakım vukuata tesadüf olunur ki ahval-i mevkî ile tatbik
ve mevaki-i mezkûre ahalisinin tabayı ve âdâtıyla mukayese

edilerek yazılacak olursa enfes-i âsârdan addolunacak romanlar vücuda gelebilir ki hayal-nüvisanın melekât-ı vehmiyeleri bile bu kadar acip ve garip şeyler tahayyül ve tasavvurundan âciz kalırlar. Okuyanlar kemal-i hayretlerinden nâşi ahval-i mezkûrenin sıhhatine inanamamak isterlerse de muharririn derece-i sıdk u kizbini tecessüs için kitaplara müracaat eyledikleri zaman hayal zannettikleri şeyin hakayık-ı mahzadan ibaret bulunduklarını görerek hayretleri bir kat daha mütezait olur.

Mahall-i mezkûrun bir mahfil-i ecanib olmasından nâşi bu musahabe Fransızca olarak cereyan eyliyordu. Meselenin esası ve o esas üzerine bina edilen fûrûu huzzar-ı sairenin de esma-ı dikkatini celp eylediği için sofrada bulunan birçok ecnebler dahi bu musahabeyi dinliyorlardı. Bunlar meyanında bir tanesi diğerlerinden daha ziyade dikkatle dinlemekte bulunduğundan olmalıdır ki kâh başını sallayarak kâh gülümseyerek dostumuzun mütalaasını tasdik eyliyordu.

Şahs-ı manidar hâlâ gözümüzün önünde bulunan bu zat uzun boy-lu, iri kemikli, kızıl tenli ve kızıla karip kumral reng-i aslîsindeyken beşte dört kısmı ağarmış bulunmasından dolayı pek güzel bir renk peyda eylemiş olan kaba sakallı, pala bıyıklı, koyu mavi gözlü bir adamdır ki ırice fakat ulüvv-i cenap ve şecaat-ı zatiyeye delalet eyleyen güzel burnu üzerine düşmüş zannolunan cephesi ve o cephe-i âliyi tezyin eyleyen çizgileri bu zatın tavrında hem kemal-i akıl ve hem de şecaat-ı kâmile alâmâtı göstermekteydi.

Bahsimiz biraz daha tevessü eyledi. Dağlar ahalisinin hilkatçe ovalar ahalisinden daha mükemmel olduklarına ve akıl ve şecaatta ve ulüvv-i cenab-ı merdanede dağlıların ovalılara ekseriyetle faik bulunduklarına dair sözler söylendi. En mahir romancıların bile en mühim kahramanlarını Kûhistan ahalisinden intihap eyledikleri dermeyan olundu. Nihayet şahsını mühim ve manidar bulduğumuz salîfüzzikr zat bir tavr-ı tasdikkârane ile söze başlayarak milel-i kadime ahvaliyle milel-i cedide ahvali arasında bir mukayeseye girişti ki o zamana kadar söylenmiş olan sözlerin

kâffesini tasdiken şerh eylemiş olduktan maada bizim henüz enzar-ı dikkatimizi celp etmemiş bulunan birçok hakayıkı da meydana koyarak cümlemizin takdirimizi kazandı.

Söylediği Fransız lisanını gayet fasih söylüyorduysa da bir Alman şive-i ifadesiyle söylüyordu. Şu münasebetle yine bu sırada bize anlattı ki kendisi an-asıl Hamburg şehri ahalisinden olup “komi voyager” sıfatıyla hemen bütün dünyayı gezmiştir.

“Komi Voyager” denilen adamların şu iki kelimeden tereküp eyleyen namları tasvir-i mahiyetlerine kifayet eyler. “Komi” ticaret uşağı demek olup “voyager” dahi seyyah demek olduğundan bu ism-i mürekkep ticaret hizmetkârlığıyla cihanı seyr ü seyahat eyleyen zevatın sıfatı olur. Avrupa’da büyük fabrikalar ve büyük ticaret şirketleri mütefennin, gezgin, zeki, cesur adamların masarif-i seferiyelerini vererek kıtaat-ı âleme irsaliyle bunlara daire-i ticaretin tevsii için yeniden yeniye yollar açılması vazifesini tahmil ederler. Bunlar her vardıkları yerlerin ahvalini tahkik ile oralarda ne gibi mal çıkmakta ve ne gibi emtiaya ihtiyaç görülmekte ve orman ve meadin misillü servet-i tabiiyeden olan şeyler nasıl idare olunup bunlardan ne yolda istifade görülmekte bulunduğunu mensup oldukları kumpanyalara ihbar ederek badehu zikrolunan kumpanyalar memalik-i mezkûre ile ona göre münasebet-i ticariye peydası esbabını taharriye koyulurlar.

Bizim komi voyagerin ismi Guillaume Sanc’mış. Cümleyi müstefit ve hayran eyleyen makale-i tasviriyesini bitirdikten sonra artık sofranın dahi meyve zamanı takarrüb eylemiş olduğu esnadaydı ki hitabını bu abd-i âcize tevcih eyledi. Sanatımız muharrirlik olup ahiren Yanya ile Mora meyanında vâki Soli Dağları maişet-i bedeviyesine dair okuyanları memnun eyleyecek bir roman yazdığımızı anlamış olduğundan bahisle nazar-ı tettebbu ve fikr-i teecessüsü bir kere de Gürcistan taraflarına niçin tahvil etmediğimizi sordu. Bunun bir sebep-i ciddisi olmayıp henüz hatırıma gelmediği için o taraflara sevk-i fikir etmemiş olduğumuzu cevaben beyan edince dedi ki:

— Bu bapta hiçbir özüünüz makbul olamaz. Yunan-ı Kadim zamanından sizin şu zamanınıza kadar “Kaf Dağı” diye meşhur olup nice esatir ve hayalata müsnedü’n-ileyh olmuş bulunmasından kat’-ı nazarla zamanımıza değin kırk elli kadar lisanla mütekellim ol miktar akvam-ı mütehalifeye makarr olarak akvam-ı mezkûrenin her biri de Arnavutlar’dan Solyotlar’dan ziyade calib-i enzar-ı hayret olan ahlâk-ı kadimelerini bi’l-muhafaza bütün erbab-ı fikir ve nazarın tettebbu ve tetkikine istihkakı kabil-i inkâr olamayan o mevkie sizin atf-ı nigâh-ı ehemmiyet etmemekliğiniz nasıl tecviz olunabilir?

Vakıa Bahr-i Siyah’la Bahr-i Hazar arasında bir berzah-ı azim teşkil eyleyen bu kıta-i kâfiye, merreten ba’de-uhra nazar-ı ehemmiyetimizi celp ederek sair kıtaat-ı âlemden ziyade o kıtada seyahat-ı fikriye icra eylemiş, gerek roman ve gerek sair yollu birçok âsârımızda havali-i mezkûre ahvalinden bahsetmişsek de Mösyö Guillaume Sanc’a işin buralarını anlatmak uzun olacağı gibi asıl akıllılık o müdekkik-i cihan-dideyi söyletip sözünden istifade eylemek sureti olacağından tafsilat-ı mezkûreye girişmekten ihtiraz eyledik. Kendi tarafından vuku bulacak irşadattan müstefit ve memnun kalacağımızı anlatıp bir tavr-ı intizarla ağzına baktık. Seyyah-ı mumaillehy dedi ki:

— Tarihte Gürcistan’ın Rusya idaresine geçtiği evanda kendi kendisine yapılmış bir roman görülür. Ben Anapa’dan Bakü’ye kadar Abaza ve Çeçen ve Dağıstan ve Gürcistan memalikini seyahat eylediğim sırada bu romanın bakiye-i netayici bi’t-tesadüf ayaklarıma dolaşmıştı. Eğer arzu ederseniz size hikâye eyleyim.

Böyle bir arzunun bizim için pek şedit ve pek tabii olduğunu tafsile hacet mi vardır? Hikâyesini ez-dil ü can içtima için tepeden tırnağa kadar kulak kesileceğimizi Mösyö Guillaume Sanc’a arz eyledik. Dedi ki:

— O hâlde Tepebaşı Bahçesine kadar bana refakat ederek teklif edeceğim dondurmayı kabul etmeniz lazım gelir. Hatta bu da-

vette arkadaşınız efendi dahi dâhildir. Davete maalmemnuniye icabet vaat eden biz ikimiz olmadık. Yanımızda bulunan bir iki Alman ile bir Rum ve bir Fransız dahi istimaa arz-ı rağbet edince kerim seyyah bunları da maalmemnuniye kabul eyledi. Dedi ki: — Şu hikâyeyi muharrir efendiye bir yadigâr olarak nakledeceğim. O dahi bittabi kaleme alacaktır. Lakin ben hikâyeye nasıl vukuf peyda eylemişsem o sırada bu tertibe riayetden nakledeceğim gibi muharrir efendinin dahi yine o tertip üzere kaleme almasını arzu eylerim. Şu kadar ki gerek vukuatın tarih-i vukuları ve gerek eşhas-ı vakanın esamisi ve tercüme-i hâlleri sebebiyle hatırımda kalamamış olmak tabii bulunduğundan Rus tarihlerine müracaatla bu nevakısı ikmal vazifesini de muharrir efendiye tahmil eylerim.

İşin içine tarihin dahi karışmış olması arkadaşlarımızın nazar-ı dikkatini açtı. Her birinde öyle bir tavır görüldü ki söylenecek hikâyenin tarih ile ne münasebeti olabileceği huzzar tarafından istib'at edildiği anlaşılmıştı. Zeki seyyah bunu da anlayarak dedi ki:

— Efendiler! Size nakledeceğim şey hayalî masallardan ibaret değildir. Vakıa garabeti, ehemmiyeti en vasi hayal erbabından olan romancıları bile hayrette bırakacak derecede ise de sırf vakayı-i tarihiyedir. Ne hacet, muharrir efendi benden işiteceği şeyleri tarih ile tatbik eylediği zaman sıhhat-i katiyesini anlayacaktır. Kendisine yadigâr bıraktığım şu romanı kaleme aldığı zaman bunun ne kadar doğru olduğuna kalemi bittabi şahadet eyleyecektir.

Mösyö Guillaume Sanc'ın bu son sözü hepimizin merakını artırdı. Sofradan kalkılır kalkılmaz zaten Hotel Ruvaiyal'e mahsus olarak tarh edilmişçesine yakın bulunan Tepebaşı Bahçesine gidilip Haliç-i Dersaadet'e nezaret-i şamilisi bulunan bir mevkie oturuldu ki oradan Haliç'i atlayıp Ayasofya'dan Davutpaşa'ya kadar bütün İstanbul'u ihata eyleyen nezaret bir de mükemmel mehtapla bir kat daha tezyid-i letafet eylemişse de seyyah-ı

cihan-didenin nakleylediği hikâye cümlemizin dil ü canımızı o kadar teshir eyledi ki hepimiz nazar-ı tecessüs ve sem'-i dikkati kendisine hasr u tahsis eylemiş bulunduğumuz cihetle letafet-i mevkiden o gece müstefit olmak hiçbirimizin hatırıma bile gelmedi.

Mösyö Guillaume Sanc'ın hikâyesi saat dört buçuğa kadar ancak hitam buldu. Mevsimin yaz mevsimi olmasına göre uyku zamanı gereği gibi gecikmişse de hikâyenin arkasını almayınca dağlamamaya herkes mecbur olduğu gibi hikâyeyi bitirmeksizin çekilmemeye seyyah dahi mecbur edildi.

Bizse o akşam misafir kalacağımız odada rahat ve haba bedel hikâye-i mezkûre üzerine notlar kaydıyla iştigale koyulduk. Kuyud-ı mezkûre hikâyenin nerelerinde Mösyö Guillaume Sanc'tan istizahat-ı cedideye muhtaç olduğumuzu bize gösterdiğinden ertesi sabah sütlü kahve içildiği esnada bu istizahatımızı da ikmal ederek kendisine dedik ki:

— Mösyö Sanc! Hikâyenizi hakikaten pek beğendim. Tarih sahifeleri üzerinde icra-yı tetebbu ile iktiza eden temhidat ve tafsilatta da kusur etmemeye çalışacağım. Hatta iltimasınız veçhile hikâyeyi sizin tertibinizden çıkarmadıktan maada size vaat ederim ki yine sizin lisanınızdan takrir ettirerek kaleme alacağım.

Bu kadir-şinaslığımdan seyyah-ı fazıl pek memnun göründü ise de hikâyeyi kendi lisanıyla takrir olunuyormuşçasına kaleme almaktaki hikmeti anlayamadı. Bunu da izah için dedik ki:

— Siz vukuatı hikâye eylerken ahval-i mevkie hakkındaki ihtisasatınızı da anlatıyordunuz. Hikâyenin letafetini asıl bu ihtisasatınız arttırıyordu. O yerleri gezen ben değilim ki ihtisasat-ı mezkûreyi nefsime isnaden yazabileyim. Sizin lisanınızdan sadır oluyormuşçasına kaleme alacağım hikâyenin inde'l-karîf ziyadesiyle makbul ve mergup olacağını akşam bahçede beş altı kişi nezdinde tecrübe ve dikkat eylediğim makbuliyetten istidlâl eyleyebilirim.

Bu mülâhaza seyyah-ı fazilet-simatı ziyadesiyle memnun eyledi. Kendisiyle bir daha görüşülemeyeceğinden o günkü vedâımızı bir veda-ı ebedî olarak icra eyledik. Hikâyeyi zapt ve kaydımız epeyce mükemmel olduğu cihetle şayet bazı taraflarını unuturuz diye havf ederek fi'l-hâl kaleme almaya başlamadık. Belki tettebbuat-ı tarihiye ile temin-i mükemmeliyetine muvaffak olmak için işi böyle bir buçuk iki sene müruruna kadar tehir eyledik. Bu müddet zarfında aralık buldukça icra eylediğimiz tettebbuat-ı tarihiyenin hikâyeyi ne dereceye kadar ikmal eylemiş olduğunu karilerimiz hin-i mütalaada elbette takdir buyururlar.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3319, 5 Temmuz 1889.

EKREM BEYEFENDİ HAZRETLERİ

Şura-yı devlet aza-yı kiramından ve Osmanlı halkının hikmeti edeple mezc etmiş muharrirîn-i benamından saadetli Ekrem Beyefendi hazretlerinin tettebbuat-ı hikemiyane ve edebianeyi arttırdıkça bunlardan mütevellit kudret-i celileyi de tezyit eylemekte olduklarını aralıkta bir meydan-ı intişarı tezyin eyleyen eserlerini min gayri haddin takdirimiz esnalarında daima lisan-ı şükranla itirafta bulunduğumuz cümleye malumdur.

Üstad-ı müşarûnileyh hazretlerinin ahiren *Muhsin Bey* sernamesi altında gayet muhtasar bir romanını gördüğümüz gibi Notacı Hacı Emin Beyefendi¹ tarafından tab' ve temsil edilmiş iki şarkıları da yine bu sırada vasil-ı nazargâh-ı mütalaa ve tetkikimiz olmuştur ki bu hâl mîr-i maarif-semirimizin *Tercüman*'ımızı sahife-i şükranında nam-ı fazilet ittisamını bir daha tazim ile yâda kadirşinaslığımız hasebiyle bizi mecbur eylemiştir.

Bir yandan edebî ve diğer taraftan musiki olarak iki sanat-ı nefiseyi zatında cem' eyleyen Ekrem Beyefendi hazretleri *Muhsin Bey* mukaddimesinde büyük romanları, büyük levhalara ve küçük romanları mini mini minyatürlere teşbih suretiyle sanat-ı nefise-i ressamîye cihetinden de bir yakazat-ı fikriyede bulunduklarını meydan-ı vuzuha koymuşlardır ki bu hâle karşı kendilerini "müçtemiü'l-kemalat" diye tavsifimiz istiksar olunamaz.

Ekrem Beyefendi hazretlerinin behre-i edebiyeleri şimdiye kadar birçok âsâr-ı ber-güzideleriyle cihanın mazhar-ı takdiri olup *Muhsin Bey* romanı ise bunlar meyanında gerçekten en nefis bir minyatür hükmüyle telakki olunacağına şüphemiz yoktur. Hem ne ince bir iş ki üstad-ı mahir elinden çıkan minyatürlerin

¹ Notacı Hacı Emin: 1845-1907 yılları arasında yaşamış, alaturka musikiyi Avrupa notasına ilk tatbik eden müzisyen. (h.n.)

elvanca büyük levhalar derecesinde tenevvüü olamamakla beraber nazar-ı temaşa önünde tecessüm ettikçe ederek ufacık bir saha-i temaşa üzerinde azim bir âlem gösterdiği gibi *Muhsin Bey* romanı da öyle çend varaktan ibaret bulunduğu hâlde pişgâh-ı enzar-ı kariinde her ciheti ihsas-ı nazikâne ve efkâr-ı şairaneyi inbisata getirecek bir âlem-i vasi peyda eder.

Ya şarkıları?

Bu şarkıların ikisi de uşşak makamından bestelenmişlerdir. Tettebbuat-ı musikiyelerinin henüz mebadisinde bulunan üstad-ı müşarünileyh için makamât-ı saire meyanında makam-ı uşşak intihap eylemekteki işaret-i rakika şayan-ı dikkattir. Zaten alaturka müzika makamları meyanında doğrudan doğruya Osmanlı müzikası addolunmak kabiliyeti en ziyade makam-ı uşşakta değil midir?

Hele bunların ikisi için de aksak usulü tercih olunmuştur ki musiki usulleri meyanında asıl Türklüğe mahsus olan dahi bu aksak usulüdür. Demek oluyor ki Ekrem Beyefendi hazretleri birisi “Saklayıp kalb-i mükedderde seni/ Anarım ah ile her yerde seni” ve diğeri “Fırakınla zalim harab oldu can/ Aman el aman el aman el aman” beyitleriyle başlayan bu iki mahsul-i bergüzidelelerinin makamını uşşak olarak tayin etmekle hissiyat-ı sahiha-i Osmanîlerini bu yüzden meydana koydukları gibi usulünü de aksak olarak intihap buyurmakla şarkıların haysiyet-i Osmaniyesini bir kat daha ikmal eylemiştir.

Şuara ve üdebamızdan şimdiye kadar pek çoklarının şarkı güfteleri söyleyerek esatize-i musikiye tarafından bestelendikleri vâkiydi. Hatta bu vadide de en ziyade meydan almış bulunan erbab-ı iktidarnımızdan birisi Ekrem Beyefendi hazretleriydi. Ancak musikilik ile edipliği tab'-ı tab-nakinde cem' eden ilk mütekemmil Ekrem Beyefendi hazretleri olduklarını görerek şu müşahedemiz bahtiyarlığı ile kendi kendimizi tebrik eyledik. Bu bahtiyarlığımızdan dolayı da mir-i müşarünileyh hazretlerine arz-ı şükranı mecbur kaldık.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3442, 30 Teşrinisani 1889.

“RİKALDA YAHUT AMERİKA'DA VAHŞET ÂLEMİ”, MUHARRİRİN İFADESİ

İlk yazdığım roman *Letaif-i Rivayat* sername-i umumisi altında cem' eylediğim hikâyat-ı muhtasaranın birinci cüzündeki “Su-izan” nam hikâyedir. 1288 senesinde basılmış olduğuna göre demek olur ki on sekiz senedir karilerime roman yazıyorum. Ama tahdis-i nimet sırası geldiği için şunu izah etmeliyim ki bu tarih hizmet-i tahrir mebde-i süluküm olmayıp bence pek mukaddes olan mebde-i mezkûr 1282 senesinde *Tuna* gazetesi muharrirliğidir. Bu hesapça yirmi dört yirmi beş senedir ki din ve devletime –velev ki pek naçizane olsun– hizmet-i tahririyede bulunuyorum.

Roman yazmaya ibtida-i sülukümden beri sevgili karilerimi ne kadar seyahat-ı fikriyede refakatime aldım! Kâh vatanın merkez-i mukaddes-i hilafeti olan şehri-i cesim-i İstanbul'da karilerimi birçok köşelere bucaklara götürüp kendilerine birtakım ahval-i garibe temaşa ettirdim ki benimle refakatten evvel o köşeler o bucaklar zihinlerinin uğradığı yerler değildi. Kendilerini alaturka âlemlerde de gezdirdim alafranga âlemlerde de eğlendirdim. Kâh beşeriyetin hiçbir zaman hiçbir yerde tahlis-i giriban edemediği gûnâgûn felaketleri gösterip karilerimin rikkat-i kalbiyelerini davetle gözlerinden yaşlar akıttım. Kâh beşeriyetin yine hiçbir zaman ve hiçbir yerde kendisini kurtaramadığı garaib-i gûnâgûnu gösterip kahkahalarla güldürdüm.

Seyahat-i fikriyemiz payitahta münhasır kalmadı. Zaman oldu ki sevgili karilerimi vilayat-ı şahanede de dolaştırdım. Hudud-ı mukaddese-i Osmaniyemizin haricine bile çıkarttım. Asr-ı hâzıra hasr-ı seyahat etmeyerek ömr-i beşerin maziye doğru imtidadı demek olan tarih âlemine sokup ömürlerini bi't-tatvil cevalangâhımızı tevsi' eyledim. Kah *Süleyman Muslî*'ye tevfikân karilerimi Mezopotamya çöllerinde, Filistin vadilerinde gezdirip

İstanbul'un Rum-ı Şarkî âlemlerinde bulundurdum, kâh Hüseyn Fellah ile beraber Cezayir dayıları içine saldırıp kâh oldu ki Hasan Mellah'ın seyahat-ı berriye ve bahriyesine refik ederek Akdeniz'in gerek derununda ve gerek sevhilinde cevelanlar ettirdim. Bir aralık Paris'e gönderdiğim Nasuh'a kendilerini arkadaş ederek bir Osmanlı'nın kendi nokta-i nazar-ı hikmetinden onlara Paris'in habaya-yı sahihasını temaşa ettirdim. Kâh seyahat meftunu bir Suphi Bey refakatiyle memalik-i şimaliyeye kadar gönderip "acaib-i âlem"i nazar-ı hikmetine arz eyledim.

Elhâsıl Berr-i Atikimizin eşher-i memalikini karilerime temaşa ettirdikten maada Lü'lü-i Asfer namıyla şöhretini Avrupalılara tanıttıran bir duhter-i muhayyel arkası sıra karilerimi Hindistan'a kadar bile sevk ederek sair mütercem romanlarımla kendilerine şu Berr-i Atikin daha ne kadar acayip ve garaibini temaşa ettirdim. Hele romanlarımın hiçbirisinde öyle kupkuru masalcılıkta bulunmayarak her roman zemininin taalluk eylediği yerlere ve o yerlerde sakin insanlara dair malumat-ı sahiha verdiğim gibi tarihe, fünuna, sanayie, feylesofiye ait nukatın hiçbirisinde ihmalcilik etmeyip karilerimin zihinlerine delalet-i ciddiye ve sadıkanede bulundum.

Bu hizmet-i âcizanemden dolayı sevgili karilerimin o kadar şükranına da nail oldum ki yine bu hizmet-i âcizanemden dolayı yine sevgili karilerimden madut olmaları lazım gelen -çünkü mutlaka âsârımı okumuşlardır- bazı zevat tarafından duçar olduğum istihfafların ta'anların hiçbirisinden zerre kadar bile müteessir olmadım.

Böyle karilerime cihan-ı atikin her tarafını gezdirdiğim hâlde cihan-ı cedit olan Amerika kıtasına doğru henüz layıklice bir sefer açmamış bulunmağım benim gibi seyahat-i zihniye delili bir hizmetkâr-ı sadık için nakisa addolunmaz mı?

Amerika'ya "yenidünya" tabirinin bir başka türlü olmak üzere "cihan-ı cedit" dedimse de malumdur ki oranın bir sınıf ahali-i

cedidesi bulunduğu gibi bir sınıf dahi ahali-i kadimesi vardır. Veyahut vardı ki bunlar bizim nazarımızda insanların hal-i medeniyet-pîşînini mübeyyin bir kitap hükmündedirler yahut idiler. İnsanlığın ahval-i atikasıyla cedidesi bir kıta üzerinde tesadüm eylemiş olur da o kıta şayan-ı seyahat görülmez mi?

Vakıa *Amerika Doktorları*’ndan ikisinin bir rekabet-i âşıkaneşini bir de galvanoplasti meselesine mezc ederek gazetelerde her gün bir mesele-i acibesı musadif-i nazarları olan karilerime mecmaü’l-acayip ıtlakına şayan olan “yenidünya”nın agrebü’l-garaibi sayılmaya layık bir vakasını göstermişsem de böyle bir medeniyet-i mahza âleminde ve serrişte-i esrarı halka-i fûnuna bağlanmış surette olan şeyler Amerika hasaisinden addedilemek ve Avrupa cemiyat-ı medeniyesinde dahi pek çok emsali bulunmak muhtemelat-ı adiyedendir.

Gönlüm arzu eyledi ki karilerime Amerika kıtasında vahşet-i kadime ile medeniyet-i cedidenin pençe pençeye gelmiş oldukları bir hâli temaşa ettireyim. Böyle bir temaşadaki zevkin ondan husule gelecek faideye ve faidenin zevke nevbet nevbet galebe edeceğini düşündükçe gönlümün bu arzusu dahi büyümeye başladı. Hatta arzu-yı mezkûru bila-izaa-i vakit mevki-i icraya koymak lüzumunu da tahattur eyledim. Zira Amerika kıtasında medeniyet-i cedidenin daire-i ittisainın gittikçe tevsii muhayyirü’l-ukul olacak bir suret-i seriada olup şimdilerde kıta-i mezkûrede bihakkın vahşî adam kalmamış denilebilmek mümkün olacağı gibi pek az bir zaman sonra bugünkü şu imkân bir vücub-ı kati suretini de alacaktır. Bu sebebe mebnidir ki yukarıda bir fıkrada “Amerika’nın bir sınıf ahali-i kadimesi vardır” dedikten sonra bir de “vardı” kayd-ı ihtirazisi ile ahali-i kadime-i mezkûrenin şimdilerde yok olmaya takarrübünü ima eyledim.

İşte bu mütalaa ve arzu üzerine *Rikalda* namıyla şu romanı yazmaya başladım ki bunun planı epeyce eski olarak bir güzel opera

zemini olmak üzere tertip edilmişken o planın romana tahvili suretinde vücut bulmuştur. Katiyen ümit eylerim ki karilerim bu romanın mütalaasıyla kendilerini şimdiye kadar henüz girmemiş oldukları bir âlem-i ceditte bularak ve hayal ve hatırlarından bile geçirmemiş bulundukları birçok ahval-i acibe görerek taab ve zahmet-i mütalaaları boşuna gitmemiş ve hem eğlenip hem istifade etmiş olacaklarını itiraf buyuracaklardır.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3454, 14 Kânunuevvel 1889.

“HAYDUT MONTARI”, İFADE-İ MAHSUSA

Bu serlevha ile karilerimizin nazar-ı rağbetlerine arz eylediğimiz şu roman bir tercüme değildir. Ahiren meydan-ı intişara vaz eylediğimiz *Şeytan Kaya* ve *Aleksandr Stradella* romanları gibi Avrupa müellifin-i kiramının birer eser-i nefisinden iktibas veyahut nakil ve kalb suretiyle de yazılmamıştır. Doğrudan doğruya bu muharrir-i âciz tarafından tahayyül ve tasavvur ile tasvir ve tahrir kılınmıştır.

Fakat bu yoldaki âsâr-ı âcizanemizin kâffesinde iltizam edildiği üzere hikâyemiz hangi memlekete ve hangi zamana isnat edilmekte ise o zaman ve mekânın ahval-i tabiiyesine hikâyenin havi olduğu vukuat tamamıyla mutabık düşmek için ziyadesiyle itina kılınmıştır.

Bir adam için kendi mahsul-i tab'ını beğenmemek kabil midir? Mahsul-i tab' olan şeyleri evlâda benzetenlere göre kabil olamaz. Fakat bizim de iltizam eylediğimiz veçhile “mahsul-i tab” dediğimiz âsâr-ı kalemiye sanayi-i sairenin mamulâtı gibi bir mamuldür. Bir sanatkâr bazı şeyi yapar da kendi arzusuna mutabık yapmadığı ve başkalarının tarifine, siparişine muvafık yaptığı için beğenmez.

Bizim şu romanımız da nev-umma böyle sipariş nev'inden bir mamuldür.

Sair birkaç eserimizin bu yoldaki ifade-i mahsusalarında beyan etmiş olduğumuz veçhile bizce romanlarda garabet-i muğlaka ve tesadüfat-ı acibe ve esrar-ı garibe o kadar dakik sanayiden addolunmaz. Roman her günkü müşahadat-ı tabiiye derecesinde sade olmalıdır. Fakat mevzuu âli ve tafsilatı kariînin intifa-i sahihlerini mucip olacak derecelerde müfit bulunmalıdır.

Bu itikadımıza göre birçok emsalini kendimizin de yazmış bulunduğu veçhile gayet girift ve muğlak romanlar, yalnız

enzar-ı kariinde bir kuru parıltıdan ibaret kalıp badi-i nazarda mucib-i hayret olabilirlerse de, havi oldukları vukuatın cidden ve hakikaten imkân ve adem-i imkânı bir fikr-i amik ile teemmül edilince, adem-i imkânın tahakkuku o ilk hayretin itidalini müstelzim olur.

Fakat ne yapalım ki bir gayret-i müsabaka-kârî bizi bu romanı yazmaya mecbur eylemiştir. Bir vakit *Monte Cristo* hikâyesinden aldığımız gayretle *Hasan Mellah*'ı yazdığımız gibi. Vakıa *Hasan Mellah*'ın planı *Monte Cristo*'nun planı kadar vasi değildi. Bu *Haydut Montari* romanının planı da naziresi ittihaz eylediğimiz *Simon ve Mari* romanının planı kadar vasi değildir. Ancak *Hasan Mellah*'ın havi olduğu vukuat *Monte Cristo*'nun vukuat-ı mütazammînesine nispetle ihtimalata daha ziyade karip olduğu gibi bu *Haydut Montari* romanının tahavvülâtı da *Simon ve Mari* romanının müstemilatına nispetle hakayık-ı tabiiyeye akreb görüleceğini katiyen ümit eyleriz.

Bizce en müntehap ve makbul romanlar sadelik içindeki hakikatten ve o suretle tecelli edecek hikmetten ibaretken, bu arzunun fevkinde olarak bir de şöyle bir roman yazdığımızdan dolayı muateb olur muyuz?

Biz karilerimizden bunun hilafını memul ederiz. “Yazı makinesi” diye şöhret aldırılmış değil miyiz ya? Tabir-i aherle bir yazı amelesiyiz. İşçi kısmına nasıl iş ısmarlanırsa o yolda işleyip hele mahsulünü o işi sipariş edenlere beğendirmeye de muvaffak olursa, bundan büyük sevinç tasavvur edilebilir mi?

Zannersek bu işi bize sipariş edenler kimler olacağı sual buyurulacaktır. O suali “mukadder” farz edelim de cevabını da şimdiden verelim. Siparişçimiz “rağbet-i amme”dir. Xavier de Montépin’in bin esrarı bir ukdede cem ederek bin tesadüfî bir noktaya bağlaması kariin-i Osmanîye’den bir cem-i gafir nezdinde mazhar-ı takdir olduğunu görünce velev ki pek âcizane, pek tilmizane bir surette olsun bir de Xavier de Montépin’e peyrev

olmak hususundaki gayretimizi men kabil olabilir mi? Biz ki kâh Alexandre Dumas'ya kâh oğluna kâh Octave Feuillet'ye kâh Richebourg kâh Gaboriau'ya hatta Paul de Kock'a varıncaya kadar birçok Avrupalı eazıma peyrev ola ola ve eserlerini kâh tercüme ve kâh tanzir ede ede romancılık sanatındaki çalışkanlığımızı karilerimiz efendilerimize epeyce beğendirmişiz.

İspanya'da bir âdet varmış. Tiyatroya gidenler son perdeden evvel oyunun hile-i esasiyesine akıl erdirirlerse muharriri tezyifen ıslık çalarlarmış. Bu romanı yazarken aklımıza şu fıkra da geldi. Sırr-ı aslî ve esasîyi bir dereceye kadar ketm ederek ta neticede meydana çıkıncaya kadar bu mektumiyetin muhafazasını iltizam eyledik. Varsın bu da bir tecrübe olsun. Derece-i makbuliyeti hikâyemizin hitamından sonra tahakkuk ederek iyi mi olduğunu yoksa fena mı görüldüğünü sonra anlarız.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3464, 26 Kânunuevvel 1889.

AYIN. SİN., VARAKA

Atufetlü Ahmet Mithat Efendi hazretlerine hitaben şu varaka gelmiştir:

Bugün himmet ve bizaa-yı ricale ezher cihet rekz-i çeşm-i intizar eden kitaphane-i millîmizi karıştıracak olsak millî yazılmış olan âsâr cihetinden o kitaphaneyi o kadar fakir buluruz ki insanın bu hâle hem teessüf ve hem de taaccüp edeceği geliyor. Nasıl gelmesin ki saye-i şahanede birçok erbab-ı kalem taraf taraf ibraz-ı âsâr-ı iktidar ettikleri hâlde bu noktayı nazar-ı dikkate alan muharrirlere pek az tesadüf olunuyor. Hele ekseri âsâr-ı âliyenizden olmak üzere *Vah, Dürdane Hanım, Dünyaya İkinci Geliş, Çengi, Yeryüzünde Bir Melek, Sergüzeşt, Vuslat, Zavallı Çocuk, Bahtiyar[lık], Esrar-ı Cinayat* gibi madut ve mahdut olan âsârdan başka koca bir lisan-ı vasi içinde milli âsâr görülmezse taaccüp ve teessüf olunmaz mı?

Bahusus zat-ı âlilerinin dahi çend seneden beri milli eser yazmamış [olmanız], vüsat-ı kariha, sürat-ı kalemiye gibi mezaya-yı celile-i fitrînize meftun ve hayran olan karileri mahzun etmektedir.

Ama diyeceksiniz ki, bizim ahlâk-ı milliyemiz üzerine roman yazmak öyle Avrupa ahlâk ve âdetine dair eser yazmak kadar kolay değildir. Çünkü bize müteallik yazılacak romanlara esas ittihaz edilecek zemin o kadar dar, o kadar müsaadesizdir ki muharririni saatlerce düşündürmeye bais olur. Bizim Avrupa gibi hissiyat ve muamelat-ı âşıkanenin cevalangâhı addolunmaya şayan olan müsamerelerimiz, balolarımız, baletlerimiz, karnaval-larımız, kadın erkek karışık salonlarımız, hissiyat-ı kalbiyenin izharı için bulvarlarımız yok ki bunların birini esas ittihaz ederek roman yazalım değil mi?" Hâlbuki siz o gibi âsâr içinde bizde

bu misillü şeylerin vukua gelmediğini ispat ederseniz adab ve ahlâk-ı milliyemize daha büyük bir intisap ve vukuf, daha büyük bir hizmet ibraz etmiş olur ve Avrupalılardan bize arız olarak dâhil olan birçok su-i ahval ve harekâtı da tasvir ederek ıslah-ı ahlâkımıza muavenet etmiş bulunursunuz.

Hatırıma gelmişken şurasını da arz edeyim ki sizin Fransızcadan roman tercüme etmenize canı sıkılanlar bir değil iki değildir. Eserini tercüme ettiğiniz muharrir kadar sizde de vüsat-ı kariha varken aherin romanını tercümede ne mana var, ne istifade ediyorsunuz bilemem?

Mamafih inşallah *Haydut Montari* ve *Rikalda* nam romanların hitamından sonra millî birkaç eser meydana koyarak karileri minnettar ve kitaphane-i lisanımızı bu suretle ziynet-nisar edersiniz efendim hazretleri.

CEVAP

İnşallah. Zaten böyle bir roman yazmayı bizim de canımız pek istiyordu. Ancak gerek tercüme gerek iktibas ve gerek telif yolu ve fakat memalik-i hariciyeye atfen yazdığımız romanlarda hikmet, karilerimizin enzar-ı dikkatini biraz da cihanın sair taraflarına celp içindir. Telif ve iktibas yolu değil, doğrudan doğruya tercüme yolu yazdığımız romanlarda bile enzar ve efkâr-ı kariîni hangi tarafa sevk eyliyorsak o tarafa ait birçok malumat-ı mahalliye ve tarihiye ve sinaiye ve saire itasıyla istifadelerine hizmet etmeye çalışıyoruz. Fransa'nın en büyük adamlarından Jül Janel(?) demiştir ki: "Derslerin en nafii o dersleri alanları eğlendirerek müstefit eyleyenleridir." Hem roman yazıp kari ve karielerimizi eğlendirelim hem de onların içine birçok malumat-ı şetta sokarak kendilerine istifade bahşedelim. Roman böyle yazılırsa millî olmasa dahi âsâr-ı latife ve müfideden addolunur. Böyle yazılmadığı surette milli dahi olsa hiçbir faydası görülemez.

Tercüman-ı Hakikat, nr. 3474, 7 Kânunusani 1889.

Türk edebiyatında modern hikâye ve romanın ilk temsilcilerinden biri kabul edilen Ahmet Mithat Efendi, aynı zamanda edebiyatla ilgili hemen her konuda müstakil yazılar da kaleme almış, birçoğunu kendisinin başlattığı kalem münakaşaları içinde bulunmuş, romanlarının mukaddimelerinde de görüş ve düşüncelerini açıklamıştır. Bütün bu yazıların bir araya getirilerek okuyucunun kolayca ulaşabileceği şekilde sunulması edebiyat tarihi-miz açısından önemlidir.

Bu yazıların, son yıllarda yeniden edebiyat dünyasının gündemine gelen Ahmet Mithat Efendi hakkındaki çalışmalarında yararlı olacağını umuyoruz.

